adalet ağaoğlu

Yeni Karşılaşmalar

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Adalet Ağaoğlu, 1929'da doğdu. Ortaöğrenimini Ankara Kız Lisesi'de tamamladı. Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi'nin Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1950). Açılan bir sınavla Ankara Radyosu'na girdi; burada ve kuruluşundan sonra TRT'de çeşitli görevlerde bulundu (1951-70). TRT Radyo Dairesi Başkanlığı'ndan, kurumun özerkliğine elkonulması sonucu istifa etti. Öğrencilik yıllarında başladığı yazarlığını 1970'ten sonra başka hiçbir işle paylaşmadı. Radyo ve sahne oyunlarını romanları, öykü, deneme kitapları ve günlükleri izledi. Ağaoğlu, Cumhuriyet dönemi edebiyatımızın en önemli modern klasiklerinden biridir.

Yapıtları:

Oyun: *Bir Piyes Yazalım* (1953, oynanmış, basılmamış); *Yaşamak* (1955-56, radyo oyunu, yayınlanmış, basılmamış); *Evcilik Oyunu* (1964); *Tombala* (1967); *Çatıdaki Çatlak* ve *Sınırlarda* (1969, iki oyun); Üç Oyun: *Bir Kahramanın Ölümü, Çıkış, Kozalar* (1973); *Kendini Yazan Şarkı* (1976); *Çok Uzak Fazla Yakın* (1991); *Duvar Öyküsü* (1992); "*Fikrimin İnce Gülü*" –Oyun (1996). *Çağımızın Tellâlı-Radyo Oyunları 1952-1971* (2011).

Roman: *Dar Zamanlar Üçlemesi: Ölmeye Yatmak* (1973); "*Fikrimin İnce Gülü*" (1976); *Bir Düğün Gecesi* (1979); *Yazsonu* (1980); *Üç Beş Kişi* (1984); *Hayır...* (1987); *Ruh Üşümesi* (1991, Oda-romanı); *ROMANTİK Bir Viyana Yazı* (1993).

Öykü: *Yüksek Gerilim* (1974); *Sessizliğin İlk Sesi* (1978); *Hadi Gidelim* (1982); *Hayatı Savunma Biçimleri* (1997).

Anı-Anlatı: *Göç Temizliği* (1985, Anı-roman); *Gece Hayatım* (Rüya-kabus anlatıları, 1991), *Damla Damla Günler I-II, III*, 2007.

Deneme: *Geçerken* (1986); *Karşılaşmalar* (1993); *Başka Karşılaşmalar* (1996); *ÖYLE Kargaşada BÖYLE Karşılaşmalar* (2002); Yeni Karşılaşmalar (2011).

Seçmeler: Adalet Ağaoğlu, *Okurunun Yazarı*, Hazırlayan: Sefa Kaplan (1993, 2006)

Nehir Söyleşi: Adalet Ağaoğlu kitabı, *Sen Türkiye'nin En Güzel Kazasısın*, Söyleşi: Feridun Andaç (2001).

Yayına Hazırlama: *Güner Sümer Toplu Eserleri* I-II Cilt (1983).

Ayrıca basılı olan ve olmayan çevirileri vardır.

Ödülleri: *Üç Oyun*, 1974 Türk Dil Kurumu Tiyatro Ödülü; *Yüksek Gerilim*, 1975 Sait Faik Hikâye Armağanı; *Bir Düğün Gecesi*, 1979 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü, 1980 Orhan Kemal Roman Armağanı, 1980 Madaralı Roman Ödülü; *Çok Uzak-Fazla Yakın*, 1992 Türkiye İş Bankası Edebiyat Büyük Ödülü (Tiyatro); *ROMANTİK Bir Viyana Yazı*, 1997 Aydın Doğan Vakfı Roman Ödülü. 1995, Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat (Edebiyat) Büyük Ödülü.

Unvanlar: TÜYAP Onur Yazarı (1994), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Fahri Doktora Unvanı (1998), ABD OSU (Ohio State University, Humane Letters) Edebiyat Fahri Doktora Unvanı (1998).

TÜRK EDEBİYATI

ADALET AĞAOĞLU
YENİ KARŞILAŞMALAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Genel Yayın: 2344

Sertifika No: 11213

EDİTÖR
RÛKEN KIZILER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ASLI YALKUT

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
I. BASKI: EYLÜL 2011, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-380-1 (CİLTLİ)
ISBN 978-605-360-379-5 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

yeni karşılaşmalar

DENEMELER– DEĞİNİLER– KONFERANS VE SÖYLEŞİLER

ADALET AĞAOĞLU

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Giriş Yerine Bir Değini ix

Tarafsızlık Tarafı 1
Sanatın Solu - Solun Sanatı 10
Taşın Hayatı: Mehmet Aksoy Bütünlüğü 15
Türk PEN Kulübü / 17. Yıl 29
Evrensel Sol 32
80. Yılında Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış 37
55. Yıl Çağrılıları İçin Konuşma 53
"Yazarlık Yolunda 55. Yıl" Toplantısı Üstüne
Basın Bülteni 56
Bir Açıklama 59
Yapıcı Heves / Yıkıcı Boşveri 63
Türk Edebiyatı Romanında 1970-80 Değişimleri 67
Belirsizliğin Zaferi: Picasso 76
Balkan Naci İslimyeli
35 Yıllık Arayışlar - Buluşlar 80
Uzun Yürüyüşçüler 85
Toplum Ruhunu Okumak 88
Sivil Sivile Mecburi Hizmet 91

Biyografi Türü 96
Ortadoğu'da Yaşananlar 100
İstanbul'u Değişim İzlerinde Yaşamak 105
Bülbül Kaçıran Sokak 117
Kandan Bayrak 122
19 Ocak 2007 Cuma: Hrant Dink Katledildi 128
İnsanlık Oyunları 130
Akşit Göktürk Anısına 137
Niyazi Ağırnaslı Anısına 144
Yazarlığımın Sesi 148
Farklı Ses 157
Çocukluğumun Unutulmaz Günleri / Nallıhan 162
Bilginin Sevgiyle Bütünleşmesi / II. Akyaka Edebiyat Günleri 167
Göç / Çağdaş Köylünün Destanı 174
Edebiyatta Karşılaştırma Eğilimleri 185
Söyleşi / *Hece* Dergisi 199
Modern Türk Edebiyatının Kurucuları 222
Özür Dileme 231
'Halkevi'nden 'Kültür Merkezi'ne 235
Sevgili Erdal Öz İçin Mektup 240
Fikret Hakan Kitabı İçin Sorulara Yanıtlar 245
"Irak Özel Kürdistan Bölgesi Ajansı" Sorularına Yanıtlar 259
Ayşe Önal / *Niçin Öldürdüler* İçin Önsöz 263
"Adalet Ağaoğlu Araştırma Odası" İçin Giriş 270
Nâzım Yatardı Bursa Kalesi'nde 275
Kültürel Çeşitlilik 285

GİRİŞ YERİNE BİR DEĞİNİ

1986 yılında yayınlanmış ilk Deneme-Değiniler kitabım *Geçerken* adını taşır. Ben bu adı gelip geçerken gördüklerim ve bunlar üstüne aklıma düşenleri değini kıvamında kaleme geçirebildiklerim anlamında kullanmıştım.

Açıkçası yaş/baş olarak da gelip geçerken karşılaştıklarımın çeşitleri arttıkça arttı, dilleri çözüldükçe çözüldü. Öyle ki, baskıları arttıkça arttı. Böylece 1993'te yayınlanmış olan denemeler kitabıma *KarşılaşmaLAR* adını takmam kaçınılmaz oldu. Hem de şöyle: Kendi içinde hecelere bölünerek KAR-KARŞI-KARŞILA-KARŞILAŞ-KARŞILAŞMA'lar. Bu bölünüşlerin izinde yürüyerek ve deneme kavramına "değini" katmanını katmış bulunuşumun başka yazarlarca da kullanıma geçtiğini görerek hafifçe sallandım. Neden sonra deneme ve değinimlerimi benimle yapılmış söyleşilerin de tanıklığına bırakarak *Başka Karşılaşmalar* kitabım 1996'da yayınlanmış bulundu. Fakat tam o sıralarda uğradığım bir trafik saldırısı, görüp geçtiğim bütün kar-karşı-karşılakarşılaş-karşılaşma ve karşılaşmaaaa'ların olup olabile-

ceklerin en kötüsü, en ölümcülü olup çıkmıştır. İki yıl boyunca hastanelerde karşılaştıklarımın izi hâlâ daha tam şuramda sızım sızım durmakta; lakin bunları ne deneme, ne değini, ne de söyleşi kisveleri altında kaleme alamadım. İki yıl sonra ikinci hayatıma başladım ki, ortalıkta bir koşturmadır gitmekte. Bir o yana, bir bu yana, bir şuraya, bir taaa oralara itilmekteyim. Baktım, baktım; iyi kötü yürüyüp geçtim; bir de baktım ki yıllarımı verdiğim *Hayır*... adındaki romanım, çook cevval bir "kadın yazar" künyesine geçmiş bulunmakta. Bir çocuğum, bir yere evlatlık verilmiş gibi hissettim kendimi. Sonra bir de baktım benim *Kaşılaşmalar*'ım bir başka "kadın yazar"ımızın bir gazetedeki köşe yazılarının başlığı olup çıkmış. Böyle böyle şeylerle de karşılaştıkça, yazarlık hayatımın diğer güzel, duyarlı, anlamlı vefalı anlarla karşılaşmalarıma tutuna tutuna ve tuhaf bu ya, güle oynaya, iki yanağıma şıp şıp şıp vura vura: "İyi ya canım, olacaksa böyle olsun; ölümle dirim arasındaki karşılaşmalarını da *Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar* diye vaftiz et geç," deyip çıkmışımdır. Yıl 2002'dir.

Zaman ne kadar çabuk, nasıl da hızlı akıp durmakta. Aradan dokuz yıl geçmiş ve zamanın bu kadar hızlı akışında, bir de bakıyorum hiç sanmazken yepyeni şeylerle karşılaşmışım. Hatta "edebi" yazarlığımı kendime bile unutturup baştan sona yepyeni, pırıl pırıl, sivil topluma, bana kendime ait bir Demokratik Anayasa'nın peşine düşmüşüm. Öyle ki, bu sonuncu deneme, değini, konferans ve söyleşilerimi kapsayan kitabıma, biraz da şaşarak:

mührünü basıp çıkmış bulunuyorum. Böylece, bu kitabımı, gelip geçerken, "ne olur, ne olmaz"lara getirip:

1951 yılından bu yana karşılaştığım en hayırlı, en güzel, en anlamlı karşılaşmam olan hayat arkadaşım Halim'ime bu 60 yıllık ortak yürüyüşümüz adına sunuyorum.

Temmuz 2011

TARAFSIZLIK TARAFI

Yıl 1993. Bosna savaşı. Seher vakti. Yoğun sis. Kamera, Boşnak'ın Sırp mı, Sırp'ın Boşnak mı olduğu hemen hiç seçilemeyen yoğun bir bilinmezlik üstüne açılmakta. Varılacak yere giden yol buradan mıydı? Milis güçlerinin önüne düşmüş bölge rehberi de, bu bilinmezlikte kendine güvenini yitirmiş: Duralım. Durun kamaradlar; hele şu ağacın altına oturun... Düşmanlarınız ne yanda kaldı? Şu yanda mı, bu yanda mı? Neee? Ne yapmaktasınız siz? Sigaralarınızı hemen söndürün! Sakın yakmayın. Yok, ille de vurulmak isterseniz, için gitsin. Bosna'da dövüle dövüle aklınız başınızdan uçmuş. Ne biçim bir tiryakilik bu sizinki? Şu lanet siste göz gözü görmese de, sigaranın ucundaki ateş yerimizi derhal belli eder. Anlaşıldı mı enayiler takımı? İçilmeyecek!..

Rehberin kendine güveni yerine dönmüş gibi: İşte artık seher vakti. Ortalık nerdeyse aydınlanır. O zaman hedefinizin neresinde olduğumuzu gün gibi bilirsiniz, eyy vuruşkan aslanlar!

Derken kamera, Bosnalı yönetmen Danis Tanovic'in aydınlık göz merceği doğrultusunda, Saraybosna tam-

ponundaki siperde kaygıyla dolaşmakta. Siperin herhangi bir yerindeki toplar, tüfekler bu taraf 'öte taraf', öte taraf 'bu taraf' diye diye, yanlışlık ya da şaşkınlıkla kendi tarafını dahi 'bumbumlayıp' tepelemiştir ya... Olan olmuştur: Sinema perdesine *No Man's Land* filmi düşmüştür. Kamera, Sırp'ın Sırp, Boşnak'ın Boşnak, Birleşmiş Milletler'in (UN-UNO) Birleşmiş Milletler olduğu gayet iyi 'görülen' günışığında dolaşa dolaşa, taşlık siperin orasına burasına ölü, yaralı dökülenleri taramakta, ölümle savaş arasındaki gerilim ânından doğma keder hançeresine saplanıp kalmaktadır. Kameranın, ikide birde elini, tarakada ölüp gitmiş silahtaşının cebine atan sigara tiryakisi benzeri, sabırsızca dolanıp dolanıp geldiği yerde henüz diri bir asker var da ondan... Bu 'silah kardeşi' karşı tarafın bilirkişisi çavuş tarafından kurulu mayın üstüne yatırılmıştır. Şukadarcık doğrulsa mayın patlayacak. Varlıkla yokluk arasındaki sırat köprüsünde. Buyruk kesin: Sakın kımıldama, öksürme, aksırma; havaya uçarsın; bir şey değil, seni kurtaracaklar senle birlikte!..

İnsanlaşmış kamera, siperin göbeğine fokuslanmıştır; filmdeki adıyla Ciki, Nino, kahraman çavuş Marchant (o ya da bu), hepsinin tek kimliği Tsaro (Çera) suretiyle dümdüz yatıyor. Altında kurulu mayın: Sakın kımıldama, kımıldanırsan bir şey değil, tam söylendiği gibi, mayın uzmanı bir yana, "Dünya Haber"in kamerası da, tampon bölge muhabiri de havaya uçar; o zaman hayatından da, ölümünden de kimsenin haberi olmaz haa... Kımıldamadan yat işte!

Kanlar içinde, sinekler, böcekler arasında dümdüz yata yata Çera'mızın orası burası kaşınmakta. Gözünü Sırp'tan Nino'ya karşı intikam ateşi sarmış Ciki'ye ta kendi içinden, dipten dipten fırlama bir buyruk: "Koş, kurtar silahtaşını!.." Ciki, iç tepmelerine aldırmayacak gibi olsa da, Bosnalı yönetmen Tanovic'in sözünden çıkabilir mi? İşte hemşerisinin yanında, kalbinin üstünden kanlar aka aka, can acısıyla eğilmiş, "Sakın kaşınma Ciko'cuğum, yapma bırak, senin yerine ben kaşırım. Şurası mı, burası mı? Daha mı aşağıda? Daha mı? Geçmedi mi? Fakat daha aşağı inemem ki yoldaşçığım, ya mayın şeyderse?.." diyebilmektedir. Birer can yeleği, her şeyin uzmanı tarafsızlar, UNO armalarıyla koşup gelmeli değil mi artık?

Yat yat. Bekle bekle. Geceleri, gündüzleri aydınlık 'milletler', birleşmiş halde "Do you speak english?" "Parlez vous français?", "verstehen nicht", "yok ben anlamak"larıyla gelirler. Yıkık siperde salt mayın üstünde yatan değil, birbirine hem feci düşman, hem feci dost, herkese "bendeniz Nino" diye elini uzatan savaş düşmanı (!) gözlüklü Nino ile 'onuruna düşkünlüğünden' ötürü vurulmuş yoldaşından yürüttüğü tüfekle egemen ve atak, her daim tetikte Ciki var. Onun da "yes" denecek yerde "no", "no" denecek yerde "yes"leri de var. Böylece mayın uzmanından: "Yok ben anlamak! İnsansever çavuş Marchant, gel mayınsızları kurtaralım, mayınlısı kalsın..." kararı çıkar. Ama birleşik kurtarıcıların –üstelik haklı– çaresizlikleri pazarlık konusudur: Bu durum, "World News"un Bosna savaşı 'tarafsız bölge'

muhabiri Jane tarafından canlı haber naklinden muaf tutulmalıdır. Aktifin aktifi, sportmen güzel Jane Liwingston, çavuş Marchant'a kalben bir yakınlık duymakta olabilir, ama tarafsızlık uğruna bu da yok sayılmalıdır... Her şey olması gerektiği gibi olmuş, kendi kendinin tanığı, sinema sanatının kamerası çeke çeke, yıkık siperin göbeğindeki Çera'yı mayının üstünde öyle dümdüz hareketsiz bırakarak çekilmiş çekilmiştir... Çera, son nefesini vermeden önce konulduğu tabutunda.

Silkinelim: Biz izleyiciler, her birimiz birer Çera, birer Çero değil miyiz? Birer Haso, Memo, Emo, Ado, Muzo, Sülo, Ezo, Bilo, Canoş, Meloş? Savaşa, dolayısıyla savaştan kârlı çıkacak tarafsız kameraya olduğu kadar, buna karşı duran nüktedan kameralara da tanık seyirciler değil miyiz? Perdede, az önce birbirimizi haklayalım derken kurtarıcı melekler sizi haklayıvermek 'mecburiyetinde' kalmadılar mı? Tampon bölge ha? Tarafsız bölge... Sırp Nino ile Boşnak Ciki'nin (ya da tersi, farketmez) yanlışlıkla ölmüş dostlarından devşirilmiş bir tüfek, yarım paket sigara, bir bıçak; bunlardan biri kimdeyse, egemenlik ondadır ya! Eh artık, güç egemenliği kimdeyse, savaşı başlatan ötekidir. Ya da tersi. Savaş bu; kim vurduya gidilen koyu sis, belirsizlik, bile isteye örtülmüş 'şey'ler: Toplu kıyım. Bu arada, kurtarıcı melekler birbirine ve kendilerine düşman iki yaralıyı UNO ambulanslarına taşıyadursunlar da, Ciki'nin o arada çorabının içine sokuverdiği ucu kanlı savunma bıçağı ne işe yarayacak? Sapla göğsüne, hallet şu gözlüklü Nino'yu,

mademki tüfek onun eline geçti, mademki silah egemenliği onda, pakla gitsin. Onurunu kurtar Ciki! Yoksa, evinde köyündeyken vurulduğun kıza, sevgiline ne yüzle bakarsın? Haa sahi, siz, "Global News"dan muhabir Jane, kameranız bu sahneyi de iyi çeksin ve birlikte bakalım bakalım. İşte, işte: Tampon bölge kumandanının sekreteri mi, satranç arkadaşı mı, metresi mi, artık her nesiyse, Clinton'un Monica'sı gibi, mini etek, güzel bacak, sarı saç üstüne asker kaskıyla erkek kurtarıcıların meleği, alınmayın ama, siz başmelekten daha çekici görünüyorsunuz değil mi? Yoksa rakibiniz mi? Olabilir. Çünkü kask da, tank tüfek de generalin emrinde görünüyor. General ne diyeceğini bilemese de, gücün egemenliği o yanda ağır basıyor sanki. Taş toprak siperde yüksek ince topuklu rugan sandalet giymesine sakın aldırmayın. Dünya haberlerinin izleyicisi de sizin egemenliğinizde, şu sarışını öne çıkarmayın gitsin. Ne dediniz? Bu nokta ilgi çekici mi? Ama hani az önce, haber merkezinizdeki güleryüzlü spiker meslektaşınız naklen yayınınızda size, "Daha ilgi çekici bir durum yok mu Jane?" diye sorduğunda, "Farklı ne bekliyorsun ki? Siper işte. Hepsi bir," demiştiniz ya, unuttunuz mu? Şimdi o telaşın arasında bu hassasiyet nerden doğma bu çaresizlik hali?

Perdedeki filme, her çaresizliğe muzipçe dokunuveren yönetmen kamerasına bakarsak izleyiciyi boyayacak bombalar patlatma arayışından olmalı... Neyse ki, bu arada kahraman çavuştan bir haber: Çok şükür, o patırtı arasında kendisine galiba tarafsız kalması aklı verilmek istenmiş, o da: "Cinayet karşısında tarafsız ka-

lınamaz. Tarafsız kalmak zaten taraf olmaktır," demiş, Jane de bu haberi acilen yayına aktarabilmiştir. Fransız çavuş Marchant, o gün bugündür 'kahraman' diye anılıyormuş. Birleşmiş Milletler ambulansının yanıbaşında birbirlerine tüfek bıçak saldıran yaralı Ciki ile yaralı Nino kurtarıcıları tarafından bilmeden vurulup halledilmiş bulunmaktalar... Savaş bu. Kim vurduya gitti, demek... Ya Çero? O tabii kameranın dönüp dolaşıp saplandığı yerde, kirpiklerini dahi oynatamadan sırtüstü yatıyor, yatıyor. Yatıyor. Hani sanki üstüne 'Çiçeklere basmayınız' levhalarını gülünçleştiren 'Kımıldamayınız havaya uçarsınız' levhası asılmış gibi. Mayını mayının üstüne basan patlatır, sanırdım. Meğer üstüne basmak, ayağı üstünden kaldırmak da demeye geldiği içinmiş. Her iyi, derinlikli sanat eserinin anlatılamaz olduğunu bile bile, orasına burasına değe dokuna anlatmaya heveslendiğim filmin adı: *Tarafsız Bölge*. Bu adı buraya kadar herhalde bir iki defa mırıldanmışımdır. Film, insanın en temel hakkını hiçe sayan savaşın korkunç tragedyası kadar, zeki göndermelerle bunun anlamsızlığının, gülünçlüğünün de altını çize çize dokunaklı bir şarkıyla bitiyor. Salt, ânlık güzel zamanların yankılarını içimize işleten bir şarkıyla. Tampon bölge yutturmacısına nefis bir 'savaş bozuntusu' metaforuyla tanıklık ederek, ettirerek...

Film, sinemalarda geçen ay gösterime girdi. İstanbul Sinema Festivali'nde de gösterilecek. (Gösterilmiş de) olabilir. Tam da, İsrail Ariel Şaron'unun Filistin'le aralarındaki ölüm kamplarından birini tampon bölge 'ilan et-

tiği' bir zamanda. Tarih düşülecek bir senkronizasyon, bir eşzamanlılık daha. Tarafsız bölge. Katliamlar altına kanlı imza atma töreni. Tek yanlı. Tarafsızlığın taraf tutmak olduğuna en taze kanıt. Bosnalı Danis Tanovic'in, hem de Avrupa ülkelerinden üç devletin katkısı, katılımıyla çevirdiği filmi tampon bölgeye doğru meyletmiş kanlı imza sahipleri görmeli. *Tarafsız Bölge* güç egemenlerine olduğu gibi, savaş kışkırtısına yenik düşenlere de gösterilmeli. Bosna-Hersek tarafları herhalde görmüştür. Şimdi hemen görmesi gerekenler İsrail-Filistin 'tarafı'. Ama güç egemenliğini ellerinde bulunduranların göz kamerası, Tanovic gözünün yönlendirdiği kameralardan olabilseydi, 'tampon bölge ilanı' gibi bir veba karnavalı daha programlanamazdı ki...

Tarafsız Bölge bol çağrışımlı bir film. İki kere gördüm. Her defasında ilk aklıma gelenler, gösterim zamanının İsrail-Filistin savaşı zamanıyla örtüşmesinden olacak, *Yasını Tutacaksın* ile *Kudüs Ey Kudüs* adlı kitaplar oldu. Larry Collins ve Dominique Lapierre'in, bu iki araştırmacı gazetecinin birlikte yazdıkları romanlar. (Çoktandır ayrılar.) İlkinin temel mekânı İspanya'dır. Cordoba doğumlu yoksul bir oğlanın, boğa güreşi arenaları çevresinde dolana dolana nasıl Karun kadar zengin, dünyaca ünlü 'Cordobalı Toreador' El Cordobes olduğu anlatılır. Onun, araştırmaya dayanan hayat hikâyesi. Bizdeki Türkçe yayını 1970 başları olmalı. Kendi kral sarayında öldürülen tutkulu toreadorunu zamanımızın kendine yabancılaştırdığı insanı üstüne kanlı canlı, etkileyici tanıklardan biri olduğu için unutmamış olabilirim.

Yanısıra *Kudüs Ey Kudüs* kitabının belirginleşmesi neden? Hoş bu ikincisi, 1940'lardan bu yana Filistin-İsrail, Tel Aviv ve Kudüs nerde sözkonusu olsa, aklıma düşüp durmaktaydı. O kadar değil, bundan yirmi yıl öncelerinde de nerde birbirlerine nefes darlığı çektirmeye mecbur kılınmış bir çift, orda "Evcilik Oyunu"nun bitip tükenmemeye mecburiyeti. Nerde bir Emrah, İbo, Asena ve ona, onlara hayran, TV eğlence programlarının göbek atıcısı küçük kız M., orda El Cordoba, orda El Cordobes... Hiroşima'dan bu yana gele gele, nerde soğuk savaş, Körfez Savaşı, Bosna, Güneydoğu Savaşları, nerde ikiz kulelerin esrarengiz intiharıyla Afganistan'ın Taliban-İbn Ladin'leri, nerde Şaron-Arafat savaşı, orada cinayetin tarafsız olamayacağı bilgisi. Bunu bile bile cinayetin ortasında tarafsız bölgeler saplantısı... Saplantının kaynağı? İşte araştırmaya dayalı *Kudüs Ey Kudüs* romanında da aranabilir sorunun yanıtı. Kitabı okurken filmini de görmüş gibiydim. Belge romanın belge filmi: 1940'lardan beri İsrail başkenti. Ağır ağır, güzel güzel Tel Aviv'in kuruluşu. ABD ve Avrupa pazarlarından birinden el altından şileplerle gönderilen parçalar. Parçaların, kartondan numaralı planlara göre, kendilerinin haritasına göre birbirine eklene eklene kurulmuş silah fabrikaları. Evet işte, kitabı okurken İsrail başkenti ve silah fabrikalarının lego oyunları gibi kurulup kurgulandığını görür gibi olmuşumdur. Bu, denizden ve yerden kurgulanmış lego oyunu. Sonraları havadan da kurulup kurgulanmış savaşın yüzünü Körfez Savaşı'nda gördük. İnsan ve onun yaşama hakkı, bu en temel hak-

kı yok, ama buyrun işte legonun gelişimi denen atari oyunları var ya! Bu var işte, deniyorsa kurulup kurgulanmış mayının üstüne yatırılacak, orada ölümü bekleye bekleye kaşınma şansın bile olmaksızın, öylece hareketsiz kalacaksın demektir.

Kamera çeke çeke çekiliyor, çekiliyor. Karanlık. Yoğun sis bastı. Karanlık. Ölen kalan belirsiz... O yan, bu yan derken, herkes kendi yanını dahi vuruyor.

Nisan 2002

SANATIN SOLU - SOLUN SANATI

Yakın bir geçmişte, nerdeyse 'global' planda, klasik romanın çöktüğü, öldüğü öne sürüldü. Bu tükeniş üstüne çeşitli yazılar yazıldı: "Roman bitti," denildiği oldu. Aynı bitmişlik kefeni, daha önce edebiyatın türlerinden şiire de biçilmiş, kapitalist dünya yayıncıları, piyasanın ince ayarı hakkında, "Şiirin müşterisi artık sadece şair sayısı kadar; bırakalım onlar da oturup birbirlerini okusunlar," diye fısıldaşıyorlardı. Hikâyenin romana göre satmazlığı, ölüp bitmişliği fermanı zaten çoktan hazırdı. Teknolojinin 'hızın hızı' ile tüketime kışkırtıcı 'görsellik', sıranın romana geldiği işaretlerini verdi. Bunun yarattığı tartışma, âdet olduğu üzre bize de sıçradı. Ama 'klasik' unvanı lütfedilmiş modernle hesaplaşmadan, alacak-verecek bilançosu çıkarılmadan, modern yaratının omuzlarında telaşla yer tutmaya çalışılarak... Öldü mü, ölmedi mi tartışmaları sırasında, sanatın, edebiyatın varlık nedeni yaratı sorunu üstünde hemen hiç durulmadığını hatırlıyorum. Duranlar olduysa da bilmezden gelindi. Kendisine yabancılaşma derecesinde parçalanmış insan, tüketimi sağsalim tutacak para peşine sürülmüş-

ken, bütünlük, bütünsellik demeye gelen 'yaratı'ya somutta beş paralık bir değer biçilemediğinden olacak...

Oysa yaratı, gelecektir. Temelinde genelgeçere karşı duruş var. Daha iyiyi, daha güzeli arayış. Dünü ve şimdiyi sorgulayarak yarını arayış. Geleceği yaratma. Tıpkı Rollo May'in *Yaratma Cesareti*'nde, "Kaygı, insandaki iyi belalardan biridir", demesi gibi, canlılar arasında sadece insana has gelecek kaygısı, şimdi, içinde yaşadığı zamanda bir aksaklık olduğunu gösterir. Aksaklık, insanı bunu ortadan kaldıracak çok boyutlu bir harekete çağırır, yaratıya. Sanatın 'sol' denen yapısı, verili olanı sorgulayıp dönüştürme kurgusundan gelir. Peki, yaratı muhalefettir. Muhalefet de sol. Yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan, sorusuna karşı yanıtım şu olabilir: Sanat-edebiyat dünü, şimdiyi tartıp biçerek insanların geleceğini daha iyi kılmada ne kadar pay sahibi ise, yani genelgeçerin huzurunu kaçırmadaki rolü ne olmuşsa, solun da kendisini yaratırken geleceği yaratmadaki sanatı, solun ölümü kalımını tartmakta sağlam, geçerli bir ölçü olmamalı mı? Sanatta yaratıcı kendini de yaratır, bütünler. Gerçi, şu değerler karmaşası ortamında yarını tasavvur kolay değil. Dönüşümün Marx'la Freud'dan, dışla iç dünya arasındaki etkileşimden daha fazlasına ihtiyaç var. Felsefenin, açıkçası düşünce üretiminin, silah üretimini hiçleyecek yükseklikte olmasına... İnsan, kendi varlığını kurup çatma hakkını kazanıp kendinden sorumlu bütünselliğe kavuşana kadar. Özgürlük yolu bitmez ve çok pahalı. Sol

bundan ötürü bitmez, tükenmez. Delinmiş sandalı parmakla tıkayıp, batmasını önlemiş gibi olma edimi değil ki bu. Başa döneyim: Romanın ölmesi bitmesi değildir sözkonusu olan. Yaratım ve romanın kendini bütünselleştirmesidir. Daha da yakın bir geçmişte "Sol bir hastalık mı?" sorusunun kışkırttığı tartışma dikkat çekiciydi, ama ben ben - sen sen diye suçlama eğilimleri öne çıktı. İlkin, sorunun üreticisi İsmet Berkan'ın sola yakıştırdığı 'hastalık' halinin amacı aştığını düşünmüştüm. Hastalık, bir bulgudur. Bilimsel teşhis olmadan türü, niteliği söylenemeyeceği gibi 'öldürgen' olduğu son nefese kadar kesinlenemez. Tıbbın ahlakı, "tıp kesin değildir" diye bir ana madde içermekte kendi hukukunda. Solun bir hastalık olup olmadığına gelince, soruna daha olumlu yaklaşıp "evet, iyileştirme hastalığı" diyebiliriz. Bu da, sanat ve edebiyata olduğu kadar, yaratım eylemine tutkun, gelenekçi değil, gelecekçi anlamına gelen sola pek güzel yaraşır.

Yarını hayal bile edemeyen günlük dertler içindeki insan, parmağı kendine doğru çevirmekle geleceğini yaratmada ilk adımı atmış olabilir. Sanatçının yazıp çizmesi, yaratması kendini tanımaya çalışmasından başka bir şey mi sanki? Günümüz düşünürleri de bu nedenle ilk ağızda ruhbilimcinin verileri, ikinci adımda Marksist disiplinle hesaplaştı. Günümüzde artık bütünlük ve bütünselliğe giden yolun üçüncü boyutundayız. İnsanın 'yeni sınıflar'ıyla yüzleşme noktasında. İşte 'yeni sol' denen evrensel solun sancıları: Mal ve para gücü üstünde bir güce, varlığa sahip olabilme sancıları. Sancı, giz-

li hastalığı ele verir. İyidir. Doğumu haber veren başka nedir? Günümüz düşünürleri, özgürlük, eşitlik, kardeşlik üstünde düşünmüş olanların ötesinde bir üstbilgi peşindeler. İçlerinde, 'yaratıcı solun zaten bu tariflere ihtiyacı olmamalı' görüşünü taşıyanlar da var. "Çünkü yaratma aşkınlıktır" diyenler de. Bu anlamda ruhbilimci Haluk Sunat'ın *Birey Sorunsalı* kitabındaki eleştirel bakışa eğilmenin yanısıra *Hayal, Hakikat, Yaratı* incelemesiyle tanışıp bilişmenin, burada her boyutuyla açıklamakta güçlük çektiğim düşüncelerimi bütünlemekte bir yararı olabilir sanıyorum. Yaratım konusunda yeni ve taze, yerli ve evrensel bir kaynak da aslında Sunat'ın hocası Prof. Dr. Süleyman Velioğlu'nun *İnsan ve Yaratma Edimi* adlı çalışmasıdır, diyebilirim. Yaratma boyutları bir-iki değil, çok fazla. Bunlara yerli yerinde göndermeleri hatırlamanın da 21. yüzyıla kaybedilmiş halde girdiğimiz kimliğimizi, kendimizi bulmada bir ipucu yakalamak olabilir.

Adını verdiğim kitabın 6. bölümü "Çağdaş İnsan Varlığı" başlığını taşımakta. Girişi şöyle: "Geçmişten günümüze gelen nice yanılgıdan sonra, artık yanılgılardan olabildiğince korunmak ya da onları en aza indirmek için, insan varlığı sorunsalı, disiplinler ve sistemler arası ve disiplinlerüstü anlayışlar bağlamında incelenmeli; sorunların çözümünde bu disiplinlerden kaynaklanan yöntemler uygulanmalıdır. Ve yine insan varlığı sorunsalı incelenirken, indirgemeci düşünce biçimleri terk edilmeli. Ontolojik (varlıkbilimsel-A. A.) varlık kategorileri ile makrokozmik (küreye-evrene bağlı) kategoriler dikka-

te alınmalı, varlık kategorileri arasında herhangi bir derecelendirmeye yer verilmemeli. Bilimsellik anlayışı, akıl-duygu ve duygulanım birlikteliği içinde yorumlanmalı. (...) Kuramlar, yalnızca real ve irreal-ideal alanlarda değil, aynı zamanda estetik ve yaratma edimi alanlarını da kapsayan ortak bir zemin üstünde kurulmalıdır."

Bu inceleme ile Sunat'ın *Hayal, Hakikat, Yaratı* incelemesinin birbirlerinden habersiz yapılıp farklı yayınevlerinden çıktığını öğrenmiş bulunuyorum. Bu bilgi kırıntısı, günümüz felsefesinin 'çağdaş insan varlığını bütünselleştirme kaygısıyla yaratabileceği' bakışı dolaylarında boyutlanacağına bir işaret olabilir. Hem de, evren içinde yereli hiç yokmuşa getirmeyerek...

Nisan 2002

TAŞIN HAYATI:
MEHMET AKSOY BÜTÜNLÜĞÜ

On yıl olmuş; "Öteki" başlıklı yazıma şöyle girmişim:

"İnsan heykellerini sevmem. Onların karşısında elim kolum bağlı kalıyorum. Hayatlar belli bir hareket ânında dondurulmuş," dedi.

İçimde hemen karşı koyma isteği belirdi, ama yutkunup hevessiz bir tonla sordum:

"Resim de öyle değil mi? Oysa gördüğüm, sezebildiğim kadarıyla resim sanatına tutkunsunuz?.." "Resimde sonuncu boyut izleyiciye ait. O boyutu, hiçbir elkoyma olmadan kesintisiz, sınırsız düşleyebilirsiniz. Düşlerin –hayallemenin– boyutlarına göre, sırttan boyutlar da değişik anlamlar kazanır. Bakın, işte bu..."

Konuşanlar, müzeyi gezerken Munch'un *Deniz Kıyısındaki Genç Kadın* tablosu önünde yanyana gelmiş bir kadınla bir erkek. Besbelli tanışmıyorlar, ama kadının, "Heykelleri sevmem," diye, sanki kendi kendine konuşmasıyla tanışmış bulunurlar. Belki de adam, dilsiz taşları konuşturanlardan olduğu içindir. Munch tablosunda arkadan dümdüz görünen genç kadın üstüne yo-

rumlar sökün ediyor. Hem canım, öyle ya, müzenin girişinde gözgöze gelmişler... Resimdeki kadın ne yüzden, ne de profilden belli. Elleri, ayakları, bacakları da görünmüyor. Kolların önde kavuşturulmuş bulunduğu söylenebilir –o da tablonun adından ötürü– ama genç kadının deniz kıyısında dikilip durduğundan başka yorума açık, söylenebilecek fazla bir şey olmamalı. Sırtta dümdüz sarı uzun saçlar. Başka ayrıntı? Yok. Deniz? Eh, elbet. Kadın güzel mi, çirkin mi? Çocuksu mu, erkek avcısı mı yoksa? Saatin kaçı? Kimi, niye beklemekte? Kimbilir... Meğer bilinen bir şey varmış; çünkü "Öteki" başlıklı yazımda insan heykellerini sevmediğini hemen açıklatıverdiğim kadın, "Bu kimse, denize açılmış kocanın dönüşünü beklemekte bence... Ya da kendisini oralardan alıp götürecek bir ses, bir ışık? Işık, evet. Sırtındaki sarı saçlarının ucunu belindeki ince zincir tutuklamış işte..." diye mırıldanmakta, aynı yerde aynı tabloya bakan adam da karnından konuşurcasına belki, "Peki, saçtan da önce, ya eller zincirliyse?.." demiş bulunmakta... Öyle de olsa, böyle de, adam kadın için, kadın da adam için yabancıdır. Onları müzenin kahvesinde birlikte bir şey içmeye götüren de bu olmalı: Merak. Derinliğine görüp-bilip, anlamlandırmak.

"Sanat tarihçisi misiniz?"

"Hayır. Niye?"

Birinden biri sanat tarihçisi olsa, bu iyi bir ipucu mu sanki? Ya da büyük bir otelin bakım şefi olsa? Parlak günleri geride kalmış bir sahne sanatçısı olsa, orkestrada birinci keman olsa?.. (...)

Resim-heykel müzesi. Kahve. İnsanlar bir ağızdan konuşmakta. Ne dedikleri anlaşılmıyor. Her ses ötekinin içinde erimekte. Uğultu. Az önce 'kendisi belki de dilsiz taşları konuşturandır' biçiminde tanıtılmak istenmiş adam, uğultuyu ansızın bir heykel olarak algılamıştır: Kendisini, karşılıklı oturdukları kadınla birlikte bu uğultu heykelinin önünde buluyor. Hani sanki, yukarda hâlâ o tablolara bakar gibi, ses alaşımından çıkma heykelin çevresinde dolanmaktalar. (Böyle bir algılayış.) Tam o sırada, öğlesonu güneşinden eğretilemeli bir demet ışın karşısındakinin saçına, yüzünün yarısına vurmaktadır. Kıyıları buğulu incecik aylayla çevrelenmiş yarım yüz. Kadın başını çeviriyor; buğulu ayla siliniyor. Adam, "Birbirimizi seçtiğimizde henüz konuşmamıştınız. Üstelik yandan görünüyordunuz ama, sizi tanıdım" demiş olur. "Nasıl yani? Nerden?" "Uğultu heykelinden. Kitleden olma bir kütleyi yontarak dalga dalga harekete geçirecek ışınlar ve gölgeler peşindeydim de..."

On yıl önce yazılmış bu yazım nerden aklıma geldi ki, şimdi böyle canına okuyarak özetlemeye çalışmaktayım? Bir hikâye anlattığım sanılabilir. Değil, değil. Elli yıl öncesinde Louvre Müzesi'nde güzelliği dillere destan Venüs heykelinin önündeydim de; işte ta o zamandan üstüme başıma yapışıp kalmış bir şey bu. Ünlü heykele bakışımdan çıkarak içime, dokularıma kadar sinmiş kuşku, merak, bozgunluk, bir soru. Sorular: Şimdi bu güzel mi? Afrodit, hani bana öğretildiği gibi, 'ölümlülerin de, ölümsüzlerin de akıllarını çelen Aşk ve Gü-

zellik Tanrıçası' bu mu? Kalplerini çaldığı kimselere alayla gülen Kahkaha Tanrıçası, çağrısına asla karşı konamaz dalgalar kızı Venüs böyle miymiş?.. Taa MÖ de, MS da üstüne yazılan şiirlerde denizin köpüklerinden doğmuş olduğu söylenen yüksek sular çocuğu bu mu? –Yunancada Aphros 'köpük' anlamına geliyordur.– (Bkz. *Mitologya*, Varlık Yayınları, Ülkü Tamer çevirisi.) Melos Adası'nda bulunduğu için *Melos Afrodite'i* diye anılan Venüs heykeli, klasikleri arasından en tanınmışı. Zaten bu yüzden daha ilk adımımda Louvre Müzesi'nde onun karşısında değil miydim? Peki, yukarda değindiğim yazımdaki Munch nerden çıktı? Yarım yüzyıl önce adı Fransızcasıyla *Milo Venüsü* diye geçen heykelle aynı müzedeki Leonardo da Vinci'den *Mona Lisa* (*La Jakond*) arasında parçalanmış durumdaydım da, ordan. Venüs heykeli hiç de benim hayalleyip durduğum gibi değil. Köpüksü, uçucu, ince güzel değil. Yüzünde hiçbir anlam yok. Hani nerde o alaycı tebessüm? Heykelindeki bakışı da anlamsız; anlamsızdan öteye pek bön bir bakış. Heykelle *Mona Lisa* tablosu arasında nerdeyse yirmi asırlık bir zaman farkı olduğunu bilmek, sorularımı yanıtlamaya yetmemekte. Plastik sanatlar alanında heykelle somut, yani uygulamalı bir tanışıklığım yok; kabul, ama roman okuruna da, "Hoşlanmadınsa otur da hoşuna gideni kendin yaz," diyemezsiniz ki... Ben de bin dokuz yüz elli iki'lerde heykel ve tablo izleyicilerinden –okurlarından– biriyim; hep de öyle kaldım. 'Heykel gibi' güzel yontulmuş, kendinden hoşnut, mağrur bir çift ahenkli ayağa düşkünlüğümde de. Ama

işte, heykelindeki Venüs'ün ayakları şiirsiz; kocaman, çok hantal. Üstelik yanında yöresinde ne dağ taş var, ne deniz, ne dalga. Oysa, buyrun bakın, Vinci'nin tablosundaki Mona Lisa'nın fonunda, arkadaki doğanın kırlığında çayırlar nerdeyse salınacakmış gibi durmakta. Lisa, canlı doğa önündedir; varsa onunla vardır. Ancak bakışı da, tebessümü de inceden inceye, "Yaa öyle mi? Şimdi görürsünüz," demekte... Saçlar dalgalı, elleri kendine güvenle önünde kavuşmuş, giysisi pırıltılı, yüzünde günışığı. Eller, o ince uzun parmaklarla piyano çalmaya hazır. Fakat, ille şu gülümseyiş!.. Tebessümün böylesi herkesi peşinden sürükleyebilir, yine de Mona Lisa tam kendisi kalacaktır. Acaba? Kuşku beynimi dağladıkça dağlamış, hızla Venüs'e dönmüşümdür. İç sesim, yarı muzip yarı alaycı, beni uyarmakta, dikkat et, dikkat et, 'dikkat'lerini çekip durmaktadır: Deniz ve köpükleri yok öyle mi? Gözünü sana peşinen verilmiş bulunanın dışında farklı bir yere ayarla da, yaratıya öyle baksana. Aradaki asırlarca zamanın dalgaları kollara vura vura bunları aşındırmış, koparıp götürmüş olabilir. Ama işte, omuzdan belli ki, sağ kol ileri doğru uzanmış. Belki de aşk tanrısı Eros'u (Cupido) çağırıyor... Göğüslerin durumu, karnın gerginliği, oylumlardaki şu belirginlikler, katı mermer heykelin hareket halinde olduğu üstüne sana bir fikir vermiyor mu? Peki, saçlarının nerdeyse sudan çıkıp da arkadan tutturulmuş havası? Bunların hepsini unut, ya kalçadan aşağı ha düştü, ha düşecek izlenimi veren, bel altına dolanmış 'peştamal'ın kıvrımlarına ne buyrulur? İnsanda

dokunma duygusu uyandırıveren yumuşaklıkta dalga dalga dökümlü bir kumaş değil mi bu? Bütün bunlar ve böyle bir yaratının zamana aldırmamış olmasının sırrı ne peki? Taşın, mermerin nerdeyse kanlanıp canlanarak soluk alıp verebilmesinin, burdan, bu hayatiyetten hareketle de kalıp figürden portre sanatının, diyelim ki *Mona Lisa*'nın doğmuş olmasının nedeni? Üstelik heykelin başı yüzden değil, profildendir. Çünkü bu gerekli. Niçin mi? Mermerde ışıkla oynayabilme olanağı yaratmak için. Taşı konuşturabilmek için... Ben de "Öteki" başlıklı yazıyı Munch'un *Deniz Kıyısındaki Genç Kadın* tablosunda arkadan dümdüz görünen insanın sırrını çözmeye çalışırken yazmışımdır. Şöyle şeyler düşüne düşüne: Kâğıdı, kalemi, boyayı, fırçayı, vinci, çekici, yontucuyu, hattâ tırı, greyderi, mermeri, taşı, alçıyı, kili, bütün bu sıradan katı, kalıp şeyleri canlandırmak, bunlara dirimin güzelliğini vermek, estetik duyguları bu derece bileyip işleyerek de üretici kılmak herhalde insan-doğa ilişkisini etki-tepkileriyle yoğurmayı ister. Bunu gerekli kılar. Nasıl mı? Işık! Mermeri, taşı ışıkla yüzleştirip gölgelerle hesaplaşarak yoğurmak gerekir denmektedir ya, öyle. İlaç yapan eczacı neyse, taşa hayat vermek de odur; her şey ayarlı, uyumlu olacak. Yoksa, zehir.

Yıl bin dokuz yüz seksen üç'tür. Mehmet Aksoy'un canlı taş sanatıyla E. H. Gombrich'ten dilimize hiç unutmadığım çok değerli Bedrettin Cömert tarafından çevrilmiş *Sanatın Öyküsü* 'müzesinde' tesadüfen tanışma

zamanımdır. O zamandan bu zamana, birtakım zorunlu nedenlerle Aksoy'un galerilerin bazısında sergilenmiş eserlerini göremedim. Açıkhava heykel ve düzenlemeleriyle ise, ilkin yurtdışında şehir estetiğine işe yarar (fonksiyonel) katkı sağlamış olan Berlinli *İş Göççüleri* anıtı. Ayrıca. *Buluttan Sevgililer*... Sanatkâr işte çoktandır dışarda, ama kendine yabancı değil. Anadolu yaratım kültürü, "o zehir bir kere kanına girmiş". Yoksa mezarlıkların eski mezar taşlarından çağının hayatını ayağa dikmek, bugünün karşılaşma ve buluşmalarına yarın için taştan, granitten, mermerden kanıt bırakmak nerden çıkacak? Ya Bebek parkındaki *Ayrılık* heykeli? Ona artık bugünde, yanımızda, içimizdeymiş gibi, tam o kadar yakınım. Çook ötelerde, bir havuz kıyısında gölgeleri suya yansıyan, sulardan yankılanmakta olan *Dinlenen Çiftler*'e de... Gele gele geliyorum İş Kule'lerin yanıbaşına. Toprağın ürünleri, göğün yıldızları panosuna sırt veren, ayak uçlarından basamak basamak inen suların da dikkatli titiz bekçisi, Aksoy toprağının mitosu Anadolu bereket tanrıçası Kibele'ye. Kendisini de iki aslan, geleneksel uyarıcı ruh, 'iki elin sesi olur' destanının simgesi beklemekte. Bu uyarı gerekli, çünkü arkasında elli yılın yaratısı, emeği, bütün birikimi yatan Böcek Ev'in atölyesi hâlâ, her adımda kendine bir şey katmakta ve benim gibi heykel yaratısından doğma soruları pek bol olan bir izleyicisinde "Ah, heykeltıraşımızın bütün dönemlerini sergileyen retrospektif bir sergisi olsa..." özlemini uyandırmış bulunmaktadır. Mehmet Aksoy heykelleri, mekânın da bir parçası olmak ya da mekâ-

nı heykelle bütünleyebilmek için yıllarca taş, mermer tozundan 'beslene beslene' taştan kütleye kendi toprağında, kendi diliyle kan ve can verebilmiş ender direnç ve yetenekte sanatçılardan biridir de ondan... "Daha ilkokuldayken tek amacım, ilk aşkım 'sanat' yapmaktı," dediğini bilenler, bu aşkın sahiciliğine herhalde toz kondurmazlar.

Bütünleşme yolculuğunda izleyicisini de aşkınlaştıran sanat! Kütle gibi düş de yerçekimine mahkûm. Ayağım yerde: "Heykeltıraşın bütün dönemlerini bir arada sergileyen retrospektif sergisi, diye iç çekmektesin. İyi ama heykeller, yaratıcısının bütünleşme yolculuğunda valizde, sandıkta, torbada taşınamaz ki," diyen bir ses işitmiş oluyorum. Aynı ânda sesin sesi: Işık taşırım, gölgelerin yankısını taşırım. Taş değil, mermer değil, anlam taşırım.

Açık ve kapalı alan heykellerini izlemeye çalıştığım, geçen yıla kadar ise yüzünü hiç görmediğim, beş dakika için bile buluşup konuşamadığım sanatçımız Mehmet Aksoy'la nihayet Polonezköy'de buluştum. Hayatının sanatıyla bütünleştiği yerde; onca yılın birikimi "böcekten ev" heykelinin içinde ve dışında... TV antenlerini uğur böceğinin gözleri-kulakları, duyargaları kılmış Böcek Ev pek kullanışlı, işe yarar bir heykel. Bahçesi, havuzu, bahçedeki her döneme ait heykelleri, mermer döşeli mutfağı, banyosu, muslukları, heykeltıraşın karyolası ve katı kütleyle dolu atölyeden kileriyle yaşayan, ya-

şatan bir ev. Heykelin keskiyle yoğrulmuş yemek odasında, dışardaki heykel fırında yakılan ateş kömüründe ızgara balıklar yenmekte, meyve ağaçlarından meyveler toplanmakta, estetik kaygıyla yontulmuş saksıları doğal çiçekler süslemektedir. Bu, içinde doğayla elele, kolkola yaşanan böcek heykeline ev deyişimiz bundan. Sanatçıyla uzaktan uzağa edinilmiş tanışıklığımı burda sınava çekmiş bulunuyorum. Dışarda, böceğin gezip dolaştığı kırlıktayız. Evin 'yankılı' gölgesi, kırlığın ortasında akıp duran, suyunun masmaviliği fayanstan doğma derevari havuza vurmakta. Böcek, sırtını 'Taş taşırım, laf taşımam' amblemiyle güçlü kuvvetli bir vince dayamıştır. Vinç mutfağa malzeme taşır, çünkü Mehmet Aksoy orada toprağın katı, gaddar verimini yaratıcı aklıyla kesip biçecek, yoğura yoğura ehlileştirecektir: Ekmek.

Heykeltıraşımızın geçmişten günümüze 'taşınabilir' kıldığı eserleriyle de bu mekânda, kendileriyle uyumlu ışık ve ışınlar altında, yaratıcısının hayatıyla da bütünleşmiş bir ortamda tanıştım. İzleyici durumundakinin de taşın hayatı, onun hareketi, sesi soluğuyla nerdeyse bütünleştiği duygusunu yaşayabileceği bir karşılaşma. Özelden genele doğru samimi bir geçirgenlik... (Farklı disiplinlerin gayriresmî tanışıklığı.) Böyle bir tanışıklık ardından sanatçımız, taş-mermer gibi somut, katı kütle yerine, soyut, nerdeyse sanal dili yoğurma çekimine yakalanmış yazara bir katalog armağan etmiştir. Hani sanki, taş yetmez, kâğıt da, yazı-çizi de var, der gibi... Katalog adıma şöyle imzalanmıştır: *Formların üstünden*

kayarak duvar çatlağında tutunan andız tohumuna uzanıp ona hayat veren ışık, heykellerime de kan ve can oluyor. Ürperiyorum: Işık işte, ışık! Mehmet Aksoy heykelinde kütlenin hareketi için taşı yoğurma üstüne teknik tek bilgisi olmayanları tanış kılan, dost kılan gerçekten de buymuş...

Bin dokuz yüz doksan altı *Bilim-Sanat* yayını kataloğunun girişinde plastik sanatlar uzmanı sanatçı, çok değerli Prof. Dr. Jale N. Erzen'in Mehmet Aksoy yaratılarını bütün boyutlarıyla çözümleyişini okuyor, ta on beş yıl öncesinde müze gezen birine, "İnsan heykellerini sevmem," dedirttiğim yazımdaki bakış fakirliğini anlıyorum. Heykelimizin genel durumuna ışık tutan bu derinlikli inceleme, heykeltıraşımız Mehmet Aksoy sanatını bütün boyutlarıyla anlamlandırmakta: *Onda biçim ve içerik uyumludur; tarih içinde heykelin mekânla ilişkisi sorgulanırsa Aksoy'un heykeli, özellikle Türk heykeli içinde önemli bir yer tutmaktadır. Figürü anlam yüklü bir biçim olarak işleyen pek az sanatçı vardır. Açıkhava projelerinden Toprak Ana, doğurganlık, hareket ve bereket bütünlüğünü simgeleyen Kibele'ye atıfta bulunur. Cinselliği Mehmet Aksoy eserinde Eros ve Keder bağlamında değerlendirmek başlıbaşına bir incelemeyi zorunlu kılar. Çünkü, aşkın görsel sanatlarda da ifade edilebilirliği önemli bir içerik olarak sürekli aranmıştır. Aksoy'un çok hayranlık duyduğu sanatlardan biri Mezopotamya'dan Asur ve Akad heykeli: Bunlar, bütünlüğü giderilmeden, yüzeyi en az derinlikle, sanki ok-*

şayarak yontulmuş, nerdeyse blok halinde bırakılmış hayvan ya da insan figürleri ya da 'karmaşık yaratıklar'dır. Çoğul olanın bütünlüğü. Birbirini yankılayan paralellikler. İç kontur ile dış konturlar arasında sürekli değişen oyunlar... Etki tepkiler; yankılar... Sanatçı bu bağlamda kendisine samimiyetle yeni biçimsel imkânlar yaratır. Onun için erotizm, öznelliğin en yoğun hali olarak kendini ifade eder. Yaşam sevincinin karşıtı: Keder-ölüm-acı-ayrılık. En politik sorunları işlerken bile vücudun her kıvrımına acının keskin çizgisini ekleyiş. (...)

Sayın Jale Erzen'in bu çok değerli incelemesine hiç değilse bukadarcık değinme ihtiyacı duydum. Çünkü onun bilinçle derinlikli bakışı, benim gibi görsel sanata, heykele edebiyat penceresinden de bakmayı merak edinmiş birine verilen bir kartvizit, bir iyi hal kâğıdı gibi geldi. Mehmet Aksoy'la yaratıda çeşitli boyutların uyumla bütünleşmesi kaygısını tanıma ortaklığı adına önümde açılan kapı. Bu, yazarın heykel yolunda kendisiyle de tanışması gibi bir şey. Demek Aksoy'un geçen yıl benim "Duvar Öyküsü" yaratımla buluşup, taş duvardan sürgün veren andız tohumuyla tanışarak ortaklaşması ne ise, benim bin dokuz yüz doksan bir basımı oda romanım *Ruh Üşümesi* ile aynı yıl bir galeride sergilenen "Vahdet-i Vücut" kapalı mekân heykellerinin esrarengiz bir akımla karşılaşması o. Özellikle sergideki *Aynada Bir Anı* adlı heykel. *Ruh ve madde arasındaki gizemli gelgitler (1990-91), içbükey ve dışbükey biçimler birbirine akarak, gerçek ile algılanan, anımsanan ve düşleneni ifade etmek için kullanılırken yüzey biçi-*

min sürekli akışkanlığını sağlayış. Biçimin negatif ve pozitif olarak karşılaştırılarak işlenmesi: Işığın da kontrastlı kullanımı. Böylece, kütlenin mekân içindeki yerleşimi ve yönlenmesinin sürekli dönüşümlerini sağlamak. (Bu satırları saygıdeğer Prof. Jale Erzen'in yine Bilim-Sanat Galeri kataloğundaki yazısından alıntıladım. Heykeltıraşımız Aksoy'un yaratı tarihini izleyeceğimiz 'retrospektif' sergisine Erzen bakışı katılmazsa eksik kalırmış sandığım için.)

Bu arada, ister istemez yarım bıraktığım şu *Ruh Üşümesi* oda romanıyla heykelin buluşma zamanı var. Değindiğim gibi yıl, bin dokuz yüz doksan bir. Durmadan sorulan 'Aşk nedir?' sorularıyla hiç sorulmayan aşkın dili, üslubu, değişkenlikleri ve gelgitleri, Louvre'un 'bin dokuz yüz elli'li Venüs heykelinden bu yana hayal ve hakikat dünyamda birike birike kopma kıvamına gelmiş. Erotizmi Türkçede temize çıkarma kaygısı bir yanda ve işte *Ruh Üşümesi* romanım, yayınevinde. Orada kendisine bir galeri, yani içerikle anlaşabileceği bir plastik sanat ürünü, bir kapak beklemekte. Yayınevinin kapaktan sorumlu sanatçısı, üşüyen ruhlar için bir sığınak yaratabilmenin çaresizliği içine düşmüş olmalı, kapak ruh gibi uçuculuk kazanmakta. Hiç çizgisiz, sınırsız bir grafik çalışma, bol çağrışıma yolverecek bir boşluk kitlesi hayalime iyi gelecek. Hani, taşı konuşturan heykeltıraşımızın bir uğultu heykeli kurgulaması benzeri bir şey... Kırık yarık Venüs'ün Eros'u çağırması, Eros'un da kabaran köpükler üstünde onu bulup ayakları üstüne dikmesi zamanı tam bu zaman olmalı: Roman, sırtına

geçirilecek kapak yaratımını bekleyedursun, yazarı da birden Mehmet Aksoy'un bir İstanbul galerisinde yeni eserlerini sergilediğini öğrenmiş, sanatçının yaratılarını izlemeyi sürdürme güdüsüyle galerideki "Vahdet-i Vücut" sergisine gitmiştir. Ketentaşı, kalker, mermerde hayat bulmuş bütünlük: Varla yok, kederle sevinç arasındaki boşluğa anlam katan *Birleşme*, *Sevişen Güvercinler*, *Dans Edenler*, *Öpüş*, *İkilem*, *Dinlenen Çiftler*, *Bir Görür İki Gözümüz*... Hepsi de bin dokuz yüz seksendoksan verimi. Heykellerin birbirine yansımasıyla büyülenmiş durumdayım. "Soyut ve somut; iki dilin bir arada kullanımı." Taş mermerle, mermer kalkerle bütünleniyor, bu arada yazar, heykeltıraşımızın *Aynada Bir Anı* alt adını taşıyan "Vahdet-i Vücut"una saplanıp kalıyor. Sergiye yalnız bunu görmeye gittiğim de olmuştur. Çünkü bu heykel, *Ruh Üşümesi* yazarı için romanın aynadaki anısı demeye gelmiştir. Heykeli kitap kapağına dikemezsiniz ki. Ama, söylemek bile gereksiz, nefis kataloglar çağlar boyu taşa hayat veren heykeltıraşların eserlerinin fotoğraflarıyla dolu. Bunları 'okumaya' da bir gönderme olamaz mı? Romanla heykel arasındaki buluşma. *Aynada Bir Anı*'nın diasıyla randevulaşarak sağlanabilir belki. Tanımadığım birinin kapısını kendiliğimden hiç çalmadım; fakat insanın 'her şeye yetecek kadar mazereti de var'dır. Kendi sözüme kanıp galeri sahibine Mehmet Aksoy'un telefon numarasını bana verip veremeyeceklerini soruyorum. Heykeli değil, diasını alacağımı belirttiğim halde büyük incelik gösterdiler. Sanatçıya telefon ettim, kısaca heykelle edebiyatı bütün-

leştirme gelgitleri yaşamakta olduğumu belirttim. Taşa hayat, hayata hareket veren heykeltıraşımız tarafından hemen anlaşıldım. "Vahdet-i Vücut"tan kapağa geçiş böyle oldu, ama ayna yolda kırıldı. Demek ki, kapak grafik yaratıcısının hayalinde grafik ile roman ve heykel arasında bir bütünlük sağlama kaygısı yoktu. Olsaydı Mehmet Aksoy heykelinin fotoğrafı kapağa makasla çepeçevre kesilerek konmazdı değil mi? Ne diayı alırken, ne kitabımı verirken yüzünü görmediğim değerli heykeltıraşımızla çoktan buluşulmuştu. Işık ve gölgelerin taşa hayat vermesi ve duvar kitlesi içinden bir filizin fışkırması buna tanıktır. Dünden bugüne adım adım kendisiyle bütünlenmiş Mehmet Aksoy sanatı, günümüzü yarına bağlayacak ve gelecekte insanlar kürenin bilmem hangi köşesinde, adı belki de *Böcek Ev* olan heykelden bir müzede Venüs'ün gözlerini kendilerine kırpmakta olduğunu, Munch'un *Deniz Kıyısındaki Genç Kadın* tablosunda sırttan görünen kişinin yüzünü yavaş yavaş kendilerine doğru dönerken göreceklerdir. Çoğaltılamayan, kopya kopya üstüne basılamayan, tam kendimiz olan bir sinema. Valizde, çantada taşınamayan heykellerden her dönemin bazı simgeleriyle retrospektif sergide buluşmak da makasla kesilmemiş 'aynada bir anı'nın yarın adına bütünlüğünü sağlamaktır bence.

Mayıs 2002

TÜRK PEN KULÜBÜ
17. YIL

Uluslararası PEN'in İngiltere'de kuruluşundan sonra, diğer ülkelere de yayılması sonucu bizde de 1990'da kurulan PEN Kulübü için dilimin ucuna hep 'Ulusal PEN Derneği' demek gelmiştir. Fakat 12 Eylül'ün 'dernekler yasası' uyarınca o kadar kuruluş ve etiket sorunlarıyla karşı karşıya kalınmıştır ki, memleket yerine bir ırk çağrışımıyla yüklü künye yüklenilmiştir. 'Dernek' sakıncayla karşılanıyor, 'sendika'lar zaten kapatılmış, kapatılmakta... Kopenhag 'anlaşması sonucu' tıpkı Helsinki Yurttaşlar Derneği'ne etiket takmak için çeşitli daralmalar yaşanmışsa, bunun izindeki PEN'in de bir yeri yurdu belirtmek zorunluluğu elde bir. Başka ülkeler 'national' deyip geçiyor, ama bize 'ulusal'lık da, 'PEN Derneğimiz', 'PEN Kulübümüz' ya da 'Türkiye PEN'i de uygun görülmemekte. 'Öteki'ler arasında da yazarlığı kabul görmüş yazarlarımız da olduğu halde 'Türk PEN Kulübü' yolundan yola koyulabiliyoruz. İngiltere PEN'inden çağrı gelmiş, masada beklemekte. Günün birinde Yaşar Kemal beni aramış: "Adalet, hadi gel, muhtarlıktan falan şu şu evrakı düzenle de, bizim PEN'i elbirliğiyle kura-

lım artık." Bunun 12 Mart'tan sonra kurduğumuz TYS'nin de bir kararı olduğunu sanıyorum. Kâh kapatılıp, kâh yeniden açılma mücadelesi vermiş bulunan TYS'nin...

Bu çalkantılar kuşkusuz dernek, birliktelerimizin işleyişini, başkanlık, yönetim kurulu üyeliklerinin normallik dışı değişimlerini de gerekli kılmıştır. Açıkçası varla yok arası bir yolculuk. Ne diyeyim, işte hâlâ, ayaktalar ama sırtlarındaki sorumluluklar da arttıkça artmış, ekonomik ve heyecan gücü azaldıkça azalmış...

Türkiye PEN Derneği bugün 17. yılında, ilk gençlik bitmiş, olgunluğa ilk adım atılmıştır. Bense PEN tüzüğünün 10. maddesindeki yazar etiğine bağlı koşula karşı 'onur kurulu'nun duyarlı davranmadığı gerekçesiyle kuruluşunun 5. yılında dernekten ayrılmış bulunmaktayım. PEN'imizin olgunlaşma dönemi de sancılarla dolu geçmiş gibi. Derneğin 17. yılında bir silkiniş mi, demeliyim? Bu yılki seçimlerde PEN'imizin başkanlığına gençlikten olgunluğa çoktan geçmiş, ama ihtiyarlıktan çok uzak bir şair yazarımız, Tarık Günersel getirilmiş bulunuyor. Kendisini adaylığa çağıranlar da, çağrıyı kabul eden kendisi de, yeni yönetim kuruluyla birlikte varolsunlar. Böyle bir silkiniş gerekliydi. Ulusal PEN Derneği diye, her türlü düşünce ve düşünceyi ifadede özgürlükten yana, 'faşizan'lıklardan uzak, sicili hırsızlık, katillik, iftira ve yalanlar bakımından temiz üyelere sahip bir 'şeyimizin' olduğu (tarafsız bir tutumla) dünyanın öteki PEN'lerine 'belli edilmeliydi'. En iyisi buna ilkin kendimiz inanıp güvenmeli, böylece 'aydınlık dayanış-

mamız' AB'nin de gözüne sokulmalı. Dahası gelecek yıl onur konuğu olduğumuz Frankfurt Kitap Fuarı'nda edebiyatımız güncel siyasalara, ticarî alışverişlere aşkınlıkla bir yaratıcı yazarlık değerlerinin üslubu içinde ortaya konulabilmeli. PEN'imiz defterinde 'kişisel çıkar girişimleri'ne karşı ödünlerin yeri bulunmamalı.

Her üyenin yapıcı eleştirisine 'evet' derken, öneriden uzak, kişisel hırsı büyük parçalamalara 'hayır' dersek yazarlık sıfatımızın değerine en iyi katkıyı yapmış olmaz mıyız?

PEN'in yeni yönetiminden beni şimdiden zora sokan bir öneriyle karşılaşmış bulunuyorum: PEN Derneği'ne dönmem önerisi. Yıllar önce burdan ayrılış nedenlerim dernek dosyalarında zaten mevcut olmalı. Düşüncelerimi burda da açıkça dile getirmeyi borç saydım. Kuruluş tarihinden bu yana olup bitenler sonucu örselenmişlikten bir silkinme girişimine karşı, beni değer gördükleri onur üyeliğini teşekkürlerimle kabulden başka ne yapabilirdim ki? Fizyolojik gücüm oranında, Uluslararası PEN konfederasyonu bağlamında geçmişten günümüze çağdaş edebiyatımızın gelişken yüzünü saydırarak görünür kılmak girişimleriyle dayanışacağımı söyleyebilirim. PEN tüzüğünde de dokunulduğu gibi, başlıca ilkemizin faşizanlık boyutlarına varabilecek kişisel hırslardan arınmışlık olması, sağlıklı dayanışmanın da sağlanması demek değil mi? PEN'imizin 18. yaşını 'ucuz iyimserlikler' bulutuna dalmadan kutluyorum.

Eylül 2002

EVRENSEL SOL

Kapitalizm imparatorluğu yayılıp genişlemeye doymayan bu fütuhat yönetimi, gücünü tüketimden almakta. Tüketim için üretim dinamosu tekleyiverince, toplu kıyım-coplu kıyım, ucuzundan (!) yeni pazarlar yaratıp yeni fedailer kiralamak artık boynunun borcu... Bu prefabrik üretim, bırakalım sanatı, edebiyatı, ilim ve bilimi; ilim ve bilimin yeni yeni buluşları teknolojik verimler dahil, bilimin kendisini bile kendine yabancılaştırdı; bilim de, kapitalist imparatorluğun ekranında toplu kıyımın cingöz fedaisi kılığıyla görünmeye başladı. İnsan hayatları, fabrikasyon şeridindeki piller, fabrika logoları ya da elektronik parçalar benzeri akıp gitmekte. İşte bu nokta, tam da "Tavuk mu yumurtadan, yumurta mı tavuktan?" diye sorulagelen şeyin dahi içinin boşaldığı, anlamının hiçleştiği nokta. Despotluk saçmalıktır.

Emperyalizmin doymak bilmez devâsa kursağına başkaldırmak, yani kendine yabancılaşmış insanın silkinerek aklını başına devşirmesi artık, ancak soldaki evrenselliğe bağlı. Evrensel plânda bir sol 'ittifak', okkanın altında kalmış insanları, e. güce sahip avcıların iki tık

sesiyle avladıkları avlar olmaktan kurtarabilir. Silah, uranyum ve uyuşturucu arasındaki pazarlıklar oyunu böyle böyle bozulabilir.

Yirmi birinci yüzyılın başlarında, insanca yaşama haklarından mahrum kalanların durumu, düşünce ve yaratı insanlarını egemenlik, despotluk ve özgürlük, eşitlik, kardeşlik kavramları çevresinde dönmeye itti. Bugünden yarına daha iyi bir hayatın yollarını arama kaygısı öne çıktı. Aydınlanma ışığında daha güzel bir yarını üretmek arayışı bilim, bilgi ve felsefenin atardamarı. İnsan aklının hayata katkısı. Verimler mükemmel, iyi ama bu zenginliğin bunu üretenler arasında hakça, hukukça, eşitçe bölüşümü nasıl olacak? Bunun yanıtını aramanın, genelgeçeri sorgulamanın adıdır sol. İlk adımlardaki hayatiyetini orağın sahibi toprak çalışanları sınıfı ile sanayileşmenin toplu çalışanları fabrika işçileri sınıfında buldu. Doğru-yanlış, böyle sınıflara, bu türden birleşmelere dayanan örgütlenmeler, hızla sınıfsal durum değişikliğine uğramıştır ve işte günümüzde vida takmaktan, çekiç vurmaktan elektronik düğme tıklatmaya doğru pek çabuk bir geçiş olmuş oldu; el, kol ve taban emekçiliği yerini beyin hücrelerinin emeğine bıraktı; solun eskiden akıl açıcı sanılan sloganları, bilmem kaç oktav ses üreten elektronik müzik araçları yanında, dağdaki çobanın kavalı ya da nöbetçi erin düdüğü gibi kalmakta...

Artık "Dünya işçileri, birleşiniz!" çağrısı, günümüz 'işçisine' yabancı bir dilden daha yabancı. Bundan böyle kime "Mesleğiniz nedir?" diye soracak olsak, yanıtı şöylece kısa ve kesin değil mi? "Bilişim!" ya da "e. ci!"

Son yıllardaki en 'genelgeçer' meslek, bilgisayarcılık olduğuna göre?.. Günümüz imparatorluğunun yayılmacılık silahı, nükleerden dostumuz bilişim:

İnsanın ışık hızıyla yer değiştireceği açıklandı...

Güzel icatlar, dünyadaki insanların çoğunluğunu tüketime kışkırtma yolunda daha başarıyla kullanılmış, yeryüzü zenginliklerinin dağılım dengesi akıl almaz boyutlarda bozulmuş bulunmakta. Kapitalizmin verdiği zarar, evrensel boyutlarda. Buna karşı duruş da ancak evrensel boyutlarda olursa olur. Yirmi birinci yüzyıl emekçileri, dünya çapında bir dayanışma ile insanın kendini bulması adına emek verenlerdir. "Emperyalist sağı uğradığı mide fesadından evrensel sol mu kurtaracak yani?" diyecek olanlar, 'evrensel sol' önerime hayalcilik, hattâ uçukluk değeri biçenlere belki rahatça eklenecek lerdir. Ama benim görüşüm de 'Sola ne oldu?' sorgulamalarından, bu arayıştan çıkmadır:

Tarihimizin mim koymaya değecek bir noktasından...

Yok, ortanın solunun Cumhuriyeti imiş, yok yeni Türkiye solu imiş; ulusal değil de millî, millî değil de ulusal sol imiş; bütün bu paketlerin içi boş. Plansız programsız, üretmeden yenile içile milletin kasasının dibine darı ekilmiştir.

Solda dayanışmaya gelince, bu yapılanma da din, ırk, etnik 'tarafgirlikler' gibi gruplaşmalar temeline oturursa, bunun da olup olacağı, Susurluk ya da Sivas. New York ikiz kulelerinin ortasından biçilip yıkılmasıyla binlerce binlerce masum insanın hayatlarına kıyılmasının nedenini sokaktaki Amerikalı biliyor mu? Üstteki

tröstler arasındaki çıkar kavgalarının kurbanı hep alttakiler. Sol işte bu nedenle dinde, imandaki; parada, pulda ve tabii silahlanmadaki tröstleşmelere karşıdır. Kapitalin terör hamilesi tröstlerine karşı olunduğu kadar, insan aklının peygamberi, 'kutsal değeri' ilimin bilimin metalaştırılmasına karşı da çok uyanık durulmalı. Evrensel solda dayanışmaya emek vermek, asıl bunun için gerekli; insanlığın ortak çıkarı da bundan böyle artık, bilimin metalaştırılmasına karşı direnmede yatmaktadır. Atomun parçalanmasından doğma büyük sevinç, aklın insanına duyulan gururdan fışkırma çılgın coşku; bilimin zaferine büyük ödül. Bayramın orkestrasından Hiroşima'nın, burda yaşayan binlerle, yüz binlerle milyonlarca insanın payına düşen: ölüm. Barut üstü parçalanmış atomdan bombayla ulaşılmış toplu kıyım. Çocuklar, anneler, babalar, gençler yaşlılara: "Nükleer ocakta yana kavrula, kaynaya pişe ne güzel öldünüz!"ün peşin şenliği ve bayramı imiş meğer Nobeller...

Yirminci yüzyılın ilk yarısı sonlarından bu yana beynimi –durmadan büyüyüp azgınlaşan– bir soru burkup durmakta: İnsanın aklıyla, aklın bilimiyle hesaplaşması zamanı ne zaman gelecek acaba? Yoksa, hesaplaşma kavramından kariyerizmin zaferi mi anlaşılmakta? İmdat, 'küresel sol'!

***

Uzun erimli evrensel demokratik sol anlayışı ülkemizde Özgürlük Dayanışma Partisi çatısı altında buluşsun, isterdim. Böylece, toplum bilincinde hemen hemen yerleşiklik kazanmış "Seçimden seçime kimin eli kimin ce-

binde; şu mebusluk pazarındaki külah kapma yarışından önümüzü bile göremez olduk" biçiminde beliren Büyük Meclis'e güvensizliğin, kuşkunun, böyle böyle derinleşmiş umutsuzluğun gölgesi, ufku geniş solun üstüne düşmemiş olurdu.

Yazarlığımın başlarında, "Hayal yoksa ne olabilir ki?" diye yazmıştım. Bugün 'evrensel sol dayanışması' düşüncemi de, sonun başı hayaliyle önermiş bulunuyorum.

Ekim 2002

80. YILINDA TÜRK EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Türkiye Barolar Birliği Sayın Başkanı, Sayın Konuşmacılar, Değerli İzleyiciler,

Dışarıdan bakanların, yani Ankara dışındakilerin gözüne göre, burası üretimsiz bir kent. Türkiye Barolar Birliği Başkanlığı'nın bütün çalışanları yanısıra birliğin değerli üyeleri, Cumhuriyet'in 80. yılı adına öyle kapsamlı, o kadar çok boyutlu bir sempozyum düzenlemiş bulunmaktadırlar ki, sempozyumun bildiri programları kamu kurumları dışından gelme böyle bir bakışa katılmamızı engelliyorlar. Tam karşıtı; değerli bilim adamlarımızın bu saate kadar sundukları bildirileri, kanımca, bizlere başkent Ankara'nın düşünce üretimindeki zenginliğini göstermiş oluyor. Böylece, işte burada daha şimdiden bu saygıdeğer üretime yeni bir tarih düşürülmekte değil mi? Kendi adıma ben, düşürülen bu aydınlık tarih için Türkiye Barolar Birliği'ne teşekkür etmek istiyorum. Sağolsunlar. Ankara'ya farklı bir anlamda da üretimsiz bir yer diye bakılmakta. Böyle bir bakışın kamuya dayalı işgücünden doğma ikileınleri, iş alanları yaratacak yatırımlardan uzaklık gibi çeşitli nedenleri var.

Ama, ben bu nedenleri değerlendirmeye kalkışacak değilim. Somut anlamıyla üretim-üretimsizlik sayıları, kodları, şifreleri, istatistik verileri çözmeyi bekliyor. Sayılar ve şifrelerle uğraşmaktan hep korkmuşumdur; bugün büsbütün korkuyor, gerçekleri görmeye yarayan sayısal verilere dokunmaktan kaçıyorum. Deyim yerindeyse, benim uzmanlık alanım edebiyat. Somutluğa karşı, geçmişte 'edebî' sözüyle tanımlanmış hayli içedönük, gramla tartılamayacak soyutlukta, ama olmazsa olmaz ağırlıktaki yaratıların, bu türden ürünlerin alanı... Herhalde ben de sempozyuma bu sonuncu anlamdaki verimin üstünde durmak, bunu anlamlandırmak üzere çağrılmış bulunuyorum. Fakat kendi 'edebî' sınırlarım içine çekilirken de, 80 yıllık Cumhuriyet'in edebiyat hayatını sergilemekteki güçlükleri daha derinden hissediyorum Çünkü sanat, edebiyat kronolojik bir sıralamayla, şu tarihte bu eserler, sonraki tarihlerde şukadar sayıda şöyle şiirler, böyle romanlar gibi mekanik bir sıralamaya izin vermiyor. Her biri bireyin, giderek toplumun iç dünyası, benlik yapılanması kadar çok boyutlu; o kadar karmaşık. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki edebiyat, bu edebiyatın yazarları Halide Edip, Yakup Kadri, Memduh Şevket Esendal, Peyami Sefa, Reşat Nuri... desem de, herbirini kendi özel koşullarıyla da arayıp bulmak gerekmekte; buna da burdaki zamanımız yetmez.

Edebiyatın malzemesi, doğa, zaman, mevsimlerden falan ibaret değil; o oranda dışyüzü-içyüzü, dahası derinliğiyle insan... Bu da arkeolojik bir kazıyı gerektiriyor; aranarak bulunan şeylerin bütünlüğü oranında baş-

ta yazarların kendisi, onun yaratıları, bu ürünler üstünde aydınlatıcı olunabiliniyor. Gözle görülemeyen için duyulan merak, bilinmeyeni aramak heyecanı... Bilim ve ilimin sanatla, edebiyatla bütünleşmesi yolculuğu ise çok daha heyecan verici. Sempozyum nedeniyle duyduğum sevinç bundan galiba. Bir de şundan:

Cumhuriyet'in 80. yılı nedeniyle burada konuşan bütün bilim adamları, değerli düşünce üreticileri, hemen hepsi Cumhuriyet'in birinci, ikinci kuşaklarından. Ben de onlardan biriyim. Bizler hemen hemen Cumhuriyet'le birlikte doğduk, büyüdük. Ben, ne bildimse onunla birlikte bilip öğrendim; ne gördümse onun gölgesinde, onunla birlikte gördüm. Hepimiz Cumhuriyet devletini yaşadık. Cumhuriyetimizin görgü tanıklarıyız. Kültürel dönüşümlerin, toplumsal değişimlerin ikilemlerini dışardan, sadece inceleme yazarlığın işler içinde bir iş olduğu düşüncesinden neden bukadar uzak kalmıştır acaba? Oysa, Cumhuriyet tarihimiz yaratı sanatlarına heveslenenler bakımından hayli zengin. Kitaplar gitgide hem içerik, hem türler açısından büyük bir çeşitlenme göstermekte. Bunu da büyük oranda 'kadrosuz, bordrosuz' bağımsız yaratıcılarına borçludur, diyeceğim. Şiirlerin düşünce üretimi neyse ki ya da yazık ki söylevlerde işe yarar, böylece de sav sözleşip tüketilir. Romanların düşünce üretimi ise, tarihi gerçeklere uygun mu, değil mi bağlamında ciddiye alınır, eğer alınacaksa... Günlük siyaset çıkarına tüketildiğine tanık oluruz; ama insanın kendini tanıması, kendisiyle hesaplaşması bağlamında bir yaklaşım görülmez. Siyaset ortalıkta peşinen patron

imajıyla dolanıyorsa, romanımızla, hikâyemizle yakın bir ilişkisi olmamışlığındandır diyebilirim.

Bazen düşünürüm: Acaba Atatürk, konuşmalarından birinde, "Dün gece Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*'sunu okudum, 'hâkimiyet milletin olmalıdır' düşüncemi hayata daha iyi bağladım," demiş olsaydı, edebiyat milletin gözünde 'lafü güzaf' olmaktan, hükümetlerin gözünde de 'potansiyel suç unsuru' olmaktan çıkar mıydı, diye...

Hani sanki Atatürk'ün, Yakup Kadri'nin ilk baskısı 1932'de yapılan *Yaban*'ı için, "Roman kahramanı Ahmet Celal, Sakarya Savaşı'ndaki insanımızı hayatın içinde tanıdı; bu tanıklık bilim kadar önemlidir," demesi, edebiyatın ışığı açısından yerini anlamakta tek şartmış gibi...

Şimdiye kadar sunulan bildirilerde Atatürk'ün ilim, bilim, eğitim, kültür, sanat üstüne ne demiş oldukları sık sık dile getirildi. Düşünceleri onun kendi cümleleriyle açıklandı. Bu savsözleri dinlerken –özür dilerim– içimden, "İyi ki edebiyat üstüne bir şey söylememişler, yaratıcı yazarı kendi haline bırakmışlar" diye geçti. Edebiyat üstüne devrim ilkelerine dayalı onun özelin özeli bir sözünü bulamıyorum ama, burada çok daha hayat içre bir şey görüyoruz: Yaratıcı yazarlar Atatürk'ün masasında. Çoğu yanıbaşında. Onlara danışıp onlarla tartışarak 'ulus'un dilini, tarihini, sanat-edebiyatını değerlendiriyor; Cumhuriyet'in kültür hayatını dönüştürüp çağdaşlık yolunda yönlendirecek tasarılar çiziliyor. Gazetecisinden şairine, dilcisinden tarihçisine, büyükel-

çi yazarından romancısına, anıların *Çankaya*'sıyla belli ki, kültürel gözlemcisi, hattâ tutanakçısına kadar heyecan dolu pek çok arayışçı kişi yanında, masasında...

Hasan Âli Yücel, milli eğitim bakanı olduğu zaman lisede öğrenciydim. Öz Türkçe olarak Bakanın kendi çevirisinden Descartes'ın mantığı önümüze konuyor. "Descartes'ın mantığı, o 'yeni Türkçe dille' Anadolu'nun dört bir köşesinden gelmiş lise yaşındaki çocuklara ne desin?" demeye kalmıyor: O kuşak, belki de bu nedenle sorgulayıcı bir kuşak oluyor. Descartes'ın kuşkuculuğuyla önümüzde açılmış yolda sorgulamayı yaşayarak da öğrendik. Uzun süre içe atılmış, yazılamamış sorular ve içe atışlardan doğma kuşku... Öyle ki, Cumhuriyetimizin 40.-45. yılları, 1960-70'ler Türkiyesi, kendi kesip biçtiği Anayasasına karşı yürüyenlerin ülkesi dahi olmuştur. Kendisine karşı yürüyen aydınlar ve yazarlar... Bütün bunların yansıması, 80 yıllık Cumhuriyet sanat ve edebiyatımızın çeşitli türlerinde görülebilir. Büyük çoğunlukla kendinden başka her şey olabilmiş romanımız, hikâyemiz 80 yıllık bir süre için hayli belirleyicidir. Kendinden başka dönüşümlerin yanında olmak üzre kendini görevlendirmiş bir edebiyat. Zamanın sesi... Verili siyasaya boyun eğmişlik. Cumhuriyet'in ilk adımlarında onun ilk ve ikinci kuşakları Milli Eğitim Bakanlığı'nın 'beyaz kapaklı' yayınlarını ardı ardına okumuştur. Doğu-Batı klasikleri, hemen görülemeyen bilinçaltı bir birikim sağlamıştır; yaratı yolunda merak, kışkırtıcı bir dürtü. Zihinsel bir kışkırtı. Herhalde. Çünkü, II. Dünya Savaşı yıllarında, karartma geceleri ortamın-

da, o çifte karanlıkta içimizden pek çoğu 'şair ve yazar olma' tutkusuna yakalanmış, giderek gerçek birer 'edebiyatçı'mız olmuş değerli kimseler çıkmıştır. Başta, Tercüme Bürosu'nun çalışanları Melih Cevdet Anday-Oktay Rifat'lar yanısıra Orhan Veli, giderek Rıfat Ilgaz, derken Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Aziz Nesin... Necati Cumalı... Yazarları gün gün izleyen, resmî gazetede onlarla tartışmalı gazeteci olarak değil ama, bir yazar olarak yaptığım işi seviyorum. Hikâye, roman, sahne oyunu yazarken kendimi de öğreniyorum. Hesaplaşmayı, parmağımı sadece dışarı doğru uzatmamayı öğreniyorum. Bunu da burda, şu deneyimime yaslanarak dile getiriyorum. Başta da değindim, burada hemen hepimiz Cumhuriyet'in birinci, ikinci ve tabii üçüncü kuşaklarındanız. Hepimiz de işbaşındayız. Herbirimizin yaptığı bir şey oldu; şimdi de var. Cumhuriyet'in 80. yılı yaklaşırken, 1970'lere doğru burda, Atatürk Bulvarı'nda 27 Mayıs Anayasası'na karşı bir yürüyüş yaptık; ses çıkarma hakkını bize kısmen vermiş Anayasa'ya karşı. Yürüyüş sırasında baktım, halk, yani Ankaralılar iki yanlı kaldırımlarda dizilmiş bize bakıyorlar. Biz memuruz, falan demeksizin hepimiz yürüyorduk. Çok heyecanlıydık. İnsanlar bize bakıyor; seyrediliyoruz. Yine içimden bir ses bana dedi ki: "Adalet, galiba siz kendinize karşı yürüyorsunuz, çünkü Cumhuriyet'in 1970'lere doğru içine düştüğü durumda sizler vardınız; ne olduysa sizlerle birlikte oldu." Yürüyenler arasında cüppeleriyle profesörler var, genel müdürler var, yazarlar var, yanılmıyorsam TÖS'ün başkanı da aramızda. Biz "Ordu-genç-

lik elele..." diye diye 27 Mayıs 'devriminin' yaptığı, görüp göreceğimiz en aydınlık (!) Anayasa'ya karşı yürümekteyiz. O zaman ister istemez insanın kendisine yönelttiği sorular yoğunlaşıyor.

Biliyor musunuz, romanın hayatla, toplumla, dünyayla, bütün insanlıkla ilişkisini Sayın Prof. Taner Timur (az önce konuştular) *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik* başlıklı inceleme kitaplarında çok güzel, bütün bağlamlarıyla anlatırlar. Burda tarihle romanın, romanla toplumbilimin bağlantısını, ortak noktalarını veya "evet" ve "hayır"larını göstermişlerdir. Sağolsunlar. Bu incelemeden çok yararlandım. Bizde bu tür kitaplar yavaş yavaş çıkmaya başladı, ama Timur'unki öncülerden.

Ölmeye Yatmak adlı ilk romanımın karnıma düşüşü işte söz açtığım o yürüyüş sırasında oldu.

50. yılına yaklaşırken "Cumhuriyet nerede?" sorusunun peşine düşme, yazarla birlikte Cumhuriyet'in kendisini arayıp bulma ânı. O ândan başlayarak romanı ancak dört-beş yıl içinde yazabildim. Roman (ilk yayını 1973), Cumhuriyet'in 75. yılında aydınlarımız tarafından hazırlanmış *75 Yılda Tebaadan Yurttaşa Doğru* adı altındaki kitapta sözkonusu edilmiştir. Konuyu ele alan öğretim üyesi, ekonomi siyaset bilimcisi Ercan Eyüboğlu'dur. Kitap, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınıdır. Bu örneği özellikle veriyorum, çünkü, Cumhuriyet tarihimiz boyunca bilimsel bilgiyle sanat ve edebiyatın bütünleşmesi sorununa yakınlık duymuş ender örneklerden biridir. Aynı zamanda yayınlanmış

Aydınlatmacı Kadınlar yayını ise tam karşıtı bir örnek; çünkü sanatı, edebiyatı ve bu alanda çalışanları 'aydınlatıcı' saymamıştır. Derlemede bir tek bestecimizin, ressamımızın, yazarımızın adına rastlayamazsınız. 'Aydınlatıcı' olmak demek sanki doktor, avukat, öğretim üyesi, mimar, mühendis olmakla sınırlıdır. Bir öncekinin aksine burda edebiyat yazarının işi, işten sayılmamakta. Alınganlık ediyormuşum gibi görülebilir ama, Cumhuriyetimizin 80. yılında hemen görülemeyen bazı boşlukların içinin doldurulmasını beklediğine mim koymak iyi olabilir.

Dış dünyada Osmanlı zamanı bizim bildiğimizden fazla biliniyor; analiz ediliyor. Ama Cumhuriyet toplumunun durumu bilinmiyor. Tanınmamaktan yakınıyoruz. Tanınmak istiyorsak, önce Türkiye Cumhuriyeti edebiyatının bilinip tanınması için özen gösterilmeli. AB'ye girmek-girmemek gibi tuhaf bir sorunla boğuşurken, türbanla falan uğraşmakmış nafile. Oraya girsek de, girmesek de biz dışarısı için hep 'öteki'yiz. Çünkü dünyada bir örneği daha bulunmayan biçimde biz –sabah değerli konuşmacıların çok güzel anlattıkları gibi– dini bir devlet biçiminden laik bir devlet biçimine geçmiş, böylece de ekonomik, kültürel ikilemleri içiçe yaşamış bir toplumuz. Eski dönüştürülürken, pek çok kalıntının taş altına itildiğini, halı altına süpürüldüğünü inkâr etmezsek, milletin bugün seçe seçe seçtiği siyasetin 'Allah bilir'e dayalı olmasına şaşırmayız. Cumhuriyet kesinlikle Batı'yı seçti, ama toplum son yıllarda açık seçik görüldüğü üzre, Doğu'yu yaşıyor. Toplumun değişmesi çok

uzun bir zaman istiyor; aydınlanma, kültürel 'devrim' ha demekle olmuyor; özen ve sabır istiyor. Toplumumuzu, insanımızı iyi, doğru, gerçeğe yakın biçimde anlayıp anlamlandırmaya ihtiyacımız var. Bu anlamı başkalarına bütün boyutlarıyla anlatmaya... Çok boyutlu çözümleme için bakınız: edebiyat. Roman, hikâye, şiir, müzik, tiyatro, resim... Bu kaynaklarımıza ilgi duyan izleyiciyi dahi potansiyel suçlu diye görmekten geri durmamış asker, sivil kadrolar... Düşünce özgürlüğüne engeller: En büyük kaybımız.

Gülüp geçiyoruz ama, seksen yıllık Cumhuriyet hayatımız gerçekten bir roman. Buna "romanım hayat" da diyebilirim.

Belli bir toptancılıkla hep, "Biz romanı Batı'dan aldık," denir. Edebiyat derslerinde roman sanatının önsözü bu. Peki ama, her kültürde olduğu gibi bizim 'sözlü anlatı' birikimimizin hiç katkısı yok mu? Destanların, masalların, dilden dile dolaşan manilerin, şiir ve hikâyesi bulunan türkülerin? Biz romanı bir 'burjuva ürünü olarak' Batı'dan aldık ve toplum burjuvalaşma derecesine bir türlü çıkamadığı için Osmanlı'nın İstanbul hayatını, Cumhuriyet'in de 'köy hayatını' okutmaktan kurtulmak, şurasına kadar daralmış yazarların kişisel cesaretine bağlı kaldı. Bizde ilk 'Batılı romana' yakınlık yüzünü gösterenlerden biri Halit Ziya'dır; Tanzimat'tan buraya geçiş dönemi yazarlarının mekânı ne ise, eserlerinin coğrafyası da odur. Adalılar Ada'yı, Modalılar Moda'yı, Mehmet Rauf gibi kaptandan güzelim yazarlar, Boğaz yalılarını yazarlar. Cumhuriyet'le

birlikte şöyle bir şey oldu: Edebiyatçı egemen ideolojiye, veriliye duyduğu bağlılığın yazarı oldu. İlkelerle dayanışan uyumlu yazar. 1920-30'lar romanı böyle bir roman. Yazarların çoğu ideolojinin içinde, bir bölümü milletvekili ya da kültür ataşesi. Başta Halide Edip var: İdeolojiyi çok zengin biçimde okura malediyor. *Sinekli Bakkal* hariç. Bu, gerçek bir düşünce romanıdır. Doğu-Batı, Müslüman-Hıristiyan kültür ikilemlerini gündeme taşımak cesaret ve becerisini göstermiştir. Yakup Kadri ve Ahmet Hamdi Tanpınar 'kentli aydın'ın dünyasını okumaya yönelik yazarlar oldular. Doğu-Batı ikilemi, Köy Enstitüleri ilk mezunlarını verene kadar ana sorunlardan biri oldu. Köy Enstitüleri eğitiminden feyz almış yazarlar Cumhuriyet'in şehirli okuryazarlarını köyle tanıştırdılar. Değerli Sevda Şener'in belirttikleri gibi çok da güzel şeyler yazdılar, ama popülistçe bir yaklaşım sonucu, bir roman türüymüş gibi algılanan 'köy romanı' diye, birbirine benzer bir romanhikâye toplamı oldu. Köy öğretmenlerinin hemen hepsi nerdeyse 'bestseller' denen yazarlardan oldular. Ne kadar güzel, ne aydınlık bir gelişim değil mi? Yine de, Köy Enstitüleri'nin kapatılmasının yarattığı boşluğa değinmiş değerli konuşmacılarımızın görüşlerine karşı "Köy Enstitüleri iyi ki kapatıldı!" deyivereceğim. Bütünüyle yaratıcı edebiyat, roman, hikâye bağlamında tabii... Bir iki çok boyutlu roman hariç, köy öğretmenlerimizin yazdıkları romanlar genelde birbirlerinin kopyasıymış gibi oldu... TÖS üyesi öğretmenler önce birbirlerini okumaya başladı ve bu da biz ilk ikinci Cum-

huriyet kuşaklarının kendi yaptıkları Anayasa'ya karşı yürümeleri gibi bir şey oldu. Her köy okulunun önüne yarım baş bir Atatürk heykeli dikildi; Milli Eğitim Bakanlığı buna bir heykel sanatı yaratma yatırımı sağlamadığı için de, köyümüz öğretmeni kendi elişi becerisi bağlamında fetişik bir bunalıma yol açtı. Cumhuriyet ilkeleri doğrultusundaki ilk yazarlarımızdan Reşat Nuri Güntekin –milli eğitim müfettişi–, Memduh Şevket Esendal –o da Bakû'da büyükelçi–, çeşitli tabakalardan insanların iç dünyalarına ışık tutan yazarlar oldular. Salt bu iç dünyalara eğilme başarılarından ötürü bugün de hâlâ ilgiyle okunmaktalar. Sol ideolojiye bağlı olarak Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*'unu Cumhuriyet roman birikiminin başköşelerinde görmemizin nedeni de aynı. Dar bir mekânda çeşitli konumlardaki insanları olumlu olumsuz yönleriyle ele almıştır; bir romanın toplumun aynası olabilmesi buna bağlı. Çok boyutlu yaklaşım. Orhan Kemal'ler, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'ler... Cumhuriyet edebiyatının üç değerli 'K'sı...

Cumhuriyet'in 75. yılında Tarih Vakfı yayınlarından *Tebaadan Yurttaşa Doğru* adındaki inceleme, araştırma kitabı çıktığında, orada bütün söylenenler, 75 yıl içinden üremiş sorularla doluydu. Bu sabah değinilen bütün sorunlar orada da vardır. "Biz hukuk devleti miyiz? Bu bir laik devlet mi?" gibi. Cumhuriyet'te ne yaptık, ne yapılmadı? Birey var mı, yok mu?

Hâlâ kitle miyiz, bireyler toplamı mıyız? Böyle, önemi büyük bir çerçevede ele alınmış birçok soru.

Ama toplumumuza ayna tutacak edebiyatımız üstünde Ercan Eyüboğlu'nun benim *Ölmeye Yatmak* romanım üstüne yaptığı inceleme, ayrıştırma yazısı dışında bir yazı yok. Bu inceleme yazısından bakın şu cümle aklımda kalmış: "Romanın başkahramanı Aysel ölürken, yurttaş doğmuş oldu," diyor. Demek ki, Cumhuriyet'in ilk kuşakları olarak bizim de yaratıda sorgulayıcılığa önayak olabilmiş olmamız sözkonusu. Böyle bir dönemin başlaması. Bu da on yılda bir askeri darbeler altında kalına kalına bireyliğini farkedip onu savunmak üzere 'kurtarıcıları' sorgulama yoluna girildiği dönem. 1960-80'ler arası yaratıcılık. Bu dönemlerin yaratılarına yine siyasal, ideolojik unvanlar takıldı. Değerli incelemecilerin kitaplarında dahi "12 Mart romanı", "12 Eylül romanı" diye anılmalarına yolaçıldı.

Tutuklu aydınların, yazar ve öğrencilerin yaşadıklarına tanıklık eden anlatılarını toptan böyle yaftalamak yine günlük siyasanın yaratı üstündeki egemenliğini gösteriyor. Fakat asıl önemlisi, '80 sonrasının liberal ekonomisinin belirlediği şey. Edebiyat, şiir, öykü, roman pazarlanıyor, tüketim malzemesi haline geliyor. Bu ahlak içine göz açmış genç yazarlar ise birey olma aşkınlığı ile bireyselliği birbirine karıştırıyor; anlatıda, 'yazarlık şöhreti' kulvarında yarış atı haline getiriliyor; onların da henüz yuvarlandıkları yerden 'uçarak kurtulma' dışında bir sorgulayıcılıkları yokmuş gibi görünüyor. Kitabın 'mal'laşmasına karşı değilim. Yayınevi bir sermaye ise, o sermaye ile yayınladığı kitap da 'mal'dır. Fakat, giderek toplumlarla tanışmaya yolaçan

yaratı sanatlarının, edebiyatın bu niteliğinin yok edilmesine, içeriklerinin boşaltılmasına, 'en iyi bu deterjan yıkar' pazarında harcanmasına ne demeli? Cumhuriyet 80. yılında ekonomide, eğitim ve sağlık kurumlarında neyse, kültüründe de, edebiyatında da odur. Yazarın 'telif hakkım' diye diretmesi artık utanılacak bir şey değil. Bu bir kazanım. Ama gidişata eleştirel bir ayna tutan yazarın 'derin devlet listesinde' boygöstermesi başlıbaşına bir kayıp. Edebiyatımız bütün tabuları yıkmış, onların üstüne çıkıp aşkınlaşmış değil. Biçimsel zenginlikler, tür bolluğu yanısıra, eleştirel yaklaşımda bir 'hiç'leşme sözkonusu. Dokunulmasına hiç gözyumulmayan en 'kurtulmuş' tabu ise sivil kamu hizmetinin asker ucu. TSK'ya en minik dokunuş (burda artık haklı haksız olup olmamak sözkonusu değil) yok ediliyor. Yoksaydırma infazı, pazarlama becerisiyle elele kolkola olabilmekte... İstenen salt uyumluluk. "Neyle?" demeyen uyumlular arttıkça artmakta, denebilir. Burda varoluşun anlamı ise, az önce beyefendinin de sorularında söyledikleri gibi, postmodern kurtuluş yolu. Sanki modernlik belkemiği olmadan bu olabilirmiş, ticareti... Ne yapsanız oluyor artık. Belkemiksizlik var. Öncesi yok, böylece sonrasının ne olacağı derdi de yok... Ben bu durumu, yine de çok boyutlulukla bakmaya çalışarak şöyle değerlendiriyorum: "Parçalanmış insan ve parçalanmış bir dünyanın sanatı, edebiyatı da parçalanmıştır," diyorum. Kaotik bir dönem yaşıyoruz. "Kaosun yaratısı nedir, ne olmalıdır?" diye sorduğumuzda, "Biraz kafa çılgınlığı yaratısı, diyebilirim. Postmo-

dernizm de ortaya durup dururken çıkmış değil; bütün dünyanın bugün içinde yaşadığı durumda, gittikçe normalleşen korkutucu film, terör hareketleri bağlamında, mimari nasıl çılgınca değişiyorsa, romanın kurgusu da öyle değişecektir; değişmeye mecburdur," diyorum. Ancak, mimarlık temele nasıl muhtaçsa, edebiyat da öyle...

Cumhuriyet'in şimdi geldiğimiz döneminde yavaş yavaş zamanla edindiğim, Melih Cevdet'lerden, Esendal'lardan edindiğim umutları, bütün çok değerli yazarlarımızdan edindiğim umutları, bir sorumluluk gibi sırtımda taşıdığımı hissediyorum. Ama şunu itiraf edeyim ki, insanımızı tanıma yolunu aydınlatmada derlediğim zenginlikleri, giderek edinememeye başladım. Yapamıyorum, çünkü ortalıkta tüketime cevap verecek 'mal' bolluğu var.

Çok kitap çıkıyor. Değil işi yazmak olan bizler, okur olan ve olacak olan kimsenin yetişmesi mümkün değil. Her yayına derinliğine dikkat etmek de mümkün değil. Bütün dünyada bu böyle. Yıllar önce, ABD'de bir gazetenin kitap ekinde şöyle bir şey okumuştum: "Burda şiiri yalnız şairler okuyor." Onlar birbirini okuyormuş. Eskiden olduğu gibi dilden dile dolaşan, ezbere yatkın şiirler yok artık. Eh, yeni romanı da romancılar bile okumuyor; tanıtım peşinde koşmaktan biri ötekine yetişemez durumda.

TBMM'de muhalefet neyse, edebiyat hayatımızda da o. Günlük hayatın içyüzü, sadece görünen dış yüzüyle medyaya bırakılmış durumda.

Kendi alanım bakımından ben 80 yıllık Cumhuriyet tarihi içinde gelişmelerin, sayısal çokluk dışında insanların hayatı anlamlandırma açısından donatılabildiğini düşünemiyorum.

Tek olumlu nokta: Bunun yaygın bir tepkisinin olacağı ve tepkinin çok güzel olacağı yönünde.

Ben Paris'e gitmeden Paris'i ve insanını biliyordum. Çünkü onların romanlarını okumuştum. Frankfurt Kitap Fuarı'na gidin bakın. Yaşar Kemal'in dahi ortalıkta, yabancı stand raflarında yapayalnız kaldığını görürsünüz. Bütünleşmiş bir Türk edebiyatı bahsi yok. Flaubert'i okumasaydım, Fransa'nın sanayileşmeye doğru nasıl adımlar attığını, bugünün popstar yarışmasında kuyruk olanların başında *Madame Bovary*'nin durduğunu göremezdim. *Tehlikeli İlişkiler* romanı, kendi zamanı içinde, taşra ve başkent arası çekişmeleri anlamlandırmayı kolaylaştırmakta. Keşke *Üç Beş Kişi*'mdeki taşra 'köklüsü' Ferit Sakarya'nın geleceğin habercisi olabildiğine mim koyulsaydı.

Edebiyatımızla sahiden tanınır olabilmemiz için önümüzde dil sorunu var. Aşılamayacak bir şey değil. Yeter ki 'parçalanmışlığımız'ı bütünlemede 'çılgınlaşmaktan' yılmayalım. "Küreselleşme iyi mi, kötü mü? Şöyle mi olsun, böyle mi?" Bunlar üstüne tek olumlu yanıtımız 'yaratı ürünlerimizin' kalitesi olmalı, değil mi? Yani 'edebî'si. Kimliğimizin şiiri... Fazla da soyut kaçmamak üzere şunu söylemek istiyorum: Dış dünyaya işçi ihracatından sonra sıra bari edebiyatın, romanın içeriğiyle tanıtılmasına gelsin; bunun sağlanmasına da bun-

dan sonra bizi kimler yönetecekse, onlar özen göstersinler. Parçalanmış ve kendine yabancılaşmış insan üstüne yazdığım roman Almanya'da yayınlandığı zaman, o dönemin çalışma bakanı, yazarları Max Frisch'in bir sözünü hatırlayarak "Türkiye'den işçi istedik, insan geldi," demişti de...

Çok uzattım. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

2003

Not: Türkiye Barolar Birliği'ndeki konuşma.

55. YIL ÇAĞRILILARI İÇİN KONUŞMA

Sayın, Sevgili Konuklar, Yazarlık, Yaratıcılık Dünyasının Değerli Üyeleri,

Sanat-edebiyat kabilemizin nüfusunu artıra artıra bugünlere gelmesini sağlamış dayanışçı kişiler, aynı direnç-dayanışma ruhuyla bu çağrıyı 'evet'lediğiniz için sağolun. Teşekkürlerimizi lütfen alın, kabul edin.

Sanata, yaratının türlerinden biri olan edebiyata omuz verenlerimiz kuşkusuz bugün, burada buluşabildiklerimizle sınırlı değil. Kayıplarımız, ölüm ve hayat, yazık ki, bu akşam bukadarına izin vermiş bulunmakta.

Yazarlık yolumun ilk adımlarında düşmesin diye beni elimden tutan kültür büyüklerimizin, başta Muhsin Ertuğrul, Refik Ahmet Sevengil, Ataç, hocam Bedrettin Tuncel, Cevat Memduh Altar'ın; oyun yazarlığımı yüreklendiren mektupları başımın üstünde hâlâ birer koruyucu kanat gibi duran İ. Galip Arcan'ların, Haldun Taner'lerin; oyun yazarlığından romana, hikâyeye geçişimi olumlu karşılamış Behçet Necatigil'lerin, Tarık Buğra'nın anıları önünde saygıyla eğilmek istiyorum. Etkileri hücrelerimize işlemiş nice yazarımız, sanat büyüğümüz; on-

ların, çok şükür sağsalim devamı olabilmiş sanat-edebiyat kişilerimizle de, çoğuyla işte ne güzel, bir kültür şehrinde, burada, birlikteyiz. Yüzlerini, nerede ne yapmakta olduklarını bilemediğimiz, ama yazarını seçmeyi kendi tartılarıyla da tartmayı bilebilmiş okurların yaratıcılığa katkıları önünde, kendi adıma eğilmeyi unutmaksızın... Bu okurların yazarlarına verdikleri yaratma gücünü, "müşteri velinimetimdir" gibi verili bir değerin bütünüyle dışında gördüğümün bilinmesini öyle isterim ki... Cumhuriyet'in ilk, ikinci, hattâ üçüncü kuşak sanatçı ve yazarlarının ortak niteliklerinin bu olduğunun bilinmesini ne kadar istiyorsam, o kadar.

***

Bana böyle bir buluşmayı yaşatma inceliği gösteren yakınlarıma, yazarlığımın bugününe olduğu gibi dününe de tanıklık etmiş, başta sanat ve yaratıcı yazar dostu Halim Ağaoğlu arkadaşım olmak üzere, yaştaşım kardeşim Ayhan Sümer'e, eşi Serpil'e, ana baba kadar yakınları olduğumuz, yakınlık duyduğumuz yeğenlerime bana verdikleri bukadar anlamlı bir hayat armağanı için teşekkür sözü ve sesi pek cılız kalır.

Yazarlık yolumun 55. yılı adına asıl büyük, çünkü hem kişi olarak benim, hem edebiyatımız dağarı için sürpriz dolu bir armağan Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan gelmiş bulunuyor. Bankayı hortumlatmadan, batırmadan para pul işleriyle uğraşmakta bulunan Sayın Genel Müdür Ersin Özince'nin onca 'panknot', 'rakam, şifre' arasında kendisini sanat ve edebiyatla zenginleştirip ışıldatmış aydın kişiliğine duyduğum yakın-

lığı burada, dostluklarını benim gibi memleketin bir yazarından esirgememiş hepinizin önünde dile getirme şansını böylece yakalamış bulunuyorum.

Sürpriz armağan paketini sizlerle birlikte açma fırsatını veren bütün yaratıcılarına ayrıca saygı ve teşekkürler.

***

İnsan böyle zamanlarda güzel, geniiiş bir alan açalım derken bir sürü çam devirir ya, umarım başıma ve başınıza gelen bu olmaz.

Ekim 2003

"YAZARLIK YOLUNDA 55. YIL" TOPLANTISI ÜSTÜNE BASIN BÜLTENİ

Bilemiyorum, benim gibi, şöyle soranlar da oluyor mu: "Nerden çıktı şimdi, durup dururken 55. yazarlık yılını sanatın, edebiyatın gündemine kondurmaya kalkmak?"

Bu, yakınlarımın bana uzatmak inceliğini gösterdikleri farklı bir gül ya da gün; benim de bu güzelliği, hem de havalara uçarak bağrıma bastırıvermemin sonucu olmuş bir şey, demekte yazar.

Bağrıma bastım, çünkü:

1. Baktım, her yerde herkes bir şeyler kutluyor. Yok şu TV kanalının 10. yılı; bu beyin, hanımın, şu müdürün ilk romanı; bilmem hangi gazetenin dördüncü doğum günü; adı gelecek yıl dillerden düşmeyecek büyük bir şairin ilk defa şarkı sözü yazmasının yıldönümü; yok efendim Fatih Sultan Mehmet'in Constantinople'e göz diktiği gün bu gün, saati bu saat!.. Kutlayan kutlayana... İnsana heves geliyor canım.

Geçenlerde Paris'te ünlü edebiyat dergilerinden *Magazine Littéraire*'in ekim sayısını aldım; baktım ki, ön

kapağından son sayfasına, hattâ arka kapağına kadar boydan boya Jean Cocteau... Zaten caddelerde, metro girişlerinde, kahve vitrinlerinde boy boy posterlerini gördükçe: "Ne oluyor? Cocteau dirildi mi? Yoksa, Jean Marais'yle birlikte yaşadıkları 'banliyö ev'in bahçesinde yetiştirdiği baldıran otunun tozu toprağı toplu kıyımlara mı yol açtı?" deyip geziyordum. Değilmiş. Ölümünün 40. yılında büyük yayınevlerinin mevsimlik vitrinlerinin 'yeni moda' nostaljiye niyet, piyango ona vurmuş. Acaba yakınlarım, Batı'dan edinme bu bilgimi onlara satarken mi hevese geldiler? İnsanlık hali değil mi? Öyle olmuştur öyle... Can-patlıcan tekerlemesi de beni havalara uçuran kanatların dilinde dillenmekte...

2. Ama asıl mesele şu olabilir:

Bilenler bilmektedir: 'Çoksatarlık' tezgâhlardan, dolayısıyla ağızlardan düşmemekte. Ama bir de bunun doğurduğu 'yoksatarlık' var ki, işte bunu sadece 'yoksatar' yıldızlar bilebilmekte. Bence, bu saatten sonra bu da artık acilen kültürel hayatımızın gündemine yazılmalı. Çünkü, 'popüler kültür' ve bunun yüklendiği değer de, 'yoksatarlık' gibi 'çoksatarlık'tan doğma bir şey...

Bugünlerde kültür hayatımız gündeminin ana maddelerinden biri haline gelmiş bulunan popülerlik, yaygınlaşmacılık, halka inmecilik, ine ine de onu kazanmacılık zamanımızın büyük değerlerinden biri sayılıyorsa, 'yoksatarlık' da hiç gözden kaçırılmaması gereken bir kazanç olarak görülmelidir, değil mi? Bir kere 'yoksatar' anonimdir. Herkesindir. Nasrettin Hoca, Marko

Paşa... diyelim. Bakın işte, biri hoca, öteki paşa... Ama bütün iğneleri, çuvaldızları herkese miras hakkı.

İşte ben de burda, böyle bir akşamda, varlıklarından zenginlikler edindiğim çok değerli tanıklar huzurunda 'yoksatarlığı'mı coşkuyla kutlamaktayım.

Ekim 2003

BİR AÇIKLAMA

Yapı Kredi Yayınları'nda (YKY) yönetim kurulu değişikliği olmuş. Yanılmıyorsam bir 'murahhas aza', yeni gelenlerle anlaşamayacağı için istifa etmiş ya da istifa etmemiş de işinden uzaklaştırılmış. Ayrılanın ardından yayınların bazı çalışanları da istifa etmiş. Başka istifalar da olabilirmiş; olmayabilirmiş de.

Bunları basından öğrenirken, herhalde benim de toplu eserlerim YKY'de bulunduğu için, çeşitli yerlerden aranmaya başlandım. Bursa 9. Edebiyat Günleri toplantılarına katılmıştım. Eve dönüşümde YKY'deki değişimler konusuyla ilgili olarak ne düşündüğümün yeniden sorulduğunu öğrendim. Ortalığı, CHP düştü, AKP çıktı; sol bitti, sağ geldi tartışmaları benzeri ideolojik bir 'taraf tutma' ateşinin sardığını sezer gibi oldum. Sanki yazarların YKY'sinin de, başka kültürel aktivitelerin de 'patrondan' sponsoru bir banka değilmiş gibi; sanki yayınlarda çalışanların siyasal seçimleri üstünde önden herhangi bir soyunmaları varmış gibi. "Yeni yönetime kadar ortaya konan işlere bakılmalı; durumun eti budu,

sağı solu burdan anlaşılır," denilebilir ama, 'taraf tutma'nın ateşi düşmeden seçilecek yol ve bunun yan çıkmaları sağlıklı olmayabilir.

Kendi adıma ben, zaman içinde ortaya çıkacak durumlar bağlamında yanlış anlaşılmaya yolaçmamak amacıyla şöyle bir açıklamada bulunmak isterim. Bunun, günübirlik soruşturmalara verilecek acele bir yanıtın dışında görülmesini dilerim:

Son yıllarda Yapı Kredi Yayınları'ndaki yayın kurulu gibi egemen bir kurulun ya da 'sınıfın' masa istismarına tanık oldum; bundan hoşnut değildim. Türk edebiyatını kendi masalarında yargılayıp mahkûm etmelerinin yanısıra, toplu eserleriyle üstünde oturdukları benim gibi bazı yazarları kirli bir dille küçümsediklerini gördüm. Bu tutuma o tarihteki protestom da açıktır.

YKY'nin ilk yazarlarından biriyim. Zaman içinde bana eserlerimin hepsini birden, belli bir program çerçevesinde yayınlamak istediklerini bildirdiler. O sıralarda BÜ Vakfı'na, benim ve eşimin ölümünden sonra eserlerimin bütün maddî ve manevî haklarını, Türk edebiyatının dışarda hakkıyla tanıtılması, edebiyattan gelenin yine edebiyatımıza dönmesi amacıyla bağışladığım için, YKY'nin önerisi, bu bağış bağlamında da bana hayli pratik göründüğü için, teklifi kabul etmiştim. Boğaziçi Üniversitesi Vakfı, hangi eserimin hangi yayınevinde hangi şartlarla bulunduğu peşinde dolaşmaktan böylece kurtulmuş olacaktı. Zaten bu nedenle bağış amacımızın uygulanmasına ait icra komitesine YKY'den de bir üye konulmuştur.

Bütün bunlar sonrasında, yazık ki (başka nedenleri de olabilir ama) bazı aksamalar olmaya başladı. Kendi açımdan ben, egemen kadronun 'kayırganlıkları', dağıtım ve tanıtımdaki gözle görülür eşitsiz tutumları bakımından maddî ve manevî zarara uğramaya başladım. Giderek de kitaplarımı buradan çekmeyi, daha YKY Kültür Sanat Yayıncılık'ın başkanıyla yönetim kurulu değiştirilmeden önce düşünmek zorunda kaldım. Eserlerimi şimdi ve şimdiden sonra YKY'den çekersem, benim kanımca, bireysel özlemlerini doyurmayı önde tutanlarla onların ekürisi buradan gittikleri için böyle yaptığımın sanılmasını hiç mi hiç istemiyorum. Yeni yönetimin hatt-ı hareketine göre karar verebilirim. Ya da YKY'den kopma kararım zaten olgunlaşmış bulunduğuna göre, eserlerimi sözleşmeler doğrultusunda, uygun gördüğüm biçimde, uygun bulduğum başka bir yayınevine verebilirim. Kitaplarımın maddî değerlerinden de çok, manevî değerlerinin önde tutulması, bu 'artıdeğer'e hakkının verilmesi yönünde gösterilecek özen, benim artık fazlasıyla duyarlı olduğum bir nokta.

Yapı Kredi Yayınları Yayın Kurulu (*Kitap-lık*) kadrosunda çalışanlarından birinin 'korsan satışları desteklemesi' gibi hem yasadışı, hem de etikdışı bir tutum göstermesi, dahası 'eski'lerin yeni basımlarının 'artık' yapılmaması önerisi benzeri sorumsuzluk yüklü demeçleri, bence düşünce ve yaratı üretimi yapan bir kurumdaki birçok yararlı, oldukça da değerli çalışmalara rağmen, zamanla bünyesinde uçvermeye başlamış yozlaşmanın en gözle görünür yanı. 'Eski'lerin yeni basımları yapıl-

mayacaksa çalıştıkları yerde neden Sait Faik'ler, Sabahattin Ali'ler, Nâzım Hikmet'ler, Yaşar Kemal'ler, ben, evet ben'ler ve daha nice eskimeden 'eski'ler toptan basılmıştır? Bilenler bilmekte, ama bu arada söyleyeyim: Kitaplara ek olarak onların 'manevî değerleri'nden de artı kâr sağlamak için. Bu yazarların okurları önden hazır bulunduğu için... Genç kadroyu besleyip hiç yoktan öne çıkarmak adına bu da bir yol, ama mirası çarçur ederek yiyip bitirmek, yapmadan yıkmak çirkinden öte, sağlıksız bir yol. Kapitalist dünya ahlakı, aynı zamanda 'nostaljik takılmakta'dır. İzleyici (alıcı), kendilerinden usandığı anda, kendi gömlekleri kendilerine daraldığı yerde Ahmet Mithat Efendi hazinesine de başvurulacaktır. Keşke edebiyatımızda, düşünce hayatımızda onun ve 'onların' yerleri, anlatıya katkıları hakkında sonraki kuşaklar daha iyi eğitilmiş olsalardı, daha dün gömülenin mezarını açmaya mecbur kalınmasaydı!

Böyle bir açıklamayı 'eski'lerin sandığında bulunsun diye de yapmış bulunuyorum.

Nisan 2004

YAPICI HEVES / YIKICI BOŞVERİ

Ankara İli Nallıhan İlçesi Kültür Kalkınma ve Yardımlaşma Vakfı kuruluşunun 10. yılını kutluyoruz. Vakfı yapıcılıkla bugünlere getirenlere kendi adıma hayranlıkla teşekkür ediyorum. Sağolsunlar. Kutlamalar, aynı zamanda aradan geçen zamanda kültürel kalkınma amacıyla nelerin nasıl yapıldığının toplamını gözden geçirmek, demeye gelir. Bugün varılan noktaya çeşitli yardımlaşma ve dayanışmalar ne oranda katkı sağladı; eksilerin sebebi nedir sorularına yanıt arayıp bulmak anlamına da gelir, dinleyip anlamak anlamına da. Ortaya olumlu bir sonuç çıkmışsa, istekleri daha iyi hayata geçirme hevesi artar; yapılanlara toplum ve resmî kurumlar tarafından bir sahip çıkmazlık, taş üstüne taş koymamışlık gözlenirse gelecek için daha iyi şeyler yaratıp yapma hevesi körelebilir. Vakfın 5. yılında Abant'ta biraraya gelindiğinde, kısa bir süre içinde neler yapabildiklerini görüp anladım.

Doğum yerim Nallıhan'dan uzaklaşalı 60 yılı geçmiş. İlçedeki değişimleri adım adım izlemek imkânım olamamıştı. Bazan, içimde bir hevesle Nallıhan'a uğramala-

rım olmuştu. Çocukluğumdan anılarımda kalmış güzellikleri arıyor, yazık ki bulamıyordum. Geçmişten bugüne olumlu bir gelişimi bulmaya büyük özlem duydum. Fakat eski yapılanmasının yokolup gittiğini, Koca Han'dan, Safranbolu'dakilerle eşdeğerde ahşap evlerinden geriye, hemen hemen –ilkokulumdan başka– hiçbir şey kalmadığını gördüm. Doğduğum semt Nasuh Paşa Mahallesi'nin o mahalle olmaktan çıkmasından üzüntü duydum. UNESCO dayanaklı Çekül'e, çevre ve kültürümüzü koruma kurumuna başvurup ilçeme ilgilerini istemeyi düşünürken vazgeçtim. Onlara Nallıhan'ın nesini gösterecektik? Tıpkı İstanbul'un doğasına, kültür birikimine aykırı yapılanması gibi üretileri, ekonomik ve toplumsal hayatıyla bütünleşmekten uzak bir yapılanma... Acaba, diye geçmiştir içimden; Nallıhan'ın güzelim, çayır çimen dolu tepeleri, çevre yaylaları, bağ ve bayırları bu yeni yapılanmayla uyum sağlamak için mi erozyona uğramıştır?

Vakfın 5. yıl toplamını özetleyen dergiyle yanyana geldiğimiz Abant toplantısındaki dayanışma ruhu ne kadar heyecan vericiydi. Beş yıl önce ilçenin 7 lise ve dengi okullarında ilk üç dereceye giren 21 öğrenciye yüz milyon civarında ödül sunulmuş, 18 öğrenciye yükseköğrenim bursu verilmişti. Çok anlamlı bir sosyal hizmet olarak vakıf başkanı Ayhan Sümer önderliğinde Nallıhan Huzurevi'nin temeli atılmış, bir hemşehrinin yetim kalan çocuklarına önemli miktarda öğrenim yardımı yapılmıştı. Başkanın tek başına yatırımıyla temeli atılan huzurevinin yanısıra, Nallıhan doğumlu Sayın İlhan Çe-

tinkaya da alana sanatçı elinden çıkma bir Ata heykeli ile babaevi olan güzelim ahşap evi onartıp hayata geçirmeye, eğitim merkezi haline getirmeye başlamıştı ki çoktan halkın hizmetindedir. Saymakla bitmez; 5. yıl dergisi açılıp bakılırsa bu ilk 5 yılın nasıl umut ve heves verici olduğu görülür.

Nallıhan doğumlu arkeolog Mes'ut Şener'in *Nallıhan'ın Tarihçesi* adlı araştırmasıyla *Nallıhan* adlı inceleme kitabı akılda tutulursa, çoğumuzun doğduğumuz yer hakkında o zamana kadar hiçbir şey bilmediğimiz anlaşılır, desem yalan olmaz.

Geldik Nallıhan İlçesi Kültür ve Dayanışma Vakfı'nın 10. yılına. Beş yıl önce umut yeşerten ne varsa, yapıcılığa katkı yerine tüketime terk edilmiş durumda. Bir yandan liselerin sayısı kat kat artıyor, ödül alan, burs verilen öğrencilerin sayısı da... Fakat Çetinkaya'nın bilgisayarlarla, kütüphane ve tarihî değerlerle başta anne, aile anısına donattığı 'kültür evi'ne uğrayan yok. Bu atılımı ışıklandırıp heveslendirecek ilgi nerde?

Bu sivil girişimleri destekleyecek resmî kurumlar ne yapıyor? Nallıhan'ın bugününü dününe mahcup bırakmayacak atılımlarla dayanışma ortalıkta pek görünmüyor gibi. Koca Han'ın uzman ellere teslim edilerek yeniden varedilmesi, Köroğlu destanı, ipekyolu kervanlarıyla yarına bırakılması hayaline sahip çıkacak üretken bir toplumsal girişim olamaz mı? Odaları diş fırçasına kadar hazırda bekleyen huzurevinin hayata geçmesi halkın da girişimlerini beklemiyor mu? Yapılan nihayet sosyal bir hizmettir. Aslında okuldaşım sevgili Nusret Mut-

lu'nun 5. yıl vakıf dergisindeki "Nemelazımcılık-Bencillik" başlıklı yazısını hatırlatmakla yetinmeliydim. *Nallıhan'ın Sesi* gazetesinin büyük emekçisi ve yazarı Nevzat Türkel kardeşimin bundan önceki ayın sayılarından birindeki 'Merhaba' köşesinin "Meyveli Ağaç Taşlanırmış" yazısını görünce, ordaki düşünce ve önerilerini ben de paylaşmadan duramadım. Nallıhan ve hemşehrileri adına son on yılda yapılanları görmezden gelmeyelim. Yapılanları yıkıma terk etmeyelim. Değerli Nallıhan toplumu, sosyal hayatınıza katkı sağlamış ve sağlayacak yapımlara özen göstermenizi, bunların hayata geçirilmesi hevesini kafa ve yüreklerinizde taşıyarak sahiplenmenizi izinlerinizle sizlerden dileyeyim. Yıllardır Nallıhan dışında yaşamaktan dolayı, buraya sosyal ve kültürel hizmetler verememiş olmaktan duyduğum üzüntünün altından ancak her okuruma Nallıhan adını duyurmakla kalabilmekteyim. Doğum yerime pek gelip gidemedim, ama hâlâ daha yazabiliyorum. Düşünce üreten kitaba, yazıya da sahip çıkılması, yapıcı yaratı rüzgârını körükleyecektir. Vakıf bugüne kadar böylesi anlamlı yapıcılık tohumları ektiyse, bunun sosyal hayattaki ürünleri de er geç çıkacaktır umudu ve 10. yılının toplama + çıkarma başarısının artık yaratıcı başka hevesleri de ateşleyeceği inancıyla, Nallıhan Vakfı başkan ve yönetim kurulu üyelerine, girişimlere katkı sağlayan herkese içten teşekkürler.

Mart 2005

TÜRK EDEBİYATI ROMANINDA 1970-80 DEĞİŞİMLERİ

"*Yazsonu* Romanı Pre-Postmodern midir?" incelemesi ile "The Tide (or Narrow) Times" üçlemesi arasındaki postmodern ve pre-postmodern ilişkiler*

Değerli Light Millenium Üyeleri, Sayın İzleyiciler,

The Light Millenium'un 5. yıl kutlama programlarında Türkiye yazarlarından biri olarak benim de yer almam çağrısına teşekkür ederim. Bu çağrıyı kabulde epey zorlandım. Oysa, daha önceki aktiviteleri hakkında bilgilendirildim. Kuruluşun ABD İnsan Hakları Beyannamesi'nin ilk maddesi "Düşünce ve İfade Özgürlüğü Hakkı"na dayandığını öğrendim. Buna göre, dünyanın her yanında artistik yollarla ya da felsefe, tarih, coğrafya alanlarında düşünce üreten ilim, bilim insanları, yazarlar, sanatçılar üretimlerinin anlamını, ikibinlerden sonraki binlere doğru görüşlerini dile getirmeli, birbirlerini tanıyıp anlama ortamı sağlanmalıydı. Teröre, savaşa karşı dayanışmanın yolu farklı kültürlerin bilinmesinden geçebilirdi. Geçmeliydi.

* Bkz. s. 75.

Kuruluşun amacı ışık saçıcı, fikirlerin özgürce açıklanması adına huzur verici.

Fakat ben Türkçe yazan biri olarak, eserlerimi, bunların kurgu ve içeriklerini 'yabancıların' hangi bilgisine dayanarak açıklayabilecektim? Okunma şansım olmadıkça, çevrilme şansım olabilir miydi? Benim için bu, o da sanırım güncel siyasanın 'seçimiyle' bir iki defa oldu: Slovakçaya, Bulgarcaya, Almancaya çevrildim, ama yaygın dil İngilizceye, bir defa, evrensel kültüre yakın bir İngiliz tarafından çevrildim: Türkçesi *Üç Beş Kişi* olan romanım *Curfew* adıyla ABD'de yayınlandı. Elbette İngilizcesi 'Amerika İngilizcesi'ne uyarlanarak.

Uzatmayayım: Benim İngilizcem de pek zayıf olduğuna göre, kitaplarımın böyle yaratılması için temel kışkırtı (provokasyon) olan darlık, daralma, sıkışmışlık ruhunu hangi ucundan tutup, birtakım göndermeler yaparak anlatabilirdim? (Tam burda şunu açıklamak isterim: Ben tam üç askerî darbe yaşamış, çeşitli engel ve sansürlerle karşılaşmış ve sadece anadilinde yazmış kuşağın üyelerinden biriyim. Rollo May'in *Yaratma Cesareti* (The Courage to Create) kitabında dediği gibi: "Yaratıcı insanın en iyi belası daralma, dar eşikte kıstırılmadır." Bendeki daralma sadece Coup d'Etat, askerî darbelerden değil, anlatının yerleşik dar sınırları, kendi üstüne kapanmışlığı da beni klasik anlatı bağlarından, daralmış gömleğinden kurtulmaya, çok boyutlu anlatı biçimleri aramaya itmiştir...)

Bu arayışlarım izinde yazdıklarımı okumuş bulunanlarla diyalog kurmak az çok mümkün. Fakat, bilinme-

diğim ve nerdeyse bilmediğim, özellikle de 80 yıllık Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Doğu'dan Batı'ya doğru değiştirici kültürüne yabancı olan başka bir kültür ortamında, "Varım, burdayım!" denebilir miydi?

Denebilirmiş. Üstelik karşılıklı tanışıp bilişmek asıl böyle olurmuş! Pazar ve pazarlık kadar güncel siyasanın dışında gerçekleşmiş bir buluşma: Araştırma ile akademik soruşturmanın gerçekleştirdiği bir tanışma.

Millenium çağrısından az sonra, Hollanda'da Dutch'a çevrilerek yayınlanması programlanan *Yazsonu* adlı romanımın başlangıç tanıtımı için oradaydım.

Gittiğim gün otelimde bir başka çağrıyı beni bekler buldum. 'Acaba, Hollanda'da kaldığım süre içinde, şu tarihte de Leiden Üniversitesi Doğu ve Türk Dili-Edebiyatı Bölümü'nün *Yazsonu* romanım üstüne yapılacak atölye çalışmasına katılmayı kabul edebilir miydim?' Amsterdam-Leiden arası yol yakın, tarih uygun, yayıncım da beni oraya götürmekte istekli; neden olmasın?

İşte o atölye çalışmasında Dr. Petra de Bruijn* öğrencilerinin 'postmodern elemanlar'ın tespiti için yaptıkları araştırmanın bulgularını de Bruijn'in *Yazsonu*'nda sayfa sayfa denedikten sonra vardığı sonucu atölye'de bulunanlara (öğrenciler, fakülte dekanı, sosyoloji profesörü, daha ilginci de Türkiye'nin Hollanda büyükelçisi) sunduğu bildiri. Merak çekici şu sorunun yanıtı olan bildiri:

* Dr. Petra de Bruijn'le ilk tanışmam yine eserlerim nedeniyle olmuştur. Lisans tezini tiyatro oyunlarım üstüne yapmıştır..

"Adalet Ağaoğlu'nun *Yazsonu* Romanı, Pre-Postmodern Bir Roman mıdır?" Heyecan içindeyim. Çünkü, postmodern anlatının yaygınlaştığı bir zamanda ben, bu anlamda hiç 'farkedilmemişlik' üzüntüsü içindeyken bilinmedik bir yerde, hem de bir edebiyat bilimi yuvasında 'bilinir' olmuştum. Avant-garde (öncü) bir postmodern anlatıyı, edebiyatta bu türün adının henüz geçmediği zamanlarda onu 'giyinip kuşanmış' bir roman yazarı olarak tanınmıştım. (Bildiri özetinin İngilizcesi beni dinleyenlere dağıtıldı sanıyorum.) Adı geçen romanımın –daha önce "Rabia'nın Dönüşü" adlı öykümü "Rabia's Return" diye, üstelik de bu kısa öykünün kaynaklandığı Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanıyla ilişkisini değerlendirerek, bence başarıyla çevirmiş– Figen Bingül çevirisinden yayınlanırsa, bunu okuyanlar da Leiden'deki sürpriz 'keşfe' katılacaklar mı, bilemiyorum. 1980 yılında yayınlanmış *Yazsonu*, gerçekte "Dar Zamanlar" üçlememin beni getirdiği yerdir. Postmodernizm akımdan etkilendiğim, zamanımızın anlatı modasına ayak uydurma hevesi değil... Üçlememin ilk romanı *Ölmeye Yatmak* (Lying Down To Die), Türk romanını daraldığı yerden çıkarma arayışımı deneme başlangıcıdır. Bu romanda fiil çekimlerine kadar zamanın farklı yankıları gibi, Ben anlatı, O anlatı, mektup, şiir, rüya, tiyatro, anı ve iç konuşma gibi anlatının bütün türlerini kullandım; kendiliğimden böyle 'karnavalesk' bir kurgu bütünlüğü sağlamış oldum. 1973'te yayınlanan bu romanı, diğerlerinin yanısıra üçlemenin öteki kitapları izledi. Her birinde bir

öncekinde gördüğüm eksikliklerle hesaplaştım. Arayışlarımdan öğrendiklerimi kendime rehber edindim. Leiden Üniversitesi incelemesinde "Postmodern elemanlar öteki romanlarında da var," denilmekte. Yaptığımla yetinememek, yeni anlatı heyecanları yaratabilmek, arayışın keyifli yolculuğunu yapmak ortaya böyle bir sonuç çıkarmış olabilir. Gerçeğin ta kendisi, hem kurgu (fiction) olarak, hem de sosyal, tarihsel, ekonomik değerlerin belirlediği 'birey'i de ele alarak Türkiye romanını öncekinden farklı bir yere çekmek isteğimdir. Verili olanın, alışılmışın dışında ve ötesinde bir yer bulma hayalim... Tuhaftır. Bu arayışımı önce okurlarım destekledi, sonra edebiyat incelemecileri. '12 Mart' diye adlandırılan, ama benim bir 'roman türü' olarak asla kabul etmediğim bir akımın öncesinde 'köy romanı' denen romanların Türkiye edebiyatındaki 1950-70 yılları arasındaki egemenliği yerini 12 Mart içerikli roman ve öykülere bırakmıştır. Biri askerî darbeden 'ezilmişliklerin' öteki de kırsal kesimdeki sorunların klasik yoldan dışavurumu. Türkiye hızla değişmekte; köylü ya Almanya'ya, Fransa'ya işçi statükosuyla göçmekte, ya memleketin büyük kentlerine. Asker darbesiyle yaşama haklarından mahrum bırakılanlar, cezaevi ortamında ve yazmakta, yurtdışına gidebilenler darbenin yükünü omuzlarında taşımakta: Bu o bireylerin kişisel tarihi olmakta. Tarih olarak 12 Mart sonrası yayınlanmalarından dolayı, bazı edebiyat incelemecileri benim romanlarımı da bu 'kategori içinde' değerlendirme eğiliminde olmuşlardır. Bu yanlıştır. 12 Eylül darbesinden

sonra zoraki sessizliği, suskunluğu sosyal ve siyasal etkilerden bağımsız bir 'yeni kuşak' edebiyatı başlamıştır ki, 1980 sonrası diye etiketlenen bu 'yeni akım' özellikle de Amerikan romanının tüketiciyi şartlandırmaya yönelik değişimlerinden etkilenmiş bir akımdır. Bu, toplumsal ve siyasal sorunlardan bağımsızlaşma –yani sorumsuzluk– akımıdır. Modern edebiyatın deneyiminden geçmeden yapay bir 'postmodern' anlatıya sıçramış bulunmaktır. Yazarın kendisiyle yüzleşmesinden kaçıştır. Bilgisayar ve internet kolaycılığıdır. Bütün bu dalgalanmalar ve her zamanki Batı'ya karşı aşağılık duyguları, edebiyat üstüne hesaplaşma ve arayışları, anadilini zenginleştirme, daha geniş anlatı ve düşünce kavramlarına açma çabalarını iletişim dışı bırakmıştır. Batı'ya karşı bilebildiğimden fazla bir aşağılık duygusu içinde olunduğunu yazarak ve yaşayarak da öğrendim. Popülarite dışında farklı ve 'üstdeğerde' bir kitap yazdıysan, yerlisinden de değil, ille dışardan tanınmış bir yazardan etkilenmiş, değilse ondan çalmışsındır. Metinlerarası ilginin edebiyata katkısını, herşeyi bilen 'tanrı yazar'dan kurtulma yollarını önceden yapılanlarda eksik bulduğunu falan, kendine konu ve sorun edinmek özellikle yerli 'kadın yazar'ın işi değildir.

Bu anlamda birkaç örnek vererek konuşmamı, izninizle biraz keyifli bitirmek istiyorum. Fakat bundan önce hemen açıklayayım: 'Kadın yazar' diye bir yazar cinsi tanımıyor, bunu böyle kabul etmenin yazarlık bilinci ve büyüsü için dahi ikinci sınıflığı daha baştan kabul etmek sayıyorum. 'Erkek yazar'ların eserlerinde işledikleri ka-

dınları onlara iade ederek insanlık hakkımıza daha iyi sahip çıkabileceğimize inanıyorum. Ülkemdeki 'Batı' sendromuna ait vereceğim örneklerin de bu anlamda değerlendirilmesini diliyorum.

Ölmeye Yatmak yayınlandığında ve okurun buna sahip çıkmasıyla: "Aaa, o roman mı, işte Faulkner canım!" fısıltıları işitir oldum. Onun *Döşeğimde Ölürken* diye bir romanı varmış da. Kitabı hemen arayıp buldum, iyi bir roman okumanın dışında tek bir benzerlik bulamadım. *Yazsonu* yayınlandı. Salt yazarlığımı yüceltmek amacıyla: "Aaaa ne güzel, tıpkı Virginia Woolf!" dendi. "*Dalgalar* gibi..." Böylece Woolf u 'bilmek' şansına kavuştum. *Bir Düğün Gecesi* 1979'da yayınlandı. Kurgu ve içerik bakımlarından bukadar 'cesur' yazılmış roman Huxley'den çalıntı diye ilan edildi; o zaman da asla dokunulmayacak tabulara dokunmuş bulunduğum anlaşıldı; çünkü 1980 darbesiyle daha önce yayınlanmış bir romanım toplatılmış, öteki savcıya ihbar edilmiş bulunmakta...

Şimdi de yabancılara böyle şeyleri açıkladığım için kaçıncı alt sınıfa atılırım, bilmiyorum. Fakat en son aldığım en güzel övgü, "Dar Zamanlar" üçlememle Samuel Beckett'in üçlemesi *Molloy / Malone Ölüyor / Adlandırılamayan*'dan fazlasıyla etkilenmiş olmam. (O zamanlar benim dilime henüz çevrilmemiş eserler bunlar.) Bu sonuncu buluşta teknik bir yanılgı var, fakat inceleme iyi niyetli. Üniversitelerimizden birindeki edebiyat fakültesinin değerli bir öğretim görevlisinin karşılaştırma çalışması:

Edebiyatta metinlerarası ilişki ve etkileşimlerin olumlu katkısı; böyle etkilenmelerle anlatıların zenginleşeceği görüşü. *Godot'yu Beklerken* oyunuyla tanıyıp tapma derecesinde sevdiğim S. Beckett'in benim "Dar Zamanlar"daki *Ölmeye Yatmak*'ın esin kaynağı *Malone Ölüyor*'u öteki ikisi gibi, utançla söyleyeyim, hâlâ okuyabilmiş değilim. Fakat bu karşılaştırmayla değerime sahip çıkılmak istendiğimden eminim.

Yine de soruyorum: "Türkiyeli bir yazar olarak ben, ne zaman yalnız kendim olacağım?"

Kendi kendime bu sorgulamama güzel bir cevap geldi. Ankara ODTÜ (METU) Üniversitesi İngilizce Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'ndeki bir çalışmadan öğrendiğime göre, romanım *Bir Düğün Gecesi*, Virginia Woolf'un romanı *Mrs. Dalloway*'le karşılaştırılmış; Woolf'un anlatıda eksik bıraktığı bazı boyutları benim tamamladığım ortaya çıkmış.*

Böylece yalnız Faulkner, Huxley ve Samuel Beckett'le değil, anlatının kutsal büyüsünden etkilenerek ülkemin Batı karşısındaki aşağılık duygularıyla da ödeşmiş oldum.

Ne olursa olsun, Batı dünyasında Osmanlı kültür ve edebiyatı diye bir şey az çok biliniyor da Türkiye Cumhuriyeti edebiyatı diye bir birikim hemen hiç bilinmiyor. Bense, insanları bilinmeyen toplumlar hiç mi hiç anlaşılmaz, diye düşünüyorum. Bütün değişimler önce insanı koşullayıp değiştirdiği, edebiyat ve sanatın asıl işi de insan olduğu için.

Mayıs 2005

* *Ölmeye Yatmak* / *Bir Düğün Gecesi* / *Hayır...*

* The Light Millenium 5. Yıl Kutlama Programı dahilinde 1-9 Mayıs 2005 tarihlerinde New York, New Jersey, Stevens Institute, Manhattan ve Toronto'da yapılacak toplantılarda Figen Bingül tarafından İngilizceye çevrilecek konuşma metnidir.

BELİRSİZLİĞİN ZAFERİ: PICASSO

Efsanesi bol bir resim, heykel, seramik ustasının İstanbul hayatı içinde belirmesi, bunu yerine getirenler için sevinç dolu teşekkür alkışlarını yüksek ve sürekli kıldı. Avrupa, ABD basınında da bu ilginin sesine uzak kalınmadı. Picasso'nun İstanbul ziyareti karşısında gösterilen harareti yüksek bu coşku yadırgandı bile denebilir.

İstanbul müzelerine, tarihî sarayları ve 'salonlarına' ilgilerini uzak tutmuş bulunanların Sabancı Müzesi'ne koşturmalarını sorgulamak cesaret ister. Yanıt hazırdır: "Ee, bu Picasso!" Fakat, itiraf edeyim, Picasso için yüksek dozdaki bu ilgiyi her şeye karşın sorgulayışım aklıma birden resim sanatı uzmanı, yazar John Berger'ı getirdi. Şaşaası bol ressama onun farklı yaklaşımını düşündürdü. Hani bir zamanlar Londra'da kaçak göç hayatı yaşarken yoktan sayıla sayıla yok edilmiş Macar ressam János Lavin üstüne bir kitap yazmıştı ya? Hani bu kitabın adı, yakınlarda dilimize de çevrilmiş *A Painter of Our Time*'dır ya? Hani John Berger burda, bir yandan sanat ve politika ilişkisinin izini sürerken, bir yandan da kendi fırçasının farklı gezinişiyle Picasso'ya alı-

şılmış dışında şöyle bir dokunuverme cesaretini göstermiştir ya? Hani aslında kübizme kapıyı aralayan Cézanne'ın sessizce bir yana bırakılıp bilmezden gelinmesine homurdanarak: "Eyy ahali, sizler Léger, Brancusi, Picasso gibi tanınmış sanatçıların şimdiki fırçalarına değil, hayatlarındaki boyuneğişlerin fiyatına bakın!" deyivermiş de, bazılarının mesihten Picasso için besledikleri hayranlıklarıyla hesaplaşmalarına yolaçmıştır ya?

John Berger, Pablo Picasso'nun Franco'sunu imayla yetinebilirdi pekâlâ. Ama o, Macar ressamın hayatıyla içiçe dokunmuş sanatına eğilirken, "Efendim? Stalin mi 'ruh mühendisi' imiş? Geçin. Mühendislik 'ötekiler'in kendilerine has ihtiyaçlarını hissedebilme fazileti demektir," diye yazmadan da duramamıştır. Ötekilerin kendilerine has ihtiyacını o da Picasso sanatındaki tutarsızlıkları tartışmaya açarken duymuş olmalı: Kendine has ihtiyaçları hissedebilmek ve Picasso sanatındaki tutarsızlıklar...

Burunlarının ucundaki sergi ve müzeleri es geçen İstanbullunun Picasso'ya doğru koşturmasının altında yatan 'kendine has ihtiyaç' nasıl bir ihtiyaç acaba? Toplumsal ve kültürel hayatımızdaki değerler kargaşasından doğma bir yersizlik, zamansızlık kaygısının kendine Picasso'nun yaratıcı dünyasıyla ifade imkânı bulabileceği sezgisi mi yoksa bu? İstanbul kent nüfusunun Pablo Picasso'yla buluşmaya koşturması doğrusu sorgulanmaya değer bir olgu. Yurtdışında şimdiye kadar gidip gördüğüm, Picasso dağarındakilerin tutam tutam gösterime çıkarılması demeye gelen sergilerin açılışı sırasında

"duyduk duymadık demeyin"ler üstüne bizdeki kadar basıldığına tanık olmadım. Bizimkisi 'gökgörmediklik' mi acaba? diye düşünmekten utanıyorum. Yine de görülüyor işte: İstanbul caddeleri, ağaçları, yapıları köprü ve vitrinleri "Picasso" imzası taşıyan afişlerle dolu. Burda 'dünyaca ünlü' denegelen pek çok aktivite oldu ve olmakta. Yanılıyor olabilirim ama, bunların hiçbiri için Picasso sergisine yapıldığı kadar izlemeye kışkırtıcı bir tanıtımı hatırlamıyorum. Figürlerin nesnelere, nesnelerin figüre karışıp bulanması karşısında ilk irkilişimi unutmuyorum. Hele Braque'la elele kolkola yaptıkları *Ölüdoğa*'larındaki gitar ve küpün yanyana, içiçe, araya insan ayağı, çocuk başı, köpek kulağı da karıştırılarak kafama gözüme sokuluşundaki despotluktan hiç hazzetmediğimi de... Fakat Madrid'de, Parisli, Viyanalı Picasso sergilerinden sonra, 1978'de Prado Müzesi'nde epeyce bir Picasso talimi yapıp, oradan hemen sonra *Guernica*'nın kendisini Reina Sofia Müzesi'nde gördüğüm zaman, 'baskılara boyuneğmişlik ruhunun' bir yaratıcıda ne yapabileceğini nerdeyse toptan gördüm. Öyle ki, bundan sonra bir kurt başının tornavida başına uyarlanmasına, erkeklik organından bir şişe açacağı yapmasına kadar; Picasso'nun nesnelerle bu biçimdeki alışverişine karşı bir ikilem duymadım. Geçen yıl, New York Modern Sanat Müzesi'ne eklenen yeni bölümlerin girişinde küçük bir "Picasso yeni zamanlar sergisi şurda" yönlendirici bilgiden başka öyle afiş üstüne afişler falan yoktu. Burda sanatçının seramik, heykel, ot, kıldan, böyle çeşitli malzemelerden çıkardığı sergisini gezebilme şan-

sına kavuştum. Yeni akımlar ve Picasso. Hepsi yanyana. Mesela Meret Oppenheim'ın 1936 yapımı, her yanı kürk kaplı kahve fincanı da orda, Picasso'nun çeşitli zamanlarda çeşitli malzemelerle, farklı ışık kırılmalarına izin verecek biçimlerde yaptığı çeşitli "Donkişot" eskizleri ve heykelleri de orda. Burda olsun, daha önceleri Paris'te, Viyana'da olsun çeşitli sergilerini her gezişimde Picasso'ya çok mu bayıldığımı, çeşitli dönemlerinde uğrattığı şaşkınlıklar yüzünden ona karşı derin bir ikilem içinde mi kaldığımı kendi kendime sormadan edememekteyim. Yanıtım ise hep aynı: İşte bu. Bu işte belirsizliğin zaferi! 'Şey'lerin tehlikeli 'şey'lik gücü bu... Günlerdir yollarda, duraklarda, ağaçlar ve yapılarda göre göre zihnime artık *Avignonlu Kızlar* kadar nakşedilmiş Picasso imzasını havi afişler benim için en sonuncu ve en güzel eseri olup çıktı: Belirsizliğin zaferi! John Berger'ın seslenişi ise kulaklarımda: "Eyy ahali, sizler tanınmış sanatçıların şimdiki fiyatlarına değil, hayatlarındaki boyuneğişlerin fiyatına bakın!" Haa sahi, Çubuklu'nun Hayal Kahve/lokantası, sergi kapanana kadar Picasso'nun en sevdiği yemeklerden oluşma bir mönü sunuyormuş. Sanatçının tercihine, damak tadına göre yiyip içmeye var mısınız? Yemekler, gagasının ucunda bir tutam otuyla *Barış Güvercini* çizimli seramikten Picasso tabakları içinde sunulmaktaymış.

Aralık 2005

BALKAN NACİ İSLİMYELİ

35 Yıllık Arayışlar-Buluşlar

Resim ve plastik sanatların bir üyesi değilim. Bunların dışardan bir uzmanı da değilim. Tıpkı müzik, film sanatları gibi bu sanatlara da ancak bir yazarın duygu-düşünce bağlamında kurduğu içsel yakınlıkla eğilebilirim. Balkan Naci İslimyeli'nin resim sanatında 35. yılı sözkonusu olunca, buna yakınlıktan çok dostluk demem daha doğru.

Klasik dönemden hem etkilenip hem de buna karşı, bunu değiştirme eğilimine 1960'lı yıllar içinde Paris'te çalışan bazı ressamlarımızda rastlamıştım. Balkan Naci'nin İtalya'da bulunduğu iki yıl boyunca buranın figüratif sanata dönüşte heves yaratan etkisine kapılıp kapılmadığından ise habersizim. Onun sanatıyla ancak 1980 sonrası İstanbul'da karşılaştım, ama o gün ile bugün arasında onun sanatına ilkağızda duyduğum ve bana nerdeyse, "İşte bu o; tam kendisi!" dedirten heyecanı kendinden hiç eksiltmediğini farkediyorum. Bir sanatçıyı ilk çalışmalarından başlayarak adım adım izlemişseniz bu yakınlık ya artar, ya eksilir. Bende öyle olmadı. Balkan Naci'nin ilk siyah-beyaz dönemi tablolarını

gördükten sonra retrospektif sergisini de gördüm; orada bir ucundan figüratif çalışmalarda dahi Cihat Burak karnavalının, parodik bir yaklaşımının önünde saygıyla eğildiğini farketmişsem de, çok sonraki sergilerinden geriye dönüşümde bir yarılma olmadı. Bana "İşte o, ta kendisi!" notunu attıran şu: Arayışçı, dönüştürücü, hattâ sorunları kavramsal olarak da yenileyici üslubu. Bu hesaplaşmacı üslupta parmağın ucunu hiç kendinden de uzak tutmaması...

"İz" mi? "Suç" mu? "Barışa çağrı" mı? Bütün bu enstallasyon karma sergilerindeki eserlerinde her şeye tanık ve hepsine katkıda kendi payı da var. Dünkü yaratıların bugüne, bugünkü dünyanın yarına akmasına açılmış kanallar, Arapçaya benzeyen elyazısını yara bantları ve bakırlar üstüne işleyerek hat sanatına göndermeler; buyrun gelin, demeler: "Onlar onlardı, bu da benim işte" yolculuğu. İlerde diplerine aynalar konmuş su dolu leğenlere herhangi bir ihtiyaçla kim eğilirse eğilsin, orada o ânki kendini görecektir. O âna kadar olmuş olan, her şeyi yapıp bozan, bozdukça arayan sizsiniz, yani 'ben'dir göreceğiniz. Kaçamazsınız.

Bu düşünsel üretim "Ölü Kızlara Ağıt" toplu sergisindeki yaratısında ne kadar belirgindir. Leğenlerden başınızı kaldırın, yukarı asılmış siyah saten üstüne beyaz yaka, kırmızı kurdele ilkokul önlüklerini göreceksiniz. Leğende nasıl öyle olunduğuna ait ağıtı okursunuz o zaman.

Farklı disiplinlerin birbiriyle ilişkisi özlemim kadar merakımın karşılığını da İslimyeli'nin sanatında daha

somutlukla buldum diyebilirim. Yaratı birikimini zenginleştiren mimarî, objeler, filmler, edebiyat eserleriyle derinliğine kurduğu ilişki; bugün yeni yeni ortaya sürülen 'Osmanlı Saray müziği'yle sürekli kurabildiği ilişki olmalı. Farklı disiplinlere duyarlık bazı başka ressamlarımızda da vardır. Ama Balkan Naci'nin dünyasında edebiyata ilgisinin tuttuğu yer, kendi adıma benim yazarlığıma eğiliminin somut örnekleriyle ortadadır. Çok sevdiğini anladığım bazı romanlarımın hiç sevmediği kapaklarını, hani sanki kendisi hiçleniyormuş gibi hissederek birinin kapağına 'siyah beyaz'lardan birinin diasını bağışlaması (*Hayır*...'ın 1987 ilk basımının kapağı), ötekine de (*Bir Düğün Gecesi* 7. basım, 1984) yepyeni bir kapak yapmayı önermesi gibi. Bu benim, Paris'te eski kitap satıcılarından birinde bulduğum bir kitabın içime zımbaladığı kıskançlıktan kurtulmamı sağlamıştır. Picasso, Fransız şairi Eluard'ın yeni şiir kitabını –portresini de çizerek– imzalamış: *Elouard'a, kutlamak için*, diye yazarak. Ressamın şaire duyduğu yakın ilginin dışavurumu. Fikret Mualla'nın yapıp da sağa sola veriverdiği veya salıverdiği durumundan ne kadar farklı bir ilgi bu, değil mi?

Dünya sorunlarıyla ve kendisiyle hesaplaşmaları dur durak bilmeyen sevgili Balkan Naci üstüne söylemek, sergilerinden edindiğim aydınlanmalara parmak basmak istediğim çok şey var. Fakat resim sanatında yaratıcı ve öğretici olarak yaşanmış 35 yılın çeyrek yüzyılında anılarımda tazeliğini hep koruyacak bir duyarlığı, büyük bir inceliği var ki, ona değinmeden geçemeyeceğim. Bun-

dan dört yıl önce "Zaman-Sız" sergisindeki kırmızı siyah baskınlığını, maskeli ressama sapan atan öğrenci genç kızdan 'izleyici' tablosunu hatırlayanlar benim sözü uzatmama "zamanı" mı derler. "Zamansız" mı bilemiyorum.

İkimizin de, adına 'çalışma' denen yaratma zamanlarımızda birbirimizden kaçmamız hattâ saklanmamız dışında tek çentiği bulunmayan dostluğumuz boyunca Balkan Naci İslimyeli'den çok şey öğrendim. Şömineleri üstünde duran Neşe Erdok'un tuval üstüne yağlıboya tablosundan yola çıkarak sergilerini daha içerden anlamlandırmayı, Adnan Çoker'in soyut eserinin biçimlerini hayal etmeyi, Fransız 'Yeni Akım'ının *Guernica* filminden yola çıkarak İtalyan Caravaggio'sunun dinsel çılgınlığında Balkan Naci duyarlığıyla 'bizi' bulmayı, Batı'yı Batılılar gibi değil, olduğumuz yer neyse, o gibi, o olarak resmedilmesinin evrenselliğini.

Ödülüm: İşte *Düş Kuran*. İşte Balkan Naci İslimyeli imzalı. İşte, sürekli duvarımda asılı. Her görenin, "Bu sizin çocukluğunuz mu?" diye sorduğu tablo.

Ressamın siyah-beyaz dönemi deyip geçmek doğru değil. Değerli Sezer Tansuğ'un şakacı belirlemesiyle 'resim sosyetesinin sosyete müşterilerinden' olduğum için de değil, tablodaki renklerin, motiflerin, figürün, eşyanın, doğanın, sisin gri pembe bir solukla bütünlenmesinden bir senfoni işitir gibi olduğum için. Tabloyu tek başına görür görmez göğsüm bir "hiiii" soluğuyla inip kalktığı için. Yazarlığımla ressamın bütünleşme zamanı. Böyle, çok özel bir ilişki. Ankara'ya sergiye götürülmüş, orada da Adalet Ağaoğlu bu tablonun ilk görücü-

sü, görür görmez de –ilk gözgöze geliş gibi– aşka düşmüş olmasına saygı, ressamı tarafından sergide satış dışı bırakılmış, el sıkışma zamanı gelene kadar ona saklanmış tablosu. 35. yıldan sonraki yaratılarında da cayılmaz tutkunların bol olsun Balkan Naci. Konu değil, fakat konulara fikir yükleme arayışlarının değerli ürünleri hiç solmasın.

Ocak 2006

UZUN YÜRÜYÜŞÇÜLER

Ne için bu uzun yürüyüşler? Hak-hukuk devleti, insan haklarının sağlanıp korunması için değilse, ne anlamı olur ki?

1960'lardan sonra bu anlamda yanan umut ışığından bu yana umudumu diri tutanlar. Bugüne kadar sağlıkla direnişlerine büyük saygı duyduğum, hiç aşınmamış dostlukla şimdimi de besleyen uzun yürüyüşçülerimiz; Ankara'da yakınlarında bulunma şansına kavuştuğum Halit Çelenk, Muzaffer Erdost'lar ve küçük kardeşimiz İlhan Erdost'lar gibi de bugün artık hayatta kalamamış pek çok yazar, yayıncı, hukukçu, öğretim üyesi çağdaş aydınlarımız.

Hukuk devleti adına eleştiri ve önerileriyle aynı savaşımı hâlâ sürdürüyorlar. Halit Çelenk dostumun yazıları, kitapları, Muzaffer İlhan'ın 'onur'lu yayınları, çağdaş avukatlarımızın gerekli tutumları ufkumu aydınlatmaya devam ediyor. Halit Çelenk'in son yirmi yıldır yayınlanmış eserleri on beşi geçmiş. Besbelli ki, yargı kurumumuzun toplumun güvenebileceği bir yargı organı haline gelebilmesi için yorgunluk nedir bilmemiş.

İdam karşıtı aydınlık yazılar, toplantı ve yürüyüş haklarının savunusu, DGM'lerin kaldırılmasındaki ısrarı, düşünce üretimi sahiplerinin başbelası TCK 141., 142., 146. maddelerinin varlığı ve uygulanmaları üstüne bilim bilgisi, insanlık hayatı öğretisiyle dolu eleştirileri (öyleyse gelsin bakalım TCK 159); yeni madde uygulamalarıyla savaşan başlıca hukukçularımızın içinde ve başında kitaplarıyla da uyarıcı Halit Çelenk. 1993 yılında *Umut Hangi Dağın Ardında?* başlığıyla hafif yorgun, daha doğrusu, sivil kurumları 'unutmayalım'a çağıran kitabı. Bu benim kendi umutsuzluğumla boğuşmama yolaçmıştır, diyebilirim. Barış için savaşımızı daha diri ve güçlü sürdürenleri unutmayalım. 1996 yılında yayınlanmış *Beş Kapı-Beş Kilit* kitabından sonra da hem kapı, hem kilit yazarlarımızın pek çoğu ilkinip, yeni dirilişler üstüne yazmışlar, fakat tam o dönemde ben yurtiçi-yurtdışı hastanelerde 'hayat dışı' kalmışım. 2003 yılında yine İmge Yayınevi'nce yayınlanmış kitabı *Demokrasi Masalı*, masal dışı bir gerçeklikle çıkıp geldi. Değerli Halit Çelenk benim adıma, "(...) eskimeyen dostluk duygularıyla," diye imzalamışlar. Karşılıklı büyük güven duygusu. Onurlandım.

Bundan önce Halit Çelenk dostuma *Umut Hangi Dağın Ardında?* sorusuna, aynı başlıklı bir yanıtımı göndermeye heveslenmiştim. Bu yazımın başlığını da, Çelenk'in çeşitli yazılarının, konuşmalarının derlemesi *Demokrasi Masalı*'ndaki Ataol Behramoğlu'nun saygı yazısından, Can Dündar, Alaattin Bilgi gibi yakınların acılarla izlenimlerinin bende yarattıkları duygular izinden yürüyerek koydum.

Halit Çelenk'in uzun yürüyüşü, 'hukuk devleti'mizdeki tehlikeli karanlıkların son yıllarda Yargıtay'da büsbütün su yüzüne çıkması nedeniyle her zamankinden fazla hatırlanmalı. Bir yanda çağdaş avukatlarımız hattâ 'geçmişi de aratan 301'in hakka hukuka sığmadığının, değiştirilmesi gerektiğinin peşinde, Halit Çelenk'le simgeleyebileceğimiz uzun yürüyüşlerini sürdürürlerken, öte yanda ellerinde TCK'nın sonuncu belalarından bu aynı 301'leri dolaştıra dolaştıra savcılıkların kapılarına üşüşmeleri; yok 'Türklüğe hakaret', yok 'vatana ihanet' gibi suç 'icatlarıyla' yargı organına güveni azalttıkça azaltmaları... Demokrasi savaşımındaki uzun yürüyüşçülerimize teşekkürler yeterli değil; toplum hukuku üstünde, bugün dünden daha büyük sorun ve sorumluluk borçları var. Toplum, en azından kendileri adına yasa ruhunun okunmasından yana olanları unutuşa getirmesin. Yargıya güvensizlik devlete güvensizlikmiş. Yargıya güven nasıl sağlanacakmış? Bunun cevabıyla birlikte bu yolda emek vermiş bütün çağdaş hukukçulara sonsuz saygılar.

Ocak 2006

Not: Sayın Prof. Dr. Ümit Altaş için.

TOPLUM RUHUNU OKUMAK

Gelecek yıl TÜYAP Kitap Fuarı'nın çeyrek asırlık bir ömrü olacak. Bu yıl, 24. Kitap Fuarı'nın Türkiye Yayıncılar Birliği katılımıyla, uluslararası bir eğilimle yapılacağını öğreniyoruz. Fuar, "Avrupa'daki Türkiye / Türkiye'deki Avrupa" izleği çerçevesinde anlamlandırılmakta. Belli ki, AB'ye üyelik adaylığımızın karar günü 3 Ekim tarihine bir gönderme bu.

İnceleme, araştırma, bilimsel bilgi, başvuru kitapları ötesinde bir edebiyat yazarı, kurgusal bir yaratı yazarı konumuyla AB'ye üyeliğimiz hangi açılardan, nasıl değerlendirilebilir? Avrupa 'ailesi'ne katılmaya adaylığımızın kabulü, düşünce üretimiyle yüklü kurgusal kitaplarımızla ilgilenmeye yolaçabilir mi?

Böyle bir soruya yanıtım nerdeyse hazırda: Çeşitli denemelerimde, genellikle de yurtdışındaki konuşmalarımda sıklıkla şuna dikkat çekmeye çalıştım: İmparatorlukların kendilerine has ilişkiler izinden gidilerek, Avrupa'nın (Batı'nın) Osmanlı hayatı değerleri üstüne araştırma arşivleri zengin. Ne olsa, Batı'nın Doğu'ya ve İslam'a yaklaşımında çıkar ilişkileri yüksek. İslam kültüründen hız-

la laik kültüre geçişin hayatı ise hemen hiç tanınmıyor. Hele, laik Türkiye Cumhuriyeti 'toplumu' Avrupa'ya büsbütün yabancı. Toplumun 'yeni hayatı' karmaşıklığı oranında şaşırtıcı. Oysa, bir toplumu anlamak, onun ruhunu okuyabilmekle mümkün. Toplumu 'bu toplum', insanı 'bu insan' yapan iç ve dış koşulları bilmekle mümkün. Biz, Batı'ya benzemek yoluna düşerken kendimizin varlığını hafife almaya yatkın, bu ani değişimin kuşaktan kuşağa yarattığı bunalımlara ise uzak kaldık, insanın iç dünyalarını açan edebiyatçılar, şair, hikâye, roman yazarları görmezden gelindi; günlük siyasanın dürbünüyle görülenler görülebildi; onlar da 'göze batanlar'dan oldu.

Türkiye Avrupa'da olamadı, ama Avrupa Türkiye'de bizi bize unutturacak bollukta oldu. Oğlak Yayınları'nın düpedüz ilanla göze soktuğu, yine de göre göre bir tek Semih Gümüş'ün gördüğü 'hayali çeviri ticareti' benzeri kapkaççı kapitalizm ahlakına yatkınlık da dışardan içeri ithalatı artırdıkça artırmış bulunmakta. AKP hükümeti Kültür-Turizm Bakanlığı'nın dışarda yayınlanacak eserlere çeviri desteği sağlama girişiminin nedeni 17 Aralık AB üyeliği adaylığımız kararına gün verilmesine bağlanabilir. Cumhuriyet yazarına dışardan epeyce taze bir merak sözkonusu...

Toplumumuz ve bu toplumu o toplum yapan insanımızın ruhu okunup tanınmadıkça, AB'ye alındıktan sonra da ağır biçimde sürecek 'iyileşme' çabalarımıza yine de yan gözle ve kuşkuyla bakılacaktır. Çünkü Osmanlı sonrası kültürel değişimin yanısıra, sosyal ve eko-

nomik dönüşümlerin yavaşlığına karşın hızla değişen insan ruhundaki çalışmalara yabancı kalınmıştır. Hızla yavaşlığın köşebaşında çarpışıp yaralanma dramının yokmuşa getirilmesi gibi... Her şeyden önce, kendi kendimizle bütünleşmenin yolu, bilimsel bilgilere gösterilebilen öneme, kurgusal yaratıları da özenle eklemekten geçmekte. Toplayıp yakmak ya da tüketim tezgâhlarına yığmak falan için değil, kitapların dili, anlatım düzeyi eşliğinde içeriğine dikkat çekerek içerdikleri düşünce üretimine sahip çıkmak için. Bu anlamda kitap fuarlarının önemi daha da artmakta. TÜYAP kitap fuarlarının her yıl bir onur yazarı seçmesi bile, düşünce de üretmiş yaratılara bir göndermeydi; bu da kendi kendimizi sevmek güçlüğü çekmemizden ötürü güme gitmemiştir denemez... AB üyeleri, bu yılın onur yazarı Vüs'at O. Bener'in yaratılarının içeriğiyle sağlığında yaşayamadığı kadar yaşamakta olduğunu bilebilseler, karşılıklı insan hakları sorunuyla yargı 'hukuku' sorununun çözümü kolaylaşır. Çünkü asıl yasaların ruhudur okunacak olan.

AB'ye adaylığımıza karşı direnmiş Avusturya, benim *Romantik Bir Viyana Yazı*'mı okumuş bulunsaydı fena mı olurdu yani? Zamanımızın veba ve karnaval resmigeçidiyle hesaplaşılması bakımından bir kandolaşımı sağlanırdı belki.

Şubat 2006

SİVİL SİVİLE MECBURİ HİZMET

Kısa ve özlü olmaya çalışacağım. Her şeyden önce, toplumumuzu hayli sarmış bir rahatsızlığa tanıklığımın yüklediği sorumlulukla düşüncelerimi bu başlık altında aktarmak istediğimi belirteyim. Silahsız mayınsız, silah gücünden bağımsızlığı mimlemek için 'sivil sivile' diyorum. Bunlar, tarihimizin en gerekli anlarından birinde başlatılmış bir kampanya üstüne düşüncelerim. Kampanyanın anlamından duyduğum heyecan. Tarihimizin en önemli, yani gerekli ânlarından biri, dedim. Bugünler artık memleketin içine düştüğü güvensizlik gerilimiyle başa çıkabilme, korkuyu sağduyuya, akılları başa devşirme ânı. Türkiye yurttaşları arasında hızla yaygınlaşan bölünme, parçalanmanın, birbirinden kopup uzaklaşmanın yarattığı gerilimin altından artık ancak sivil sivile dayanışarak yapılacak seferberlikle kalkılabileceği teşhisi. Bu tanıda bulunanların 28 Mayıs 2006 Pazar günü "Özgür, Eşit, Demokratik bir Türkiye'de Birarada Yaşamı Savunalım" başlığı altında başlattıkları kampanya, ÖDP Genel Başkanı Hayri Kozanoğlu tarafından yapılan açıklamadan bu yana farklı bir tartışma

alanı yarattı. Şu karanlık ortamdan çıkış yollarını arayan, güvensizlik, kuşku, korku yaratma işaretlerinden kaygılanan herkesi, her zaman olduğu gibi, yeni çareleri yeniden aramaya sevk etmiştir. Kampanya şu başlık altında, çok daha kucaklayıcı şöyle bir başlık altında olsaydı gibi düşüncelere kapılanlar herhalde vardır. İlk adımda ben de bunlardan biriydim, fakat açıklamaya ihtiyaç gösterse bile, daha fazla kırılmalara, savrulup dağılmalara vaktimiz kalmadığını düşünerek bunu böylece, hem de artık içimden gele gele kabule mecbur kaldım. Çünkü basın bültenindeki kısa, özlü açıklamaları da pekâlâ ikna edici buldum. Özetle şöyle deniyor:

"(...) çağrımızı, başta demokratik kamuoyu olmak üzere, ülke genelinde bütün aklımızla paylaşacak, birarada yaşamı savunma inisiyatiflerinin önünü açmayı hedefleyeceğiz. Halka 'ya şu ya da bu' dayatmasının yapıldığı kutuplaşma ve çatışma eksenlerinde üçüncü bir seçeneğin varlığını ortaya koymaya çalışacağız. Ancak bu çağrı demokratik kamuoyunun, sendika ve meslek kuruluşlarının, yurttaş inisiyatiflerinin, aydınların sanatçıların, tek tek bireylerin –evet bireylerin– katılımını sağlayabilirse amacına ulaşır." Evet, ancak bu espride bir dayanışma 'seferberliği' bizi içinde yuvarlandığımız belirsizlik kaosundan, hattâ katastrofundan düzyola çıkarabilir. Başlığa kocaman kocaman SİVİL SİVİLE diye yazışım da zaten bundan. Çünkü ben de, 'Türk-Kürt' ya da 'laik-dindar' çekişmelerinin yarattığı gerilim nedeniyle birlikte yaşama duygumuzun zayıflamasını istemiyorum. (Zayıflamıştır bile.) Tedavi zamanı ertelen-

memeli. Treni yine kaçırmayalım. Tarihî bir ândayız: Zamanın tam anlamıyla hayattan ölüme'nin eşiğinde durduğu, büyük bir dalganın kırılma ânındayız. Kendi adıma benim de "ne yapılmalı, ne yapılmalı"larımın zorunlu yanıtı, "Evet, sivil sivile, yanyana buluşup dayanışarak Türkiye yurttaşlarının en temel insanlık haklarını korumak, bunu evrensel boyutlara taşıyarak hayatlarımızı savunma seferberliğine çıkmak" oldu.

Tam bu sırada, pek çok siyasal, toplumsal, ekonomik araştırmanın yanında şu da bence çok dikkat çekici bir uyarı; hani sanki benim "güvensizlik rahatsızlığı" demeye çalıştığım sağlıksız duruma bilimsel bir destek:

İki siyaset bilimcimizin, Doç. Dr. Ali Çarkoğlu ile Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu'nun Türkiye'nin toplumsal eğilimlerini inceleyen araştırmalarından çıkan birçok göz açıcı sonuçlardan biri de söyle imiş: "Türkler (ben olsam Türkiye yurttaşları derdim) değişimden rahatsız. Birbirine güvensiz. (...) Çoğunluk, Türkiye'deki hızlı değişimden endişeli. Köylerde doğup büyük şehirlere göçen nüfus, bu konuda çok hassas. Siyasî düzlemde sağa kayışta, değişimin yarattığı endişenin önemli payı var. (...) Son 15 yılda yaşanan Yugoslavya trajedisi. Körfez Savaşı, Irak'ın işgali, Müslüman katliamına göz yuman AB izlenimi Türkiye'deki siyasal atmosferi çok etkiledi. Aşiret ve cemaat kültürünün de ağırlık kazanmasıyla din ve etnik özelliklerin belirlediği sağ ağırlıklı bir siyasal atmosfer oluştu. Buna bağlı olarak tolerans ve başkalarına duyulan güven azaldı. Türkiye artık, yurttaşları birbirine en az güvenen ülkeler liginde Brezilya'dan son-

ra ikinci sırada." (Bkz. 11 Haziran 2006, *Hürriyet Pazar*, s. 20. Araştırma.) İşte bunun için ÖDP'nin çok gerekli bir zamanda, anlamlı bir duyarlıkla başlattığı hayatı birarada savunalım kampanyasına bence 'evet' demenin tam zamanı. "Türkiye toplumu giderek bir iç çatışma sürecine doğru evriliyor. İsteyenin kendi kimliğini, kültürünü öne çıkararak, isteyenin sadece yurttaş olarak özgürce yaşadığı bir Türkiye amaçlıyorsanız; hiçbir kimliğin başka kimlikleri ezmediği bir ülkede yaşamayı arzuluyor, siyasal ve emek-sermaye ekseninde toplumsal barış ve aidiyetlerin öne çıktığı bir ortamın böyle şekilleneceğine inanıyorsanız; devlet içinde gizli kapaklı hiçbir ilişki kalmasın, Susurluk'tan Şemdinli'ye, Danıştay saldırısına kadar tüm çete ilişkileriyle derin devlet bağlantıları aydınlansın istiyorsanız; yarınınız, yani çoluk çocuğunuzun geleceği adına yarın sabah atacağınız adımlar hakkında aydınlık bir bilince sahip olabilmek, böylece hakkınızdaki kararı 'tek adam', yani 'tek güç' değil, kendiniz verebilme özlemiyle yanıp tutuşmaktaysanız, 25 Haziran Pazar günü İstanbul Kadıköy'deki çok sesli, vurdusuz kırdısız ve artık mecburi olmuş olan sivilin siville buluşup bayramlaşma seferine katılabilirsiniz. Hayatı birlikte savunmamız, geleceğimize ait en açık umut ışığı, açıkçası birbirimize güveni sağlama işareti olacak. Bu olabilir, atılan adımların arkası gelebilir, diyebiliyorum. Unutmayalım. Ertelemeyelim. Bu bir imza toplama kampanyası değil. Bu, üstünde çok tartışılıp durmuş 'aydınların kaygı dilekçesi'ne aşkın bir dayanışma çağrısı. Korkuya, kaygıya büsbütün yenik düş-

meden, yerinde, zamanında yapılmış teşhis, karşılıklı anlayış içinde, birlikte hayatımızı savunma seferini bekliyor ve hepimizi buna mecbur kılmıyor mu? Gerçekten önemli bir tarihî andayız. Sivil sivile anlayışlı dayanışmanın 'mecburi hizmeti'ne boyun eğme ânı. Sivil sefere tek tek katılım ne kadar artarsa, o kadar iyi. Ben de, 25 Haziran'da Kadıköy'de –hastalık– ölüm kıyım gibi 'mecburi bir engel' çıkmadıkça bu tarihî âna katkıyı paylaşanlardan biri olmak istiyorum. Olan bitenden şikâyet etme hakkını kazanmam bile, buna bağlı.

Temmuz 2006

BİYOGRAFİ TÜRÜ

Doğru. Edebiyatımızda biyografi türü az bulunan bir tür. Bence bu, otobiyografik anlatıların azlığından ileri gelmekte. Otobiyografilerle açıklanamayanlar bir bakıma roman türü içine gizlenmekte. Nostaljik anlatılar da 'geçmişe özlem' duyarlığıyla imdada yetişebilmekte. Bir zamanlar romanların başına ille şöyle bir 'açıklama' konulurdu: "Bu eserdeki yer ve kişilerin gerçekteki yer ve kişilerle hiçbir bağlantısı yoktur." Örnekse, *Adı: Aylin*'deki 'biyografik roman' açıklaması yeter sayılıp başına öyle bir açıklama sığınağı da konsaydı yazarının başı derde girmeyebilirdi –belki–... Ha bakın, buna karşı Münir Nurettin Selçuk'un hayat hikâyesinin anlatıldığı *Bir Tatlı Huzur*, biyografik anlatılardan sayılsa da, o bir hayli anlatıcının hayatını da kucaklamakta yanılmıyorsam.

Bizde biyografik anlatı azdır, çünkü otobiyografi yoktur dedim ya, ona bakarsanız Osmanlı edebiyatının çeşitli dönemlerinden beri bu böyle. Evliya Çelebi, Ahmet Mithat Efendi gibi bir anlamda 'görev icabı' seyahat anlatıları biryana, ne günlük, ne mektup, ne gezi notları

mevcut. Daha sonraları Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Tanpınar, M. Ş. E. gibi yazarlarımızın eserleriyle birlikte hayatlarını anlatan kitapları yazanlar kimbilir 'sahici' belgelerden yoksunluğun acısını nasıl çekmişlerdir. İslam devleti Osmanlı'da dinsel 'idea' içine kapalılıktır. Birey yoktur. Düşünce adamı, sanatçı dahi 'ben' diyememiş, özel şeylerini açıklamışsa 'bendeniz' diye açıklamıştır. Günümüzde 'laiklik adına' sözde böyle bir engel kalmadığı için edebiyat dünyamızı 'ben'ler kaplamış bulunmakta. Yani birey 'bireysellik'le karıştırılıyor... Görülen rüyalar ise ya şiir içinde gizlenmekte ya da her biri ya hikâye, ya deneme kılığına sokulmakta. Kısacası otobiyografiler verimsiz, bu da biyografik kitaplara, bir sanatçının, bestecinin, yazarın hayat hikâyelerini araştırıp yazmak da güç iş. Verimsizliğe verimsizlik.

Bu açığı kapatmak üzere İş Bankası Kültür Yayınları ünlü kişilerle bir "Nehir Söyleşiler" dizisi başlattı; bu da kolunu kanadını 'çoksatar'lık uzmanlarına kaptırdı.

Bugünlerde Rodin Sergisi nedeniyle birden gündemin içine düşen Camille Claudel'i Fransız yayınevlerinden 'J'ai Lu'nün yayınları arasında Jacques Cassar imzasıyla çıkan *Dossier Camille Claudel*'i (Camille Claudel Dosyası) 1988'de okumuştum. Zaten filme de çekildi. Annesi Milena'yı son defa 1940'ta görmüş Jana Cerna'nın anılarından çıkma *Vie de Milena* (Milena'nın Hayatı) *Sevgili*'yi 1987'de. Besteci Mahler'in karısı Alma Mahler'i ise *Sevme Sanatı* başlığı altında 1990'larda... Bu sonuncusunun yazarı kadın haklarından sorumlu bakanlığın eski bakanı Françoise Giroud'nun kaleminden çık-

ma. 'Kadın hakları'nın dışarda, dolayısıyla bizde de mazeretsizce gündemde olduğu dönemin bu kitaplarına daha birçokları gibi 'biyografi' diyebiliriz. Ancak bunlar da 'ideolojik' dürbünle okunursa anlam kazanabilir. 22 yıllık Ankara'daki 'çalışma odamın biyografisi' diyebileceğim *Göç Temizliği* hayatımla birlikte elele yürüdüğü için otobiyografik bir anlatı sayılabilir; ama böyle bir 'cesaret' çok tokat yemiştir. (Hoş geldiniz Hasan Cemal *Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim*'inizle...) Rüya anlatısı da otobiyografik anlatıya girer. *Gece Hayatım*'ı otobiyografinin tarih ve başka sistemlere katkısını düşünerek ve yine 'sahici'liğine dikkat ederek görülenlerin adları sanlarıyla yazdım. Bu 'otobiyografi' girişimimi ise çeşitli üniversitelerde yazarlığım üstüne tezler hazırlamış olanlar ve psikiyatr Haluk Sunat'ın *Hayal-Hakikat-Yaratı* inceleme kitabı dışında dikkate değer bulanlar pek olmadı gibi. Yazarların, sanatçıların, generallerin, tüccarların günlükleri nerde? *Damla Damla Günler*'i, 1969-99 arasındaki günlük defterlerime elimden gelen bütün sadakati göstererek üç cilt halinde yayınlatmaya başlamakla iyi ettiğimi düşünüyorum. Nasılsa yazarların, sanatçıların biyografileri ölümlerinden er veya geç sonra yazılacaktır; 'bu günlüklerdeki her şey gerçektekilerle pek ilintilidir'li günlükler de biyografi yazarlarına birer belge katkısı sağlayacaktır. Gezi anlatıları en rahat yazılıp çizilen ve yayınlanan türlerden. "Söz meclisten dışarı" olduğu için de olabilir. Evliya Çelebimizi yeni yeni sahiplenmekteyiz. Her şey birbirine bağlı ve 'her şey olduğu gibi' olmaktadır.

Şu da biyografik kitaplar adına bir önerim sayılabilir. TÜYAP İstanbul Kitap Fuarı'nın 1994'teki 13.'sünde bu fuarın 'onur yazarı' seçilmiştim... Sayın Alpay Kabacalı'nın hazırladığı *An'ların Uzun Soluklu Yazarı Adalet Ağaoğlu* bu nedenle hazırlanmış. Nasıl sevindiğim bilinsin isterim. Bu çalışmaya bugün de açıp açıp bakmaktayım. İnanın unuttuğum kendimi hatırlamakta ve tanımaktayım. Hayatım ve yazarlığım üstüne tez hazırlayanların bu tür çalışmalardan nasıl yararlandıklarının da farkındayım. Bu yıl 25. gümüş yılını kutlayacağımız TÜYAP tarafından benden önce ve benden sonra 'onur yazarı' seçilmiş olanlar TÜYAP'ın 50. altın yıllarına armağan olarak bu tanıtım/biyografi kitapçık ya da kataloglarını aynı boy ve bosta, aynı espride, üslupta bir dizi olarak yayınlatarak kitap fuarlarında okurlara sunsalar nasıl olur?

Temmuz 2006

Not: Milliyet Kitap, Sayın Aslı Onat'ın sorusuna yanıt.

ORTADOĞU'DA YAŞANANLAR*

Sorunuzda üstüne bastığınız noktalara ve bugün genelde bütün dünya, özelde de bizim açımızdan izleyebildiğim tutumlar çerçevesindeki manzaraya bakarak şunu söyleyeyim: Ortadoğu'nun politik ve kültürel hayatı şimdikinden bin beter olacak. Çünkü 'yeni bir Ortadoğu' hülyası savaşa dayanıyor. Savaşla iktidar sahibi olmak, insanî boyutları en baştan rafa kaldırmak anlamına gelir. Toplumların nabız atışları, insanî yapıları, toplum psikolojisi gözardı edildiğinde kaosun katastrofa dönüştüğü tarihin sayısız örneğinde görülmüştür. Artık dağ başlarında kılıç kılıca, ok oka savaşılmıyor. Toplu kıyım silahlarının gücüne güvenmek ise aklın fikrin mağlubiyeti demeye gelir. Daha dün 'Körfez krizi' denen ve işte 'şöyle geçici bir krizmiş' gibi yutturulan teşhisin tedavisi anlamındaki Irak'ta olup bitenleri gördük, görmekteyiz. 1960'lardan buyana İsrail-Filistin-Lübnan arasında süregiden vur-kırlar sadece İsrail-Lübnan çatışması değil. Bu bir İsrail-Hizbullah çılgınlığıdır. Sivillerin, çoluk çocukların uğratıldığı mezalim,

Ortadoğu'nun politik ve kültürel kimliğini ya da hayatını nasıl etkileyebilir dersiniz? Şiddetin terörü, terörün şiddeti çağırmasındaki psikolojik etken neyse, tam böyle etkileyecektir. Hükümetlerimiz PKK terörünü bir türlü halledemedi. Silahlar susmadıkça, edemeyecek de. En azından burnumuzun dibindeki kendi halimize bakarak etnik ve dinsel çağrışımlardan doğma bir mezalim batağına saplanmak yerine, insanların yaşama haklarının kazanımı için 'savaşabiliriz'. Henüz insanî kıyıma ses çıkarmama suçunu işlememiş çocukların yaşama haklarına yüksek, yani tarafsız seslerle sahip çıkarak tarihin önünde suçlu olma belasından kurtulabiliriz. Bakınız, BM neden sonra kımıldanabildi; Birleşmiş Milletler, üyelerini Ortadoğu kıyımlarının başmimarına karşı durmayı bir türlü akıl edememişken, ABD'nin 'talebi üstüne' denebilecek biçimde BM Güvenlik Konseyi, Barış Gücü'nü Lübnan'a yerleştirme kararı aldı.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1701 sayılı kararına dayanarak aldığı 'ateşkes' kararı ise hayata nasıl geçirileceği bakımından mide bulandırıcı derecede belirsiz. Barış Gücü'ne katılacak savaş askerleri kimin buyruğunda oraya değil de buraya, buraya değil de oraya saldıracak. İsrail hükümetimize 'bize katılın' mesajı iletmiş; demek ki şurdan şukadar asker, burdan bukadar askerden müteşekkil Barış Gücü, BM Konseyi'nin emrinde değil, ABD kovboyu Bush'un emrinde. Bugün bir haberden öğrendiğime göre Hizbullah ya da İsrail (farketmez) Barış Gücü'nün lideri İtalya olsun demiş. İşte İsrail-Hizbullah arasındaki 'savaşın' üslubu.

Parmağımızı kişi kişi kendimize doğru çevirmekten de kaçınmayalım. Sosyalist anlayışı olan ben, İsrail devleti kurulduğunda, kimbilir belki de soğuk savaşın sol ucunun henüz ayakta olmasının etkisiyle, birçok sol görüşlü aydınlık insanımız gibi, evrensel sosyalizme bir adım daha atılmakta gibi algıladım da, şimdi bu enayiliğime yüzüm kızararak bakıyorum. Ama o zamanlar henüz daha araştırmacı iki gazeteci yazarın *Kudüs Ey Kudüs* adlı kitabını okumamıştım. İsrail'e Akdeniz'den kaçak yoldan ilkin silah fabrikaları yapma parçalarının plan projeleriyle birlikte içeri sokulmuş bulunduğundan haberim yoktu.

İsrail hesabına barış sağlamak üzere Barış Gücü'ne askerî katkıda bulunacaklar buyursunlar, katılsınlar. Almanya başta, 'bu küçük demokratik Batı devleti'nin silah gücüne katkı sağlamakta kimler varsa, onlar tarih önünde bir kere daha suçlu olsunlar. Fakat biz, özellikle biz Lübnan'a asker göndermeyelim. Gücümüzün yetmeyeceği yere 'dinsel dayanışma namına' dahi 'hodri meydan' diyecek maddî güçten yoksunuz ve gücü er/asker/öldürme ve ölüme gidecek insan gücüyle karşılamaya kalkılmasın. Bunları düşünüp yazarken MGK toplanmış bulunmakta. Konu: Lübnan'a asker göndermeli mi, göndermemeli mi? Karar TBMM'nin onayına sunulacak. Geçen yıl 1 Mart tezkeresinde TBMM kararını nasıl soluğum kesik beklemişsem, şimdi bundan da beter haldeyim. Tezkereye ret oyu çıkınca, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir yurttaşı olmaktan ilk defa taptaze bir lezzet hissetmiştim. Bu karar dünyada devletimizin pres-

tijini yükseltti, AB bile Türkiye'ye daha bir alıcı gözle bakmaya başladıydı. İnsanın insan olmasına işaret eden şu minicik umudu da karartmayalım; Meclis'e, hükümete, 'asker gönderilsin' diyen kim varsa onlara seslenelim. BM Barış Gücü'ne askerle değil, insanî yardımla katılmak istiyoruz. Çünkü buna Barış Gücü askerlerinin daha fazla ihtiyacı olacak. Canlar, cananlar, yaşama hakkını dahi savunamayacak çocuklar, yaşlılar, anneler, babalar sivil kıyımlarınızın hedefi olunca sizin dahi gözünüze, ağzınıza kaçan kanınızı kimler silecek? Son nefesinizde kimler sizin alnınıza bir şefkat dokunuşunda bulunacak? Hayır ben, her şeyi bugünden yarına tozpembeye çeviriverme huyundaki aldatmacı hümanistlerden değilim. Bugüne kadar birkaç bildiri yayınladık. Toplumumuza bağımsız siviller olarak açık mektuplar yollamak üzre çalışıldı, çabalandı. Başta cumhurbaşkanımız, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne, TBMM'ye, bütün yetkili kurumlara seslenildi. Seslerin arasında bir ses olarak, sesimin olanca gücüyle yeniden haykırıyorum: "Yurtta barış, dünyada barış istiyorum. Başta Filistin, ardından Lübnan halkının yaralarını sarmak, acılarını birazcık da olsa çekilir kılabilmek için insanî ve tıbbî yardımı hemen arttırın! Bölgeye asker gönderilmesi taleplerinden, Türkiye'yi Ortadoğu'da yaratılan batağa çekmeye kalkışmış bütün saldırgan güçlerden uzak tutun! Hangi gerekçeyle olursa olsun, suça katılmayın! Türkiye halkını bu insanlık suçuna ortak etmeyin!"

Bu çizgide daha başka seslenişler de var; bunları 'yok'muşa getirmeyelim. Hatırlayalım ki, Osmanlı'nın

Ortadoğusundan bize kala kala şöyle bir kambur kalmıştır: Başta İngiltere, Fransa olmak üzere Hitler'in soykırımına lanetle bu kıyıma uğramışlar için dünyada hâsıl olan büyük şefkat yelpazesinden bilistifade ABD'nin 'geçmişe nefret dolu insanlarıyla ya da bu insanlar için Ortadoğu'da kurduğu' devlet dahil, bunların Ortadoğu egemenliğine de, soğuk savaşın bir ucunun kaymasıyla bilhassa iştahlı kesilmeleri sonucu etnik ve dinsel açıdan paramparça edilmiş; nerdeyse 'kardeş kardeşe' teröre yuvarlanmış bir dümenler/düzenler katastrofu. Buraya barış sağlama amacıyla savaşa sakın katılmayalım. Talep ne olursa olsun ülkemizden Lübnan'a asker gitmesin. Sayın İsmet Berkan'ın *Radikal* 16 Ağustos 2006 günlü "Muharip Değil İstihkâmcı Gitsin" başlıklı köşeyazısında madde madde ve apaçık özetlediği gerekçelere aynen katılıyorum. Lübnan'daki yıkımların temizlenmesi, yolların, köprülerin açılması, su akımının sağlanması; çocuk, büyük hayatta kalabilenlere doktor, ilaç, bakıcı sağlanması gibi insanın insan olmasına yakışır yardımlar Barış Gücü'ne askerî katılımdan daha hayırlı olacaktır. Hem de Ortadoğu'daki birbirlerine düşmüşlüğe karşı bir uyarı da olabilir bu. İsrail'i 'galip kılmaya' yönelik her girişim özellikle bizim bakımımızdan geri dönüşsüz büyük zararlara yol açabilir.

Ağustos 2006

** Sayın Yasemin Bay'ın "Ortadoğu'da yaşananlar" sorusuna yanıt.*

İSTANBUL'U DEĞİŞİM İZLERİNDE YAŞAMAK*

İstanbul sadece tek tek tarihi, tarihî mimarîsi, coğrafî yerleşimi, değişik inançlar magması dokusundan ötürü değil, bütün bunların etkisiyle hayata geçmiş iç dünyası bakımından da muhteşemdir! Bu iç dünya, şehre bakan insanların gözüne göre, binbir telden çalar. Şehrin baştan sona tarihi, ama özellikle son otuz-kırk yıllık değişimi müthiş bir konçertodur. Burada her farklı tını, kendi yankısıyla çoğalıp zenginleşir. 'Klasik Türk müziği' denilen, Osmanlı dönemine has çeşitli kültürlerin içedönük mistik besteleri günümüzde artık Batı imparatorluklarının 'kutsal' kanatları altında serpilmiş Vivaldi, Bach, Haydn, Mozart, M. Marais, J. Savall gibi olgun barok, klasik çağ bestecilerinin 'öte yana günah çıkaran' besteleriyle örtüşmekte, tek telli sazlara kazandırılan canlılık hemen nerdeyse çoksesli senfonilerin ses zenginliğiyle eşitlenebilmektedir. İstanbul! Ses yankılanışlarının olduğu kadar, renklerin, ışık ve gölgelerin birbirlerini karşılıklı beslediği bütünlükler şehri... Binbir

* Bkz. *İstanbul'un Ruhu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi yayını.

telin birbiriyle paslaşmasından doğma şu bütünlük dünyası... Buna hani sanki bir halının, bir kilimin dokunuşu gibi, 'karmaşa estetiği' demek istiyorum. Birbirine uymaz sanılan renk ve nitelikteki iplikleri yanyana, biçim biçim işleyerek sağlanabilmiş güzelduyu coşkusu... Öyle ki, farklı bakış ve eğilimlere de yanıtı önden hazır bir mucize!.. Bu mucizenin, her farklı siyasal, sosyal, ekonomik değişim zamanlarında da solup sararmadan derinlere kaçmış rengini ancak bu değişimlerin izini kaybetmeksizin yürüyerek görüp anlayabiliriz. Zaten buradan kaçıp gidenlerle buraya göçüp konanların sayısal çokluğuna karşın, değişim ve dönüşüm izlerini inceleyerek, bunların sağını solunu gözden kaçırmadan yaşayıp anlayarak zamana dayanmış insanlara dini, ırkı ne olursa olsun 'İstanbullu' denilmiş, denilmektedir.

Ben, Roma ve Bizans imparatorluklarından sonra, 15. yy'da Osmanlı İmparatorluğu başkenti olan bu muhteşem şehrin tarihine yazılmış değişim izlerini kronolojik bir sırayla ortaya döküp anlamlandırabilecek bir tarih bilimi uzmanı değilim. Türkçeyle yazan bir edebiyatçı olarak ben burda hem kendi kitaplarımda, hem de benden önce ve sonraki yazarlarımızın şiir, roman, hikâye sayfalarında İstanbul hayatının coğrafyasına hangi açılardan nasıl bakıldığının kısa bir dökümünü yapabilirdim. Olmuş bitmiş, başı sonu belli 'kronos' (mitik) bir anlatıdan çok, süregiden, bugünden yarına olabilecek olan değişimler nedeniyle yarını hâlâ daha hayal edilebilir 'kairos' (sanal), yani bir belirsizlik anlatısının izinden yürümek daha ilgi çekici olabilirdi. Bu hep yapıla-

bilir, ama "İstanbul'u değişimler izlerinde yaşamak" derken şunu biliyordum:

Doğu-Batı kültürleri arasında daralarak da bütünlüğünü korumuş İstanbul hayatının iç dünyasına olduğu kadar, Osmanlı öncesi ve sonrasıyla bütün memleketin haline özellikle son yıllarda ışık düşüren yazılı kaynaklarımız az değil. Tarih Vakfımızın yayınları arasındaki *İstanbul Dergisi*'nin eski ve yeni sayılarında olduğu gibi, başka yayınlarında da, Osmanlı İmparatorluğu başkentinden son 80 yıllık Türkiye Cumhuriyeti'nin bugününe kadar yaşanmış dönüşümleri meraklılarına getirip götüren tarihsel yaklaşımlar az değil. Başta yılların profesörü Halil İnalcık olmak üzere, İlber Ortaylı, Şevket Pamuk gibi uzman tarihçilerimizin araştırmalarında başlıca odak noktası İstanbul'dur. Fakat acaba bu çeşitli yaklaşımlara 'yabancı'lar, 'farklılar' gözünden eklenebilecek, böylece dünya kenti olmaya layık İstanbul üstüne çok yönlü bir bakış sağlama imkânı var mı?

İstanbul'un 'büyülü varlığına' eğilmiş farklı kaynaklar? Burada oturup yazmış kaptan Pierre Loti'nin anlatıları İstanbul gerçeğini bilenlerin alaycı tebessümlerine malolduğu halde efsane gibi dilden dile dolaşmasının nedeni, kendisinin ait olduğu Batı aristokrat değerlerinin çökmeye başlamasıyla Doğu alçakgönüllüğüne yenilir gibi olmasının yarattığı gurur kırgınlığı mızmızlığından ileri gelmesin?

Bu yazıma aşağı yukarı bu tarz sorularla başladığım sıralarda İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin, sizin yeni yayınlarınızdan *Batılı Gezginlerin Gözüyle İstan-*

bul kitabı ya da albümü çıkageldi. "İstanbul'u değişim izlerinde yaşamak" derken aradığım ses ve soluk buydu işte! Bu kataloğun içeriği: Batılı yazar/gezginler, ressam/turistler gözünden kendilerine has yabancı bakışlar ve bunlara eklemlenen yerli şair, yazar, düşünürlerimizden yapılmış alıntıların içiçe dokunması. Hem Osmanlı, hem Türkiye Cumhuriyeti başlangıç dönemlerinin şairi Yahya Kemal Beyatlı'ya, onun şiirlerine, mektuplarına uzanmak kadar, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanlarına, denemelerine göndermelerle İstanbullu yerli yazarın tanıklıkları...

Geçmişten günümüze roman yazarı Oğuz Atay günlüğüne, Orhan Pamuk'un *İstanbul Hatıralar ve Şehir*'ine, İstanbul'u kendi zamanının gözlüğüyle adım adım gezip görerek belleyip belletmeye çalışmış Murat Belge'nin *Osmanlı'da Kurumlar ve Kültür* kitabının sayfaları izinden de yürünerek derlenmiş çeşitli zamanların İstanbul'larıyla 'İstanbul' işte burda, bu çalışmada! Tasarımın karşımda nerdeyse belirivermesi...

Bana, "Mırıldanıp durduğun, ikide bir de detone hallere düştüğün şu 'İstanbul konçertosu'nu hele bir dinlet bakalım," deseler, "Batılı/Osmanlı/Türkiye Cumhuriyeti tınılarından çıkma konçerto budur, bu kitaptır canım, hele bir göz kulak kesilin," diyebilirim.

Başta Sayın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş'ın, yanısıra Sayın Belediye Kültür AŞ Genel Müdürü Nevzat Bayhan'ın İstanbul kitabını sunuş yazılarında işaret ettikleri amacın gerçekleştiği ortada. Hele şehrin dünya başkenti olmaya değdiğinin edebiyatımı-

za, tarih bilimcilerimize, ressam, müzikçi ve mimarlarımıza yerli yerinde göndermeler yapılmış olması nedeniyle de 'yabancılar' için en güvenilir rehberlerden birinin bu çalışma olacağına inanıyorum:

Batılı Gezginlerin Gözüyle İstanbul kitabı büyük boy. Bol resimli. Görsel anlatı da, yazar/gezginlerin anlatıları kadar hayal gücümüzü kışkırtmakta. Bence bu kataloğun en ilgi çekici yanı, bunu hazırlayan Sefa Kaplan'ın kendi edebiyat bilgi birikimini de kullanıma sokmuş bulunması. Yirmiyi aşkın yabancı gezginin İstanbul üstüne yazdıklarını İstanbullu yazarların eserlerindeki yerel bakışlarla sigaya çekmesi iyi ki kendisine yetmemiş. Özellikle Batı'da yaygın oryantalist yaklaşımlara ya da buralı gezginlerin dönüp kendilerine hiç mi hiç bakmama hallerine karşı tutumu, sahici bir aydın tutumu.

Batılı metinlerden farklı bir fikir üremişse bunu dolandırmadan açıklaması, kendisiyle okuyanı arasında bir düşünce alışverişi sağlamakta. 16. yy başlarından 19. yy sonlarına kadar İstanbul'a Batılı İstanbul 'kâşifleri'nin izlenimleri aynasından bakıyoruz. Sefa Kaplan'ın "Önsöz Yerine" başlıklı yazısında çok dikkat çekici şöyle bir vurgusu ya da saptaması var: "(...) Kendimizi Batı'ya onaylatmak konusunda neden bukadar meraklı olduğumuza dair yapılmış sosyolojik, psikolojik veya etnolojik bir araştırma okumadık bugüne kadar. Tarihsel olarak bunun hangi dönemden sonra ortaya çıktığını da bilemiyoruz bu nedenle. (...) İşin ilginç tarafı, aynı ruh haline, üstelik aynı çarpıcılıkta 19. yüzyılın hemen başında rastlamak hiç de zor değil. Prof. Stefanos Yerasi-

mos'un, 1835'te İstanbul'a gelen ve daha sonra anılarını yayımlayan Julie Pardoe'nun Türkçeye *Şehirlerin Ecesi İstanbul* adıyla çevrilen kitabına yazdığı önsözde de belirttiği gibi, belki de başkalarının tuttuğu bir aynada yüzünü görmekten hoşlanan toplumsal bir karakterimiz var bizim. Bundan tam 170 yıl önce Julie Pardoe'ya sorulan soruyla, bugün Anadolu'nun muhtelif yerlerinde gezinen herhangi bir turiste sorulan soru, her şeyiyle aynı: 'Bizi seviyor musunuz?' (...)"

Bu ve bunun gibi uyarılar sonucu, şimdi de artık Türkiyeli yazar olarak benim kendi yüzüme tuttuğum aynadan parça parça da olsa, içinde yaşadığım değişimlerin izinden kendi İstanbul'larımı yansıtmam boynumun borcu olmakta...

(...)

Değişik kültürleri, cami, kilise, sinagog ve medreseleri, içme suları, çeşme ve turşucuları, Kapalıçarşı'sıyla açık pazarları... Hepsini asırlar boyunca birbiriyle uyumlu bir şekilde bağrına basmış İstanbul'un bu efsunlu bütünlüğü 1970'lerde bozulmaya başlamıştır. Şehrin dokusu ve bunun estetiğiyle en küçük uyumu bulunmayan altyapısız yeni yerleşimlerin, aslî İstanbul'a, yani en eski merkezden, Eminönü, Sirkeci ile Topkapı, Sultanahmet'ten başlayarak dalga dalga yayılan tarihsel büyüsüne henüz dokunamamış olması şaşırtıcıdır. Beyazıt, Cağaloğlu, Nuruosmaniye semtleri, ülkenin çeşitli yörelerinden İstanbul'a büyük göçün yolaçtığı hızlı değişimin yozlaştırma hamlelerine hâlâ daha direnmekte. Hani sanki Yerebatan Sarnıcı'nın karanlıktaki ışıltıları benzeri, so-

kaklarını, müzelerini, türbe ve camilerini, Ayasofya ve Boğaz saraylarını gezenleri, yaşlanmış bir güzelin soylu gülümseyişiyle karşılamakta. İstanbul'un son yıllardaki akıl almaz çabukluktaki değişiminde ülke taşrasının dinsel ve laik değerler arasında sıkışıp kalmış ekonomik ve sosyal birikimlerinin oynadığı rol büyüktür. Görmezden gelinemez. Hele aynı hızla artan nüfusun büyük oranının hayata bağlanma içgüdüsüyle devinip çalışma potansiyeli taşıyan gençler olduğu göz önünde tutulursa... Büyük kentlere, özellikle İstanbul'a göç, tutunacak dal arama göçüdür. Buna rağmen İstanbul, "günümüzün genç şehri" diye anılmaya başlanmıştır. Fakat bence bu tanımı, kapitalist okların gösterdiği yoldan istek ve tüketme hırsıyla dolu kendine yabancılaşmış insanlara bakarak "günümüzün yeraltı ve yerüstü dilinden konuşan gençlik metropolü" diye değiştirmek yerinde olur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuşak üyelerinden biriyim. Daha ilk adımlarımda kızların da erkek çocuklarla birlikte mecburen okula gitmesi piyangosu vurmuşlardan biri. Doğum yerim yeni başkent Ankara'nın bir ilçesi. Böylece Cumhuriyet'in 'Batılılaşma' ideolojisiyle çok yakından ve sürekli beslendim. Eski başkent İstanbul'un dünden bugüne 21. yy eşiğindeki değişimini adlandırmak için bukadarı belirleyici olsa da hiç yeterli değil. Ama ben ortaokula kadar benim 'şehrim' Ankara'yı hiç görmedim de, üç-dört yaşlarımdan itibaren İstanbul'u defalarca gördüm. İstanbul'a ilişkin anılarım 1933-34 yıllarıyla başlıyor. Bu açıdan bakınca, kendime özel tanıklığımı geçerli kılacak asıl önemli nokta şu olabilir:

Babam, bir ilçe tüccarı. Osmanlı İslam devleti ile laik Cumhuriyet devleti arasındaki kültürel değişime hemen ayak uydurabilme sıkıntısını köylüler ile İstanbullular arasında da yaşamış olmalı. Bu nedenle çift yanlı bir değişim ortamının havasını solumuş, suyundan içmiş bulunuyorum.

Evet, babam bir ilçe esnafı. Doğu'da ve Güneydoğu'daki geniş topraklı, on köyün sahibi 'ağa'lardan değil. Orta Anadolu taşrasında 'ağa' yerine 'efendi' denilen dinsel bilim adamı, sesi güzel hafızlıktan doğma bir bey. Üretiminin kente, örnekse Bursa ve İstanbul'a ihracatı köyden: Pirinç, koza, ipek ipliği ve ilaç yapımı için kullanılan afyon. Taşraya, yani ilçemize ithalatı ise İstanbul'dan: Kefenlik kumaş (kaputbezi), köylü şalvarları, giyim kuşamları için ucuzundan koton basma, okul önlükleri için siyah saten, beyaz yaka; ilçenin sivil-asker memurları için takım elbiselik kumaş, onların eşleri adına da yünlüler, ipekliler, tafta ve kadifeler... Parlak kâğıtta küçük çukulatalarla bademşekerleri bayramlar için. Milli Eğitim Bakanlığı'nın emri ve izni gereği ilkokul kitabı, defter, kalem, silgi ve krapon kâğıtları. (İstanbul'un basın-yayın semti Cağaloğlu'na küçücükken ayak basışımın nedeni budur.) Tarım Bakanlığı'nın izniyle köylüye kazma-kürek, tırmık, urgan, çok gerekli ihtiyaçlardan gaz lambası, fener ve şişeleri de ilçeye ithal malları arasında.

Doğum yerimde bizi İstanbul'a götürüp getirecek bir otobüs durağı, tren istasyonu yoktu. Dört kardeştik. Annemle birlikte biz çocukları da yanlarına aldıklarında

üstü tenteli bir at arabası tutulmuş olurdu. Arabada geceli gündüzlü giderdik ama, annem arabaya biner binmez başörtüsünü çıkarıp atmış, yerine çiçekli hasır şapkasını koyup ipekli emprimeden yarım kollu elbiselerden birini giymiş olurdu. İstanbul'a inildiğinde anneme 'taşradan' falan denilemezdi. Tam bir 'İstanbullu' idi. (Kimbilir belki bunda Boşnak kökenli olmasının rolü vardır.) Evet. İstanbul'a ait anılarımın kısaca özetinden sonra, şehrin 1980'ler sonrası atmosferine atlayacağım. Çünkü o zamanlardan bu yana bütünüyle İstanbul'da yaşamaktayım ve burdaki hızlı değişime tam içinde yaşayarak tanıklık etmiş bulunmaktayım.

At arabasıyla 100-120 km'lik yolu bir gün ve gecede yaptıktan sonra ulaştığımız küçük Arifiye tren istasyonundan tam gün ve saatinde Anadolu Ekspresi'ne binilmiştir. Tren Anadolu'nun çeşitli yerlerinden taşıdığı yolcularla Demiryolları Şirketi'nin 'merkez' diye vaftiz eylediği Haydarpaşa Garı'na doğru yol almaktadır. Sonraları bu garın Alman mimarları tarafından yapılmış olduğunu öğreneceğim... 1890'lardan gelme barok-gotik üslubundaki tavanları güzel işlemeli gar. Kendimi, işte ben bu şefkati bol garın çocuğuyum, diye hissetmemin gururu. Güven duygusu. Gardan çıkışta kayıkların, büyük bir vapurun yolcuları beklediği iskele. Sirkeci-Eminönü'ne gidecek saatli vapurla deniz yolculuğu.

Sirkeci'den Tepebaşı otellerinden birine kadar tramvay ya da taksi yolculuğu. Ertesi günlerde Galata Köprüsü'nü babam elimden tutmuş olarak geçeceğim. Bu mutluluk anılarıma, "İstanbul demek, bir babanın kı-

zının elinden tuttuğu yer demektir," diye geçmiş bulunmaktadır. Elim elinde babamın beni götürdüğü Sultanhamam kumaşçı dükkânları naftalin kokmakta. (Yaz mevsimi olmalı.) Başka bir gün annemle babam bana bilekten ilikli rugan ayakkabılarla pelerinli bir kırmızı manto alacaklar. Bir başka sefer, Florya plajına gidiliyor. Babamın lacivert yünlü, askılı mayosunu güve yemiş, popo yerinde bir delik var. Annem bana, "Bak, Atatürk'ün plaj köşkü şurası işte!" diyecek saygıyla, şöyle ayağa kalkar gibi yaparak, Atatürk ya babamın delik mayosunu görürse diye çok korkacak, utanacağım.

Babamın Ermeni'den, Rum'dan, Yahudi'den meslektaşlarıyla Galata'daki apartmanının kiracıları çoluk çocuk hepimizi evlerine, yemeğe çağırmaktalar. Annem evsahibi hanımla elsıkışıp öpüşmekte, kocası annemin önünde eğilerek elini öpmektedir. Annemin hiç olmadığı kadar güzel ve zarif olduğunu farkedip sevinmekteyim. Cumhuriyet'in ilanından sonra olmalı, dilde değişim sonucu babam anneme artık 'hanım' dememekte, 'öz Türkçe'den 'bayan' demektedir.

İşte apaçık, İstanbul'lardayız, ama 'İstanbullulardan farklı değiliz. Yemekten önceleri ya da bazı çay saati ziyaretlerinde bize gümüş tepsilerdeki gümüşten kupalarla şuruplar reçeller ikram edilmekte. Kupaların birinde gümüş kaşıklar, ötekinde temiz su bulunmaktadır. Büyüklerin bir kaşık reçel alıp ağızlarına attıktan sonra kaşığı su kupasına bıraktıklarını görmüşümdür. Bu usul bana yabancı, fakat annemle babama sanki çok tanıdıkmış gibi. Böyle ikramlardan hoşlanmayışım bü-

yüklerimin usule tanıdıkmış gibi yapmalarından olabilir. Bu bir Rum usulüymüş. Babamın İstanbul mülkü olan Galata'daki apartmanı Yüksekkaldırım'ın yan sokaklarından birinde. Kardeşlerimle pencerelerden uzun ipe bağlanmış hasır küçük sepetler sarkıtarak İtalyan usulü opera nağmeleriyle haşlanmış mısır, kabuklu fındık, kozhelvası satanlara seslenerek istediklerimizi koydurup sepetlerimizi yukarı çekiyoruz. Kiracıların çamaşırları astıkları terastan Marmara, Boğaz girişi, köprü, Haliç çepeçevre görünüyor; dumanlı eski İstanbul vapurlarının düdüklerini dinlemeye doyamıyorum. Annem mermer merdivenli, camlı asansörlü binanın patlıcan kızartması kokusundan hiç hoşlanmıyor. Sanki evde hiç kızartma yapılmazmış gibi. Burası İstanbullu Yahudiler semti imiş; babamın kiracılarının çoğu da onlarmış. Sakın annem, hazır fırsat düşmüşken 'patroneslik' duygusu edinmiş olmasın! Benim en çok hoşuma giden, tam karşıdaki sinagoga girip çıkanlara bakmak. Siyah giysili, melon şapkalı erkeklerin kollarındaki siyah bantlar ilgimi çekmekte. Sinagogdan org mu neyse, müzik sesi gelmekte. Bir cenaze çıkarılıyor. Bir de gelin gördüm. Beyaz köpükler içinde taçlı bir gelin. O zamanların uyumlu sükûneti artık yok. Ezan sesleri duygulandırmıyor; mekanik. Babamın eski dostları neredeler, çocukları ne yapmakta? Dostlar düşman, düşmanlar dost olmuş bulunmakta.

Yıl 1982'dir. Avrupa yakasının Boğaz'a inen yokuşlarında greyderler horultularla inip çıkmakta; korulara içine dalmakta, ıhlamur, erguvan ağaçlarının devri-

lip devrilip gittiklerini görmekteyim. Osmanlı'dan kalma konsoloslukların Boğaziçi koruları dokunulmazlıklarına sığınmış, kentteki olup biteni sessizce kaydediyor gibiler. İstanbul'un yeni hayatı. Kültürel kurumlar artmakta. Üniversiteler çoğalmakta. Ama üretim ve gelir az, tüketim ve toplumsal gerginlik çok. Dün küçük kentli ben bu şehre yabancı değilken, bugün içinde yaşadığım İstanbul'da sanki Camus'nün yabancısıyım. İstanbul'u gören bir yabancının bu efsunkâr şehre bağlanıvermesi gibi, zamanla yabancılaşmama karşın tarihiyle bütünleşmiş bu şehrin şimdiki dinamizminden büyülenmiş gibiyim. Yarın akşam Ayasofya/Aya İrini bütünlüğünü Soğukçeşme mahallesinde elimle koymuş gibi bulacağımı bilerek oraya gideceğim. İstanbul konçertosu dinliyor olacağım. Yerebatan'da şiirler okunuyor, Galata Köprüsü'nün 'yenilenmiş' altındaki meyhanelerinde sazlar çalınıyordur. Garsonlardan biri de birden yakın bir tanıdık çıkacaktır, çünkü "Bu kitabı yazan sizsiniz değil mi?" diyecektir. Bu toplum okumayı sevmez, diyenlerle alay edercesine.

İstanbul'un esrarı böyledir işte. Kimse kimseye kim kime-dum duma değildir. Yavaşlıkla hızın, muhteşem dünle dinamik şimdinin çarpıştığı bu köşeden dünya gerçeğinin ışığı çakmaktadır. İstanbul'u İstanbul yapan bence budur.

Kasım 2006

BÜLBÜL KAÇIRAN SOKAK

Dilimin ucuna böyle geldi. Oysa, künyesini çıkarmaya niyetlendiğim sokağın adı Bülbül Sokağı. Bu çıkmaz sokağa 'küçük Türkiye' veya 'Türkiye'nin maketi' deyip durduğum da olmuştur, olmaktadır. Gelgelelim bir yer kendi tarihine oturtulmadan bugünkü hali de bilinemez.

Sokağa girişe göre sol yanda kalan Büyükdere, eskiden Kalos Agros denilen dağların eteğine kurulmuş, Bakladere –Büyükdere– koyunda, büyükçe Boğaz köylerinden biri. 18.-19. yüzyıllarda çoğunlukla Hıristiyan elçiliklerinin yazlık yeri olmasıyla tanınmıştır. Bendeniz de 1940'larda ilk dansımı, erkek arkadaş yerine abimle burada, Beyaz Park'ın çakılları üstünde yapmışımdır. Rus Çarlığı zamanından kalma Sovyetler'in yazlık yalısının önündeki deniz hamamının eski zaman değerlerine uyum göstermek adına etrafı ahşapla kaplı, tabanı denize açık küçük bir oda olduğunu da o zaman görüp öğrenmişimdir.

Eskiden Meser, yani seyredilen (bakılan değil gezilen, güzel, ortalığa sevinç saçan yer), körfeze uzanmış burun, Meser Burnu denirken, sonradan yine gezinilen yer, üstünde gidilip gelinen yol anlamında Piyasa Caddesi lev-

hasıyla tanışmıştır. Bir zamanlar deniz üstü yalıların önlerine sandalların yanaştığı sudan yol iken, deniz doldurularak, yalılar nerdeyse geriye itilip kara tarafında dizim dizim dizili durur olmuşlardır. Önlerinden önceleri at arabalarının gelip gittiği bu yol, kazıklı yol namıyla caddeleşir caddeleşmez iki taraflı olarak otobüs durakları ve bunların levhalarıyla çalım satar olmuşlardır. İlk büyük uyarı: İstanbul köyleri şehirleşmektedir.

Piyasa Caddesi'nde Sarıyer-Taksim arası otobüslerin gelip gitmesinin yanısıra Taksim-Beşiktaş arası minibüsler de seyr-ü-sefer etmeye başlamıştır ki, Sarıyer vapur iskelesinden Sirkeci'ye sabah gidiş, akşam dönüş kalkan vapur yolcuları, temiz hava, Boğaz köylerini seyreyleme keyfine karşı hızın cazibesine kapılmışlar, çoğunlukla itiş kakış minibüs yolcuları arasına katılmışlardır. Sarıyer-Büyükdere arasındaki Bülbül Sokağı mukimlerinden belki de sadece ben, özellikle de Cağaloğlu'ndan dönüşlerimde akşam vapurunu kaçırmamakta direnmişimdir; Boğaz'ın Anadolu yakasındaki tek uğrak yerimiz Küçüksu koyunun beş-on yolcusuyla dostane selamlaşmaları da elimden kaçırmamak için... Piyasa Caddemizin ve Tarabya'nın deniz hamamları yakın zamanlara kadar varlıklarını korumuştur, ama artık buralarda denize girmeye cesaret edecek kimse yoktur. Tabii körfez dönemecindeki Çayırbaşı çocuklarının mikropla haşır neşir olan çocuklarını saymazsak. Onlar, asfalt yoldan hız kapıp, kendilerini denizanası bol sulara vurmaktadırlar. Bu böyle taa Keçecizade Fuat Paşa Yalısı (şimdi otel) ve Azaryan Yalısı'na (bugün Sadberk Hanım Mü-

zesi) kadar yarış etme çığlıklarıyla sürmektedir. Her iki yalı da 19. yy sonundan kalmadır; eğer doğruysa asıllarına sadık kalınarak onarılmıştır.

Gelelim Bülbül Sokağı'nın girişine göre sağ yanına: O yanda eskiden Seletrinas adını taşımış Sarıyer bulunur. Bugün bu köye artık Karadeniz kasabası denilmeli. Zaten ilçedir, köy olduğu zamanlarda Seletrinas Deresi'nin döküldüğü koyun kıyılarına kurulmuştu. Burdan sonra Boğaz Rumelikavağı'nda Karadeniz'e elense çekecektir.

Ahh değerli Salah Birsel, kaleminiz buralarda adım adım dolaşmış ve dolaşmaktadır; Bülbül Sokağı'ndan derlediğim yetmiş çeşit sesi kayda almaya da gönül indirmiş bulunmaktasınız.

Sarıyer vapur iskelesinin yanıbaşında, deniz burada da doldurulmak suretiyle Anadoluhisarı'na karşı Muhafız Subay Eğitim Merkezi rütbesi altında bir gazinodan lokanta sipere yatmış bulunmaktadır. Piyasa Caddesi'nin yaya kaldırımı tam burada yerini özel ve resmî arabalar ile resmen özel çöp tenekelerine bırakmıştır. Gerçi gazinonun yanındaki arsa, balıkçılar tarafına adım adım yaklaşarak 'çay bahçesi' namıyla halkımıza tahsis edilmiştir ama, yazları, özellikle Müslüman Arap'tan 'yerleşik turistlerin' bol keseden yiyip içtikleri dönemde, bahçenin kanepelerini 'bizimkiler' mi kapacak, yoksa ak donlu erkekler ile kara çarşaflı kadınların düzinelerle çoluk çocuğu mu, bu 'ötekiler' mi diye, tam bir savaş alanı durumuna düşmüştür. Bilenler bilir; Sarıyer'de Karadeniz ahalisi boldur; mimarîsi de buna göre 'geliş-

miştir': Yöre mimarları ne yaparlarsa doğrudur, burunlarından kıl aldırmazlar. Sulara, Kilyos'lara yeme içmelere giderken Sarıyer börekçilerine, muhallebicilerine uğrayıp buralarda bol tüketime katkıda bulunmamak vatana ihanet sayılır. Bunların ana kapı bekçisi, mahalle tüpgazcısıyla iyi geçinmek mecburidir.

Hadi artık, tam oralara varmadan önce Kocataş memba suyu nimetini saygıyla selamlayıp dönelim girelim çıkmaz sokağımız Bülbül'e... Tabii yakınlarındaki Ermeni-Rum-Ortodoks-Musevî kiliselerini atlamadan. Eskiden Kara Kethüda Camisi denen Büyükdere Camisi'ni saymazsak, çan sesleri ezan sesini bastırmıştır. Bülbül Korusu'na dar ve dik bir yokuş halinde sokulmuş bulunan bu çıkmaz sokak, aslında bir 'sınır sokak'tır. Posta adresi daracık yokuş sokağın sol yanına Büyükdere, sağ yanına Sarıyer diye verilmelidir. Aksi halde sonraları site şehir kültürüne yanaşmaya kalkanların nazar boncuğu Karadeniz mimarîden çıkma ev-apartman arası inşaatta yaşayanlar ve çocukları mektuplarınızı, dergilerinizi 'bizim değil', yani 'bizden değil' diye yırtıp yırtıp atabilirler. Sağolsun postacımız Ömer kardeş bu savaşı barışçı bir siyasetle yatıştırmayı başarmıştır...

Bırakalım çan seslerini, bülbül ötüşlerini de, hepsini bastıran hoparlörden ezan sesi, 1980'lerden beri egemenliğini, betin beti, kötünün kötüsü müezzin sesleriyle sürdürmektedir. Bülbüller ötseler mi, sussalar mı bilemeyip, gündoğumlarında uzun süre 'streste kalmakta'lar. Gerilimler falan derken 'bülbüllerimiz' mahalle kadınlarının en çatlak seslileri bağırtı çağırtılarını bülbül ötüşü sandıkları için, bu sefer de kendilerine kızıp

şaşanları, "N'olmuş yaa? Artık bülbül de ötmeyecek bunların keyfine," diye azarladıkları sıralarda tümden göçüp gitmişlerdir. Biri hariç. O hâlâ inatla ezan ve çatlak seslerle yarışarak ötmeye devam etmekte.

Arkada, Kalos tepelerine tünemiş halkımız, çoban sopalarına dayana dayana gecekondularından aşağıya, işte yani buralara inip ıhlamur ağaçlarının çiçeklerini kolay yoldan toplayarak götürüp satmak amacıyla dallarını baltayla yerle yeksan eylemişlerdir. Ihlamur çiçeği kaça-beşe derken, Bülbül Sokağı giriş kapısı ağzında çalgılı-rakılı yerler ıhlamur zenginlerine hizmet vermeye başlamışlardır: Burası 'küçük Türkiye'dir. Geçmişte bu korunun bu sokağı sefayı sevenlerin eğlence, mehtabı seyir yeriymiş. Ut-kanun refakatinde söylenen şarkılarla sandal ve koru sefalarını gündoğumlarıyla bülbül ötüşleri sonlandırırmış. Bundan daha sonraları burada bir açıkhava sineması da vardır; derkeeen, hem de son beş on yıl içinde koru tapusuz site binalarıyla bunların otuz-kırk kadar arabasına park yerliği etmektedir. Sokağın önden çıkışı bulunmadığı için, sitenin katlarına durmadan kuş konduranların inşaatı yüzme havuzları taşıma suyla doldurulduğu gecelerde, "dön dön dön, kıvrıl kıvrıl, şu yana değil, bu yana" buyruklarına karşın manevra yapıp bir türlü çıkıp gidemeyen su tankerinin gürültüsünden geri kalan tek bülbülün sesi de artık işitilmez olmuş, kimbilir belki de sürgün edilmiştir. "Bülbül Sokağı girişine Bülbül Kaçıran Sokak levhasının asılmış bulunması bundandır," diyenler oluyor.

Kasım 2006

KANDAN BAYRAK

Gün: 19 Ocak Cuma, 2007. Yer: İstanbul, Şişli Halaskârgazi Caddesi; *Agos* gazetesinin bulunduğu yapının çıkış kapısı önü. Saat: 15.00. O ne? Güm güm güm!.. (Üç el silah sesi.) Görülen: Kaldırımda yüzükoyun yatan genç adam. Ensesinden sızarak betona yayılan kan. Bilinen: Hrant Dink! Bu onun kanı. *Agos* gazetesinin yazarının! Pırıl pırıl aydınlık, tertemiz, 'temiz kan' dileklerini bütün masumiyetiyle dayanışmaya havale etme adımları atmakta olan 'tertemiz *insan*'... Tam o işte: Bir *tertipli suikast* alçaklığının kurbanı!

***

Bir çift güvercin havalansa / Yanık yanık koksa karanfil / Değil bu anılacak şey değil / Apansız geliyor aklıma. (...)

Sevdiğim çiçek adları gibi / Sevdiğim sokak adları gibi / Bütün sevdiklerimin adları gibi / Adınız geliyor aklıma. (...)

Evrensel duyarlıktaki şairimiz Melih Cevdet Anday, "Anı" şiirini böyle söylemiş. Amerika'da, atom enerji-

sinin sırrını Sovyet Konsolosluğu'na sızdırdıkları kuşkusuyla karıkoca Rosenberglerin ölüme mahkûm edilip, bu kararın infazı üstüne. Yıl: 1951'ler... İdama karşı uluslararası kampanyaya yazarımızın katılımı böyle. Bir 'telgrafhane' imiş gibi:

Uyuyamayacaksın / Düzelmeden memleketin hali / Düzelmeden dünyanın hali / Gözüne uyku girmez ki / Uyumayacaksın / Bir sis çanı gibi gecenin içinde / Ta gün ışıyıncaya kadar / vakur, metin, sade çalacaksın.

Hrant Dink'imiz de tamtamına gecenin içinde tamtamına şöyle vakur, metin sade bir sis çanı gibi çınlarken kurşunlanıp düşürüldü yere. Yargısız infaz!

Bu insanın yaşama hakkına tecavüz olan Rosenberg-ler olgusu değil, bu bir Dreyfus davası da değil ki. Askerlikten yazar Fransız şairi Lamartine usulü mahkemeye dalıp başbakana, cumhurbaşkanına yargının Dreyfus kararını 'Lanetliyorum!' diye bağırıp çağırabilesin... Hrant Dink'inki yargısız infaz. Bütün yargısız infaz kurbanları gibi, '–değil unutulur gibi değil– gece ve gündüz, yata kalka, Hrant Dink'in adının yanısıra Malatya, Diyarbakır, suikast kurbanları geliyor aklıma'...

***

İnsanların, değerli kişilerin ölümleri ardından olduğu gibi ölüm yıldönümlerinde de kendilerini anma konuşmaları yapmak, erdemleri üstünde yazıp çizmek nispeten kolaydır. Fakat Hrant Dink'imin, Hrant'larımızın katledilişleri, ölüm yıldönümleri için duygu ve düşünceleri dile getirmek öyle değil. Kendi adıma bu zor. Çok zor. Katliamın ve bundan doğan lanet ve kederin

boyutu benim büyük kayıplarımız üstüne kalem oynatma hünerimin boyutunu fena halde aşmakta. Denilenler denildi, söylenenler söylendi; yüz binlerin protestocu katılımları görüldüğü kadar görüldü. 'Yargısız infaz' saiklerinin yargılanma karnavalları bunlara dahil. Anday'ın "Telgrafhane" şiirinin 'durup dururken' aklıma geliverişi de 19 Ocak 2007 gibi bir günün 'unutulmaması' gereğinden doğmuş olmalı. "Değil, unutulur gibi değil." Aydınlık bir baştan betona sızan kızıl kan...

Nasıl desem? Ne desem? Hele 'kandan bir bayrak' bütün milletin ufkuna boydan boya açılmışken, Hrant katillerinin Türkiye Cumhuriyeti bayrağı altında kendilerini yakalayanlarla elele / kolkola çekilmiş 'vatan kurtarıcılıktan' gururlu fotoğrafları göz önünde durup dururken? "Değil bu, unutulacak şey değil / Apansız geliyor aklıma..." Hrant Dink'ler bebeklere has, bebeklere özel 'temiz kan'ın insanlık âlemine kazandırılma yolculuğundalarken, bunun cezası: Arkadan enselenmek (!) ... Para ve silah gücü egemenliğindeki bir dünyada tacı gurur ve şölen olmuş olan kandökümü...

***

Hrant Dink'in katli deyip geçmek bize yetmiyorsa eğer, onun tertipli suikast sonucu katlettirilişi gibi bir zihniyetin 'egemen hassasiyet'in kirli havasını soluya soluya yaşamanın geri dönülemez bir alışkanlık haline gelmesinden dehşete düşmek gibi bir 'anti egemen hassasiyet' taşıyorsak, yaygın duyarlıkla başetmenin yolu kin kusmak değil elbette; bunu tedavinin yolu, tam da Hrant Dink'in katlinin birinci yılında, üstelik kandökücülük

dosyaları sözüm ona hukuk devletinin önünde arkasında labirentlere tevdi edilmiş bulunurken bir 'kandan bayrak'ın çıkagelmesini gözlerden uzak tutmamak; biriyle öteki arasındaki 'derin bağ'ın farkına varmak. Gencecik çocukların kendilerinden akıttıkları kanla 'yaptıkları' bayrağa tebrikler yağıyormuş. (Sevgili, soylunun soylusu Rakel Dink dememiş miydi: "Çocuklar doğarken katil doğmazlar," diye? İnsanı 'bu insan' yapan 'egemen hassasiyet'e gözleri çevirtmemiş miydi?..)

'Egemen hassasiyet' deyimi bana ait değildir. Bu deyiş sayın sevgili H. Gökhan Özgün'e ait olup *Radikal* gazetesindeki "Eyvah, Büyük Uzlaşma" başlıklı köşe yazısından alınıp bir köşeye notlanmıştır: Bundan çıkardığım 'anti egemen hassasiyet'i ise yargısız infazlardan doğma 'kandan bayrak' armağanına, özellikle bütün Hrant Dink'leri anma günlerinde büsbütün ayağa kalkması gereken bir duyarlık anlamı için kullanmaktayım. Sonuncu İstanbul Kitap Fuarı'nda bir Hrant Dink'i anma toplantısı da vardı ya; burdaki konuşmamda aklım Hrant kimliğinden yola çıkarak yıllar öncesinde yaşadığım bir 'Ermeni sorunu'na kadar gidip geldi: 1957-59 yılları arasında, ABD'nin burslu olarak bulunduğumuz bir üniversitesi. Aruz ve Hıraç adlarında iki öğrenciyle arkadaş olduk. Ermeni imişler. Irak'tan gelmeler; ora ve Beyrut Ermenilerinden imişler. Türkçe bildiklerini birkaç ay sonra öğrendiğimiz bu arkadaşlar TC'den olduğumuz için bana ve eşime hiç tartışmasız Ermeni soykırımının failleri gözüyle bakıyorlardı. Oturup uzun uzun tartışıyoruz; birer

birey olarak biz 'o' ve 'onlardan' olamayız, diye çırpınıyoruz; fakat yetişme, eğitilme biçimleri onları ister istemez her Türk'ün bir Ermeni kıyımcısı olduğu inancına o kadar sıkı bağlamıştı ki; bizim 'suçsuzluğumuz' ihtimali ortadan kalkmıştı. Sanırım yine de salt aynı dolmaları, börekleri, kuru köfteleri yiyip içme, aynı biçimlerde oturup kalkma ve ekonomik açıdan aynı sınırlılıkta bulunmamız nedeniyle konuşup görüşebiliyorduk; ancak o ara Irak krallığının yıkılışıyla bize küstüler: "Soykırımınız olmasaydı biz bugün Irak'ta ailelerimizin başına neler gelmiş olduğunu bilememezlikten kurtulacaktık," diye... Yine aradan yıllar geçti. En yakın üniversite arkadaşlarımdan biri Paris'teki turizm ataşeliği sırasında ASALA tarafından vuruldu. Dünyada ölümüne 'düşmanlarımın' bulunduğunu öğrenmem böyle oldu. Üstelik 'bu düşmanın' ırk olarak adı da konmuştu.

Gizli bir korku; hissetmekten alabildiğine kaçındığım bir kaygı. Hastalanmıştım: 'Öteki'nden kuşku, kaygı hastalığı.

Aradan yıllar geçti. İstanbul'daki 'acil demokrasi', 'barış', 'düşünce özgürlüğü': Madde 159 ile 301'den kurtulma, 'PKK'ya karşı savaşsız çözüm arayışı' gibi toplantılarımızda Hrant Dink'i yazıları, konuşmaları dışında yakından tanıma şansına kavuştum. Onun madde 301'den mahkemeye verilmesi üstüne *Agos*'ta buluşup bütün bir grup halinde vurulup gittiği kapı önüne indiğimizde, hani sanki o an elimden alıp kaçacaklarmış gibi ona öyle bir sımsıkı sarılmıştım ki... Hrant beni 'yaban-

cıya' karşı kaygı ve kuşkudan tedavi etti de ondan... İlk sevgili neyse, sonuncusu da öyle.

TÜYAP Kitap Fuarı'ndaki Hrant'ı anma konuşmam böyle bir şey. İzleyicilerden iki gencin gelip Hrant Dink tedavisi görmüş bulunmamın altını çizmeleri buna dahil.

Ocak 2007

19 OCAK 2007 CUMA: HRANT DİNK KATLEDİLDİ

(Bu da 'faili meçhul' cinayetlerden biri olarak kalacak. "Kurşunu sıkan bulundu," denecek ve o da 'yokmuşa' getirilecek. 'Var'lar el verip sır vermeyecek. Derin devlet! Yurttaşının insanca yaşaması hakkı için değil, yurttaşın devletin 'hükmü' için sürüm sürüm süründürüldüğü lanetlik devlet, işte! Hrant Dink katliamı: Bile bile lades!.. Genel yayın yönetmeni olduğu *Agos* gazetesinin kapı önünde tuzağa düşürülerek hem de...)

Hrant Dink'i yakından tanımak hayatımın en değerli zenginliklerinden biri. Varlığıyla, ayakta duruşu, yaşama biçimiyle bulunduğumuz yerdeki yalnızlık duygularımızı silip süpürenlerdendi o. Bakışı sıcacık. Gözlerinde sürekli barış, kardeşlik, anlaşma, insanın insan olarak yaşama hakkına kavuşması özleminin ışınları pırıldar. Doğup büyüdüğü toprağına aşkın kıvılcımları...

Canımın ta içinde hissettiğim Hrant'ımız! Güzel, büyük, aydınlık insanımız bizim. Katliamı ırkçılar, faşizanlarca satınalınmışlardan birinin pislik dolu kurşunlarıyla Hrant'ların temizliğini hayattan sileceklerini sanan-

ların aczini gösterir. Onun tertemizliğini hiçbir kirli dümen ortadan kaldıramayacaktır. Katli ardından kimsenin 'emir kulu' olmaksızın kendilerine ait akılcılıkları, özgürlükçü düşünceleriyle akın akın "biz seniz, sendeniz" diyerek ona doğru yürüyenler bir yana not edilsin. İşte asıl bunu unutmayalım.

Hrant hayatını aydınlanma tutkusu, düşünce üretimiyle ayakta tuttu. Çocuklara bugünümüzden güzel, huzur dolu bir hayatı miras bırakmak 'hırsına' yakalanmıştı. Düşünce özgürlüğüne, barışa, fırsat eşitliğine yolaçma çalışmalarından eksik kalmadı. 19 Ocak 2007, saat 15.00: Gidişiyle ondan beter vurulmuş haldeyim. Kafamdan da, yüreğimden de vuruldum. Hayatın içinde miyim? Henüz bilemiyorum. Tek avuntum: Hrant Dink, dünyasını sevdiği gibi yaşadı. Aydın ve aydınlığı eşi, çocukları ve ilk torunu başta olmak üzere, bütün yakınlarına kanat gerecektir. İnsanlık akıl ve duygularını kaybetmemiş herkese, "Ölümün ilacı ölüm değildir," fısıltılarıyla...

Ocak 2007

İNSANLIK OYUNLARI

Çok değerli kültür insanımız, sevgili arkadaşım ve yaştaşım Metin And, inceleme, araştırma kitaplarıyla dolu hayatına dikkatlerin çekilmesinde bence epey geç kalınmıştır, demek istiyordum ama, bildiğim kadarıyla hâlâ daha evine kapanmış çalışıp durduğuna göre, "kültürel birikime katkılarına dikkat çekmenin senin için artık geçi, erkeni falan sözkonusu olamaz," diye düşündüm. "İşte, 80. yaşının kutlandığı bu yıl yine, minyatürlerimiz peşine yeniden düşerek başta ben, ortalığa gençlik pırıltıları saçmaktan geri durmamaktasın."

Prof. Dr. Metin And'ın 80. yılını kutlamak için hazırlanan armağan kitaba, böyle kendisine saygılar, teşekkürle dolu bir vefa pastasına hem tiyatro, oyun yazarlık yolculuğundaki yoldaşın hem de yolüstü duraklarındaki komşun olarak benim de bir mum koyabilme şansına ermem ne kadar güzel bir şey, ah anlatabilsem! Hayatın böyle bol çağrışımlı ânlarını, bu köşetaşlarının verdiği duyguları anlatmak kolay değil. Nerdeyse yarım yüzyıl öncelerinden buyana Ankara'da en lekesizinden başlayıp sürekli tiyatro ya da 'oyun' aşkımızla dolu zamanlarımızı hiç unutmadım. Hele senin insanlara has

oyunları tarihi, coğrafyası ve bütün çeşitleriyle incelemene, bunların anlamını günışığına çıkarma eğilimine duyduğum hayranlık mek parmak eksilmeksizin arttıkça arttı. Senin ilk adımlarındaki benim körlüğümden kurtuldukça kurtuldum; ısrarla üstünde durduğun *Homo ludens* (Oyuncu insan) hakkında gözlerim araştırmaların sayesinde açıldıkça açıldı. Tiyatro oyunları yazarken birden romana sıçrayışımdaki sırrı da böyle çözdüm.

Sevgili Metin, Ankara'daki sanat ve kültüre derinden heyecanlı bir bağlılıktan doğma dostluklarımızı gittikçe daha çok arıyorum. Yıllarca *Ulus* gazetesinde yazdığın 'tiyatro eleştirileri'ni özlüyorum. Günlüklerime göre 22 Ekim 1969 tarihli yazını ikide bir arayıp buluyor, okuyorum. Şöyle demişsin: "(...) Devlet Tiyatrosu'nun Oda Tiyatrosu'ndaki ikinci küçük oyun Adalet Ağaoğlu'nun *Tombala*'sı. İki kişilik bu küçük oyun bence boyuyla ters orantılı; eskilerin deyimiyle bir şaheser. Ağaoğlu'nun Avrupa'nın kalburüstü, öncü yazarlarını aratmayacak bir söyleşi ustalığı ve bu söyleşmenin kıvrak bir düzeni var. Oyunu yirmi dakikada seyreder, ama sonra saatlerce üzerinde kafa patlatırsınız. (...)" 'Roman yazarı' diye etiketlenip tiyatro, oyun yazarlığım yokmuşa getirildikçe açıp açıp okuyorum bu satırlarını, 'insanlık oyunları'yla uğraştığını henüz hiç bilemediğim umutlu günlerimizi arıyorum. Acaba bunu 'yaşlılıktan doğma nostalji' diye mi değerlendirmeli? Pek öyle değil galiba. Çünkü bak şimdi *Oyun ve Bügü* (Kültürümüzde Oyun Kavramı) kitabının yeni basımının sayfalarını karıştırırken, geçmişte olmasını istediğim daha

iyi bir gelecek zamanını yaşıyormuşum gibi hissediyorum kendimi.

Özetlersem, kültürel hayatımızı sen kendi merakının izinde farklı, çok değerli verimlerle donatarak geçirdiğin en azından 50 yılına tanıklığım, benim kazancım. Galatasaray Lisesi'ndeki arkadaşların, insanlık oyunlarına gülüşünü 'sırıtmak' sanarak sana 'pişmiş kelle' lakabı takmışlar ya, ben bunu senin alçakgönüllüğünün, hoşgörü ve iyimserliğinin meyvesi bir keyif hali, sana özgü bir muziplik durumu olarak değerlendirmekten geri duramamışımdır, geri duramamaktayım. Parodiler karnavalı. İşte hayat.

Adına hazırlanan bu armağan kitabın yarattığı şu yeni fırsatta seni hayranlıkla kucaklarken ağzımdan iki kelimelik bir söz de böylece fırlamış bulunmakta: *İnsanlık Oyunları.*

***

Bu böyle. Çünkü Metin And'ın araştırmaları, hayatın bütün boyutları birbiriyle paslaşarak, bir yansımalar bütünlüğü halinde süregiderken insanoğlunun etki ve tepkilerini anlama, anlamlandırma merakından doğmakta. Latinlerin *Homo ludens* merceğini tercüme ederek şimdimize uyarlama yolundaki çeşitli incelemeleri de 'boynu kıldan ince' insanın gizliden gizliye fakat daha etkili karşı duruşlarının manevralarını keşfetmek değilse, ne?

'Oyuncu insan'ı *Oyun ve Bügü* incelemesinde bütün tarihiyle, yerel ve evrensel boyutlarıyla sergilerken kendine özgü, farklı Prof. Dr.'larımızdan Metin And'ımız

oyunun büyüsünü anlamlandırırken taş oyunları, yüzük oyunları, top, taş, gülle oyunları, köy oyunları, ip ve sekme oyunlarına kadar inmekten kaçınmamakta, bu arada Zati Sungur'vari 'hokus-pokus'larını da hayatına katmaktan geri durmamaktadır. İlk yayını 1974'lere rastlayan, yeni yayını daha da genişletip zenginleştirdiği haliyle tam 29 yıl sonra, 2003 yılı ağustos ayında yapılan bu *Oyun ve Bügü* kitabı, daha önceki dört ciltlik Türk tiyatro tarihi araştırma kitaplarının izinde yürüyerek ele alınırsa, Karagöz ve Hacivat, ortaoyunu, derken oyun töreleri, bunların tarihleri, yöreden yöreye değişimleri üstüne bilgi ve görgümüz derinlikler kazanacaktır. 'Oyuncu insan'ın kendini tanımasına da büyük katkı sağlayabilir bu arayışlar. 'Karnaval geleneğinde yaşayan grotesk halk kültürü' yasak itiraz ve eleştiri kalesinin omzuna yıkılışından, 'Keloğlan' oyunları başkaldırının özgürlüğe kavuşmasından başka nedir? Günlük hayatımızdaki çıkmazları, çaresizlik hallerini sağaltacak kaba saba, grotesk oyunlar... Donkişot'un yolüstü hanlarındaki ağzı bozuklukları: Karnaval.

Alper Akçam'ın tam da bu yıl yayınlanan *Karnaval ve Türk Romanı* deneme/inceleme kitabında sürekli Metin And'ın *Oyun ve Bügü*'süne başvurması, burdan alıntılar yapması hiç de boşuna değil. Demek Metin And daha kuruluşundan başlayarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nde otuz-kırk yıl öğretim üyeliği yaparken, bunu zaman zaman yabancı ülkelerde sürdürürken de, kafasının içinde hep oyun eşittir karnaval, karnaval ve çok boyutluluğu anlatım yolları varmış; kim-

bilir belki de Bahtin'i hepimizden önce 'gizli gizli' bilip hazmetmiş bulunmaktaydı... Baleye merak sarması, minyatürlerle haşır neşir olması, 'İtalyan tiyatrosu' dediğimiz perdeli sahneyle oyunlar oynamalarını götürüp İtalyancasıyla yerine havale etmesi, baleye ilgisinin bir balerinle evlenmesine varması. Devlet balemizin kurucusu Dame Ninette de Valois'nin 103 yaşında ölümünden sonra, *Adım Adım* adıyla onu anma kitabına ta içinden gele gele yazdığı Önsöz'e kadar belli ki, bazı yansıma ve yanılsamalarla yaptığı göndermeler... Maskeler altında yatan sözü dolandırma oyunlarına eğilmesi hep Metin And'ın 'pişmiş kelle'sini (!) taktığı *Homo ludens*'in büyüsünü çözmek, anlamak, görüp gösterme tutkusu, büyük merakının büyük eseri.

Hiç öne atılıp, şunu ettim, bunu yaptım, demeyen bir 'gizli feylesoftur, bence Metin And'ımız...

Ortaoyunlarımızın, köy seyirlik oyunlarımızın sanatçılarına da benzetilebilir. Hani hiçbir şey söylemiyor gibi yapıp, her şeyi söyleyen ustalıktaki 'Kavuklu'lardan benim değerli dostum.

Telefonda, "Eve kimseyi alamıyorum, çünkü oturtacak yer yok. Her yan kâğıt, kitap, dergi, oyuncak ve oyun malzemeleri. İnan ki artık derleyip toplamayı bütünüyle terk ettim," diyor. Hiçbir şey arayıp taramıyor, yazıp çizmiyormuş gibi söylüyor bunları. Oysa bu arada, 81 yaşında, dünyanın birçok yerinde, çeşitli üniversitelerde verdiği konferansları önemli izlekler çerçevesinde toplayarak bunları da bilmeyenlerin bilgisine sunabilecektir mutlaka.

Yıllar önce, Hollanda, Amsterdam Leiden Üniversitesi Türkoloji Bölümü'nden genç bir öğrenci lisans tezini benim oyun yazarlığım üstüne yapmış. Şaşırıp kalmıştım. Metin And'ın bir de Nişantaşı'nda küçük bir İstanbul evi vardır. Oyunlarım üstüne tez yapan genç kadınla orada tanıştım. Meğer daha Leiden'de ders verdiği sıralarda Metin And'mış onun danıştığı öğretim görevlisi. Tiyatromuzu, seyirlik oyunlarımızı, Tanzimat'tan bu yana tiyatro hayatımızı dışarda anlattığı yer o kadar çok ki... Japonya'lara kadar gitmesi, oralarda konuşması yine değişik *Homo ludens*'lerle tanışıp buluşmak içindir, eminim.

***

Ankara'da, Tunalı Hilmi Caddesi'nden Atatürk Bulvarı'na bahçesinin yeşillikleri arasından bakan tek katlı yayvan köşkte Metin And da vardı. Tunalı Hilmi'nin az üstündeki Kavaklıdere üzüm bağlarının, şarap fabrikasının alt ucunda bulunan sarı renkli evde de oturmuştur, bildiğim kadarıyla. Devlet Tiyatrosu sahnelerinde oynanan oyunlarda yanyana oturmuşluğumuz da çok. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyeliği sırasında yanyana açıkoturumlara katılmışlığımız da var. Fakat o Londra'daki eğitiminden, ben de iki yıllık ABD serüvenimden döner dönmez açılışına katıldığım Ankara'nın ilk özel tiyatrosu Meydan Sahnesi'yle karşılaşınca yaşadığı keyfe ne demeli? İşte yine o, içini dışa vuran alçakgönüllü tebessümleri. Benim Kavaklıdere bağlarına bakan bloklardan birine yerleşmem ile Metin And'ın bana büsbütün yakın komşuluğa taşınması da

aynı zamanlara rastlar. Tunalı Hilmi'de iken sağıma bakardım Metin şurada mı-burada mı, diye; artık soluma bakar oldum; oturduğum bloktan sol yana çıkar çıkmaz karşımdaki apartmanın ilk katından Metin tam şimdi çıkabilir diye... Balerin eşiyle bir kere bize geldiler; bir kere de biz onlara gittik; fakat o artık öğretim üyeliğinde ben de TRT'de: Vatanımıza borçlarımızı ödeme sevdasındayız...

O, Sevda Şener, Özdemir Nutku, AST'lar, Neriman Samurçay... Daha pek çoğuz, biz işte, bu idealist kuşağın üyeleri. Öyle değil mi, tanışmakla yetinmeyip karşılıklı iyice biliştiğimiz benim seksenlerinde de gencin genci güzel Metin And arkadaşım benim?..

Biliyor musun, 'Kavaklıdere bağlarının sahibidir,' diye adın çıktığı zamanlarda benim içimden, 'Canım herhalde rahatlıktan canı sıkılıyor da ondan tiyatroyla ilgiliymiş gibi yapıyor,' diye geçmişliğin de var. Çalışmaların nedeniyle adım adım sana karşı artıp duran hayranlığıma sığınarak bunu burda böylece açıklayabiliyorum işte!.. Bundan utanmış bulunmaklığımı, tıpkı özürlerim gibi lütfen kabul et benim 'yaşlılık dostum'.

Çok yaşa.

Şubat 2007

AKŞİT GÖKTÜRK ANISINA

İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nın, sayın sevgili Akşit Göktürk'ü anma toplantısına bir konuşmayla beni de çağırmasından çok, ama çok duygulandım. Teşekkür ediyorum.

"Yazında sanat ve sanatçı; sanat ve edebiyat; edebiyat ve çeviri; edebiyat ve okur" üstünde durulacak bu sempozyuma başlarken, bütün bu disiplinlerin birbiriyle ilişkilerini gözönünde tutmuş sanat ve edebiyatın bilim adamı değerli Akşit Göktürk'ün anısı önünde saygıyla eğiliyorum.

Kendilerinin 1979 yılında yayınlanmış *Okuma Uğraşı* inceleme kitabını aynı yıl okumuştum. Bu denemenin yazınsal anlatıyla hesaplaşmalarında ayağının yere basmasına katkılarını, yazar ve metin ilişkisi üstündeki sorgulamalarım hakkında bana nasıl yardımcı olduğunu hiç unutmadım. Öyle ki, medyada, basında ne zaman edebiyat üstüne birtakım görüşler gündeme gelse içimden, "Aa, Akşit Göktürk buna hem de çok yönlü, bütün boyutların birbiriyle ilişkisi bağlamında değinmişlerdi," deme alışkanlığı edinmiş gibiydim. Çünkü ben,

sanat ve bilim adamımız Göktürk'ün, düpedüz sanat izleyicisinden yola çıkarak, edebiyat alanında da yazar-metin ilişkisine 'okur' edimini de özellikle altını çizerek eklediğini görmüştüm. "Okur için mi yazıyorsun, yoksa kendin için mi?" sorgulaması ya da soruşturması artık soyutluktan çıkmış, hayatın ta içine geçmiştir; somut örnekler tanıklığında yaşarlık kazanmıştır.

Okuma Uğraşı'nı okuduktan sonra, artık okur dünyasına da bütün boyutlarıyla eğilmemek imkânsızlaşır. Bir edebiyat metnini, romanı, hikâyeyi çevirirken, çevirmenin kendisi de bir okur, bir 'birey' olarak çevirisine kendi gölgesinin de düşmemesi olanakdışı değildir. Cinsler arası ayrım bu bambaşka, yabancı anlatıda hemen kendini gösterir. Metinleri anlamlandırmakta bu paya da 'okuma uğraşı' çerçevesinde yer ayırmak gerekir. Politika ve edebiyat ilişkileri okurun bir metin karşısındaki değerlendirmelerini etkileyecektir.

Sayın Akşit Göktürk'ün bütününü, eskisine göre tamamını çevirdiği *Robinson Crusoe* birçok okura nasıl da bir serüven anlatısını değil de, bir edebiyat eseriyle yüzyüze geldiğini fısıldamıştır. Kendilerinin yine *Lady Chatterley'in Sevgilisi* çevirisini aslıyla karşılaştırıp üstünde tartışanlar, böyle değerlendirenler bunun edebiyatiçi bir çeviri olduğunu çok iyi ortaya koyarlar. Bunun dışında, kendi adıma ben bu romanı sanki "bütün bunlar bizde, bizim coğrafyamızda olup bitmekte" diyerek okumuşumdur. Hiç yabancılık hissetmeden ve elbette Lady'nin yerine bizden 'soylu' bir taşra beyinin hanımını koyarak; sevgilisinin yerine de dinamik, atılgan,

doğayla doğallaşmış, onuru kendi avuçlarında, tarlalarda traktör süren genç adamlarımızdan, hattâ 'küçükhanım'ların özel şoförlerinden birini koyarak.

***

Son iki yıldır 'romanımızda karşılaştırma eğilimleri'nden sık sık söz açıyorum. Romanları ya da roman yazarlarını başka roman ya da yazarlarla karşılaştırma yaklaşımlarından.

Üniversitelerin yabancı dil ve edebiyatı bölümlerinde karşılaştırma yaklaşımları genellikle bizden olan ile Batı'dan olan örnekler arasındadır. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerinden Sayın Prof. Dr. Gürsel Aytaç edebiyatta karşılaştırma üstüne bir incelemesinde yerli bir yazarımız ve romanının özellikle de Avrupa'dan bir örnekle karşılaştırmanın doğru, geçerli bir yöntem olduğunu açıkça belirtir. Sayın Jale Parla'nın bizden bize ve 'tekerlekli anlatılar' izleği çerçevesinde yaptığı gibi karşılaştırmalar enderdir. Yani *Araba Sevdası* romanıyla başlayıp dönem kültürlerini belirleyerek süren ve bununla *Fikrimin İnce Gülü*, *Berci Kristin Çöp Masalları*, *Jaguar* romanlarının araba rollerini karşılaştırmak gibi. Gürsel Aytaç belirlemesi gerçekten yaygındır. Modern romanlar arasında estetik boyutlarıyla aşkın bir romanımız ortaya çıkmayagörsün, bunun ölçülüp biçilmesi hemen hemen hep Batı terazisiyle olmaktadır. 'Övünmek gibi olmasın' ama, bu benim başıma sıklıkla gelmiştir. Örnekse, "Dar Zamanlar" roman üçlememin, oyunlarını iyi bildiğim, fakat rastlantı bu ya, roman üçlemesini yazık ki hiç oku-

yamamış bulunduğum Beckett'in *Molloy*, *Malone Ölüyor*, *Adlandırılamayan* üçlemesiyle (Bkz. Ayrıntı Yayınları, Uğur Ün çevirisi, 1997) büyük yakınlığı, Erzurum Atatürk Üniversite'sinin sanırım Fransız Dili ve Edebiyatı ya da Toplumbilim dalının genç bir öğretim üyesinin incelemelerinden birinin karşılaştırma çalışmalarıyla ortaya konulmakta... (*Ölmeye Yatmak*'ın *Malone Ölüyor* karşılaştırması bağlamında.) Bunun yanısıra biz yerli yazarların böyle 'benzerliklerden' sevinç duymamız da beklenmekte...

Doğrusu birbirine çok yabancı iki yazarın, birbirlerinin tek satırını bilmezken kurgu ve anlatım bakımlarından öylesi benzeşmesi, 'etkilenme ya da taklit bahsi' dışta tutulduktan sonra anlamlı; böyle bir yakınlığın üstünde durulması güzel bir şey. Bilimsel disiplinlerin çoğunu birlikte ilgilendirebilecek bir durum. İki anlatının birbiriyle karşılaştırılmasının içinde, tam da değerli Akşit Göktürk'ün altını ısrarla çizdikleri 'okur' ile metin ilişkisinin özellikleri var. Zaten buradan 'roman karşılaştırmaları' bahsine atlamam da bundan ileri gelmiştir.

Okur ve anlatı ilişkisi der demez, şunlara değinmemiz de gerekli olmakta: İrlandalı olup İngiltere'de, çeşitli ülkeler üniversitelerinde dersler veren, konuşmalar yapan Terry Eagleton, yazık ki hayli erken kaybettiğimiz Akşit Göktürk'ün ve sizlerin çok iyi bildiğine inandığım temel yaklaşımı edebiyat eleştirisi ve ideolojiler üstünedir. Eleştiri kavramı daha baştan bizi yazarın dışına, okur gözüne göndermektedir. İşte tam da burada

bizi 'maddeci eleştiri'nin eleştirisine çağırmaktadır. Eagelton Marksist teoriye yakınlığına rağmen ya da salt bu yakınlıktan ötürü 'ideoloji'leri sorgulamaktan geri durmamakta. Ben de kendi okur gözümle Göktürk ile Eagelton'u karşılaştırma eğilimi edinmiş bulunmaktayım: Eagelton'dan daha da bağımsız olan Prof. Dr. Akşit Göktürk *Okuma Uğraşı* incelemesinde sanat ve edebiyattaki estetik alanın ideolojik yaklaşımlarla, örnekse Marksist maddecilikle görmezden gelinemeyeceğini çok daha komplekssiz, daha özgülleştirici biçimde ortaya koymaktadır. Hani sanki Eagelton, *Maddeci Eleştirinin Kategorileri* incelemesinin başına Paul Valéry'den şunu alıntılamıştır ya, işte tam böyle:

"Her eser yazarının yanısıra daha birçok şeyin eseridir."

Edebiyatta sanat ve sanatçı; sanat ve edebiyat; edebiyat, ve çeviri; edebiyat ve okur ilişkileri de öyle. Her eser yazarının ve okurunun yanısıra daha pek çok şeyi çağırıyor. Roman karşılaştırmalarına dalayım derken bu sefer de ideolojik yazma ve okumalara eğilmekten kaçamayacak gibiyim. Buradan ideolojik eleştiri kategorilerine doğru da yelken açılmalı; ama zaman(lar) artık çok sınırlı. Yine de ben, edebiyat eserlerini karşılaştırma bahsine dönüp Göktürk'ün *Okuma Uğraşı*'ndaki 'kurmaca metin' değinilerinden yola çıkacak ve bu bağlamda 'izm'lerin yanına metnin kendisinin kuruluşundaki kuramsal yaklaşımlarımızdan önemli bulduğum bir araştırmaya değinmeye çalışacağım: Yazma ve okuma-

da kuramsal yaklaşım. Yani edebiyatın natürel, gerçekçi, klasik, modern veeeee günümüzde dilden dile dolaşan postmodern kuramlarından çok daha önemli saydığım değerli Jale Parla'nın *Donkişot'tan Bugüne Roman* incelemesinde edebiyat gündemine aldığı, yine değerli Sibel Irzık'ın *Karnavaldan Romana* kitabındaki Mihail Bahtin derlemesi ve Önsözünde kendi adıma beni bütün boyutlarıyla bilgilendirmiş 'Bahtin karnavalesk anlatı' kuramına bir yaklaşım:

Alper Akçam'ın *Karnaval ve Türk Romanı* çalışması. Genelde edebiyata, özelde romana çeşitli kuramsal yaklaşımlardan ve Yıldız Ecevit'in günübirlik postmodern ve hayli özel, hattâ duygusal yaklaşımlarına karşın tarafsız bir kuramsal yaklaşım örneği bir incelemedir bu, diyeceğim. Araştırmacı Alper Akçam'ın buradaki tutumuna Bahtin kuramına bağlılığı nedeniyle özel denebilirse de öyle değil. *Karnaval ve Türk Romanı* incelemesinde kurama yaklaşım, folklardan bu yana çok boyutlu ele alınmakla kalınmamış; roman tarihimiz boyunca dünden bugüne birçok romancımızın en az ikişer romanı incelenmiş; karnaval anlatıya yatkın ya da bundan uzak çeşitli örnekler yolundan yaklaşılmış. Özellikle kaostan da öteye katastrof hal almış bir dünyada yaşadığımız şu belirsizlik döneminin altından olsa olsa karnaval nitelikleri haiz bir anlatıyla belki de kalkılabilir ve Metin And'ın 'oyun ve bügü'leri, Bahtin'in Rabelais ve dünyasının ürünü Gargantua'ları yazarlara bir ilham kaynağı olabilir uyarısı... Araştırmada Ahmet Mithat'tan başlanıp Recaizade Ekrem'ler, Halit Ziya Uşak-

lıgil'lerden geçilerek bana, Orhan Pamuk'a, Latife Tekin'den Tuna Kiremitçi'lere kadar uzanan bir çalışma ve bu yazarların her birinden en az ikişer roman incelenmiş olarak... Yazar-okur ve 'metin' bağlamına bizleri çoktan göndermiş bulunan Sayın Akşit Göktürk'ün bu anlamda yabancı kuramsal yaratı örnekleri izinde dikkatlerimizi çekmesi çalışmaları nedeniyle anısı önünde saygıyla eğilerek...

8-9 Mart 2007

Not: İstanbul Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı açılış konuşması.

NİYAZİ AĞIRNASLI ANISINA

Aşkın, dostluğun, insan haklarının, demokrasinin yılmaz yorulmaz savunucusu Niyazi Ağırnaslı... Onun bütün bu özelliklerini alçakgönüllü zarafetinden aldığım cesaretle yanıbaşında yaşayarak tanıdım ve anladım. Hayata bakışımdaki dumanlı havayı, loşluk ve karanlıkları sanki hep onun eli elimdeymiş gibi yürüyüp geldim. Olmasını istediğimiz insan gibi insan bir 'sol'un aşkı ne demeye gelmekte, gürültüsüz patırtısız nasıl yaşanır da hedefe ulaşılır, onda görüp öğrendim. Kendisiyle dalga geçerken karşısındakini yüceltme keyfini aşkınlık diye anlamlandırma gibi içten içe bir özgürleşmenin tadını sayesinde tattım, diyebilirim: Düşüncelerimi yazarak açıklayabilme özgürlüğünü...

Lise son sınıftayım. Bugüne kadar hep değerli arkadaşlarımın başlıcalarından olan Leman'la evlerimiz de birbirine çok yakın. Okuldan birlikte çıkıyor, birbirimizin evinde yiyip içiyor, yatıp kalkıyoruz. Savaş yılları. Hakkımıza düşen ekmeklerimizi paylaştığımız yılların sonlarındayız. Camlarımızdan siyah perdeler kaldırıldı kal-

dırılmadı, Niyazi Ağırnaslı hayatımıza öyle hoş bir şekilde girdi ki... Leman'a talip. Fakat evet-hayır mührünü basma görevi ailesi tarafından Leman'dan da önce, bana bırakılmış durumda... Niyazi benim karşıma görücüye çıkarılmış gibi çıkarılmıştı. O zamanın ünlü engellerinden 'solculuk'tan da beter 'komünistlik' suçu ikimizin başbaşa oynadığı vodvilvari bir alışverişle öyle güzel aşılmıştır ki, avuçlarımın kazanç hanesinde Niyazi'nin, her ânını hiç unutmadığım bana vermek lütfunda bulunduğu dostluğu kalmıştır.

Sabahattin Ali, Niyazi Berkes, Hıfzı Topuz, Halit Çelenk, Pertev Naili Boratav, Hayrünnisa Boratav, Cevdet Kudret Solok, eşi İhsan Hanım Ankara'daki dostları arasında. İstanbul'dan Cemgil'ler, Mehmet Ali Aybar'lar...

Sabahattin Ali'nin eşi Aliye Hanım'ı ilk defa Leman'ın Niyazi ile Kızılırmak Sokağı'ndaki evlilik evlerinde üç beş yaşlarındaki kızları Filiz'le birlikte görmüşlüğüm vardır. Ayrıca, artık ben de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğrencisiyim; Prof. Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Niyazi Berkes'lerin buradaki varlıkları, onların sanata yakınlıkları, benim şiire, tiyatroya, edebiyata gittikçe artan ilgime, hattâ tutkuma yakınlıkları ruhuma huzur esintileri gönderecektir, demeye kalmadan hemen hepsinin ardarda tutuklanmaları; derslerinden uzaklaştırılmaları...

Niyazi Ağırnaslı askerliğini İstanbul'da, Sabahattin Ali'yle birlikte Boğaziçi-Tabyaaltı'nda yapmışlar. Bunun başını sonunu değerli Hıfzı Topuz *Eski Dostlar*'ı yanısıra Sabahattin Ali'nin hayatının romanı olan *Başın Öne*

Eğilmesin kitabında çok güzel anlatırlar ya, benim bunu Niyazi Ağırnaslı'nın kendisinden de dinlemişliğim vardır. Hem de aynı mekânı birlikte ziyarete gittiğimizde. Sabahattin Ali Sinop Hapishanesi'nde boşuna şiirleştirmemiştir kendisinin, özellikle de dostlarının insana yaraşır dirençlerini.

Başın Öne Eğilmesin'i ne zaman işitsem, o kuşağın, bütün bu aydınlık, ölümüne dirençli kişilerin adları, en yakından tanıdığım Niyazi olduğu için herhalde, o başta olmak üzere hepsi bir bir aklımdan geçerler saygıyla, hayranlıkla. TİP Senatörü Niyazi Ağırnaslı... 1965-70 arası yılların umutla beslenmiş günleri... Eşitlikçi, insan hakları, barış adına direnenler gibi Aybar'ların, Behice Boran'ların direnişleri olmasa böyle bir umudun tadına varışlarımız olabilir miydi? Bu da çok görülmüştür. 12 Mart'lar, 12 Eylül'ler... Fakat işte yine en yakınındaki direnişçimiz Niyazi Ağırnaslı, geçirdiği büyük bir trafik saldırısı sonucunda ölümden çıkmış haliyle, bastonuyla Konya Sokağı'ndaki hukuk bürosundan kâh çocuklarının, çocuklarıyla eşdeğerde tuttuğu, daha güzel bir yarın için hareket etmiş gençlerin davalarına gidip gelişleri. Hukukun hakkını, sivilinden yurttaşının hayat hakkını kurtarma çabaları... Hukuk devleti peşindeki bütün namuslu hukukçularımız ne yapmış, nasıl yaşamışlarsa öyle... Doktorluk yemininin üstündeki engellere karşı savaşımdan da büyük direniş isteyen bir savaşım. Aşkın, dostluğun, insan haklarının, demokrasinin yılmaz yorulmaz savunucularından Niyazi Ağırnaslı. Kaybının üstünden yirmi yıl geçti. Bana verdiği dost-

luğu hayatımın en büyük onurlarından biri. Kişiliğinden derlediğim zenginlikleri bu son yirmi yıl boyunca da boşa harcamamaya çalıştım, çalışıyorum. Niyazi'ye verdiğim, ancak onun bilmediği, ama incelikle sezdiğine inandığım bir sözümdür bu. Silinmeyen anısı elimden tutmakta. Ektikleri değerler 'yok'muşa gelmesin.

Nisan 2007

YAZARLIĞIMIN SESİ

Galatasaray Üniversitesi'nin değerli yönetici ve öğretim üyeleri, 'Türk edebiyatının dünyadaki yeri' sempozyumunun 'kadın sesleri' oturumuna beni de çağırdığınız için teşekkür ederim. Bu oturuma İslam ve laik toplumlarda yetişip yazan, birbirine yabancı iki edebiyatçının seçilmesini anlamlı buluyorum. Farklı dünyalardan, birbirine yabancı ama, yazarlıklarının ses yankıları aynı makamdan, yani 'kadınlık' tonundan tınlaması beklenen iki yazar. 'Erkek yazar'ların ataerkil tenor seslerine katılan 'kadın yazar'ların derinlerden, duygulu duygulu tınlayan sopranolukları-mezo sopranolukları... Konumuz olan '*kadın sesleri*' bana hemen böyle bir şeyler düşündürdü.

Her şeyden önce kendi adıma ben de, Cezayir doğumlu, ama Fransızca yazan Assia Djebar'a kısa bir süre için de olsa, İstanbul'a "hoşgeldiniz" demek istiyorum.

Toplumları bu toplum ya da insanları bu insan yapan toplumları anlamlandırmak kışkırtısıyla yazdığım, topluca 'insan' doğasıyla ilgilendiğim halde, bu ak-

tivitem sadece 'yazar' diye etiketlenebilecekken cinsel bir ayrıma itilerek 'kadın yazar' denmesini bir türlü kabul edememişimdir.

Özellikle edebiyat yazarlığında erkeklerin yaşayıp bilemeyeceği kadınlara has deneyimlerin de okura yansımasındaki değerini biliyorum. Tıpkı 'erkek yazar'ların eserlerinde insana bakışlarındaki ataerkil yaklaşımın egemenliğini seçebilmemiz gibi... İşte bunun için ısrarla sorup durmuşumdur: Neden onlara 'erkek yazar' denmemekte? Yeri geldikçe yazılarımda öznenin 'yazar'ını kaldırıp "Erkek yazar(ımız) Ahmet ya da Mehmet şöyle düşünüyor, böyle diyor," şeklinde yazmanın keyfini yaşadığımı itiraf ederim.

Kate Millett'in *Cinsel Politika* kitabını okuyana kadar kendimi bu konuda çok yalnız hissediyordum. Ataerkilliğin savunucusu Doktor Freud'a karşı çıkan Simone de Beauvoir'ın *Le Deuxième Sexe* (Kadın) incelemesinde kadının ikinci sınıflığına geniş ufuklu yaklaşımı da değerlidir, ama doyurucu bulmadım. Çünkü ayrıca akademisyen yaklaşımı da bulunan bu yazar sadece kadının burjuva toplumunda içine itildiği ikinci sınıflık rolünü ele almakta. Benim gibi burjuva sınıfı tam anlamıyla belirmemiş, üstelik de hem İslam, hem laik bir Cumhuriyet toplumu içinden yazan biri için, kadın-erkek arasındaki ilişkilerin sorunları daha karmaşıktır. Dünyada hemen hemen bir eşi daha bulunmayan çok boyutlu çelişkilerle daralmış bir toplumun yazarıyım. Geçmişi Osmanlı İslam devleti olan bu toplum, 19. yy'da 'Tanzimat Fermanı'yla yüzünü Batılılaşmaya çevirme hevesi-

ni 20. yy'ın ilk yarısında laik Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak tamamlamış bulunmakta... Bu kültür ikilemini anlamak bence ancak Cumhuriyet edebiyatını, özellikle de şiir ve romanını bilmekle, insanını bu yoldan tanımakla mümkün.

Tam burada şunu belirtmem iyi olacak. İstanbul'da doğup büyümedim. Türkiye Cumhuriyeti başkenti Ankara'nın Nallıhan ilçesinde doğdum; hayatımın nerdeyse yarım yüzyıla yakın bir zamanı Ankara'da geçti. Şiirle başlayan yazma tutkum radyo ve tiyatro oyunlarından sonra romana atlayıp, öykü, deneme, anı, günlük gibi anlatının bütün türlerine yayılarak sürdü. Ankara'nın siyasal havasıyla birlikte toplumun kültürel değişimlerini yakından koklamamı sağlayan bir ortamda büyüyüp geliştim. Son yirmi yıldır İstanbul'da yaşıyor ve yazıyorum; ama olan olmuştur: Daha ilkokul yaşlarımda bir Orta Anadolu küçük kentinde Osmanlı metafizik kültüründen akılcı olması öngörülmüş laik yönetim kültürüne hızla geçişin değişim sancıları ruhuma sinmiştir. Çoğunluğu köylü olan toplumun "Batı'nın çağdaş toplumuna erişebilme" yolundaki büyük gayret! Geçişteki ret ve kabuller arasında çeşitli kırılmalar... Köylülükten kentliliğe, tarımdan fabrikaya geçişin yarattığı fırtınalar... Sallantı. Parçalanmalar...

Son kırk yılda nerdeyse dört askerî darbe! Daralma arttıkça artmaktadır: "Nesin?" "Kimsin?" "Müslüman mısın? Öyle isen dininin hakkını veriyor musun? Nasıl veriyorsun?" sorularına yanıt vermekte zorlanan küçük burjuva aydını... Nüfus kâğıdımda "dini: İslam" diye

yazıyor ama, laik devletin ilk ya da ikinci kuşağından olanların çoğu gibi ben de bunun ne demeye geldiğini bilmiyorum. Büyüklerim namaz kılıyor, oruç tutuyor; başlarını türban değil de beyaz bir tülbent ya da eşarpla bağlıyorlar; ben namaz kılmıyor, camiye gitmiyor, göğsüm gibi kollarımı bacaklarımı açıkta bırakan elbiseler giyiyorum. Caddelerde sokaklarda erkeklerle elele kolkola dolaşıyorum; lokantalarda, kahvelerde içkiler içiyorum. Yanıbaşımda köyden kente göçmüş varoş kadınları, tüketim ekonomisinin olanca sivriliğiyle ruhlarını ele geçirdiği yoksul genç kızlar... Çoğu gelenek-görenek ve taciz kurbanı olan, okula gitmeleri, okuyup yazmaları bile eksik kadınlarımızı feminist ideoloji bastonuyla 'kurtarma' çabalarının güzel güzel gittikçe artması: Bakın bakın! Bize bakın! Bizim gibi olun! Babalarınıza, kocalarınıza ezdirmeyin kendinizi... Buna kulak vermenin sonucu: Fazladan iki tokat. Batı'nın burjuva ve yüksek para gücüyle tartılamayacak bir durum.

Aynı cinsten kadın kardeşlerimize bizi bize göstermek ve sesimizi duyurmak için yazarken bile utanıyorum. Yazarlığımı kendimle hesaplaşmaya çağırıyorum. 1963'te oynanarak epeyce yankı yapmış *Evcilik Oyunu* (Jeu de Mariage) adındaki tiyatro eserim evlilik kurumunu sorgulamıştı. Evli kadınla kocası ayrı yerlerdeyken boğulmuyorlar, ama birlikte bir dört duvar arasındayken bulundukları yerin havası çekiliyor; boğulur gibi oluyorlar... Ayrılmaya kalkıyorlar. Boşanma mahkemesi yargıcı 'şiddet'in tek sesini vurgulayınca bu çift, nefes darlığından kurtulmanın yolunu kendi başlarına aramak

zorunda kalırlar: Önümüzdeki sorgulama budur. Ancak bu yeterli değil. 'Tanrı' yerine geçmiş yazar, parmağı kendine de uzatmalı. *Ölmeye Yatmak* (Se Coucher Pour Mourir) [1973] adındaki romanımın başkahramanı olan bir doçent kadının kendisiyle birlikte eşitlik ve özgürlük kuramlarıyla da hesaplaşması, empoze ilkelerin ameliyat masasına yatırılması üstünedir. Hastalık teşhis ister. Tedavi buna göredir. Bu romanım ilk adımda kadın doçentin intihar girişimi diye algılanmıştır. Fakat "Dar Zamanlar" roman üçlemem tamamlanınca kurtuluşun, cinsel ve sınıf ayrılıkları koşulları bakımlarından daralmalardan çıkışın intiharla değil de, şöyle olabileceğinin anlaşıldığını ummaktayım:

İnsanlar önce dış dünyanın bizi nasıl gördüğüne, ikinci olarak kendisinin dışarıya nasıl görünmek istediğine göre yaşarlar. Kendisinin kendisine nasıl göründüğüne göre yaşamak, intihardan daha güçtür. Sürüden kopup tek başına otlamaya çıkmanın yalnızlığını ister. Çobansızdır. Kurtlar kapabilir. Kendini tek başına kendin savunacaksın. Hayat sürmektedir. Kendimiz olmaktan alakonulmaktan intihar yolundan kaçarak kurtulmaya göre daha çok cesaret isteyen bir iş bu: Kendini aşmak. Bu da ancak içerlere gömülmüş sesin, sessizliğin sesini duyulur kılmakla mümkün. Ben varlığımı kendime ispatlamak için yazdığımı sanıyorum. Türkiye toplumunun dış dünya tarafından anlayıp anlamlandırılması, siyasadan, sosyal bilimlerden öteye sessizliğin sesini işitir kılabilmiş Türkiye Cumhuriyeti yazarlarını anlayıp anlamlandırmakla mümkün. Bu arada *Sessizliğin*

İlk Sesi (Le Premier Son de Silence) [1978] adında bir öyküler kitabım olduğuna geçerken değineyim. Yurtiçi ve yurtdışındaki konferanslarımda, akademisyenlerden çok sezgiye sahip seslere kulak verilmesinin altını ısrarla çizmişimdir. "İzm"lerden, ideolojilerden bağımsız, kendinden sorumlu seslere, bir orkestra eseri gibi değer biçilmesine...

Bu oturumu paylaştığımız Cezayir kökenli Assia Djebar'ı farklı kültürlerden farklı dillerde yazan birçok yazar gibi hiç okumamış olmak benim için büyük kayıp. Bir kitabı Türkçeye çevrilip yayınlanmış; onu da bulamadım. Sevgili Assia Djebar da beni hiç okumamış olmalı. ABD'de İngilizce yayınlanmış, Almanca, Slavca ve Bulgarcaya çevrilmiş romanlarım dışında, Fransızcaya çevrilmiş tek eserim yok. Farklı tarih ve kültürlere sahip birer yazar olmamıza rağmen, aynı cinsten olmanın ötesinde kendisiyle bazı ortak deneyimlerimiz var. Örnekse, hem İslam, hem laik değerler çelişkisinin ortasından yazmak. Tam bu ortak noktada buluşmamıza rağmen aramızda yine de büyük bir fark var. Sayın Djebar'ın Müslüman bir toplumun içinden çıkma bir yazar olması, benim Müslümanlıktan empoze laisizme geçmiş bir ortamın yazarı olmam aynı şey değil. Assia'nın geçmişinde dominyon egemenliğinin dil ve kültür ölçüleriyle yetiştirilerek Batı'ya sözde entegre olması var; benimse geçmişinde Osmanlı yayılmacılığı bulunan, ama yayıldığı yerlere kendi din ve kültürünü aşılamaktan uzak durmuş, değişimlere karşın anadilinden koparılmamışlık var. Yazarın anayurdu dilidir. Cezayirli yazar Dje-

bar'ın uğradığı dilsel yarılmadan duyduğu sancıyı anlayabiliyorum; ama kimbilir bu acıyı belki de eserlerini Fransızca yazarak böyle bir yaygın dilde yayınlatabilmesi ilacıyla biraz dindirebiliyordur. Tıpkı dünyaca ünlü Camus gibi. Camus'nün genç yaşlarında tanınmış Fransız yazarı Jean-Paul Sartre'la kendini eşitleyebilmesi gibi. Birlikte çıkardıkları dergiyi düşünelim.

Burada bir yarıştan söz açtığım sanılmasın. Hayır. Sorun, hangi dilden yazarsan yaz, kadınlar gibi ataerkil değerler, eşittir egemen güç karşısında içine çekile çekile sesini kaybeden kadınların varlıklarını duyurabilme imkânıdır söylemeye çalıştığım. Şu da var: İnsan ne kadar çok ezilir, hiçlenirse başkaldırısı çok daha çabuk ve sahici oluyor. Hem de ses duyargaları çok daha derinlerden tınlayıp yankılanıyor: Sezgisi yüksek 'kadın ruhu' gibi. Bu ruh, gittikçe daha çok yankılanmakta.

Çağımızda dünya toplumlarını artık Doğu-Batı diyerek yatay durumuyla değil de dikeyliğine Kuzey-Güney arasındaki gerilim sahibi toplumlar açısından değerlendirmeliyiz. Bu gözlükten bakış bize sömürgecilerin Kuzey'den, sömürülenlerin ise Güney'den olageldiklerini gösterebilir. Kadınların 'işte ben' diyen sesleri de Güney'den Kuzey'e doğru yükseldikçe yükselmekte. Meksika'da başlayan kadın yazarlar ve yayıncılar kitap fuarının üçüncüsü 1987 Oslo Fuarı'nda zenci kadın yazarlara özel yer ayırmış bulunmaktaydı. Japonya Osaka'da iki yılda bir yapılan Kadın Filmleri Festivali'nin bu yılki panelinde 'Kadınların yarattıklarıyla özgürleşme süreci' tartışması Women Makes Sister Waves sivil kuru-

mu tarafından düzenlenmiş. (Les femmes créetent des ondes soeurs...) Geçen yıl da Avustralya'da bir başka sivil kadın kuruluşu, bu yıl yapılacak Uluslararası Perth Sanat Festivali'nde yer alacak "Decamera" gösterisi projesine benim de katılmamı istemişti. Boccaccio'nun ünlü on hikâyelik *Decameron*'undan yola çıkarak bu sefer de on ayrı kadın yazarın on ayrı 'kadınlık sorunu' hikâyesi yazmaları... Bunlar eşitlik ve özgürlük, işkence, adam yerine konulmamazlık izleği üstüne olacak, gerisi serbest. Bu parçalar birbirleriyle paslaştırılarak bütünlenip tek bir sahne oyunu haline getirilecek... Proje böyle. Gerçekleşip gerçekleşmediğini henüz bilmiyorum. Bizim parlamentomuzda kadın milletvekillerinin sayısının çoğalması için kadın hakları derneği Kader'in, kadınların yapma bıyık takınma gibi simgesel kampanyası kalıcı bir proje midir, buna hemen 'evet' yanıtı veremeyeceğim. Fakat dünyadaki kadın seslerinin üretken, yaratıcı ve kalıcı nitelikleriyle dalga dalga yayılması dikkat çekici. İşin içine yazarak, oynayarak, sanatın çeşitli türlerinde yaratıcılık girince, bu ürünler estetik nitelikleriyle bir kalıcılık sağlayacak, insanı çok boyutlulukla anlamaya yönelmiş edebiyat yazarlarının sesleri de artık havaya uçup gitmeyecektir. Siyasadan etkilenmesi kadar siyasayı etkilemesi de buna bağlı.

Kadınların 'tek ses'e karşı çok sesli, karnavalesk nitelikte eserler yaratmaları beklenebilir. Çünkü dünya kaostan öteye toplukıyımlarla dolu bir katastrofun içine yuvarlanmış bulunmakta. Kadınların 'barışseverlikleri' artık sanal bir şey. Para ve silah gücünün egemenliği ar-

tarak sürdükçe 'barış' bir hayaldir. Chicago 8 Mart kadın işçi başkaldırısı, bir anlamda silah fabrikası işçilerinin haykırışı idi. Şimdiki zaman ise insan aklından doğma iyi ve kötü niyetlere karşı uyanıklık istemekte... Evrensel planda bir 'silahlara veda' çağrısı.

Teğet geçtiği zaman: Tam da romanlık fısıltılar...

Mayıs 2007

FARKLI SES

Evet, tam anlamıyla farklı bir ses. TBMM'nin içinde yer almış partilerin, ortanın sağı-solu derken milleti, hemen nerdeyse bütünüyle sağdan temsil etme durumuna boyun eğmeyen bir ses. Daha ta temelden seçim sistemi milletin farklı seslerinin TBMM'de temsil edilmesine izin vermemekte. Seçimlerin yüzde 10'luk engeli, bu sınırın altında kalanlara 'ses olma' imkânı tanımamakta. Ezilenler, kimsesizler, dayanaksızlar parti başkanlarının aday listelerinde zaten yer almazlar. Kendileri adına kullandıkları oylar da artık herkesin bildiği gibi yüzde 10 üstüne çıkamamışlık, bu sınırı aşamamışlık duvarına toslamakta... Ancak bir defa, 1960-70'ler arasında kısa bir dönem ve askerî darbeyle ülke meclisindeki varlığına üstüste son verilmiş TİP'in (Türkiye İşçi Partisi) 15 milletvekili tarafından temsil edilir gibi olmuşlardır. "Gibi olma" demem yanlış değil, çünkü TİP'in üreticilerden, ekmeğini emeğiyle kazanmaya çalışanlardan yana, savaşa, açıkçası ekonomik dengeyi bozan, üretime, yatırımına engel silah alım satımına karşı tutumu, tekmeyle tokatla karşılanmıştır. Gerçek bir solu bulun-

mayan TBMM'den çıkma hükümetlerin adım adım getirdikleri yer ortada: Çok yoksul, az zengin. Mesafe açıldıkça açılmış; taşra burjuvazisinin 'doygunlaşma' hırsı arttıkça artmış. Yaşadığımız artıkdeğerler karmaşası, vurdu-kırdıcılık, işsizlik; din devleti olmaktan, terörden korku ve bu korkuların da yine güvenlik kadrosundan binlerden fazla şehitlerle TSK'nin bütçesinden giderilmesi yolundaki "uyumlar"... TBMM'den AKP cumhurbaşkanlığı adayı geri dursun, buyursun gelsin erken genel seçim... Tarih 22 Temmuz 2007; fakat bu sefer de karşımızda, hızını ta 1980'lerden bu yana artıra artıra sürekli tepemize vurur olmuş PKK terörü. Seçim ve teröre karşı 'sivil savaş' çağrısı... Açıkçası bu yanyana düşüş olmasa da, Türkiye Cumhuriyeti toplumu hak ederek, etmeyerek büyük bir kargaşa terörünün içine düşmüş bulunmakta. Seçim mi? Peki, iyi, güzel. Acaba ne yapılsa, kime, nereye, hangi partiye oy verilse?..

Kimle konuşsam, sokaktaki adamlarla ne kadar fikir alışverişinde bulunmaya çalışsam da, sonuç aynı: Yüzlerin nereye dönüleceği bilinememekte. Bu bilmemezliğin nasıl da bilirliğe dönüverdiğini çok görmüşümdür, bu da ayrı mesele. Yine de hayatın içinde debelenen insanların sağduyusuna güvenimi bütünüyle yitirmiş değilim. Tıpkı, seçim sistemi engeli karşısında içine düşülen çaresizliğe karşı bir çarenin bulunacağına, akıl ve sağduyuya toptan kapalı bulunmadığım gibi. Çünkü kitaplarımı yaratmanın, çoğuna "Dar Zamanlar" dememin, *Damla Damla Günler* diye günlüklerimi kitaplaştırmamın da altında yatan güç, bu 'imkânsızlıktan doğma' güç:

İnsanoğlu için eli böğründe darda kalınmış, sıkışılmış zamanlardır yaratının, 'Buldum!' çığlığı attıran keşiflerin altında yatan: İnsanın en olumlu belası çaresizlik, belirsizlik ortasında kalmasıymış...

***

Seçimlerde, Turgut Tarhanlı'nın köşe yazılarından öğrendiğim hukuk diline uygun olarak, Anayasa'ya dayalı temsilde adalet ve yönetimde istikrar anlayışının yegâne sigortası seçimler ise, yüzde 10'luk duvarı temsilde istikrarı nasıl sağlayacaktır? 'Toplumda hak ve özgürlükler yelpazesinin genişliği' nasıl sağlanacaktır?

Cevap tam zamanında ve yerinde Prof. Dr. Baskın Oran tarafından gelmiştir:

"Bu seçimlere bağımsız sol aday olarak katılıyorum, bağımsız adaylığımı koyuyorum. Oy verilecek farklı bir temsilcilik öneriyorum. TBMM'de sesi olmayanlara ses olmak istiyorum. Farklı sesler. Bağımsız aday olarak hür ve cumhuriyetimize demokrasiyi, insan hak ve hukukunu katarak onu topallıktan çıkaracak temsilciler..."

Bu çağrıyı olumlu karşılayanlar oldu; ÖDP Başkanı Ufuk Uras, başkanlıktan ayrılıp bağımsız adaylığını koydu. Daha pek çok bağımsız. Bir kısmı TSK'ce kabul görmedi ise de Baskın Oran'ların, Ufuk Uras'ların Meclisimizde farklı bir sesi hem özde, hem sözde 'uyumlu' olarak işitilir kılacaklarını kuvvetle hissediyorum. Bir düşünürün şu sözü hep aklımda: "Nerde azsan, orda çoksun." 'Bir edebiyat yazarı' denilen azınlığımla yanlarındayım.

***

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yurttaşı ilk kuşak üyelerinden biriyim. Bu, bütün kuşaktaşlarım gibi, Büyük Millet Meclisimizin toplumu yönetmekte, hükümetlerin bu toplumu var eden yurttaşlarını uyum ve huzur içinde yaşatmaktan çaresiz kaldığı 'hükmü'ne dayanarak devletin savunma ve korunma göreviyle yükümlü kurumunca milletin 'emir kulu' durumuna düşürüldüğü bütün zamanların içinden geçtim demektir. Emir eri ile emir kulu arasındaki özdeşleşmeyi 12 Eylül darbesinin ürünü sonuncu Anayasa referandumu nerdeyse yüzde yüz 'evet' oyuyla kabul görmüştür. Geçici bir senato. Yeni bir TBMM. Sivil yasa yapıcılar... Öyle mi? MGK böylece TBMM'nin 'çoğunluk sesini havi' yeni partisi olmamış mıdır? Hâlâ daha 'olmamıştır' denecekse, eh o zaman 'öyleyse, böyledir': TBMM'nin gösterdiği cumhurbaşkanlığı adayına 'Olamaz!' muhtırası ya da bildirisi (!) dahi yokmuş demektir.

TSK'nin sivil siyaseti güdümlemesi sonucu, acilen seçime gitmek kararı milletin önüne düşürülmüştür; millet de yapacağını şaşırmış hale düşmüştür. Temsilcilerinin kendi kazdıkları kuyuya kendilerinin düşmesi gibi bir şey. Gerek barış, demokrasi, hak hukuk bağlamındaki dayanışma toplantılarında 'acil demokrasi' taleplerimizde, gerekse benimle yapılan söyleşilerde, yazdığım yazılarda 'darbe anayasasına göre' seçimler de sağlıklı yapılamaz, düşünce özgürlüğü de, insanların hakkı ve hukuku da sağlanamaz; insanımızın dünyadaki hakkı olan yeri de sağlanamaz. "Bu anayasa bırakılmalı, bulanık suda avlanmak dışında 'ama'sız, 'ancak'sız, 'ise

de'siz şeffaf, düzgün görülüp bilinir beş maddeden ibaret çağdaş cumhuriyete uygun bir anayasa yapılmalı..." demelerim ve demelerimiz eksik kalmadı.

Yıllardır Kürt-Türk bölünmelerine duyarlı davrananlarımızın, "Terörü durdurun!" seslerimizin, hattâ çığlıklarımızın hiç yokmuşa getirildiğini yeniden yeniden görüp yaşamak, tam da acil yeni seçimler arifesinde "Yinelemelere hayır!" noktasına gelinmişken PKK terörüyle başetmek işinin halka havale buyrulmasını görüp anlamak! Bütün 'korku yaratımlarına' karşın herhangi bir korku çukuruna yuvarlanmış değildim. Tezelden hemen yarın ufku pespembe görenlerden de değildim, hâlâ da değilim. Fakat genelkurmay başkanımızın PKK terörünü altetmeye karşı halkı 'büyük ses olmaya' çağrısı beni ilk defa bukadar sahici bir korkuya sürüklemiş bulunmakta. Tarihin efsanesi 'Habil Kabil'i öldürdü!.." ya da "Kabil Habil'i öldürdü!.."ler geliyor aklıma. Kardeş kavgası. İç savaş korkusu... Hem de tam 'acil seçim'lerin arifesinde.

Şimdiye kadarki aklı fikriyle, hayatta duruşuyla 'her şey bitmedi canım' dedirten Prof. Dr. Baskın Oran'ın çağrısına ve başta ÖDP başkanlığından istifayla bağımsız adaylığını koymuş Ufuk Uras olmak üzere sol bağımsız aday çizgisindeki bütün dayanışmacılara katılıyorum.

TBMM'de ezber dışı, 'aynının aynısı'lar dışında farklı sesler istiyorum. Tabuları yıkan, yapılmamışı yapmayı öneren sesler...

Belirsizliklerde sağduyunun sesine kulak vermek kerhen taraf tutmaktan iyidir.

Haziran 2007

ÇOCUKLUĞUMUN UNUTULMAZ GÜNLERİ: NALLIHAN

Yıl 1994. Epeydir ayrılıp başka bir yayınevine geçtiğim halde Remzi Kitabevi'nden bir telefon: "Buraya sizin adınıza bir kitap paketi bırakıldı. Gönderelim mi, gelip alır mısınız?" Kimden, nasıl bir kitap olduğunu bilmiyorum; yine de atlayıp Cağaloğlu yokuşu üstündeki Remzi kitap dükkânına gittim. Paketin yanısıra alacağım kitapları da alıp çıktım. Eminönü vapur iskelesine doğru iniyor, bir yandan da merak içinde zarfı açıyorum. Baktım. Kitabın adı *Her Yönü İle Nallıhan*. Burası benim doğum yerim. Yazan: A. Nusret Mutlu. Allahım, o da benim Nallıhan Cumhuriyet İlkokulu'ndan arkadaşım; bir-iki sınıf üstümde, abimle aynı sınıfta. Ankara'nın bu ilçesinin tanınmış ailelerinden, ailemin yakınlarından. Hayal meyal hissedebildiğime göre Nallıhan'ın Müdafaai Hukuk Cemiyeti kurucu üyelerinden bir aile...

Kitabın kapağında bir fotoğraf: Koca Han'ın fotoğrafı. Tam da doğduğum ahşap evin karşısındaki, erkek kardeşlerimle içinde durmadan saklambaç, körebe oynadığımız han! Biraz farklı; perdahlanmış gibi, ama yine de orası. Kitapta eski ve yeni halleriyle Nallıhan'dan baş-

ka birçok fotoğraf... İşte burası bir gece büyüklerin yanında ilk radyo dinlediğim halkevi olmasın? Bu da Nasuh Paşa Camisi imiş. Yanında yazılı. 'Hafızandan Mustafa Bey'in, babamın 'hatim'ler indirdiği cami... Hah işte burası da çocukluğumda kadınlı erkekli yeme içmelerin yapıldığı, nevruzların kutlandığı çayır çimen, ağaçlıklı Hoşebe'ye benziyor. Fakat burada da hafifçe şehirleşmiş bir hal var. Öyle ya. *Her Yönü İle Nallıhan*'ın fotoğrafları çocukluğumda aklımda kalanlardan nerdeyse 55 yıl sonrasının fotoğrafları. Bağ bahçelerin yerinde beton yapılar yükselmiş.

Şaşkınlıkla öğreniyorum: 1938'de tek ortaokulu bulunmayan Nallıhan'ın 1990'larda tam dört adet meslek lisesi, ayrıca üç de genel lisesi, beş tane de ilköğretim okulu olmuş. Ortaokulu okuyabilmemiz için 1938'de gidip yerleştiğimiz Ankara... Ondan sonra Nallıhan'a birkaç yıl daha yazları, okul tatillerinde annemin babası büyükbabam Fuat Önder Bey'i ve annemin Bağluca köyüne gelin giden kızkardeşiyle yeni ailesini görmeye gidilirken götürüldüğüm, sonraları nerdeyse bütünüyle koptuğum Nallıhan!.. Vapurdayım. Kitabın ilk sayfasında Nusret Mutlu'nun elyazısıyla yazdığı şu satırlar var:

"Sevgili Kardeşim Sayın Adalet Ağaoğlu'na, akraban ve hemşehrin olarak sizinle övünüyor ve iftihar ediyorum. Kırk yıllık bir uğraşımın sonucu meydana getirdiğim bu eserimi, doğum yeriniz olan Nallıhan'ı unutmamanız ve daima hatırlamanız için takdim etmekle mutluluk duymaktayım. 21.12.1994. Saygılarımla. İmza."

Mahcubiyetten yerin dibine geçmiş haldeyim. İçim cızırdıyor. Kendimi tutamıyorum. Ağlıyorum.

Nallıhan'ı nasıl unuturum? Çocukluğumun en güzel anıları hep benimle. Fakat benim için asıl utanılacak olan, sayın ve sevgili Nusret Mutlu kardeşimden, bütün ilkokul arkadaşlarım gibi yıllardır uzak kalışım. Buluşma imkânlarını yaratmamış bulunmam. Üstelik biz ikimiz aynı üniversitenin farklı bölümlerinde okumuşuzdur. Nusret Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde, ben Fransız Dili ve Edebiyatı'nda. Aklım fikrim ise çılgınlar gibi okuyup yazmakta... 'Bir yazar olmak' peşindeyim. Derken iş hayatı, derken evlilik. Birbirinden uzaklaşan uzaklaşana...

Vapurdayım. Sarıyer'e varana kadar bana 'sayın' diyerek saygınlığına saygılardan saygı, büyüklüğüne büyüklüklerden büyüklük katmış bulunan A. Nusret Mutlu'nun *Nallıhan*'ını ağlaya ağlaya okuyorum. Doğum yerim hakkında hiçbir şey bilmediğimi anlıyor, utançlardan utançlara, şaşkınlıklardan şaşkınlıklara düşüyorum. Soranlara, "Doğum yerim Nallıhan'dır," deyişim ancak 'her yönüyle Nallıhan'ı öğrendikten sonra bir anlam kazanmış oluyor. Ne doğduğum mahallenin adının nerden geldiğini biliyormuşum, ne ilçenin tarihini, ne Koca Han'a ait 'Köroğlu efsanesi'nin aslını astarını... İlçenin arazi yapısından folkloruna, idarî taksimatından Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri ve rolüne kadar pek çok özelliğini öğreniyorum ve çocukluk anılarım da böylece kendilerine içine yerleşebilecekleri birer yer, yöre, yuva bulmuş oluyor. Millî Mücadele'de Nallıhan'ın 'asiler' tarafından basıldığını, babamın abisi, duvarda asılı portresine göre Namık Kemal kılıklı amcam Tevfik Bey'in di-

ğer Millî Mücadele Kurumu üyeleri, Kaymakamlık Meclisi'nden bazılarıyla birlikte nasıl derdest edilip, yalınayak başıkabak Mudurnu Hapishanesi'ne götürüldüklerinin hikâyesini de bu kitaptan öğreniyorum. Doğum yerimde yüz yıl kadar öncelerinde belediye başkanlığı yapan kişiler arasında Parlak Artin adında (Ermeni) bir kimsenin bulunduğunu da. Çünkü daha ta 15.-16. yy'larda Nallıhan'daki vezir Nasuh Paşa burayı imar etmek, cami, han, hamam gibi ihtiyaçlarını karşılamak için taştahta-bakır işçiliğindeki ustalıkları nedeniyle yerli nüfus kadar Ermeni nüfusunu buraya yerleştirmiş ya! İşte bunu da unutmuş değildin. Çünkü çocukluğunda evinizin arkasındaki tepe üstünde kubbeli, beyaz bir bina vardı; kaçıp kaçıp oraya gitmeyi seviyordun ve buraya Ermeni kilisesi dendiğini işitmiştin. Tıpkı ilkokuluna 'Ermeni evidir' denmesi gibi...

Vapur Boğaziçi kıyılarını yalayıp geçerken elimde Nusret Mutlu kitabı, anılarım canlanıyor, unuttuğumu sandıklarım da aklıma geliyor. Yıllar geçiyor. Anılarım gibi yakınlarımdan da uzak kalıyorum, ama hiç değilse 'bir yazar' olabilmiş oluyorum. Sık sık kitaplarımın ilk sayfasının ilk cümlesinde Nallıhan'ın adı geçiyor. Hiç değilse...

Nallıhan Vakfı sayesinde, hele vakfın 5. yılının kutlanması törenlerinde vakıf üyeleriyle ve hayatta kalmış olanlarımızla nihayet bir bir buluşmuş, yeniden tanışmış oluyoruz. 1996'da uğradığım trafik saldırısı sonucu epeyce aşınıp yıkılmış, topallaşmış olsam da, Nusret'ten sonra Mesut Şener kardeşimizin de Nallıhan üstüne hemen hemen 'arkeolojik' bir kazıyla yaptığı ince-

lemeler kitabıyla da buluşmuş bulunuyorum. *Her Yönü İle Nallıhan*'ın tarihî bilgi dolu hazinesine 'Nallıhan'ın folklorik değerleri'ni de katan, Bolu'nun benim çocukluğumda 'Nallıhan yaylası' diye bildiğim Seben ilçesinde 1952 yılında doğmuş araştırmacı öğretmenimiz Hamiyet Gürelli'nin değerli katkısını kutlamamak mümkün değil. İşte maniler, işte oyalı yazmalar, işte düğün dernek giysileri ve yöre yemekleri... Bunların manevî değerlerinin anlamı gün gibi ışıldamakta... Sevgili Nusret Mutlu kardeşim, *Her Yönü İle Nallıhan* kitabınızla dikkatleri Nallıhan üstüne çekmiş bulunmanız unutulur gibi değil. Hele şimdi, tam da bugünlerde bu kitabınızı genişletmenin heyecanıyla, kolları yeniden sıvamış bulunmaktasınız. İlkokulumuzdan buyana gençleştikçe gençleşmiş olmanıza büyük bir işarettir bu. Ya Mudurnu'daki eski, yıkılmaya yüztutmuş, yaşanmışlığın izleriyle dolu tarihî konağa kattığınız canlılık! Dirilmiş sanki. Ya bahçesinde bugüne hayatta kalmış hemşehrilerinize yedirdiğiniz Nallıhan yemekleri, yöresel tatlar? Burnumda hâlâ daha gülsuyu ve iğde kokuları var. Nallıhan'ı yazılı belgeler, görgü tanıklıklarıyla, kültürel birikiminizle tarihe geçirmeniz; dünü geleceğe bağlamakta duyduğunuz bu anlamlı sorumluluk duygunuz için, en başta benim size teşekkürlerimi, en derin saygılarımı lütfen kabul ediniz. Eşiniz Zafer Hanım, yıllarca uzaklarında kalsam da benim için Nallıhan'ın 'İpekyolu Kadınları'nın en değerlilerinden biridir. Bildiklerinizi, düşündüklerinizi, işlediklerinizi hep elele günışığına çıkarmanız eksik olmasın. Sağolun.

Ağustos 2007

BİLGİNİN SEVGİYLE BÜTÜNLEŞMESİ / II. AKYAKA EDEBİYAT GÜNLERİ*

Muğla Üniversitesi ile Akyaka Belediye Başkanlığı'nın öncülüğünde Edebiyatçılar Derneği ve Muğla Sanat Sevenler Derneği'nin de omuz omuza vererek gerçekleştirdikleri edebiyat günleri... Akyaka Belediyesi'nin 'âdet yerini bulsun', diye değil, insanların daha aydınlık, yaratıcı bir bilinç edinmeleri yolunda sanat ve edebiyatın önemini sürekli vurgulamak için yıllık çalışmalarının gündeminde özenli bir yer ayırdıkları kültür buluşması... Böyle bir buluşmanın ilki geçen yıl yapılmıştı. Bu yıl 25-26-27 Mayıs tarihlerinde gerçekleşen ikincisinin şimdi daha bir yerleşmişlikle Akyaka Edebiyat Günleri adını taşıması boşuna değil. 'Bilge üniversitesi' niteliğini 'bilginin sevgiyle bütünleşmesi' görüşü altında hayata geçirmeyi amaçlamış Muğla Üniversitesi Rektörlüğü'nün, Akyaka Belediyesi'nin elindeki bütün olanakların gönüllü desteği sayesinde edebiyat sevgisini çevre gençlerinde, bölgede yeşertmeyi bilgiyle bütünleştirerek hayata geçirmesi de boşuna değil.

II. Akyaka Edebiyat Günleri'ne çağrılı yazarlardan biri de bendim. Oradaydım. Üç günlük dopdolu prog-

ramı sevinçli, heyecanlı bir şaşkınlık içinde izledim; çağrı sahiplerinin incelik dolu özenlerini gördüm, yaşadım: Anlıyor, biliyorum.

Çağrılılar arasında kitabın, edebiyatın tanıtımında büyük rolleri bulunan basın üyeleri de vardı. Yaratıcılar, yayınladıkları kitapları duyuranlar, bu kitaplar üstünde inceleme, araştırma yapan, yapmakta olan üniversite üyeleri ve her birinin edebiyat dünyasının bir yanını aydınlatan bildirileri...

Muğla Üniversitesi AKM salonu 1200 kişilikmiş. Salon Edebiyat Günleri'nin açılışında tıklım tıklım. Öğrencilerin ders saatlerine göre kâh azalan, kâh arttıkça artan sayıları ve her seferinde gözle görülür hale gelen ilgileri. Gerçekten de 'bilgi sevgiyle bütünleşmekte'...

Bundan sonrasını anlatmak bana o kadar kolay gelmiyor. Çünkü Akyaka Edebiyat Günleri'nin bu yılki ana izleği benim yazarlığım. Bu günlere 'onur yazarı' olarak çağrılmış bulunmaktayım. Bundan duyduğum heyecan, gerçekten teşekkürlerimi iletmekte dilimi dolandıracak kadar büyük. Hani sanki şöyle bir çocukluk, gençlik heyecanı. Böyle olmaması mümkün değil.

Kendi adıma, edebiyat dünyamıza duyduğum ikirciksiz yakınlığı çoktandır duymuyordum. Açıkçası bu günlere karşı içimde inceden inceye bir, bıkkınlık esintisi dolaşmaktayken katılmıştım. Hayır, bu bıkkınlığım tıpkı İzmir Konak Belediyesi'nin Öykü Haftası'na katıldığım zaman olduğu gibi, edebiyat sempozyumlarından ötürü değil; edebiyat pazarında yaratının bir ticaret malı haline gelmesinden, içeriksel değerin gittikçe ucuzlama-

sından ötürü bir bıkkınlık... Akyaka Edebiyat Günleri ortamında metinler üstünde yapılmış 'içeriksel' çözümlemelerle buluşuyoruz. Pazar gürültüsünden uzaktayım.

Sayın Muğla Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Şener Optik'in konuğu olarak bir odasında kaldığım Nail Çakırhan mimarîsinin eseri Çakırhan Konağı'nın kapısına Akyaka Belediye Başkanı Sayın Ahmet Çalca'nın derin, çünkü sessiz mihmandarlığı altında varır varmaz içimde edebiyatçı bir yazar olmanın kıvılcımlanma çıtırtıları uyanmaya başlamasın mı? Program boyunca edebiyat dünyamız ikliminde bir yenilenmişlik, tazelenmişlik duygusu.

Açılış konuşmalarından sonra programın ilk paneli: Bu benim yazarlığım üstüne yapılan ayrıntılarıyla ilgiyi 'kışkırtan' bir sunuşun devamı olarak beş ayrı incelemecinin beş ayrı bildirisi. Kanımca hepsinin değeri dikkatli çalışmalarının üstünde, inceleyicilere ait... Sahne oyunlarımdan denemelerime kadar, yazdıklarım hakkında bilmediğimi bilmeye, gerçekten de yıllar içinde yazarların ister istemez kaybettiği kendini yeniden tanımaya başlaması gibi bir şey... Halil Dündar tek perdelik oyunlarımdan *Kozalar*'ı dününden bugünümüze ayarlamakta muziplik damarlarımızı kışkırtmakta. Cüneyt Issı "Dar Zamanlar" üçleme romanların sonuncusu *Hayır*'ı ele almıştı. Yayınlandıktan sonra Semih Gümüş'ün "Çizgisel Değil Örül Anlatı" başlığı altında yazdığı *Başkaldırı ve Roman* kitabını çalışmasından uzak tutmaması, incelemesinin 'örül' kurgusuna değer biçmekte yazarı zorlamadığını, romanı bilmeyenleri de 'bilmeye' yö-

nelttiğini anmadan geçemiyorum. Ya yine Muğla Üniversitesi edebiyat/toplumbilimcilerinden Tülay Akkoyun'un *Romantik Bir Viyana Yazı* bildirisi... İncelemesinde 'barok tutkusu'nu dile getirişi, 'veba ve karnaval' izleğini vurgulaması yolunu açmakta bire bir. Muğla Üniversitesi'ne İstanbul'dan kalkıp gelmiş Nurfigen Feslioğlu'nunda deneme ve öykü yazarlığımı ele alırken, hikâye yazarlığımızda 'toplumsal gerçekçilik' tartışmasına karşı yanıtımın yazdığım örneklerle verilmiş olduğuna değinmesi, bana bildirisini titiz, o oranda yorucu bir sabırla hazırlığı düşüncesi vermiştir. Bir kere daha: Bilginin sevgiyle bütünleşmesi. Öyle olmasa yine üniversite akademisyenlerinden Serhat Ulağlı'nın *Ruh Üşümesi* adındaki 'oda-roman'ım üstündeki bildirisinde, benim özellikle çok üstünde durduğum ve kadın-erkek isimleri kullanmamaktan öteye 'Âdem ile Havva' çağrışımı yükleyerek erkeği, erkek diye değil de 'Adam' diye belirlememin, 2.600 cümlelik romanda kadın-erkek arasında sadece 600 cümlelik bir konuşmanın geçtiğinin altını çizmesi yazarının içinde 'anlaşılmış olma' rahatlığının belirmesine yolaçmıştır.

Bu panelin Modern Türk Edebiyatında Bir Yıldız: Adalet Ağaoğlu başlığı altında sunulması nedeniyle fazlasıyla ezilip büzülmedim, diyemem. Onur konuğu olarak adıma düzenlenen sempozyumun değerini nasıl verebileceğimi bilememişken, samimi bir şaşkınlık içine düşüp kalmışken...

Üstelik şimdi kalkıp son yıllarda aklımı taktığım bir izleğin üstünde konuşacak, bu temanın tartışılacağı pa-

neli yöneteceğim. Panelde yer alanlar, genciyle yaşlısıyla yazar ve edebiyat incelemecisi arkadaşlar: Osman Şahin, Özcan Karabulut, Sezer Ateş Ayvaz.

Konu: Genelde edebiyatın, özelde de romanın mekânı.

Bir denememde, gerek bazı eserlerin tanıtımında, gerekse roman, hikâye incelemelerinde hep 'yazarın uzamı', 'öykünün ya da romanın uzamı' denmesini yadırgadığımı belirtmiştim.

Uzam kelimesi insanın aklına sanal âlemi getirir, görülüp bilinmeyen, 'yer'i olmayan bir 'şey'i. Oysa yazar da, yazdığı roman ve hikâye de doğası, kahramanları, zamanlarıyla 'madden varlar'. Fantastik romanlara belki, "Bu bir uzamsal çalışmadır" denebilir, ama edebiyat ve türlerinden örnekse roman için 'romanın coğrafyası', daha iyisi 'romanın mekânı', bu bakımdan da yazarın ve edebiyatın coğrafyası denmeli; 'uzam'ın yerini 'coğrafyadan da önce' 'mekân' almalı, diye yazmış, burdan önceki konferanslarımda da bunun üstünde durmuştum. Asıl soru şu: Edebiyatın, özelde de romanın mekânını sürekli görüldüğü gibi yazarın coğrafyası, doğduğu yer, memleket, içinde yaşadığı köy, kasaba, 'yazarın hayatı' mı belirlemeli, yoksa kurgusal romanın hayatı mı? Çünkü romanın da bir 'kendi hayatı' var: Üstelik de kapsadığı konudan, anlatılan olaylardan öteye, yazdığı kitabın bir de düşünsel içeriği var. Böyle kendi içeriğine göre kurulup çatılmış roman hayatı, yazarın önden hazır, verili coğrafyasından bağımsız kendine has 'kurmaca' mekânına ihtiyaç göstermez mi? Yazar ve roman hayatları, bu ikisi birbirini bütünlememeli mi? İşte zaten

bu anlamda da edebiyatın uzamı demek yerine mekânı denmeli ki, uzamsal belirsizliğin uçuculuğu ortadan kalksın. Öyle bir roman tasarlarsınız ki, coğrafyası 'hiçbir yer' de olabilir. Örbidin dışı mesela... O da o romanın hayatının kendi yeridir, yazar hayatının değil; roman hayatı yazarın yaşadığı 'mekân'dan bağımsızdır.

II. Akyaka Edebiyat Günleri'ne katılmadan önceki bazı konferanslarımda bu sorgulamanın kökünde yatan kelimeleri böyle böyle tartmaktan da geri duramamışımdır. Övünmek gibi olmasın ama, gitgide artık 'edebiyatta uzam' yerine 'edebiyatta mekân' diye yazılıp çizildiğini farkediyorum. Özellikle bazı kitap tanıtıcılarının, hattâ eleştirmenlerin "Elimizdeki bu romanın mekânı bir uçaktır," diye yazmaları hoşuma gidiyor.

Muğla Üniversitesi'nin AKM salonundaki panelimizde böyle özet bir giriş yaptığımı hatırlıyorum. Ardından panel üyeleriyle birlikte yazarın hayat coğrafyası ile eserinin hayat coğrafyası çevresinde epeyce dolaşıldı. Osman Şahin, duruma hikâyelerinin filme çekilmesiyle ortaya çıkan mekân sorunlarını ilginç örneklerle anlattı. Sevgili Özcan Karabulut, eserlerini büyük kentten çok köye, kıra yerleştirdiğini, çünkü yazdığı konunun kendinden kaynaklandığını anlattı; genç hikâyecimiz Sezer Ateş ise kentin kargaşasının, hızlı hayatının kendisinde yarattığı gerilimden ötürü, bir çeşit hani sanki 'bundan kurtuluş'muş gibi yazdığını içtenlikle dile getirdi. Benim yazar ve eser 'mekânı' üstüne sorgulayışım da kendi hayatımdan kaynaklanıyordu. Günümüzde de bir 'veba ve karnaval' hayatı yaşadığımız düşüncesiyle bir roman

yazmaya kalktığıma göre. Geçmişin 'veba ve karnaval' dönemini de bugüne taşımak ve o dönemin kendine has 'mekânını' günümüzün emekli tarih öğretmeninin emekli olmadan önce tarih derslerinde yıllarca Osmanlı'nın Viyana Kuşatması'nı anlattığı mekânla, taşra kentleriyle bütünleştirme ihtiyacı duyduğumu, *Romantik Bir Viyana Yazı*'nın da bu ihtiyaçtan doğduğu örneğine dokunmaya çalışmamın sancısını hâlâ daha çekiyorum. Çünkü bilimsel bilginin yaratısal kışkırtıyla bütünlük kazanmasının o kadar kolay olmayan bir hayat bilgisi gerektirdiğini düşünüyorum. Sorular çok, arayış sonsuz. İyi ki önümüzde Muğla Üniversitesi'nin verili olanlar dışındaki arayışlara çağıran dövizinde görüldüğü gibi, "Bilginin sevgiyle bütünleştiği bilge üniversitesi" de var.

Bu ışık altında toplanmış Muğla Üniversitesi II. Akyaka Edebiyat Günleri'ni sevgiyle sevdim. (Bu arada 'sevginin' bence 'anlamak' olduğunu belirtmeliyim.)

Akyaka Belediyesi, buranın bir 'kültür mekânı' olması arayışında. Sevgiyle bütünleşmede anlamlı bir adım daha. Adıma verdikleri onur, kendilerine ait bir değerdir. Sağolsunlar. Eksilmeyip çoğalsınlar.

** Sempozyumdaki konuşmamı yazılı vermediğim, sözlü sunduğum için bant çözümlemelerinden ne, ne kadar çıkmıştır, bilemiyorum. II. Akyaka Edebiyat Günleri için ben ancak aklımda kaldığı kadarını ve izlenimlerimi yazıya dökmeye çalıştım. Varsa eksiklikler, yanlışlıklar, hattâ fazlalıklar için özür dilerim.*

Eylül 2007

GÖÇ / ÇAĞDAŞ KÖYLÜNÜN DESTANI

Bir edebiyat yazarı olarak resim sanatıyla ilişkim müzik, bale, tiyatro gibi çeşitli yaratı türleriyle ilişkim neyse, o kadar. Toplumsal değişimlere merak ve ilgimle eşdeğerde bile diyebilirim.

Belki hem ressam, hem de insanların, toplumların değişiminde büyük payı bulunan 'göç' olgusunun peşine düşen bir yazar olan John Berger'ın *Görme Biçimleri*'nden de bu anlamda hayli etkilenmiş olabilirim. (Örnekse Almanya'ya göçen işçiler üstüne yazdığı *Yedinci Adam* romanı ile Fransız Alpleri'nin bir köyünde geçen *Bir Zamanlar Europa'da* adlı öyküler kitabı.) İnsanlık tarihi boyunca toprakla içiçe yaşamış köylülerin sanayi devrimi kışkırtısıyla akın akın yurtiçinde ve yurtdışındaki küçük-büyük kentlere göç etmeleri çağımızın büyük olgularından biri. Bu olgu karşısında J. Berger'ın öykülerine kır-köy coğrafyasının, bu coğrafya hayatının bitmekte olduğu, nerdeyse bittiği endişesini dile getiren denemeler de denebilir. Yerel coğrafyalardan hareketle dünyadaki bu hızlı ve büyük toplumsal değişim birçok şey gibi ressamın bakışını, düşüncesini de değiştirmek-

te, nesneleri görüşü bile farklılaşmaktadır. J. Berger *Görme Biçimleri*'nde resim, sonra da fotoğraf sanatına bakışımızı çeşitli açılardan değerlendirirken en başta şöyle diyordu: "Düşündüklerimiz ve inandıklarımız nesneleri görüşümüzü etkiler. (...) Tek bir nesneye değil, nesnelerle aramızdaki ilişkiye bakarız her zaman. (...) Görmekse bakmakla başlar ve sözcüklerden önce gelir."

İçinde sanat, kültür heyecanı taşıyan bir izleyici olarak ben de görmeden önce 'bakan' yazarlardan biri olabilirim. Tıpkı Nuri İyem'in de, sergilerinden çıkarabildiğim kadarıyla bakıp gördüğü, gördüğünü düşünce ve inançları çerçevesindeki etkileşimiyle yaptığı tablolarında fırçasının, boyalarının, hayallerinin sözcükleriyle, böyle bir dille 'yazdığını' sanmam gibi... İyem'in ilk 'göç' tablolarından biri diye düşündüğüm ve Cumalı Galerisi'nde sanırım 1970 başlarındaki bir sergide görüp Ankara'daki kardeşimin evine armağan ettiğim tablosunu hatırlıyorum. Zaten aynı evde değerli ressamımızın dört beş kadar kadın portresi yanında asılı durmaktadır. İstanbul'a ilk göçenlerden bir köylü ailesi TV çanak anteni altından sokağın ucundaki denize şaşkın ve hoşnut bakmaktalar ve TV kabloları ev-köy diye henüz ortaya çıkamamış gecekondu mahallesini –ya da mahallelerini– kucaklamaya doğru koşmaktalar. Bir çeşit sanal saldırı... Ortam buğulu...

Evin Sanat Galerisi'nin düzenlediği Nuri İyem'in "Göç Resimleri" sergisi, izleği önden seçilmiş özel bir sergi. Bu sergi için hazırlanan katalogda bir yazıyla yer almam önerisini belki de arada sırada ya da kimbilir belki sık

sık ressamın yazarlaştığı, yazarın ressamlaştığı görüşümden hareketle kabul etmişimdir. Çünkü bilimsel bilgilerin hayata geçmesi, yaratı bilinciyle bütünleşmesine, bu da disiplinlerarası ilişkileri görmeye bağlı. Böylece işte "Göç Resimleri"nin göçe bakışı üstüne yazıyorum; hem de değerli ressamımız Nuri İyem'in 1947'de açtığı ilk ya da ikinci sergisinden sonra 'Hamdi hocası' Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şöyle demiş bulunduğunu sanatçının retrospektif sergisi kataloğunda okuyup öğrenmiş olarak: "Nuri bugünkü zenginliğine, bir yığın kudreti, olgunluğu bozarak geldi. Hattâ ressamlarımızın içinde onu en genç yaşta birdenbire parlatan büyük *visionnaire* (altını ben çizdim) kabiliyetini bir zamanlar feda eder bile göründü." (Visionnaire'e Türkçe olarak 'gönül gözüyle görmek' ya da 'sezgiyle gördüğünü sanmak' diyebiliriz.) Anladığım kadarıyla İyem, iç gözüyle gördüklerini yeterli bulmamış, gördüğünü anlatma arayışı kadın yüzlerini ve gözlerinin bakışlarını enine boyuna anlamlandırmaktaki inadı gibi, göç resimlerinde de ısrarlı tekrarlarla sürdükçe sürmüş. Nitekim hocası yazar Tanpınar aynı yazısını şöyle sürdürmekte: "(...) Nuri'nin eseri, değişik çeşnileri birbiriyle kenetli bir kitaba benzer."

Bence Sayın Tanpınar 'kitap' yerine pekâlâ 'roman' diyebilirmiş. Ya da ben bir edebiyat eserinin kurgulanışı sırasında çeşitli boyutları birbirine kenetleme, bütünleme mutfağına yakınlığımdan ötürü bunu böyle anlıyorum.

Resim sanatımızın büyük ustalarından Nuri İyem, 1996 yılında kurup içinde çalıştığı Evin Sanat Galerisi'nde

bu sergisiyle de dünümüzü yarınımıza taşımaya devam etmekte. Geçen yıl galerinin 10. kuruluş yılı "Çağının Tanığı Bir Ressam" olarak bir Nuri İyem sergisiyle kutlanmıştır. Sergi, 72 yıllık sanat hayatı boyunca ressamımızın yaşadığı, görüp anladığı zamana nasıl tanıklık ettiğini bilene hatırlatıp bilmeyene gösterecek eserlerinden bir seçmedir. Evin Sanat Galerisi Nuri İyem'i ölümünün ikinci yılında da yine kendi evinde kendi renkleri, eğilimleriyle bizleri buluşturmayı sürdürmekte... Bu yılın baharında bundan böyle her yıl verileceğini öğrendiğimiz Nuri İyem Resim Ödülü de günümüzün genç yeteneklerini yarına taşıyacak anlamlı girişimlerden biri. "Çağının Tanığı Bir Ressam" sergisinde İyem'in 72 yıllık sanat hayatı, eserlerinden nefis bir seçki kataloğu da şu bilgiler eşliğinde izleyicilere sunulmuş bulunmaktadır:

"(...) Evin Sanat Galerisi, sanatçımızın kaybı sonrası, onun sergi açtığı ayda, farklı temalar içeren Nuri İyem sergileri düzenleyecektir. İki yılda bir yapılacak bu sergilerde, 2002 yılında gerçekleştirilen Nuri İyem Resimleri / Arşiv / Belgeleme Projesi ve Nuri İyem Retrospektif Sergisi'nden yola çıkılarak, İyem'in tüm sanat yaşamı boyunca irdelediği ve resmine konu seçtiği olgular, ana başlıklar altında toplanıp, bu temaları neden ele aldığı eleştirel yazı ve araştırmalarla desteklenerek, ressamın aynı temayı içeren eserleri bir araya getirilerek izleyicilere farklı koleksiyonlardan küçük dönemsel retrospektifleri görebilme fırsatı yaratılacaktır. (...) "

İşte bu projenin gerçekleşmesi: "Göç Resimleri." 'Küreselleşme' gününe ne kadar uygun. Kanımca galerinin

resim sanatına böyle bir yaklaşımı, sanat ve tarih, sanat ve felsefe, sanat ve siyaset, sanat ve ideoloji gibi disiplinlerarası alışverişi gündemde tutmanın güzel yollarından biri. Görüldüğü gibi bu yılki serginin izleği 'göç'tür. Değerli ressamımızın kadın başları, yüzleri, ağızları, gözleri ve bu gözlerin değişik anlamlarla yüklü bakışları tablolarını görür görmez nasıl hemen 'Nuri İyem!' dersek, onun 'göç tablolarında' adımbaşı estirdiği muzip hava vardır ya, bunu solumamak olacak şey değildir, gibime gelir. Bu hava, göç olgusunun insanın yeri yurdu derken, kendine de yabancılaşmasına duyulan 'insanî bir şefkattir' de ondan. Çağımızın 'çokkültürlülük' yaklaşımına kapsamlı bir 'dikkat' işareti. Dünyada bugün gelinen nokta ise, kaosun da ötesinde tam bir katastrof. Göç üstüne tabloları hatırlatmanın, bu 'köylü destanı'nı okutmaya çalışmış romanlara, hikâyelere, araştırma ve incelemelere dönüp yeniden eğilmenin zamanı. John Berger'ın 'köylü türü' insanlık tarihinden nerdeyse silinmekte kaygısı, ta otuz-kırk yıl öncesine dayanmakta. Gelgelelim teknolojik güç egemenliği bu 'soruna', yani işte kaygının bu türüne gülüp geçmekte; ama sanırım korkudan kaçışın bir gülüşüdür bu. Çünkü, ne olsa, Max Frisch'in dediği gibi: İşçi isteniyordu, insan geldi.

Göç izleği, tek başına bir 'konu' olmanın çok ötesinde. Aklıma Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat'ın 40 yıl boyunca peşini bırakmadığı 'dış göç' çalışması geliyor. *Bitmeyen Göç* başlığı altında 2002 yılında Bilgi Üniversitesi katkısıyla yayınlanmış bir araştırma bu. Aslında araştırmaya bizim Almanya'ya 'işçi göçü' dediğimiz, sonra

da güldürünün avutuculuğuna sığınarak 'köylüden işçi göçü' diye de vaftiz eylediğimiz olguya eğilmek üzere girişilmiş, ama sanayi devriminden, özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyayı bütünüyle sarmış şu, "doğduğun yer değil doyduğun yerdir yerin" demeye gelen göçün çözümlenmesi... *Bitmeyen Göç* araştırmasına eğildiğim günlerin ardından Amerikalı tarih ve insanbilim profesörü Carter Findley'in *The Turcs in the World* kitabıyla karşılaştım ki (bu yıl Türkçe çevirisi de yayınlanmıştır), inceleme Orta Asya'dan Mezopotamya'ya, ordan çok daha ötelere doğru uzanan bir göçün destanı. Bizim Tarih Vakfı'mızın da bir üyesi olan Prof. Findley kuraklıktan sulara doğru koşan böyle bir 'göçmenliği' otobüs yolculuğuna benzetir. Acıktıkça durulup inilecek, sulaklıklarda el yüz yıkanacak, kanasıya su içilecek, ihtiyaç molaları verilecek, havaya, kara-kışa, yağmura-güneşe bağımlı toprak insanı habire doğduğu yerden öteye, 'doyduğu yer'e doğru sefer eyleyecektir. *Dünyada Türkler* incelemecisi bu göçü otobüs yolculuğuyla simgelemekle yetinmemiş, bölgenin el işlerini, çanak çömleklerini, halı ve kilim dokumalarını, mermer, ahşap oymalarını da 'okuyarak' düşünce ve inançları nesnelere bakışını etkilemesine göre çizgi ve motiflerden göç yaşamına değgin anlamlar üretmiştir. Günümüzde dünyanın 'çokkültürlülük' peşindeki gidişatı gerçeğini anlamaya büyük katkı.

Nuri İyem'in göç resimlerine 'yerel' gözlükle bakarken onun 'çokkültürlülük' katastrofunu anlamak peşindeki yolculuğunun insanî boyuttaki katkısına da ba-

kılmalı. Bu tabloların yerel boyutu ressamın bir öngörüsüdür. Nesnelere, insanın gövde hareketlerine, estirdikleri havaya bu açıdan günümüz koşulları çerçevesinde yeniden yeniden bakılmalı değil mi? Nuri İyem'in bence hiç terketmediği 'gönül gözüyle gördüklerine' yakın bir bakışla bakarsak, çağdaş köylünün göç destanını, bütün insanların dünya köyüne göç destanı diye okuyabiliriz.

Sayın Prof. Nermin Abadan-Unat alt başlıklarla dolu 6 bölümlük *Bitmeyen Göç*'ün I. bölümüne şöyle girmekte:

"Göç hareketi insanlık tarihi kadar uzundur. Ancak her toplum kendi biçimlendirdiği tarihte yeni yaşam alanları bulma, yeni topraklara veya kazanç imkânlarına kavuşma açısından göç hareketlerine eşit ölçüde bir değer tanımamıştır. Türk toplumu bu kavramla geniş ölçüde ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra tanıştı. Bu tanışıklık bireysel tarihlerden çok 'toplum mühendisliği' olarak adlandırılan planlama faaliyetleri ile gerçekleşti. Başka bir deyimle 'göç' bir devlet politikası unsuru olarak ele alındı. Türkiye'nin toplumsal dokusunu büyük ölçüde değiştiren, Türkiye sınırları dışında etkinliği uluslararası ilişkiler ve örgütler yolu ile her gün duyulan göç hareketi 1960 askerî müdahalesinden sonra başgösteren ekonomik sıkıntılar, işsizlik, döviz darlığı gibi etkenleri ortadan kaldırmak için düşünülen bir 'demografik çözüm' olarak ortaya çıktı. (...)"

Peki, bu 'nüfusbilimsel çözüm'ün çözümü nereye çıkmıştır? Bireyin, 'bireysel tarihlerin' göz ardı edilmesi-

ne değil mi? Devletin kendi hizmetkârı gözüyle baktığı halkının hem devlete, hem kendine yabancılaşmasına değil mi? Sayın N. Abadan-Unat'ın çalışmasının en başında 'bireysel tarih'ten özellikle sözaçması, olgunun özüne parmak basması çok önemli. Kendileri bu önemi, araştırma kitabının "Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa" başlığı altındaki II. bölümünde 'insanbilimsel' sanat ve edebiyattan iki alıntıyla vurgulamış bulunmakta:

Almanya'larda Çöpçülerimiz
Ne duruyoruz / Aylık bin yeşil mark. / Varalım, dağılalım, kartal Anadolu'dan yeryüzüne, / Beyler altın uykularından uyanmak üzere, hadi / Yollarını temizleyelim, / Süpürgeler kocaman / Al güneşten bile utanmadan, pis el, pis yürek. / Sığmazken Atalarım güne, yarına, / Düşmüşüm vay düşmüşüm ben el kapılarına
Fazıl Hüsnü Dağlarca

Hemen altında ise –benim omuzlarımı hafifçe dikelten– Mercedes tutkunu Alman işçisi kendine yabancılaşmış Bayram'lar romanı ya da yolculuğundan bir alıntı:

"(...) Boş her dakikasını bu Mercedes'i alabilmek için harcadığı günler. Durmadan iş saatlerini çoğaltıyor: Etti iki bin dokuz yüz mark. Haftada yirmi fazla saat daha yap. Etti üç bin dört yüz mark... Aklı hep son çıkan Mercedes'lerde. (...) Memlekette geçirilecek bir aylık tatil.

Oraya öyle göz dolduran, köylüsü Ballıhisarlı'yı artık 'İncegül Bayram' diyerek kendisiyle alay ettirmeyecek bir araba için daha ne kadar fazla saat, fazla gün yapmak gerek?.. Bir fikrin ince gülü olmaktan çıkmış, –yolboyu kazalar, şunlar bunlarla– güzelliğini, anlamını yitirmiş, nerdeyse bir buçuk ton ağırlığında çelik, demir, kromaj, lastik, yay, tel, civata karması bir ağır yük... Yarasa yarasa bizi geri götürmeye yarar bu artık. Geri. Münih. O da götürebilirse..." (Adalet Ağaoğlu, *Fikrimin İnce Gülü*, 1976, 10. basım.)

Bu göndermeler bizi dosdoğru "Göç Resimleri"ne de göndermektedir. Çünkü *Bitmeyen Göç* araştırma kitabının bundan sonraki sayfalarının birinde şuna da mim konmakta:

"(...) Dış göçün yarattığı imgeler ve sorunlar hem Avrupa'da, hem de anayurtta güzel sanatlara, edebiyata girmeye başladı."

Babamın deyişiyle çocuklarına "Ağzıboşa konuşmayın; 'laf olsun-torba dolsun'luk etmeyin" öğüdüne uyum anlamlarından biri olarak hiç 'ağzıboşa' popülistlik etmem yoktur, diyebilirim. Buna rağmen 1960'tan sonraki yıllarda ortaya çıkan göç olgusunu kendine sorun etmiş tablolara ilgi duymuşumdur. İlk 'göç' tablom, şairliğinden, yazarlığından ötürü tanışık bulunduğum Metin Eloğlu'nun Ankara'da sanırım 1969'larda falan açtığı sergisinden edindiğim 'göç tablosu'. Sonraki de yukarda sözaçtığım Nuri İyem'inki. Birincisi çıkınını ar-

kasına atmış köyden 'çıkış', ikincisi TV kabloları altındaki 'kente varış'tır. Köyün doyduğu yer ki, ne yer. "Çağının Tanığı Bir Ressam"ımız Nuri İyem'in "Göç Resimleri"ne bakıyorum. Boydan boya 1970-2001 arasındaki 31 yılda köylünün kente varış destanını okuyor gibi oluyorum. 'Küreselleşmenin' tarihini yazacaklara bir büyük sanatçı armağanı da bu olsun.

İnanılmasını dilerim, ben yerel ve evrensel planda sanatta göç yazısını yazarken Santralistanbul'da bir 'göç konferansı' yapılacağından haberim yoktu. Hem Evin Sanat Galerisi'nin Nuri İyem "Göç Resimleri" sergisi, hem bu sergi nedeniyle benim bu satırları yazmaya kalkışmış bulunmam ne büyük tesadüf! Basından öğreniyorum: "Santralistanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi ve Yunanistan Göç Politikaları Enstitüsü ortaklığıyla 9 Ekim günü 'Göç: Sanat ve Tarih Üzerine Düşünceler' başlıklı uluslararası bir konferans toplanacaktır. Konferansa ve Yunan sanatçı Kalliopi Lemos tarafından tasarlanan 'Devr-i Âlem' adlı yerleştirmenin açılışına ev sahipliği yapacaktır. Göç deneyimleri konusunda diyalog oluşturmayı teşvik etmek amacıyla düzenlenen konferans, çağdaş kültürde nüfus hareketleri gerçeği ile yurt ve ait olma kavramlarını irdelemeyi hedeflemekte..."

Usta ressamımız Nuri İyem'in "Göç Resimleri" derken meğer gönül gözümün dili kulağıma 'küreselleşme', 'çokkültürlülük', 'aidiyet', 'insanların dünya köyüne göç destanı' diye boşuna fısıldayıp durmamış!.. Ben Santralistanbul 'göç' konferansına yetişip gidemedim ama

'Devr-i Âlem'i teftiş boynumun borcu olsun. Konferans izleyicilerinin konferanstan edindikleri fikirleri Evin Sanat Galerisi'nin Nuri İyem "Göç Resimleri" sergisiyle bütünleştirmeye gelebilecekleri umuduyla.

Ekim 2007

EDEBİYATTA KARŞILAŞTIRMA EĞİLİMLERİ*

Son yıllarda üniversitelerimiz tarafından yazarlık anlayışım, genelde edebiyatımız özelde roman, öykü türlerinin yeni durumları, okurla ilişkileri üstünde konuşma yapmaya, düzenledikleri seminerlere katılmaya oldukça sık çağrılıyorum. Türk Dili ve Edebiyatı ya da Toplumbilim, Antropoloji bölümlerinin bu anlamdaki çalışmaları büyük şehirlerimizden öteye, değişik illerimizin üniversiteleri gündemlerinde de içten bir ilgiyle yer almakta. Son birkaç yıldır yabancı dil ve edebiyat bölümleri, edebiyatımızdaki değişimler ya da çeviri sorunları üstüne eğilmeyi düne göre daha bir öne almaya başladılar diyebilirim. Yabancı ülke üniversitelerindeki Türkologların çağdaş Türk edebiyatına merak ve ilgileri giderek artmakta. Bunda 'Batı'nın egemen siyasal hayatına ek olarak ekonomik ilişkilerinin 'laik-İslam' Türkiye Cumhuriyeti toplumunu, bu toplumun tüketici ruhlarını 'anlamaya' bir ihtiyaç duyulmasının rolü olabilir mi, yoksa kendi edebî ürünlerine doygunlukla ve yazılı anlatı pazarına Güney Amerika, Afrika, Hindistan, Mısır, Ortadoğu ürünlerinden sonra yeni çeşitler daha katma eğiliminden doğma bir şey mi bu? Belki de ülkemi-

zin AB üyelik adaylığı yoluna girmiş bulunması böyle bir merakı kışkırtmış bulunmakta... Görünen bu ilgiye karşı üniversitelerimizin uyanık davranması, yerli ve yabancı edebiyat tarihlerini eğitip öğretmekten, kronolojik bir yaklaşımdan öteye sözlü tanıklıklara başvurmaları, yazılı anlatıdaki çağdaş değişimleri yaşayan örneklerle anlamlandırmaya yönelmeleri başlıbaşına bir dönüşüm. Bilimsel öğretide olup bitmişin, yani artık değişmeye kapalı, böylece nerdeyse ezbere alınmasının yanına hayat içre, havadar, çok boyutlu bilimsel bir yaklaşımın eklenmesi... Böyle bir evrilme, dünü bugüne taşımayı, yeni değerler çerçevesinde tartma ve tartışmayı gerekli kılarken yaşayan edebiyat yazarları, onların eserleri yanısıra kendileriyle de yüzyüze gelmeyi istiyor. Edebiyat biliminin buna sağır kalmaması ne iyi.

Böyle kalıplaşmış bilgileri esnekleştiren yaklaşımlara duyduğum ilgiden ve bu girişimlere bir katkı sağlamak amacıyla üniversitelerin ulusal ya da uluslararası dil-edebiyat etkinliklerine elimden geldiği kadar katılmaya çalışmışımdır. Bilimsel disiplinler arada sırada yaratıcı edebiyat yazarları da ortaya çıkarabilir, ama ben yaratma eğitimi veren bir 'yazarlık okulu' mezunu olmadığım için kendimi yaratıcı yazarlar bölüğünün 'alaylı'larından biri olarak görmüşümdür. Bu nedenle ilim bilim çatıları altında konuşma yapmaya çağrıldığım zamanlar, sanki hep üstünde duracağım edebiyat meselesini hemen görülebilenin dışında, hani sanki tıpkı roman yazar gibi bulup çıkarmam, 'yaratmam' gerekmekte, diye düşünmeden duramamışımdır. Verili önbilgilerden ba-

ğımsız 'sözde özel', kendine has arayışlar... Derken derken bakıp gördüm ki, uyguladığım teknik ya da ele aldığım sorun çook daha önceleri edebiyat bilimcileri, eleştirmenler ve incelemeciler tarafından kuramsal bağlamda ele alınmış bulunmakta! (Mihail Bahtin'in *Karnavaldan Romana* seçmelerinde ya da Terry Eagelton'un *Eleştiri ve İdeoloji* ile *Kuramdan Sonra* gibi inceleme kitaplarında olduğu gibi... Demek ki 'yeni bir tartışma alanı yaratma heyecanı' biraz da cehaletin cesaretini gerektirmekte. Bu da bence o kadar küçümsenecek bir şey değil. Bu aynı zamanda özel deneyimlerden doğma sezgisel arayışların bilimin ölçülüp biçildikten sonra genelleştirilmiş bulgularıyla bütünlenmesi demek. Ya da tam tersi: Nerdeyse kesinleşmiş tarihî bilgilere ve 'gönyesel' kuramlara dayanan bilimsel sistemlerin bunu işte bu ve onu da işte böyle yapan bir yaratı ruhuyla bütünleşmesi... Bir süre "Romanların coğrafyası, mekânı yazarın kendi coğrafyası, doğduğu, büyüdüğü yer ve yöreler midir, yoksa roman hayatının kendi coğrafyası mıdır?" diye tutturmuştum. Bu sorgulama üstüne ilk konuşmam Samsun, 19 Mayıs Üniversitesi'nde oldu. Ortaya atılan soru hikâyelerin coğrafyasına, şairlerin yöresel duyarlıklarına kadar açıldı. Yerellik aynı ülkenin bütün yazarları için tartışılmaz bir konu, ama bir de kotarılan eserin hayatı var. Bu hayat nerdeyse bütünüyle yazar mekânın güdümünde. Çok yoksulla az ve fazla zengin hayatların çatışmasından doğan kaosu anlatacaksak ve bu kargaşayı eskiden 'veba ve karnaval'ın içiçe yaşandığı bir dönemin izdüşümü gibi görüyor, böyle anlıyorsak,

bunu ele alacak roman o dönemleri simgeleyebilecek bir yerde doğup yaşamalı değil mi? Bu, Hemingway'in *Paris Bir Şenliktir* adındaki eserinin mekân değişimiyle aynı şey değil ki. *Klimanjaro'nun Karları*'yla da aynı şey değil. Ele alınan izlekte önce roman tasarısı var, sonra onun soluk alıp verebileceği, kendine uygun iklim. Bir aranış...

O toplantıda yeri gelince sorup öğrendim ki Samsunlu yirmiden fazla yazar varmış, fakat bilinen sadece Zeyyat Selimoğlu ve bildiğim kadarıyla yazdığı hikâyelerin hemen hepsi Karadeniz balıkçıları, deniz ve çevresiyle ilişkileri hakkında. Aynı izleği Ankara Hacettepe Üniversitesi'nde, fakat bu sefer yerli/yabancı coğrafyalar bağlamında ele almışımdır. Bunun için de önden iyi bir çalışma yapmam gerekmiştir. Böylece romanlarımızda boygösterebilen bürokrat takımının üniformalı bölümüne sadece yüceliklerde, hemen hemen tapındırma derecesinde yer açıldığı görüşüne varmışımdır. Sivil şefler, genel müdürler, bakanlar veya muhtarlar takımı falan kıyasıya eleştirilebilir, rezil rüsva eylenebilir, ama üniformalılar çavuşundan generaline kadar kutsaldır, öyle burun kıvrılıp küçümsenemez; onlara yan bakılamaz, 'dokunulamaz'dırlar.

"Üstünde hemen hiç durulmamıştır" diye 'yeni' tartışma konuları peşine düşmek, bir ucundan çektikçe yenisini çağırmakta. Öyle ki sıra 'edebiyatta karşılaştırmalar'ın yöntemlerine kadar gelip dayanacaktır. Hem de bazı üniversitelerimizin yerli ve yabancı edebiyat bölümlerinde yeni yeni, az veya çok böyle bir dersin varlığından haberiniz olmadan...

Benim bazı romanlarımın yabancı bir yazarın şu ya da bu romanına 'benzeme'si, ondan 'etkilenme'si, hattâ onu 'taklit etmiş bulunması' vb bağlamında ele alındığını öğrenir öğrenmez, hani sanki kendi yurdumdan kovuluyormuşum gibi bir savunu duygusuyla 'edebiyat karşılaştırmaları'nın peşine takılmışımdır. Salt bireysel bir yaklaşımla; yabancı, yani Batı karşısında tartılıyor da sonuçta küçümseniyormuşum gibi bir tepki. Hem de yerli yazarlar başka yerli yazarlarla dönem, ortam, yer, yöre, iklim bağlamlarında karşılaştırmakla ilgili konuşmalar yapıp durmaktayken. 'Edebiyata çeşitli yaklaşımlar' diye ideolojik, siyasal, tarihsel, sonuçta da yazara ve giderek salt eldeki metne göre değerlendirme eğilimlerinden sözaçıp dururken...

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün değerli profesörü Gürsel Aytaç'ın bilimsel araştırması, incelemesi, yanılmıyorsam doktora tezi olan *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* kitabından büsbütün habersizim.

***

İşte aslında yazım tam da bu kitap üstüne. Fakat ben bu değerli incelemeyi okuyup öğrenmekte ne kadar geciktiysem onunla ilgili ve boynumun borcu saydığım bu yazımın girişini de uzattıkça uzattım. Bilimle bir sanat olan edebiyatı, bu yaratısal eylemi buluşturup bütünleme isteğimin yarattığı mecburiyetten doğdu bu. Hoşgörülsün.

1999 yılında "genel edebiyat bilimi" üstüne bir çalışması da yayınlanmış bulunan Profesör Gürsel Aytaç'ın

edebiyat bilimi ile yaratıcı yazarlık bilgisini bütünleştiren çalışmalarının zenginliğine ulaşmamdaki güçlükten de doğmuş olabilir bu uzun giriş. Üniversitesinin Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından güzel bir değerbilirlikle onun adına hazırlanmış bu kitap, görüldüğü gibi Sayın Aytaç'ın bilimsel kariyerinden 'emekli olma'sına armağan bir kitap. Sevgili Gürsel Aytaç bilmenin ve bildiğini öğretmenin ucunu asla bırakmayacaktır; bundan eminim. Onca emek verilmiş çalışmalarının birikimine tanıklık edecek böyle bir armağanda bana da bir yer açılmasından gerçekten sevinç duydum; ama bunun hakkını tam anlamıyla verebileceğimden emin değilim, inceleme, araştırma ve çeviri olmak üzere geçmişten günümüze kadar edebiyat dünyasıyla ilgili çalışmalarının yirmi ciltten fazla olduğunu biliyorum. Bu saatten sonra bütün bu birikimin hakkını verebilmem kolay değil. İlk önce ve ister istemez acaba salt sekiz-dokuz yıl öncelerinde ortaya koyduğu *Genel Edebiyat Bilimi*'nde sözkonusu edilmiş alanları kitabın sayfalarından alıntılayarak sıralasam mı, diyorum kendi kendime. Çünkü edebiyat biliminde ele aldığı bu alanlar Alman edebiyat profesörümüzün yıllarboyu yaptığı çalışmaların bir çeşit kılavuzu. Şöyle: Genel edebiyat bilimi nedir? Çeviribilim. Edebiyat biliminin temel problemleri. Edebiyat estetiği. Metin çözümlemesi. Karşılaştırmalı edebiyat bilimi. Edebiyat akımları. Eleştiri ve değerlendirme...

Değinmeye çalıştığım gibi, edebiyat biliminin bütün bu alanları tek başlarına onun araştırma kitaplarının içeriğini oluşturmuştur. Bunlara Alman edebiyatından ve

edebiyat incelemelerinden edinip öğrettiği bilgilerin ışığında edebiyatımıza bakışını, edindiği bu bilimsel cetvelle çağdaş eserlerimizden bir bölüğünü de karşılaştırma yöntemiyle değerlendirmelerini de eklemeliyim.

Başlarda Alman edebiyatından kaynaklanan ve buna göndermeleri içeren bu zengin çalışmalar yaratıcı bir 'alaylı yazar' için takıntılar yaratabilir, diye bunlara karşı mesafeli durma düşüncesine kapıldığım olmuştur. Fakat yanılmıyorsam Prof. Aytaç'ın doçentlik çalışması olan *Romancı Yönüyle Heinrich Böll* (DTCF Yayınları) kitabıyla karşılaşır karşılaşmaz edebiyat bilimcimizin kendi çevirisinden yayınlanmış *Thomas Mann'ın 'Goethe' Konulu Romanı: Lotte Weimar'da*'nın üstüne atlamakta gecikmemişimdir. Bu eser gerçek ile kurmacanın ilişkisi hakkında mükemmel bir örnek olduğu kadar, çevirmeni gibi bana da büyük keyifler vermiştir. Yıl 1992'dir. Ya Aytaç'ın Thomas Mann'ın edebî kişiliği üstünde durduğu çalışması!.. Prof. Gürsel Aytaç benim için artık salt edebiyat tarihçisi, dil bilimcisi değil, bütün bu bilgileri edebiyat estetiği, dili, havası suyuyla bütünlemiş, dünü bugünle, bugünü dünle anlamlandırmanın kapılarını açık tutan çağdaş bir edebiyat bilimcimizdir. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi* kitabında geleceği okumaya yönelmiş düşüncelerine, 'ulusdevlet üstü' edebiyatına dikkat çekmelerine de değinmeden geçemem. Bu kitap beni edebiyat bilimiyle bütünleşmeye çağıran ender 'edebiyat sanatı' incelemelerinden biri. Tabii, epeyce 'roman karşılaştırmaları', 'edebiyata yaklaşım çeşitleri' üstünde konuşup durduktan

sonra *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*'ne ilgiyle, yakınlık duygularıyla eğilmemem mümkün değildi. Geç olmuştur, fakat güç değil...

***

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin ilk basımı 2001 yılında; tam da benim uğradığım trafik saldırısından hemen bütünüyle hayata katılamadığım, okumak için aradaki iki yıllık boşluğu doldurmaya çabaladığım zamanlar. Üstelik TC Kültür Bakanlığı Yayınları arasında çıktığı için kitapçılarda hemen görünürlüğü yok. İncelemenin ikinci basımı 2003'te ve neyse ki artık bilinip görülüyor. Aslında ben içinde 'bilim' de olduğu halde, kitabın adına kapılmışımdır. Üstelik artık Sayın Gürsel Aytaç'ın kitaplarına artan bir ilgiyle yaklaştığım halde 'karşılaştırmalar'ı acaba neden elime alıp bırakmamışım, elime alıp bırakmışımdır? Kitabın IV. bölümündeki "Edebiyatta Karşılaştırma Örnekleri" bahsinde karşılaştırma örnekleri arasında Oğuz Atay'dan Peride Celal'e –tabii arada Orhan Pamuk– kadar çeşitli yazarlarımız yer aldığı halde 'o kadar karşılaştırma malzemesi olmuş' olan benim adım yok. Kitabı bir kıyıya koyup durmamın sebebi belki de budur. Budur canım, budur. Fakat ne olursa olsun, bir kere 'karşılaştırılma' damarıma özel anlamda da basılmıştır. Hele Erzurum, Atatürk Üniversitesi'nde, hele orada! "Dar Zamanlar" üçlemem S. Beckett'in üçlemesiyle sarmaş dolaşmış meğer! Meğer bu sayın karşılaştırmacı edebiyat bilimcimizin bulgusu, roman yazarlığında beni başarılı bulmasının bir dışavurumuymuş... Çağdaş yazarlarımızı olumlamak için de Batı terazisi,

küçümsemek için de. Edebiyat karşılaştırmaları sorunu, böyle birtakım çelişki ve çatışkılarla çetrefilleşmekte. Böylece, artık farz oldu. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*'ni, elimde bir kurşunkalem satırların altını çize çize okumuşumdur.

Sayın ve sevgili Prof. Dr. Gürsel Aytaç, iyi ki *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*'ni yazmış ve yeniden yayınlatmışsınız. Bu incelemeniz sayesinde edebiyat karşılaştırmaları üstüne edindiğim bütün özel ve sanal bilgiler sonuçta kendilerine bilimsel bir dayanak da bulmuş oldu. Hele olur olmaz kullanılan kavramların dünden bugüne uğradığı anlam değişimlerine bakarak "karşılaştırmalı edebiyat bilimi kavramına" çok boyutlu yaklaşımınızla kazandığım aydınlanma. Kitabın Giriş bölümü bu soruna ayrılmıştır. Daha ilk ağızda altını çizdiğim satırlar ise şöyle: "Edebiyat denen ve malzemesi dil olan sanat dalı, öncelikle ulusal dil ve ulusal kültür kökenlidir. (...) Ama sanatta etkileşim denen olgu vardır ve yazar için, sanatçı için bir artı puandır. Şu şartla ki, etkilendiği, esinlendiği örneğin kopyasını değil, özgün yanı ağır basan bir başkasını üretmiş olsun. (...)"

Bence bu giriş tartışmaya çok açık, ama acele etmemeliyiz. Çünkü bir adım sonra şu açılım gelmekte: "Edebiyat eserlerini inceleyen, araştıran edebiyat biliminin bir dalı 'karşılaştırmalı edebiyat bilimi'dir." Ve okumamız aydınlatıcı yeni bir açılımla sürüyor: "Karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelinde edebiyatın bir 'bütün' olduğu görüşü vardır. Edebiyat öyle bir bütündür ki içinde bölümlere, çeşitlemelere tarih boyunca ve günümüz-

de farklı farklı bölgelerde yer verir. (...) İncelemelerde tarih boyunca değişimleri ortaya çıkaran dikey çalışmalar olduğu gibi eşzamanlı, yatay çalışmalar da yapılmaktadır. (...)" Böylece 'Bir bütün olan edebiyat sanatının bilimsel disiplinlerle bütünleşmesi' olgusuna bir adım da atılmış olmuyor mu? Fakat henüz kitabın 'kavramlar'la olan alışverişine gelmedik. Öyle ya, her şeyden önce "karşılaştırmalı edebiyat bilimi kavramı"yla bir alışverişimiz olmalı, değil mi? Elbette var ve şöyle başlamakta:

"Karşılaştırmalı edebiyat biliminin temelinde, öteki karşılaştırmalı bilim dallarında olduğu gibi, 'karşılaştırma yöntemi' vardır. Ve bu yöntem, bilimde kullanılmadan önce de, insanın düşünce tarzında mevcuttur. Atasözleri, insanlığın karşılaştırmaya ne kadar yatkın olduğunu gösteren örneklerle doludur. Karşılaştırma, bilimsel bir metot niteliğine yükseldiğinde sosyal bilimlerde, ulusal olanla yabancı ülkedeki durumu karşılaştırma anlamındaki çalışmalarda da uygulama alanı bulmuştur.

Karşılaştırma (komparatistik) bilim tarihinde 18. yy sonu ile 19. yy başı döneminde çeşitli alanlarda peşpeşe ortaya çıkar." (Bkz. s. 13)

Bu yöntem bukadar yaygınlıkla kullanılınca ister istemez 'edebiyat bilimi' terimi ile 'karşılaştırma kavramı' arasında değişik görüşler de ortaya çıkmış oluyor. Hayatın değişimlerine göre ortaya atılan çeşitli fikirler. Bütün bu farklı yaklaşımlar kitapta o kadar birbiriyle karşılaştırılarak ele alınmıştır ki, bir edebiyat eleştirmeninin işinin günübirlik bir iş olmadığına mim koyma-

mak mümkün değil. Bu arada ulusal edebiyat-dil ilişkisini ortaya koyan satırların altını çizmemek de mümkün değil. Kısaca alıntılarsam, şöyle: "Karşılaştırmalı edebiyat biliminin hâlâ açıklığa kavuşturamadığı bir kavram, 'ulusal edebiyat' kavramıdır." Yani 'ulusal edebiyat'ın en önemli belirleyicisi nedir? Dil mi? Siyasal sınırlar mı? Siyasal sınırların zaman içinde değişebilirliği gerçeği, bunu belirleyici saymayı engelliyor. Mesela, birkaç yıl öncesine kadar Alman edebiyatı için Federal Alman edebiyatı ve Demokratik Alman edebiyatından farklı iki edebiyat olarak sözediliyordu ve hattâ bu iki edebiyatın Almancaya kendi renklerini kattıklarına işaret ediliyordu. Öte yandan Alman dilinden eser verdikleri halde Avusturya, bir kısım İsviçre edebiyatı içinde ele alınmayı, ulusal sınırları ayrı olduğu için kabul etmiyor. Benzer durum Fransızca yazan Belçikalılar, İsviçreliler için de sözkonusu. Peki bu arada göç ettikleri veya sığındıkları ülkenin dilinde eser veren, ama başka ulustan gelme yazarlar hangi ulusun edebiyatına dahil edilecek?

Aklıma Canetti geliyor. Bir de benim kendimin bir romanının yabancı bir üniversitede 'postmodern edebiyat kuramıyla' ölçülüp biçilerek ve bu kuramla yazılmış eserlere bakarak "bu roman pre-postmodern bir roman olabilir" sonucuna varılması. "Karşılaştırmalı edebiyat bilimi"yle yaratıcılığın bütünleştiğini daha güçlü hissediyorum. Çünkü elimdeki inceleme kitabından öğrendiğime göre 'ulusal edebiyat' terimini uygun görmeyip bunun yerine 'edebiyat birimi' gibi bir terimi ortaya atan edebiyat bilimcileri de varmış. Karşılaştırmalı edebiyat

bilimi tarihçesi, kavramı temele alındıktan sonra, görülüyor ki ya da bana göre Sayın Prof. Gürsel Aytaç bu incelemesinde özellikle edebiyata özgü bütünlük arayışı peşinde. Benim okur olarak edebiyat biliminin yaratıcı yazarlıkla bütünlüğü peşinde olmam gibi. Sayfalar bir bir açılıyor, arayışlara cevaplar da. Nitekim Aytaç'ın kitabın ilk bölümünün son maddesinde açtığı kapı 'çağdaş hayatın etkileşime açıklığı' kapısıdır ki, burdan geçerek hem dış ülkelerde, hem Türkiye'de değişik ekollere ve edebiyat akımlarına da varılacaktır. 'Karşılaştırma'nın çok sesli, çok katmanlı yolculuğu. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*'nin edebiyat ekollerine ayrılmış III. bölümünde, bir zamanlar bizde de oldukça yaklaşılmaya çalışılmış 'Marksist karşılaştırmalı edebiyat ekolüne değinmeden geçemeyeceğim: (...) Marksist edebiyat kavramının, edebiyatı sosyal olayların ve ekonominin belirlediği konusundaki görüşü, karşılaştırmalı çalışmalarda da belirgindir. Sovyetler Birliği'nin (Bahtin gözden ırak tutulmuştur) önde gelen karşılaştırmalı incelemecilerinden V. Simurskiy 1973 yılında yayınlanan "Uluslararası Olgular Niteliğiyle Edebiyat Akımları" başlıklı makalesinde, bütün Avrupa edebiyatlarında aynı akımların ve üslup eğilimlerinin aynı sıra içinde kendini göstermesi olgusu üstünde durur ve der ki: "Gelişimin geçirgenliğinin derecesinde en yüksek gelişim toplumsal gerçekçi akımın yaygınlığının başlamasıdır. Belirleyiciliği rastlantısal değil; Avrupa halklarında görülen benzer toplumsal gelişimlerdir." Prof. Aytaç, incelemesinin bu ve bunun gibi görüşler karşısında bilimsel objekti-

vitesine yaslanarak 'İşte ideolojik yaklaşımların iflası!' vurgusunu yapmamış, daha da aşkın davranmıştır. Ama ben aynı kitaptan Lukács'ın bunu bile hafife aldığını öğrenerek elimdeki kitabın kışkırtıcılığı sayesinde Amerikalı edebiyat kuramcısı F. Jameson'a atlamaktan geri duramamaktayım. Çünkü o da 'toplumsal bütüncüllük' kavramını kabul etmekten geri durmamakta, ama bunun belirleyicisi olarak üretim ilişkilerinin durumunu görmektedir. Prof. Gürsel Aytaç, tam burada ve yerli yerinde Alman ve Amerikalı araştırmacılar ile Fransızlara geçmekte hiç tereddüt etmemiştir. Hem de iki ülke edebiyat bilimcilerini 'karşılaştırmalı' şekilde ele alarak: "Fransız Carré, Guyard'ın 1951'de yayınlanan *La Littérature Comparée*'daki (Karşılaştırmalı Edebiyat) 'Edebiyat her şeyden önce edebiyatla karşılaştırılmalıdır' görüşünü 'Karşılaştırmalı edebiyat genel edebiyat demek değildir' fikriyle karşılarken René Wellek, Carré'ye karşı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır."

Anladığıma göre Wellek boydan boya 'karşılaştırmalı edebiyat kavramı' üstünde durmakta, Fransızların 'bağımsız ulusal edebiyat kavramı'nın yerine artık 'Batı yaratıcılığının birliği' anlayışını koymuş. "En iyisi edebiyatı inceleme ve araştırmalarda bir bütün olarak ele almaktır. Üniversitelerde nasıl felsefe profesörü olunuyor da Fransız felsefesi, Alman felsefesi profesörü olunmuyorsa, edebiyat alanında da Fransız edebiyatı, Alman edebiyatı profesörü diye bir şey olamaz; olsa olsa edebiyat bilimi profesörü olur," diyormuş. Bu çok boyutlu inceleme kitabını yazan bizim Profesör Gürsel Ay-

taç'ımızın bu konudaki yorumu ise şöyledir: "Bu bağlam içinde komparatistiğin (karşılaştırmanın) yeniden tanımlanması gereği doğmaktadır. Ve Wellek'e göre bu terim zaten şanssız bir terimdir. Böylece sıra kaçınılmaz olarak karşılaştırmalı edebiyat krizine gelmiştir."

Buna bugün artık acaba küreselleşme projelerinin yarattığı krizin edebiyat hayatına da yansıması, diyebilir miyiz? Edebiyat karşılaştırmaları üstüne yaptığım konuşmalarda *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*'nde sözkonusu olan noktalardan pek azına dokunduğumu hatırlıyor, bu kitabı okurken dokunduğum noktaların da boşlukta kalmaktan çıkabildiklerini hissediyordum. Edebiyat bilimcimizin çok boyutlu ve sabır işi çalışmasına hayranlıkla, Prof. Dr. Gürsel Aytaç'ın önünde bu ve bütün öteki değerli çalışmaları için saygıyla eğiliyor, emekliliğinin sağlıkla, aynı verimlilikle geçmesini diliyorum.

Mart 2008

* *Prof. Gürsel Aytaç'a "armağan kitap" için.*

SÖYLEŞİ / *HECE* DERGİSİ*

1./ Yazarlık serüvenimi özetlemeniz beni edebiyat türleri alanında ucu sonu belirsiz arayışlarıma aldı götürdü. Aradıklarımı bulabildim mi, yapmak istediklerimi yapabildim mi? Bu sorunuz karşısında düşünüp kalmaktayım. "Evet, buldum" ya da "hayır, hiç" diye kestirip atmakta dara düşmekteyim. Çünkü, önünde sonunda her yeni adımımı bir öncekini yeterli bulmadığım için atmış bir yazarım. Tiyatro oyunlarından romana, romandan hikâyeye geçişlerimde de, denemeler, değiniler derken yıllar sonra bir sahne oyunu daha yazışımda aynı yetmezlik duygum baskın olmuştur. Hayatın somutlukla akışı çerçevesinde daha farklı kışkırtılar da var tabii. Örnekse ruhsal bunalım, daralma, kaygı ya da ani bir aydınlanmaya uğramışlık hali gibi... Özellikle, bir trafik saldırısına uğramam nedeniyle tanışmak zorunda kaldığım çaresizlik, bunun yanısıra mahcubiyet halleriyle yatıp kalkmaya başlamam gibi.

Aslolan bütün bunların nasıl kurgulanması gerektiğinin peşini kovalamak. Bu arayışlarım hâlâ daha sürmekte. Onun için, "Evet tamam, yapmak istediklerimi

yaptım bitti," demem epey güç. Ancak şöyle bir doygunluğum olduğunu hissedebiliyorum: Benim yazarlığa başladığım sıralarda, şiirlerim arada bir şurda burda çıkarken olduğu gibi, oyunlarım oynanırken, romanlarım, hikâyelerim yayınlanırken de hem yazılı, hem görsel planda geniş bir tanıtım ağı sözkonusu değildi. Bir iki 'külyutmaz' edebiyat eleştirmeni vardı ama onlar da kalemi ellerine, 'ben sevdim, herkes sevsin, bu eser yaygınlaşsın, satışı artsın, yazarı da daha iyiye doğru cesaret bulsun' diye değil, sanki hemen hemen yazarda bir kusur 'yakalamak' için alırlar; araya taraya bulurlardı da... Fakaaat, buna karşılık 'okur' denilebilecek, okuduklarıüstüne tartışmaya açık bir okur 'kabilesi' de vardı. Artık bu kabile üyelerinin kulaktan kulağa fısıldanışlarının etkisine göre ya vardınız, ya yoktunuz. İşte ben, belki de yeri ve zamanına uygun düştüğünden, bu okurun benimsediği, hattâ giderek sahiplendiği yazarlardan biriyim sanki.

Zamanın akışıyla okur sayısı, kalitesi, tutumu değişmiş olsa da, nihayetinde ben onunla hep elele yürümüş, değişip dönüşmüşüm duygusu içindeyim. Kısacası galiba "kendi okurumun" yazarıyım. Bunun böyle altını çiziyorum, çünkü herhalde biliyorsunuz, ilkinden sonuna kadar bütün eserlerimin içlerinden parçalar eşliğinde ele alındığı *Seçmeler* kitabımın yeni basımı İş Bankası Kültür Yayınları tarafından *Okurunun Yazarı* diye yapılmıştır. Bir bakıma aynı okur edebiyat incelemecilerini, eleştirmenlerini de kendine kattığına göre, ona olan borcumu çeşitli engellemelere rağmen sabrım ve ener-

jim oranında ödemiş bulunduğumu düşünüyorum. Bu anlamda içim oldukça rahat.

2./ 'Kırılma ânı'nı 'aydınlanma ânı'yla eşdeğerde tutmuşumdur. Sorunuz da zaten bunu böyle içermekte. Hani bir şey için elimizi alnımıza vurarak, "Hay Allah yahu!.." dediğimiz bilince çıkma anı... 'Kırılma' ise yükselip gelen bir dalganın tepe noktasından kırılarak parça parça dağılması ânı olduğu kadar, insanın ani bir düşkırıklığına uğrayarak yıkıma uğrama hali... Söylemek fazla ama, toplumları bireyler yaptığı gibi, bireyleri de tarihsel, siyasal ve ekonomik koşullarıyla toplumlar yapar. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ana sloganlarından biri de, "Tarihi yapan el seni de yapar" gibi bir şeydi. Ben bu sloganı *Ölmeye Yatmak* romanımda bir hayli deforme ederek, açıkçası dürbüne tersinden bakarak kullandım. 'Kırılma ânları' aynı zamanda da bilinci harekete geçirme ânlarıdır. Romanlarımın kişilerinde böyle sarsılışları, sarsılarak uyanışları aniden olup bitmiş sanılan ayrıntılarla verdiğimi sanıyorum. Kırılmalar, düş kırıklığına uğramalar kararmaya, umutsuzluğa mı yolaçar? Hayır, tam tersine! Yabancı yazarlardan Rollo May'in dediği gibi: "İnsanoğlunun en hayırlı laneti kırılma, daralma, çaresizlik duygusudur. Üstünüze dar gelen gömleği yırtmak, düğmelerini koparıp koparıp atmak istemez misiniz? İşte tam böyle bir şey. Kırılma ve daralmanın temel kışkırtısı ne olabilir? Özgürlük arayışı! Bağımsızlaşmak, tam kendisi olmak özlemi, hırsı... Kurtulmaya, hareketlenmeye ne kadar esaslı bir çağrıdır bu. Öyle değil mi?"

Amerikalı psikiyatr ve felsefeci yazar Rollo May'in *Yaratma Cesareti* kitabını okurken bakın işte şu satırlarının da altını çizmişim:

"Sanatçı için 'başkaldıran' sözünü kullandığımda 'ihtilalcilik' ya da 'dekanın, rektörün bürosunu ele geçirmek' gibi şeylerden bahsetmiyorum. Bu bambaşka bir mesele. Sanatçılar (yazarlar) genellikle kendi iç imgeleri ve hülyalarına dalmış yumuşak huylu insanlardır. Ama tam da işte bu onları baskıcı bir toplum için korkulu kılar. (Kaygıya sokar.) Çünkü sanatçılar (yazarlar) insanoğlunun kafatutma gücünün taşıyıcılarıdır. Kendilerini Tanrı'nın 'yaratılış' sırasındaki kaostan biçimi (kargaşadan düzeni) yaratması gibi, kaosun içine ona biçim vermek için gömülmeyi severler. Gündelik, duygusuz, alışılageldik olandan hiçbir zaman hazzetmeyerek devamlı yeni dünyalara doğru ileri atılırlar. Böylece 'soyun yaratılmamış vicdanının' yaratıcıları olurlar."

R. May'in "İnsanın en hayırlı laneti daralmadır," dediği şeyi açıklaması işte böyle: Kaosun içinden insanın insan gibi yaşama hakkını çıkarmak. Bir yerde de, "Geçiş ve değişim dönemleri psikolojisinin bütün olumsuzlukları daha iyi, daha güzel bir geleceğin göstergeleridir," demekte. Ben de buna karşı, "Çok iyi, ama teşhise dikkat!" uyarısı yapmadan geçemeyeceğim.

3./ Zamanaşımı ya da anakronizm bağlamındaki endişelerinizde bir haklılık payı var. Ancak, –hayli gülesim gelmekte ama– özellikle içinde bulunduğumuz bu zaman parçasında şuna da dikkat edelim: Haliyle tavrıyla günümüzde nerdeyse her şeyi işgal etmiş bulunan postmo-

dern etiketli edebiyat, roman 'her zaman her şey olabilir, tarih de, toplumsal yapılar da değişebilir; değerler sistemi görecelidir, yapılan yapılmış, yazılan yazılmıştır, anlatılacak olan çoktan anlatılmıştır; yani artık zaman zamansızdır; yerkürenin dışındadır' vb. kendine has 'ilkelerle' yazılmakta, hani sanki bunlar yepyeni bir yaratıymış gibi sunulmak istenmekte ise de, onu buraya getirenin dünlerde, uzaklarda kalmış, 'unutulmaya mahkûm' sayılan birikimin 'özgürce' kullanılmasından ibaret bulunduğudur. Değil mi? Aydınlanma döneminin başlarında, hemen hemen aynı 'tarihî' zamanlarda, Ortaçağ'dan Rönesans'a geçişin, öyle ki bir günden ertesi güne olmayan bir geçişin sınırlarında ortaya çıkmış Rabelais ile Montaigne'in, yetmedi, Cervantes ile Shakespeare'in ağlarken gülen, gülerken ağlayan insanlarının ruhundan esinlenememiş birinden bugünün sahici anlamındaki postmoderni de çıkmaz. Çünkü ne olsa, hazırına konmak da burun deliklerinin şöyle şöyle oynamasını gerektirir. Olup bitmişin kokusunu almayı... 'Tarih olup bitmiş bir şeydir' diye bakmamak lazım.

Bugün ben, hattâ yeniden beslenmek için dönüp dönüp Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ını, Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah*'ını, nasıl desem mesela Günter Grass'ın *Teneke Trampet*'ini Orléans dükünün özel sekreteri subaydan yazar Choderlos de Laclos'un *Tehlikeli Alakalar*'ını okuyor, okumak istiyorsam bu herhalde yaşadıkları dönemi, günübirlik olup bitenleri estetik boyutlarla ruhuma ve beynime nakşettikleri için oluyor. Alegorileri bugünkü gözlüğümle ufku daha geniş biçimde anlamlan-

dırabiliyorum. İçinde yaşadığım zamanın zihniyetini daha derinliğine kavrayabiliyorum. Hattâ "Aaa, Stendhal bizim çıkarcı-dönek Şefik Bey'i tanımış mıydı ki Julien Sorel'i böyle yazabildi!" gibi bir şeyler dediğim de oluyor. Hattâ durup dururken Tarık Buğra'nın romanlarından *Firavun İmanı*'ndaki ruhunu şeytana satmış Yusuf 'Bey' aklıma düşüvermekte... Yok canım, zamanın ilerlemesi günceli anlatan eserlerin mutlaka eskimesine, yokolup gitmesine yolaçmaz. Taş değerliyse değerlidir. Zaman ilerledikçe değeri de artar. 'Tarihle oynamayı' göze almak gerekir; 'ateşle oynama' tehlikesini içerse de, geleceği hayal etmekte çok işe yarayabilir...

Romantik Bir Viyana Yazı'nda 'tarihle oynamayı' göze aldım. Osmanlı'nın 'Viyana kapısına dayanması'yla övünülüp durulmalara karşı, bir de yaşadığımız şu yeni 'veba ve karnaval' döneminin kapısından bakarsak acaba bu 'Avrupa Birliği' kapısı önünde bekleşmelere bir cevap olabilir mi, diye... Kimbilir, yüz yıl sonra küreselleşme karnavalı gibi bir karnaval da, tamtamına Mars küresinin kapısında yaşanacaktır.

4./ Hayat ile sanat arasındaki asıl büyük çelişkiyi üniversiteyi bitirdikten sonra çalışmaya başladığım Ankara Radyosu'nda ve bunun süreği olarak TRT'de geçirdiğim yıllarda yaşadım. Hem kadının ikinci sınıflıktan kurtuluşunun her şeyden önce ekonomik bağımsızlığa kavuşmasıyla mümkün olacağı düşüncesi taşıyor, hem de "acaba ben toplumu aydınlatmaya radyo yayınları yoluyla mı katkıda bulunabilirim, yoksa yazdığım kitapların yayımlanması yoluyla mı" diye düşünüyordum. Ne

olsa bir kadının hem yazarak kitapların geliriyle geçinmesi olanaksız, hem de genelde okuryazarı çok az olan bir toplumda insanımıza parayla satın alacağı kitap yerine her evde bulunan radyonun sesiyle ulaşmak daha iyi gibi bir ikilem içinde –bir yandan evi çekip çevirirken– geceleri sabahlara kadar radyo metinleri yazıyor, radyo, sahne oyunları yazmaya çalışarak günlükler doldurup duruyordum... Bendeki bu ikilemin ortadan kalkması sanırım 'demokratik sola' yatkın ve yakınlığım nedeniyle, yani siyasal bağlamda oldu. TRT'den istifa zorunda bırakıldım. Aslî yazarlığıma da böylece kavuşmuş bulundum.

Açıkça söyleyeyim, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk kuşak üyelerinden olmasaydım (Osmanlı Tanzimatı'nın ışığında çoğu defa Batılı uzmanlar, mürebbiyeler tarafından evde eğitilen paşa kızları, torunları arasında da bulunmadığıma göre) yazmayı bukadar istekle sürdüremezdim. Ne de olsa, Cumhuriyet'in Batılılaşma ideolojisi karşısında eskinin yükünü henüz içinden çıkarıp atamamışların kızlarından biriyim. Fakat gariptir, 'küçük burjuva hümanizmasını' sadece duygusal bir güdü diye algıladığımdan olacak, devlet için halk değil, halk için devlet düşünceme, genelde bu yönden işleyen muhalefetime rağmen hiçbir zaman popülist bir duyarlıkla yazmadım. Kadınlık durumum bakımından ise, ezen erkek-ezilen kadın formülünün kesinliği de benim temel çelişkilerimden biri olmadı. 'Erkeği bu erkek yapan' bütün koşullara gözümü dikmek, insanı kendi varlık koşullarının belirlediği insan makamında anlama-

ya çalışmaktan büyük heyecan duydum. Yaratıcı yazarlara, edebiyatçılara 'kadın', 'erkek' diye cins ayrımı kullanmak yerine 'yazar cinsi' denmesi bana tam anlamıyla bütünleştirici geliyor. Tabii benim bu yaklaşımıma eğilen radikal feminist 'kadın' incelemecilerden birinin yazısında "Yani siz cinsiyetsiz misiniz?" sorusuna göğüs gererek... Kendisi de yaratıcı yazarlardan biri olsaydı, "Biyolojik olarak kadınsınız, ama galiba çok cinsli bir kadınsınız" da diyebilirdi pekâlâ. Yine de 'yazar cinsi' gibi bir kavramın yanına şukadarcık yaklaşamamış olurdu doğrusu...

5./ Gözleminiz, hikâyelerimle romanlarım arasındaki farka bakışınız bütünüyle geçerli. Bunlara şunu da ekleyebilirim: Eminim biliyorsunuzdur; ben alışılmışın dışında kaldım. Romana hikâyeden sonra geçmiş değilim. Oldukça tanınmış bir oyun yazarıyken birden romana kucak açtım; burdan da tek hikâye yayınlatmaksızın yedi hikâyelik bir kitap olan *Yüksek Gerilim*'i yayınlattım. O sıralarda edebiyat alanında çok tartışılan konu 'toplumsal gerçekçilik' idi. Hikâye olarak somut örnekleri ortada pek görülmeyen bu tartışmalar bana sürekli Gramsci'nin hapishanede yazdığı satırlar arasında bulunan "Gerçek her zaman devrimcidir" sözünü hatırlatıyordu. İçimde 'toplumsal gerçekçilik', 'edebiyat/ideoloji' tartışmalarına bir cevap hazırlama hevesi uyandı. Sorunuzda hikâyeler (yani işte öyküler) bağlamında değindiğiniz sınıfsal durumların, burdaki olgu ve olayların herbirinin kendilerine özgü anlatımına, içeriğine uygun bir üslup, bir biçim yaratma deneyine girişttim. Bu

kitaptaki öykülerin herbirinin anlatımı birbirinden hemen hemen farklıdır. Bu deneyleri yedi ayrı örnekle romanda yapamazdım. Hemen göze alınamayacak kadar uzun iş... Bunu daha sonraki yıllara bıraktım, derken kuşkusuz, gele gele *Fikrimin İnce Gülü*'ne toslamam da bir anlamda kaçınılmaz oldu. Bir 'kadın yazar' tarafından yazılmış ve yazarla sınıfsal, düşünsel, kültürel hiçbir yakınlığı bulunmayan bir 'erkek' kahramanla karşılaşmak okur katında bir şaşkınlık yarattı yaratmasına.

Kapitalist sistemin kendine yabancılaştırdığı insanı Bayram ile zamanın en gözde markalarından arabası arasındaki tutkulu aşk bağlamında 'göstermek' ya işime geldi, ya kolayıma gitti. Herhalde kolayıma gitti, çünkü sorunuzda parmak bastığınız gibi yetim öksüz, parasız pulsuz köylüden işçi bir yurttaşa 'üst kültür' sahibi bir 'aydın kimlik' gömleği giydiremezdim. Bayram'a üstten bir gömlek giydirmek yerine onu kendisi gibi, olması gerektiği gibi bıraktım. İtiraf edeyim, bu da yazarın düşünsel kurtlarını dökmekten fedakârlık ettiği anlamına gelmelidir.

6./ Aaa bakın, bu çok tuhaf... Benim romanlarımın ironi yüklü olduğu çok söylenmiş, yazılmıştır da, hikâyelerimin neşe dolu olduğundan sözaçan pek olmamıştır. Ancak romanlarımın 'ağır' olduğu, anlayıp anlamlandırmanın her okurun harcı olmayacağı bana epeyce hissettirilmiştir. Sizin değindiğiniz 'öyküler'in romanlarıma göre, hadi diyelim ki içaçıcılığı, umut aşılayıcılığı şundan ileri gelmiş olabilir. Hikâyeyi başından beri hep küçük bir olguyu, bir olayı, bir bakışı, bir duruşu,

bir ânlık iççekişi, bir ut sesini, parodik bir hali 'anlatmak' diye anlamışımdır. Hikâye kelimesinin yerini 'öykü'ye bırakmasına da bu nedenle bir türlü ısınamamışımdır. 'Öykü'nün fiili yok. Hareketsiz. Karşımızdaki birine, "Dur sana bir hikâye anlatayım da gör," denilip durulması her şeyi açıklar sanıyorum. Biri birine bir 'öykü' değil bir 'hikâye anlatırken' dinleyeni de kendine katmak ister. Anlatacağını daha çekici kılmak için mimikler, jestler yapar; işin ağlanacak yönlerinden çok gülünecek yanlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Kişiler arasındaki huy farklarını ortaya çıkarmak da, birini ötekiyle karşılaştırmak da bunun en işlek yanlarından biridir. Cimri ile cömerdin bir dilenci karşısındaki farklı tutumlarını göstermek, meseleyi acıyı unutturacak kadar gülünç kılmaya yeter de artar bile. Tabii bu arada yazarın içindeki muziplik yanı da hesaba katılmalı. Ben üç erkek kardeş arasında tek kız çocuğuyum. Biz dört kardeş babamızı açık açık eleştiremediğimiz için onun oturup kalkmasına kadar her şeyini gülünçleştirirdik; bütün söyleyip ettiklerinin bir gülünç yanını bularak kıkırdaşırdık. Hikâyelerimde görünen acıklı neşe böyle bir alışkanlıktan da ileri gelebilir ve herhalde gayet iyi bilirsiniz, romanlar pek çok hikâyenin adabınca yanyana dokunmasıyla bütünlenir; bu dokunuşlar romanların çok boyutluluğunu, düşünsel derinliğini sağlamak için 'işe yarar'. Kısaca şöyle de diyebilirdim: Hikâyeler anlatılır, romanlar okunur. Romanlarımdaki 'intihar' izleğinin öne çıkması üstüne görüşünüzde haklısınız. Bu kitaplarımın hemen hepsinde zamanla, mekânla hesaplaşmanın ya-

nısıra kimliklerin karakterleşmesi, birer kişi olunabilmesi/olunamamasıyla hesaplaşılması da sözkonusudur.

Kütle ile birey arasındaki uçurum derinleştikçe yalnızlaşan 'kişi'ye kendi kendini ortadan kaldırmaktan başka çıkar yol kalmayabilir. Dikkat etmişsinizdir; romanlarımdaki 'intihar' izleği hep 'aydın hesaplaşmaları' üstünedir. Artık içinde yaşadığımız 'nükleer çağ'ın değerleriyle hesaplaşan *Hayır...* romanımda durum dönüp dolaşıp "aydın intiharları ve geleceğin başkaldırısı" hesaplaşmasına kadar dayanmıştır: Mecburen! İzninizle size bu romandaki şöyle bir çığlığı hatırlatayım da bu sorunuz burada bukadarla kalsın: Her durumda özgür kimliğimizi koruyabilmek ancak edimle söylenebilecek şu tek ve son söze bağlı: Hayır...

7./ Hay Allah, böyle bir sorunuz olduğunu önden bilseydim, bundan öncekilerde o kadar uzun boylu konuşmazdım. Anlatmaya çalıştığım gibi işte, bir türden ötekine geçişler elbette bilinçli bir seçimimdi. Oyun yazarlığından *Ölmeye Yatmak*'la romana geçişim gibi: Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu-Batı gibi iki kültür arasında sıkışıp kalmasını, Cumhuriyet toplumunun hemen bütün katmanlarında hissedilen rahatsızlığı teşhis edip ameliyat masasına yatırmayı sahne oyunu olarak yazamazdım. Tiyatro sanatı toplu yapılan bir iş ve yazarın metni daha ortaya çıkmadan sansüre uğrama ihtimali bile çok fazla. Roman ise yazarı tarafından tek başına yaratılır. Yeter ki virgülüne kadar tam olarak basılsın. Basıldıktan sonra artık o, 'o'dur. Pazarın dediği dedik, öttürdüğü düdüktür...

Ben bir de *Göç Temizliği*'yle "anı-roman" türü icat etmişimdir. Bilinçle aranıp bulunmuştur. Çünkü burda sözkonusu olan çocukluk anılarını, hayat hikâyesini falan yazmak değildir; içinde yirmi beş yıla yakın çalışılmış bir odanın 'hafızasından' dökülenlerin kurgulanıp anlatılmasıdır. İşte, yani bu bir 'çalışma odası romanı'. *Ruh Üşümesi*'ne 'oda romanı' demeyi seçmem de böyle: Bu roman çok çalgılı orkestral bir romanı değil, az çalgılı, olup olabileceği kadar intim bir oda müziği kıvamında olsun istenmiştir tarafımdan...

8./ *Üç Beş Kişi*'nin Ferit Sakarya kişisi hakkındaki değerlendirmelerini ne Ahmet Oktay'a ne de Fethi Naci'ye yakıştırmışımdır. Çünkü her ikisi de Türkiye Cumhuriyeti toplumunun sosyal, siyasal, ekonomik dönüşüm ve değişimlerinin olumlu yönde seyretmediğini bal gibi bilmektedirler. Ferit Sakarya için, "romanın sevilen, en güvenilen, çok özlenen, istenen tek kişisi bu adam," denilip çıkıldı. Esnaflıktan işadamlığına geçme gayreti içindeyken ailenin geleceği önüne çıkan bir kadın 'engelini' bir otel odası yatağında sevişip kullanarak önüne iki kâğıt papel atmak suretiyle ortadan kaldırması... İşte bunun gibi 'para ahlakına yatkınlık işareti' görmezden gelinerek... Herkesin özlediği, huzurlu günleri adına umutlar beslediği adam Ferit Sakarya! Evet öyle. Eskişehir Cer Atölyesi işçilerinden birinin dopdoğru, düpdürüst anasız babasız ve erkek kardeşine bakmak zorunda kalmış kızı Kısmet'e bir 'iş kapısı' açmış, ayakta kalmasını sağlamış tek kimse 'büyük umut' Ferit Sakarya!.. Her şey olması gerektiği gibi olmaktadır. (Bkz. *Yazsonu* romanı, ilk cümle.)

Kurtuluş Savaşı'nın ilk haberleşme merkezi olup Cumhuriyet'in ilk fabrikası 'Şeker'in sahibi, demiryolunun ilk istasyonlarından biriyle ilk motor atölyesinin yeri olan Eskişehir'in taşra esnaflığından fabrikasyona geçme hevesi taşıyan Ferit Sakarya'sı... Memleketin kalkınma çaresinin ulusal ekonomiyle kendine yetmekte yattığı görüşüne bağlı. Bunun yarattığı heyecan kendisini ne kadar aceleciliğe itmişse, 1980 darbesinin yarattığı kaotik ortamda romanın bu kahramanını notlamak da sevgili Ahmet Oktay ile –edebiyatımızın başı sağolsun– değerli Fethi Naci'nin de o kadar acelesine gelmiştir. Önünde sonunda kalkınma yolundaki atılımcılardan Ferit Sakarya hiç değilse şimdiki 'laik ve ulusal', AB dışında kalıp kendi içine kapalı ekonomi kalkınmacılarına bir ibret ışığı yerine geçebilse bari. Roman yazarını böyle şeyleri işlemeye iten umut, bu umut olabilir... Ama dişi cinsten yazarların 'romanlarıyla falan' böyle ciddi ciddi meselelere burunlarını sokmalarını kim takar!!! Yine de şuna bile değineyim: *Üç Beş Kişi*'nin figürleri arasındaki kolej-üniversite mezunu akademisyen, bilimadamlarımızın yanlarına öğrencilik yıllarından o güne kadar yakın dostları olmuş olan Ferit Sakarya'yı da katmak farz olmuştur:

Halkın insanî haklarının hemen hemen hiçbirini sağlayamamış kamu hizmetleri karşısında göçlerle birlikte ABD'ye silah gücü eşittir para gücü borçlanmaları gibi bir bağımlılığın çıktığı bilinip durmakta. Endüstri devrimi gerçekleşmiş bulunmakta. Gelişmiş devletler seri üretimle geniş pazarlara yönelmiştir. Artık taşra kent-

lerimizde esnaf ya da tarlası tabanı olan kişiler (aileler) alacak vereceklerini kasa başındaki küçük hesap defterlerine mor kalemi dudakları arasında ıslatarak kargacık burgacık kaydetme zamanının geçtiğinin de farkındadır. Çocuklarını üniversitelerde okutma güçleri olanlar, kapalı ekonomiye karşı bir yenileşme isteği taşımaya başlayan oğullarını yabancı üniversitelere kapitalist sistemin yollarını yöntemlerini, kısacası 'ekonomi politiği' öğrenmeye göndermektedirler. Koç, bu anlamdaki elemana duyduğu ihtiyacı gençlere burs verip kendi işine göre yetiştirterek gidermeye çalışmış değil midir?

Cumhuriyet döneminin ilk esnaf kuşağı kendisine yeterli değil de, kamu üretimi 'milletini' sağlıklı, insanca yaşama şartlarını yerine getirmekte yeterli mi? Sıtmayla mücadele başarılmış, demiryolları yurdu bir uçtan bir uca saracakken Batı motorlu araçlarla, traktör, otomobil, otobüslerle dünyayı bir uçtan bir uca sarmaya başlamıştır. Sarmıştır. Eh buyursun artık üç beş tarlanın sahibi ve Cumhuriyet milletvekillerinden birinin oğlu Ferit Sakarya! İnsanlar 'Hadi gel, hadi gel!' deyip durmakta. Aranmakta. Beklemekte...

Fethi Naci bir yazısında, "Bu romanın Ankara'daki bir evin terasında toplanmış 'aydın takımı' sahnesinde bunların arasında neden Kenan Somer yok ki?" diye sormuştu. Ona, "Sevgili Fethi Naci, Kenan Bey herhalde 'o takımın' ulusalcı Ferit Sakarya'ya yakın duran 'solculuklarını' beğenmiyordu ki toplantıya katılmadı," diyebilseydim, ense tokat güle güle barışırdık herhalde. İçimde kalmıştır.

Hiç değilse katı feministlerimiz Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin 'Herkes Okula' kampanyası desteğindeki kitap adları ile bütün çiçekçi ve manav adlarının ansızın nerden nasıl 'Kardelen'ler kesildiğine mim koymuş olabilselerdi romandaki Kardelen karakterinin estetik boyutuna saygıyla...

Sorunuzun ilk bölümü çok kışkırtıcı idi; yanıtı da çok uzun sürdü. Artık olan olmuştur. Eserlerimi sonlarını hep ucu açık bıraktığım gözleminize gelince. Doğru. Kesin çözümlerden hep kaçınmışımdır. Ders verir gibi yazılmış roman ve hikâyeler pek ilgimi çekmemiştir. Hayalleri beslemek kestirip atmaktan çok daha üretici değil mi? Her şeyi zamanın ve dış koşulların değişkenliğine açık bırakmak 'gerçeğin devrimciliği'ni selamlamak demeye gelebilir.

Üç Beş Kişi'yi okumuş bulunduğunuza göre farkında olmuşsunuzdur: Ben burada olması çok istenen, özlenen bir şeyi o ân oluyormuş gibi de yazdım. Olmasından çok korkulan bir şeyi, sırtınızı ter basarmışçasına oracıkta oluyormuş gibi de... Havada asılı kalan boşluklar okur duyarlığına dokunuşlardır.

9./ Beşir Fuad gibi, ölümün felsefesini önceden, nerdeyse temrinlerini yaparak ölümü seçenlerinkine intihar diyebilirim ben. Ölüme biyolojik bir gereklilik diye serinkanlı, 'akılcı' bir yaklaşımla bakmak da var, yakınlarınızdan birinin can çekişe çekişe öte yana doğru kayışı karşısındaki büyük çaresizliği yaşayarak ölümle duygusal anlamda tanışmak da...

Ben cennete, cehenneme inanan biri değilim. Ölmek korkum yok, ama sürünerek gitmekten korkum her kor-

kumun üstünde; o da başucunuzdaki yakınlar şu büyük çaresizlik çilesini çekecekleri için. Yeri ve zamanını doğru seçtiğimi sandığım intihara yakınlığım ya da yatkınlığım var. Çekinişim de 'ya tutturamazsam' diye...

"Bileyici" adındaki hikâyemde baskıcı, soysuz, faşist 'mülk sahibi'nin insanoğlunu kıyıma sevk ettiğini, kendi mezarını kendisinin kazdığını söylemek istemişimdir. Yoksa bana olabilecek en büyük kötülüğü dokunmuş birini yok etmek üzre kiralık katil tutabileceklerden değilim. Tartışmaya çok açık olsa da kurban eti yiyemem; yemedim. Gözünü canlıyken ıpıl ıpıl gördüğüm balığın etini hakezaaa.

Depremde yıkıntılar altında kalmış olanlarla birlikte yaşadığımı söylersem, lütfen inanın. *Hayır...*'daki yaşlı şair yazarın Aysel'in ölüm biçimlerini hayallemelerini yazarken ise inanın pek keyiflenmiş, hattâ gülüp durmuşumdur. Eh, önünde sonunda fantezi fantezidir. Bu romanın sonu da belirsizdir ya! Aysel'in başına ne geldiğini, nereye kalkıp gittiğini soran okurlar olmuştur. Üniversitelerdeki konferanslarım dahil. "Valla ben de bilmiyorum," demişimdir. Kimbilir, belki de bir ânın romanını yazmayı isteyip durmuş, bir türlü de yazamamış yaşlı şair yazar biliyordur. Aysel'in ölüm sahnelerini o hayal edip durduğuna göre!..

10./ Yazarın yazdıklarını belirleyen hiç kuşkusuz düşünceleri, hattâ inançları bağlamında hayatta duruş biçimidir. İnsan haklarına tecavüzde bulunan her tutuma karşı durmak, görüp, biliyorum çığlığı atmak, bunları insanî bakımdan inandırıcı kılmak benim hiç üstümden

atamadığım bir sorumluluk duygumdur. Ortalıkta boşu boşuna kalabalık ederek dolaşıp durmak yerine hayatta olmanın borcunu ödemek gibi bir şey.

'Dar zamanlar'la uğraşmak, darlığın, daralmanın ana damarına inmeye çalışmak bana iktidar, parti, dernek, hücre, çete meteler tarafından verilmiş bir görev değil. Bu da Dosto.'nun çelişkilerin kötü meyvesi olan şiddete karşı durması anlamına gelebilir. Orhan Kemal 'kaçış' mecburiyetine düşen, Jean Valjan gibi çalıp çırpan insanlar için derinlemesine anlayışlıdır. Ondaki bu empati hep yerli yerindedir, ama asla şiddet öğütlemez. Orhan Pamuk yazarak keyifleniyor, bundan haz almış oluyorsa; bu da onun tek ihtiyacının içini dökerek ferahlaması anlamına gelebilir. Canım işte önünde sonunda hepimiz 'varız' demeye, varlığımızdan sevinç duymaya getirmekteyiz (!) Bu da kuşkusuz el ve kol kuvvetiyle beş çocuk beslemeye çalışanlara göre bir keyif değil. Ancak sayısı onlardan çok daha az fikir emekçilerine layık bir teselli neşesi...

Benim için bir romana başlarken ağır basan neyse, yazarken de odur. İnsanları eğitmek gibi didaktik bir fikirle başlamam işe; çok satsın, çok okunayım; öyleyse şundan şukadar, bundan bukadar koyayım diye de sıvamam kolları. Aklımdan bile geçmez. Bütün mesele içime düşeni nasıl inşa edeceğim, bilinir kılacağım meselesi. Diyelim ki, hız ile yavaşlığın bir köşebaşında çarpıştığı ânın bilinci beni tam şuramdan yakaladı; işte artık bu bilinç ânı girdisi çıktısıyla bir polisiye yazıyormuşum gibi kovalar durur beni. Bu da zaman denen şey-

le hesaplaşmak demeye gelir. Başlarda değindiğiniz 'tarihle oynama'nın yazara bahşettiği bir keyif de yok değildir. Bir anlamda şöyle: Nerede sanki durup dururken bir çarpışma, bir çatışma, işte orada ateş basarcasına muhalif bir silkinişin sesi... Bu sesin yankılanışlarına kulak vermeden duramam. İçine düştüğüm haller bunlara benzer şeyler işte...

11./ Yazarın kitaplarını okumuş, bunlar üstünde olumlu olumsuz fikirleri olanlarla, genel anlamda edebiyat, sanat, kültür üstüne görüşleri bulunan kişilerle konuşup tartışmak şimdi olduğu gibi zevkli, güzel bir şey; aynı zamanda da sohbeti koyultucu. Bu şimdiki sorunuza bir yanıt olabilir belki. Romanlardaki zaman ve kelime ekonomisine bir kapı aralama açısından, demek istiyorum.

Başka söyleşilerde de belirttim sanıyorum: Tiyatro oyunu yazmak demek, zamanla sınırlılık demek; bunu gözönünde tutmak. İzleyiciyi bir tiyatro salonunda üç saatten fazla oturtamazsınız; müzikaller, şiirler, danslar, film/kukla gibi görsel avlayışlarla belki, ama metinle, diyaloglar, yani sözler, kelimelerle asla... Bazı roman yazarları kendi düşüncelerini kahramanlarından birinin ağzına verir, anlattırır dururlar. Sahne oyununda bu olamaz. Burda 'evet' ve 'hayır'lar bile boşuna söylenmemeli. Öyle bir 'peki' dedirtmelisiniz ki, bunun altında sekiz on cümlelik bir anlam yatmalı. Çehov'un dediği gibi: "Eğer oyunda bir tabancadan bahsedilmişse, o tabanca mutlaka patlamalıdır." Ben bazı romanlardaki şu buna dedi ki: ... ... O da ona dedi ki: ... ... Bu sefer öteki de: ... ... diyorsunuz ama:

... ... diye cevap verdi vb. zamanın gerekli akışına ve anlamına tek katkısı bulunmayan diyalogları okurken şöyle bir baş hareketiyle bunları kitaptan silip çıkardığımı farketmişimdir. Bu bana romandaki diyalogları olabildiğince azaltma uyarısı yerine geçmiştir. Roman okurunu zora koşmak için değil bunun böyle oluşu. Onu bu noktaya gelene kadar leb denmeden leblebiyi anlamasına hazırlamak.

Eskiden romanların son sayfasına 'son' veya 'bitti' diye yazılırdı. Sanki romanın namazı kılınmış, mezarına gömülmüş gibi. Böylece yazar okura apaçık el koymuştur. Haberiniz olsun, bu iş burda böylece bitmiştir, demekte; onun tasavvur etme özgürlüğüne el koymaktadır. Ben 'final'in açık uçluluğuna ilk romanımla başlamışımdır. Fakat yayıncı okura bir yardımda bulunmak istemiş olacak ki, son sayfanın sonuna bir 'bitti' kelimesi attırmıştır. Ayıptır söylemesi; kahrolmuştum. Doğrusu hayatım roman değil ama, romanım hayattır.

12./ 'Erkek yazar'ların kitaplarındaki kadına bakışları, hayatta olduğu gibi hep ufalayıcı, cinsel obje açısına odaklanmıştır; kadın haklarına saygılı, feminist kocalar, sevgililermiş gibi yapmaya çalıştılarsa da bu yalancıktan öyledir. Ben hep sert feminist kadın yazarlar ikinci sınıflıktan sürekli şikâyet etmelerinin, yani kendilerinin yanıbaşına 'erkek yazarlar'ın eserlerindeki, romanlarındaki, hattâ incelemelerindeki kadın cinsine yaklaşımlarını koysalar birden asıl onların ikinci sınıf olduklarını, kendilerine ise rahatça birinci sınıflık payının düşeceğini düşünmüşümdür. Şimdi burada istatistik veri-

ler, iki cins arasındaki farklılıkları aşma girişimlerinin ilmine bilimine dalmaksızın şukadarcığını söyleyeyim ki: Erkek cins hep 'erkekliğine tutsak' bir cins büyüyememiş çocuktur. Öylece de kalakalmıştır. Açıkçası, önümüzde duran asıl sorun erkeğin erkeklik sorunudur. Kadınlar değişimlere karşı daha açıklar, buna daha yatkınlar çünkü durumlarından hoşnut değiller. Kendilerinden kurtulmak istiyorlar. Ne kadar ezilirsen o kadar başkaldırır, direnirsin. Fakat nasıl? Sanırım sorunuzun yanıtı işte bu 'nasıl'da yatmakta. Kapitalist değerler baskısı sonucu toplumumuzda pek çok şey 'değiştiği' gibi 'kadının yazgısı' da değişmekte... Bütün dünyada böyle bu.

Kadınlar eskisine oranla yavaş yavaş 'ev kadını' olmaktan çıkmış, dışarda çalışmaya başlamış, bir anlamda 'ekonomik özgürlüklerini' kazanmaya başlamışlardır. Kadın ile erkek arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde belirleyen şeylerin önemlilerinden biri bu. İkinci elden gelir sağlama, dayanışma ilişkileri de değişmekte. İyi. Peki ama nasıl? Ne yönde? İşte burası iyi değil. Kadınlar kendilerini otoriteye aday görmeye, 'erkek gibi olmaya' başlamakta. Baskı ve şiddeti ele geçirme eğilimleri gittikçe artmakta. Nasıl yani? Bizde daha yakından gözlemleyip görebildiğim kadarıyla şu otorite sahibi olma eğilimleri yanısıra 'özgürleşme' halleri de yüzeysel. Yani biçimsel. Günümüz değerler sistemine bakarak söylenebilir ki, nerdeyse genel anlamda kadınlar şöyle noktalar çevresinde dönenmekte, döne döne ölesiye yorulup düşmekteler: Eros, aşk adına göze girmek, dolayısıyla tüketim, tüketim dolayısıyla lüks, lüks dolayısıyla kazanç, kazanç

dolayısıyla düşünce ürünlerinin üstünü örten biyolojik sermayenin, açıkçası bedenin pazara sürülmesi: Haydan gelen huya gitmekte... Bu da bir türlü büyüyememiş, kendinden kurtulamamış erkek cinsin hâlâ daha cinsel objeye bağımlılığının yarattığı bir piyasa. Ezilmişliğin en ezilmişi olan kadının 'özgürleşmekten', yani kurtuluştan anladığı yazık ki gecekondudaki komşusuna filanca firmada mankenlik 'kazandığı'nı, falanca yarışmada güzel göğüs yıldızı seçildiğini muştulayabilmek... Piyasanın malı.

Aydınlanmış, feminist bilinç edinmiş erkeklerimiz de kadınlarla tüketim yerine daha yaratıcı ilişkilerinde sık sık yaya kalmaktalar; çünkü kadınlar da onlara sık sık ana kucağı ikram edip epeyce de onların çağdaş kahramanlıklarına âşık olmaktalar: Haydi buna da eşitlik peşindeki aydınlanmış bizlerin zaferi, diyelim! Eski destanların Giyom Tel aşkına, Ortaçağ'ların Külkedisi masalına kavuşmanın (!) zaferi. Tevekkeli Milan Kundera zamanımızın Ortaçağ'a dönüş zamanı olduğu düşüncesi üstünde öyle uzunboylu durmakta...

13./ Doğrudur. 'Nükleer çağın değerleri'ni 'tüfek icat oldu / mertlik bozuldu'yu bilmeden anlayamayız. Sanayi devrimi, teknolojik girişimler çevreyi de yaşanmaz, soluk alınamaz hale getirmekte. *Yazsonu*'ndaki betimlemeleri özellikle bunun için öyle inceden inceye uzun uzun yazmışımdır. Aslında bu romanı salt bu amaçla yazdım. Bakir, tertemiz kumsalların üstündeki TİT (Türk İntikam Tugayı) şifresini bile gözden kaçırmamaya çalışarak.

"Bilinsin ki dünya denen yerde bir zamanlar böyle cennet misali yerler de vardı yaaaaa, lakin işte..." demiş olabilmek için; yerküremize bir çeşit şahsî tanıklık. Kuşkusuz, her şey biter, ama yazı bitmez, gibi saf safalak, çocuksu bir hayale belbağlayarak...

Varlıkla yokluk arasındaki kaygan bir zamandayız. Değişimlerin hızının yarattığı belirsizlik. Düşünsenize ortalıkta daha postmodern edebiyatın p'si bile yokken yayınlanmış bu romanın Avrupa üniversitelerinden birinde incelenerek bir 'pre-postmodern' roman olduğunun ortaya çıkarılmış bulunması aklımıza gelir miydi? *Yazsonu*'nun İngilizcesi bu yılın nisan ayında New York'ta yayınlanmış bulunuyor. Bakarsınız elin okuru bu betimlemelerin tuzağına düşmüş de tatillerini oralarda geçirmeye heveslenivermiş! Aman sakın yine ırza geçme olayının kurbanlarından biri olmasın da.

14./ Genellikle bu konuda suskun kalmayı yeğledim. Genç yazarların yazma ve yayınlanma hızına yetişememekteyim. Sizinkine benzer bir soru bana yazarlığımın 55. yılını kutlama toplantısında da sorulmuştu. Toptan, "bunları hemen hemen hormonlu meyveler, mora boyanmış karanfiller, erik yeşili güller gibi buluyorum," deyip çıkmıştım. Vitrinlere bakınca öyle çağırganlar ki, dolapta yer kalmadığı halde, cazip görünüşlerine dayanamayarak uzanıp alıyorsunuz; ama vah vah, elmalardan elma tadı alamıyor, karanfillerde karanfil kokusu duyamıyorsunuz. Beli bükülmüşleri bağışlaması gerekenler bunu da modern sonrası yenilikçiliğinde yaya kalmışlığa vererek omuz silkip geçsinler. Zaten öyle olmakta. New

York'larda roman yazma okulları bitirip dönmüş 'post-modern'liklerden müteşekkil bir kabile: "Bırakın artık şu 1960-70'ler yazarlarını. İş bizde. Kendi popolarımızı biz kendimiz silelim," deyip çıkmışlardır ya!

Şimdilik işte böyle böyle silinme dönemindeyiz. Bakalım artık temelsiz mimarînin neye yararı dokunacak...

15./ Bu meselenin yanıtı sorunuzun içinde. Kapitalizmin yarattığı kendine dahi yabancılaşmış insan, belirsizlik zamanının bir yanıtı değil mi?

16./ Hiçbir şeyden öğrenmedim yazarak öğrendiğim kadar.

Eylül 2008

* *Hece Dergisi, Adalet Ağaoğlu, Özel sayısı.*

MODERN TÜRK EDEBİYATININ KURUCULARI*

Frankfurt Kitap Fuarı'nı bundan önceki ziyaretlerimde de şaşırıp kalmıştım. Şaşkınlığımın yanısıra büyük bir hayranlık. Yayın dünyasının bukadar bir çeşitlilikle, değişik kültür, sanat etkinlikleriyle uluslararası planda buluşup tanışması... Türkiyeli bir yazar olarak derin bir umut kırıklığı yaşadığımı da itiraf etmeliyim. Ülkemde az çok adı olan bir yazarken, yani işte orada varken, uçsuz bucaksız bu kitap fuarında hiçkimseyim.

Canım işte, 'önünde sonunda değişik kültürlerin, dil ve eğilimlerin kol gezdiği bir alışveriş pazarındasın' diye avunmaya çalışmaktayım. 'Ayrıca kitapların yaygın dillere çevrilmeye muhtaç. Müşteri nerde? Hem memleketin bile doğru dürüst tanıtılmamış ki, sıra büyük bir alışkanlıkla ensesine vurup durduğu edebiyat yazarına gelsin!..'

Dünyanın bugünkü gidişi, kimlik politikaları, siyasal, ekonomik, toplumsal çağrılar her yanı tutmuş durumda... Ne olursa olsun, özellikle de böyle bir fuarın hele bugün çokkültürlülük adına değişik toplumların hassasiyetle tanışmalarını sağlaması bakımından önemi

öyle büyük ki! Zaten tam da bu nedenle uluslararası bir kitap fuarında Türk edebiyatı diye bir edebiyatın esamesinin okunmaması yüreğimi çok burkmuştu. Edebiyata, kitaba yıllarını vermiş değerli yazarlarımızdan pek çoğuna kitap dünyasından düşen pay içaçıcı değil.

New York'un büyüklüğüyle ünlü Bams & Nobel Kitabevi'ni birkaç kez dolaşmıştım. Dünyada ulus adına ne biliyorsak hepsinin, üstlerinde ülke levhaları yazılı birer köşeleri var. Türkiye hariç. Oraya son girişimde araya taraya bir Yaşar Kemal romanı görmüştüm. Girişte, kimbilir belki de UNESCO yüzü suyu hürmetine Zülfü Livaneli'nin büyükçe bir fotoğrafı yanında İngilizce yayınlanmış bir kitabı durmaktaydı. Öteki köşede kapı kadar bir Orhan Pamuk fotoğrafı asılı. Meğer Nobel Ödülü'ne adaylığı sözkonusuymuş! Üçü de sağolsun, varolsun. Hepsinin de kendi bilek güçleri sayesinde bir kitapçı dükkânında Türk edebiyatının çanı çalmış oldu. Duydum.

Bizim gelmiş geçmiş hükümetlerimizin hemen hepsi nerede olduğu belirsiz 'Türkiye' standlarında politikalarına yatkın birtakım basımları görünür kılmışlar, kestirmeden para getirici turistik etkinlikleri, saz eserleri ve mehter takımları eşliğinde de Türkiye Cumhuriyeti insanının hayatını 'yokmuş'a getirip durmuşlardır. Ama iç koşullarımız kadar, dış koşullar da zorluyor. AB'ye aday ülke oluşumuz burasını Türkiye Cumhuriyeti toplumunu daha derinliğine tanımaya, insanını 'anlama'ya heveslendirmiş bulunmakta... Türkiye'nin 2008 Frankfurt Kitap Fuarı'nın konuk ülkesi olması boşuna

değil. Asıl mesele, bizlerin önümüze hazırına konmuş bu fırsatın değerini verebilmemizde. İlk ağızda yine içimden, sakın kültürel etkinlik diye, yine davul zurna, mehter takımı ve hattâ kendimize rağmen Batı dünyasında son yirmi yıldır hızla yaygınlaşan 'Mevlana' felsefesine sahip çıkılıştan etkilenip de (Bu felsefe küreselleşme emperyalizminin işine mi yaramakta acaba?) Türkiye standının rafları 'dışpazara açık' hayli gösterişli bu kitaplarla birlikte bol fotoğraflı çok renkli, başköşede oluşları yerli yerinde basımlarla donatılmış olmasın, diye geçmedi değil.

Doğrusu bukadar kuşkularla yüklüyken edebiyatımızı öne çıkaran projelerle ilk defa karşılaşınca derin bir soluk aldım, diyebilirim.

Bu yıl bu fuarın konuk ülkesi olarak bize her anlamda bütün tanıtım kapıları açılmıştır. Tiyatromuz, dansımız, resim sanatımız, bestelerimiz; Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'ya dönmesi istenmiş doksan yıllık hayatının itile kakıla, yasaklarla çarpışa çarpışa da olsa toplum hayatının ufku daha geniş yarınlara yatırım yapmış ve yapmakta olan ürünleri hiç de az değil.

En başta söylemem gereken şeyi şimdi söyleyeyim: Bu fuarda "Bütün renkleriyle Türkiye" sloganı altında gerçekleştirilen etkinliklerden yabancı dillere çevrilmiş, çevrilmelerine destekler sağlanmış şiir, hikâye, oyun, özellikle de roman gibi edebiyat eserleri öne çıkarılmakta. Bu bir yana, yayınevleri ile yazar sendika ve derneklerinin biraraya gelerek projeye kattıkları, eserlerin tarihsel, siyasal, ekonomik ve sosyal durumlarına yönelik

toplantılar da az değil. Bütün bunlar, fuarın konuk ülkesi olmaya yaraşır etkinliklerden. Ama asıl bunların arasına az sonra izleyeceğimiz "Modern Türk Edebiyatının Kurucuları" başlıklı bir panel konulması büsbütün içaçıcı. Bu toplantının açılış konuşmasını yapmaya beni çağırdıkları için ilgililere özellikle teşekkür etmek isterim. Bu çağrıyı hemen ve heyecanla kabul etmişimdir. Çünkü, Türkiye Cumhuriyeti toplumunun bugünkü ruh halini bu panel daha iyi açığa çıkarabilir, diye düşünmekteyim. Son on yıldır yurtiçinde-yurtdışında çağrılı olduğum konferanslarda ısrarla anlatmaya çalıştığım bir şey var: Türkiye 'Cumhuriyet' edebiyatının şiir, hikâye özellikle de roman birikimi önemlidir. Çünkü –'dünya' dememek için 'Batı' diyeceğim– emperyalist Batı'nın İslamî Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma bilgi birikimi, oryantalist duyarlığı, Batıcı laik devlete yöneliş girişimleriyle ortaya çıkmakta olan bir toplumu, bu toplumun insanlarını anlamasına, hattâ anlamlandırmasına yetmemekte. İş edebiyata, onun derinlikli ve çok boyutlu anlatılarına düşmekte. Nobel Ödülü sahibi, değerli 'meslektaşım' Orhan Pamuk için bir TV kanalında, tam da ödülünü alırken yaptığım bir konuşmada söylediğim gibi: Türkiye Cumhuriyeti'nin mistik ve pozitif iki kültür arasında sıkışıp kalmış, daraldıkça daralmış, üstelik etnisitesi zengin toplumunun dünyada bir eşi daha yok. Bugünkü dünyamızda dominyonluktan gelme toplumların misyonerler, ticarî bağlılıklar, şu bu nedenlerle kendinden başkası olmaya zaten alışkanlıkları bize yabancı.

Toplum, hemen hemen ânsızın gelen dönüşümü yaşamaya talim ederken, hem çok kültürlüdür, hem hiç. Hem her yerlidir, hem hiçbir yerli. Hem Cumhuriyet, yani bir seçilmişler meclisi var, hem vesayet altında; askerî darbe üstüne darbe ve yargısına kadar bağımlı. Hem alabildiğince 'hür', hem tarife sığmayacak derecede tutsak. Kendi adıma ben, baştan sona kendi dilimin yurttaşı iken eserlerim sürekli olarak 'yabancı' terazisiyle ölçülüp biçildikçe, Türk romanının 'Batı'dan ithal yoluyla oluşu hâlâ daha geçerliymiş gibi onlarla karşılaştırılıp tartıya vuruldukça, Kıbrıs'taki bir üniversitede nihayet, "Ben ne zaman kendim olacağım!" çığlığı atmak zorunda kalmışımdır.

Kendisi olmak. Türkiye Cumhuriyeti toplumunun, bu toplumun siyasal, ekonomik, toplumsal koşullarının mahsulü olan insanını, Doğu-Batı ikileminden daha ötelere doğru anlayıp anlandırmanın yolu edebiyatının, romanının bilinip anlaşılmasından geçmekte... Zaten ilk kitabı bir aile romanı olan Orhan Pamuk, kendisini kendisinde sorgulayarak bundan sonraki *Kara Kitap* romanında 'kendisi olmak' durağına gelip dayanmamış mıdır? İşte tam da bu nedenle "Modern Türk Edebiyatının Kurucuları" paneli, böyle uluslararası bir kitap fuarında gerçekten büyük bir önem taşımaktadır. Ben de bunun içinde bulunmaktan sahiden sevinçliyim.

AB'ye girmemiz iyi olacaktır, derken toplumumuz, insanımız birliğin öteki üyelerince bilinip anlaşılmadıkça, sanırım bu kapıdan geçiş çabaları boşuna olacaktır. Daralmış bir toplumun ruhunu hissedip anlamlandıra-

bilmek, edebiyatın insan üstüne yaptığı arkeolojik kazılara eğilmekle mümkün.

Böyle diyorum ama, buraya gelene kadar elim çenemde düşünüp kalmadım da değil... "Modern Türk edebiyatı" derken bunun temelini atanlara, modernliğin kurucularına ne zamandan, nasıl, hangi nedenle başlanmalı? Modern edebiyatımız, Batılılaşma sancıları içindeki Cumhuriyet döneminin romanı, demeye mi gelmekte? Yoksa İstanbul Üniversitesi İngiliz edebiyatı profesörü Sayın Berna Moran'ın yazar biyografilerinden çok eserlerinin tanıklığına başvurarak ortaya koyduğu üç ciltlik *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* incelemeleri mi rehberlik etmeli? Bu incelemede sözkonusu olan siyasal dönemlerin hepsine mi bakmalı, yoksa Ahmet Mithat'tan kalkıp Peyami Safa'nın 1939 yılındaki *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* ile yine aynı yazarın Doğu-Batı çelişkisini en görünür biçimde sergilediği *Fatih-Harbiye*'sine de mi başvurmalı? Ya Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şıpsevdi*'si? Bu da edebiyatımızın modernliğine en yerel tuğlalardan biri olamaz mı acaba? Tanzimat'ın yenileşme hamlelerinden kalkıp gele gele buralara kadar gelindi ama asıl, Ahmet Hamdi Tanpınar'a, onun *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'ne de başvurulabilir. Böylece Moran'ın son iki cildinde Cumhuriyet edebiyatına kadar gelinmiştir. Sabahattin Ali'den Yusuf Atılgan'a varılabilinir. Tam bu noktada, değerli panelistler, özellikle de her şeyi bilebilen izleyiciler karşısında azıcık cesaretim olsa, "Aslında modern Türk edebiyatının kuruluşunun temelini atan *Memleketimden İnsan Manzaraları* ile Nâ-

zım Hikmet şiiridir," diyebilirim. İstanbul, Haydarpaşa Garı. Tek mekânda çok yer, tek zamanda çok zaman, bir sesten çok ses, bir şarkıdan çok şarkı. Bir yaşlı hamalın sırtında ise dünyanın bütün sınıfları: Bütünlenmiş bir çok boyutluluk. Hamaset yok, ideolojik tapınma yok. İnsan manzaraları destanı var.

Kuvayı Milliye Destanı (Kurtuluş Savaşı efsanesi), Anadolu insanındaki gizilgücün bilmem kaç ciltlik romanı değil midir? Hani edebiyat eleştirmenimiz Fethi Naci'ye *İnsan Tükenmez* dedirten?.. Modern Türk edebiyatının kurucularına nerden, kimlerden başlamalı? Yıl 1950'lerdir artık. Nâzım Hikmet, yerinden yurdundan edilmişken ilk adımlarında bütün Avrupa'nın bağrına bastığı şair. Modern öncesi, modern sonrası: Nâzım Hikmet bilinmekte. Türkiye Cumhuriyeti insanı da beraberinde... Arkası boşlukta kalamazdı. İşte onun Orhan Veli'leri, Sait Faik, Oktay Rifat, Melih Cevdet'leri; Güneydoğu, Ağrı Dağı, Toroslar efsanesi ve Yaşar Kemal (ki açılan bu parantezin öte başında İstanbul'uyla Orhan Pamuk olacaktır). Bir uçtan bir uca, bu parantezin içini, köyden kente göç insanlarını bütün insanlıklarıyla bağrına basan Orhan Kemal, *Devlet Ana*'sıyla Batıcılık anasının peçesini kaldırmış Kemal Tahir, lütfen kusura bakılmasın ama, bugün artık seksenlerinde olup sivil asker bürokrasi nikâhını kıymış, üstüne düğün dernek düzenleme densizliğini göstermiş bendenizin de doldurmuş bulunduğu modernler... Bir yanda Behçet Necatigil ve Ahmed Arif'ler, öte yanda Turgut Uyar ve Edip Cansever şiirleri, yanısıra Sabahattin Ali ve Yusuf Atılgan ro-

manları, modern Türk edebiyatının sağlam temelinde yükselen kolonlardır, denemez mi acaba? Üstelik bu yazarların hemen çoğu 1950'lerin çok partili bir sözde demokrasiye geçiş çalkantılarından doğma darbe yıllarının içerisi dışarısıyla maddî, manevî tanıklarıdır...

Frankfurt Kitap Fuarı 2008, konuk ülkesi adına vaktiyle toplumlarının ruhuna ışık düşürmüş yazarlar... Yayın dünyası hepsini bilmeli; yabancılar, onlar her şeyden önce Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin darlanmış insanıyla bunları okuyarak tanışmalı. Sayın Berna Moran'ın üç ciltlik *Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış* çalışmasının son cildinde ele alınan yazarlardır belki de modern edebiyatımızın temsilcileri... Değerli panelistler belki de 12 Mart'tan geçerek 1980 askerî darbesinin içine kapalı, suskun yazarlarının içsel birikimlerinden doğma yeni bir edebiyatı da ele alacaklardır. Bilemiyorum. Merak ediyorum, demesem, yalandır. Ancak globalleşmiş dünyamızın karnavalesk görünümüne bakınca Rabelais'nin tamtamına kendisi olabilmiş *Gargantua*'sı ile Cervantes'in sürekli postmodern *Don Kişot*'u da ister istemez akla düşmekte... Modern yazarlarımız, Milan Kundera'nın "Nükleer çağ giderek mağara günlerine, Ortaçağ'a dönecektir" demesi gibi, daha yakınlara Gargantua'lık dönemlere yaklaşabilecekler belki.

Helsinki Yurttaşlar Derneğimiz "modernleşme ve çokkültürlülük" üstüne İstanbul'da bir toplantı yapmıştır. Nerdeyse on yıl oluyor. Toplantıda sunulan bildiriler bir kitap olarak da yayınlanmıştı. Kitabın tanıtım yazısında şu satırlar vardır: "Dünyanın gidişi, milliyetçiliğin yük-

selmesi, kimlik politikaları ve 'öteki' sorunu uzun zamandır süren tartışmaların merkezinde yer alıyor. Kimlik politikalarının birbiriyle çatıştığı ortamlarda birarada yaşamak, 'öteki'leştirmeden yaşamak üzere politika üretmek anlamlı bir hâle geliyor. Çokkültürlülük ve çoğulculuk, demokratik bir toplum olabilmenin ve birlikte yaşayabilmenin anahtar kelimeleri olarak telakki ediliyor. (...) Kendini Avrupa'ya, Avrupa'yı kendine ötekileştiren Türkiye'nin, Avrupa'yla bütünleşme sürecinde ortaya koyacağı performans devletten topluma doğru değil, toplumdan devlete olabildiği sürece anlam kazanacak..." Bu sivil imkânı araştırmamızın yollarından biri de "modern Türk edebiyatının kurucuları"nı aydınlatma tartışması olmasın?

Bugün bu imkânı, Türkiye Cumhuriyeti toplumunun bütün çelişkilerine, bunalım ve tepkilerine edebiyat ve sosyolojik bağlamda bilimsel olduğu kadar içinde yaşayarak da tanıklık etmiş değerli panalistlerimizden daha iyi kimler kullanabilirdi ki?.. İçimde taşıdığım bu sahici güvenle sözü saygı ve sevgilerimle kendilerine bırakıyorum.

Kasım 2008

** 2008 Frankfurt Kitap Fuarı'nda konuk ülke olmamız nedeniyle, Turizm ve Kültür Bakanlığımızın çağrısı üzerine orada yaptığım konuşma.*

ÖZÜR DİLEME

Giriş:

(Öne alındığım için hem size, hem değerli panelistlere teşekkür ediyor, herhangi bir fikir kanadına ters düşüp düşmeyeceğini bilmeksizin, kendilerinden peşinen özür diliyorum. Ne de olsa bu akşam, her zaman ilgimi çekmiş olan "Tarafsız Bölge" programında buluştuğum siz program yöneticisiyle birlikte sayın panelistlerin genel olarak basının değişik gazetelerinde köşeleri ya da siyasal örgütlerle ufak/büyük bağlantısı var. Böylece kendilerinin şimdi tartışacağımız 'özür dileme' meselesi hakkındaki görüşlerini kısmen bilmekteyim; bense umulmadık biçimde, doğrusu aklımın almasında zorlandığım, kıyasıya tartışmalara, 'vur-kır'lara yolaçtığı bir ortamda fikrimi pek açıklayamadım. Malum bildiriye tek başıma karar verip attığım imzadan sorumluyum ve bunun kendimce anlamını "umarım eksiksiz" açıklama imkânını ancak şimdi, 'ilk defa' neyse ki sağsalim kavuşmuş bulunmaktayım.)

Hemen şunu söyleyeyim ki, ben 'özür dileme sorunu' hakkında, "Asıl onlar bundan, asıl bunlar ondan özür dilesin!" bağlamında bir tartışmaya girmek niyetinde değilim. 'Geçmişte şunlar şöyle şöyle olmuştu, bunlar böyle böyle olmuştu' gibi bilimsel ya da milliyetçi/ırkçı dürtülerle girişilen paslaşmalar alanına da özellikle adım atacak değilim. Ben, 'özür dileme bildirisi'ne attığım imzadan 'özür dileme' kavramının, insanların kendilerini aşıp aşamadıklarına bağlı, tartışmalara çok açık bir kavram olduğunu bile bile, buna kendi adıma biçtiğim değer nedeniyle imza attım. Hattâ, bu kavram yerine pekâlâ nerdeyse yüz yıl önce olmuş da bir türlü bitememiş davranışların yarattığı bir insanlık trajedisinden dolayı "mahcubiyet duyuyorum" diyerek 'mahcubiyet' kavramını kullanmak istediğim halde, genelgeçer anlamda biçilen değeriyle, özür dileyeni aşağılayıcı kılacağı gibi bir tokatlanmaya razı olarak, buna boyun eğerek imzaladım. Çünkü kindarlığı yok etmenin, kindarın içindeki zehri akıtmanın yolu balta-kılıç-bıçak ya da silaha sarılıp 'öç almak'tan, bu akıl çağında, dahası içinde yaşadığımız şu toplu kıyıma apaçık nükleer zamanda kan davası gütmekten değil, özür dilemeyi bilmekten geçmekte. Fikrim böyle. Elimizde kalan tek yol bu. *Özür dilemek, dilenen açısından utandırıcı; dileyen açısından değil. Özür dilemesini bilmek, dileyen açısından çağımız insanının vara vara varmış olabileceği en anlamlı bir nokta.* Kanımca, geçmişte Voltaire'in, "İtham ediyorum"uyla (J'accuse!") *Hakikat* (Gerçek) yazarı Émile Zola'nın ve hattâ otokrasi ile Cumhuriyet ara-

sında ikilemlere düşmüş Lamartine'in bile vicdanen varmak isteyip de varamadıkları bir nokta. Dreyfus Davası 'tekil' sanılabilecek bir dava. Onları anlıyorum, çünkü 'toplu kıyım'lardan habersizdirler. Bense haberliyim. Azbuçuk duyarlık sahibi bizler haberliyiz. Hem de fazlasıyla. Akıllara gelebilecek hiçbir anlamda suçlu olamayacak çocukların yaşama haklarına hiç mi hiç sahip olamadıklarından haberliyim. (Haberliyiz.) Bunu böylece bilip gören benim kendi adıma özür dilemek de vicdanen insanlık hakkım; benim kendi hakkım.

TC Devleti'nin bir yurttaşı olarak, yıllardır uzayıp duran büyük bir gerginliğin aşılması gerektiğini söyleme hakkımı da bu nedenle kullanıyorum.

Yaşadığım çözümsüz tekrarlara karşı bulabildiğim tek çözüm yolu şimdilik budur.

Sözkonusu insanlık trajedisine katkısı olanlar ve parmaklarını doğrudan kendilerine çeviremeyenler kimlerse, utanmak onlara düşmekte...

Not: Bundan sonraki şu bölüm, vakit darlığından ötürü "Tarafsız Bölge" TV programında söylenememiştir:

Geçtiğimiz pazar günü bir TV kanalında adım geçmiş: Ahmet, Samet Ağaoğlu ailesine, kısaca genlere bağlı bir değer biçimidir sözkonusu olan. Ruhat Mengi'nin Star TV'deki bir pazar programında konuşmacılardan Karadeniz üniversitelerinden birinde dekan yardımcısı bulunan 'Azerî' bir öğretim üyesi, "O büyüğün büyüğü, soylunun soylusu Ahmet Ağaoğlu ailesinin içinden Adalet Ağaoğlu gibi 'cahil'in, böylesine körelmiş birinin çıkacağı aklıma gelir miydi?" vb'lerle beni yere batırmış-

tır. Bu aileyle ne benim, ne eşimin bir bağı var. Kızlık soyadım Sümer. –Kimlik ve kişilikleri soyları soplarıyla tartan zihniyet sahipleri için bu da halis muhlis Türk demeye gelebilir– ama böyle bir sahipleniş de, Adalet Ağaoğlu'na soydan öteye 'sopla' değer biçen bir öğretim üyesinin seviyesine düşmeye boyun eğmek büsbütün tenezzül ister. Canım işte, öyle bir bağ bulunsa da, bulunmasa da, doğumundan olduğu gibi nüfus kâğıdındaki belirlenmelerinden de herhangi bir 'sorumluluk' payı taşımayan insanoğlunun bu 'resmî' belirlenişlerden ötürü bağra basılması ya da çöpe atılması ırkçılığın, faşizanlığın daniskası değil de nedir? Maddî, manevî en minik eksiğine kadar bütünlenmiş faşizm! 'Kökenlerin doğumdan önce okunabildiği günümüzde' 'bütünlenmiş faşizm' üstünde çok daha derin bir hassasiyetle durulmalıdır.

23 Aralık 2008

Not: CNN TÜRK'te "Tarafsız Bölge" programındaki konuşma.

'HALKEVİ'NDEN 'KÜLTÜR MERKEZİ'NE

Nallıhan'ın çok yerinde ve anlamlı bir kültürel kazancı. Dünden bugüne kültürel değerler sürekliliğinin önemini simgeleyen yepyeni bir yapım: Hem de dün olduğu gibi bugün de Nallıhanlıların elleriyle kollarıyla, keseleri ve bilinçleriyle omuzlarında kurdukları 1930-40'lar Nallıhan Halkevi'nin aynı yerli malzemesine sahip çıkılarak, imajı hiç bozulmaksızın onarılıp genişletilerek günümüze cevap verecek şekilde hayata bağlanışı: Nallıhan Ayhan Sümer Kültür Merkezi.

Bu kültür merkezinin 12 Mart 2009 Perşembe günü öğleden sonraki saatlerde yapılmış olan açılış törenine başta sayın Ankara valisi olmak üzere sayın Nallıhan kaymakamı ve belediye başkanı tarafından burada doğup ilkokulu burada bitirmiş bir yazar olma sıfatımdan ötürü çağrılmış bulunmaktaydım. Nallıhan'da sanat ve diğer kültürel etkinlikleri kucaklayacak bir merkezin bulunması o kadar isteyip özlediğim bir şeydi ki, açılışa koşa koşa gittim ve 'birçok açılış törenlerinde' ezbere aldığımız genelgeçer bir törenin çok dışında bir etkinlikle karşılaştım. Bir kültür merkezi olmanın içeriğine yaraşır incelikle düzenlenmişti her şey ve öylece akıp

gitmekteydi. Vali beyin şaka ve duygu dolu sivilin sivili konuşmasında işaret ettikleri gibi, sanki Nallıhan'da kim varsa, merkezin dış alanının yaslandığı duvarların üstündeydi, hem de duru bir nehir benzeri akıp giden törene tek kirli bir şey atılmaksızın. Nallıhanlı mimarımız, eski belediye başkanlarından Sayın Ahmet Önen'in eski ile yeniyi birbiriyle uyum içinde bütünlemesi başlıbaşına bir sanat eseri. Farklı seslere sahip olduklarını kendiliğimden sezdiğim sayın Nallıhan kaymakamı ile belediye başkanının bende yarattıkları huzur duygusuna ne demeliyim? Bu merkeze babamızın mesleğine, emeğine büyük bir saygıyla dünü çok daha güzelleştirerek bugüne yine tek başına kendi omuzlarında taşımış, doğum yeri Nallıhan'a ilgisini bir an bile kaybetmemiş kardeşim Ayhan Sümer'in adının verilmesi, yakınım olsa da olmasa da tam böyle birinin adının verilmesindeki isabet gibi, başlıbaşına büyük bir değerbilirlik. Ayhan da yine üstüne düşeni yaptı: Törende içtenlikle, samimiyetle konuştu; hakkını verenlere teşekkürlerini sundu. Doğum yerimizde birlikte geçirdiğimiz günlerin bütün anıları belleğime hücum etti; gözyaşlarımı tutamadım.

Açılıştan sonra burada, *Nallıhan'ın Sesi*'nde değerli okul arkadaşımız Nusret Mutlu'nun dile getirerek hepimizi bilgilendirdiği gibi, hatırladığım ilk halkevi açılışından sonra halkodası adıyla '40'lara, oradan nerdeyse '50'lere kadar süren çalkantılı hayatı boyunca burasını Nallıhan köylerinden, yaylalarından inip gelerek 'inşa etmiş' yapı ustalarının önünde gerçekten de derin bir saygıyla eğilmeliyiz.

Açılış boyunca sahiden duygulandım; anılar belleğimde sahiden dirildikçe dirildi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan sonra kız çocukların da okula gönderilmesini mecbur kılan yasanın çıktığı yıl, yanılmıyorsam 1933. Eskiden erkek çocukların nüfus kâğıdındaki doğum yılı –şaka olsun– biraz da ailenin ihtiyacı gereği, onların askere gitmesini uygun buldukları zamana göre de ayarlanırmış. Kız çocukları okula gönderme yasası çıktıktan sonra da galiba onlarınki de –birazcık hatır gönül işi derken– azıcık da okula başlama yaşı olan 7 yaşa göre 'ayarlanmıştır' denilebilir; çünkü üç erkek kardeş arasında tek kız çocuk olarak benim bir nüfus kâğıdına sahip olduğum yıl tamtamına 1933.

Hikâye ya da değil, bu olasılık edebiyatta benim çok işime yaramıştır: Annemin yanısıra, evdeki erkekler ordusu arasındaki yerimi tayinde, içimde yeşeren bu türden mizah ruhuma borçlu bulunduğumu da düşünmüyor değilim.

Ayhan Sümer Kültür Merkezi'nin açılış töreninde içine yuvarladığım anılar selinin kaynağı budur, diyebilirim. Çünkü işte, 1933'te başladığım ve birçokları tarafından 'Ermeni Evi' diye anılan ilkokulum tam şurda işte. İlk 'halkevi'nin karşısında ve şimdi ikisi de birbirine tıpkı o zamanlardaki gibi göz kırpmakta. İlkokulum iyi ki yıkılıp bozulmamış. Doğduğumuz evin başına gelen henüz buranın başına gelmemiş. Resmî daire olacakmış; mimarîsi korunsun, çocukluğumda dünyanın en güzel yeri, diye bildiğim ve merakıma yenilerek ilkokula başladığım yıllarda kaçak yollardan bağına bahçesine, ken-

dimce denizi görmek üzre 'dağına tepesine,' tarihten kalma kilisesine ayak izlerimi bıraktığım Nallıhan'ın füsunkâr ruhu artık bütünüyle uçup gitmesin de... Doğduğum Nasuh Paşa Mahallesi'nin 'Koca Han'ı eski tarihî dokusuna kavuşturulacakmış. Ne güzel haber! Muhafazakâr değilim, değişimden yanayım, çünkü hayatın değişkenliği doğanınki gibi, herşeyin üstünde. Ama değişim derken tarlanın verimli toprağını hoyratça kurutup çıkmak niye?

Babamızın 'Kör Hafız' sıfatıyla 'hatim indirdiği' Nasuh Paşa Camisi'nin ezan sesleri hâlâ daha kulaklarımda; olgunluk yaşımda bu makamın ahengini Bach'ın orgla çalınan kilise dualarının ahengine öyle yakın bulmuşumdur ki...

İlkokuldayken hiç aklımdan çıkmayan şeylerden biri de şöyle bir akşam işte: Annemle babam, "Halkevine gidilecek mi, gidilmeyecek mi bu akşam?" diye bir şeyler konuşuyorlar. Güner Sümer henüz doğmamış. Yaramaz, çok hareketli abimiz Dr. Cazip Sümer pek ortalarda görünmüyor. Kardeşim Ayhan'la ben varız. Akşamüstü karanlığı. Babamla annem tarafından büyükbabam Nallıhan 'müddeiumumîsi' Fuat Önder yanımızda; Ayhan'ın eli elimde ağır ağır yürümekteyiz. Nereye? Halkevine. Neden? Radyo 'çalınacakmış'. Ankara Radyosu'nun sesi ilk defa Nallıhan Halkevi'nden duyulacakmış; demek ki oraya bu nedenle bir de radyo konulmuş. Büyükler dahil, birçok kişi masadaki dört köşe ahşap görünümlü bir şeye kulaklarını dayamışlar, "İşte işte! Dinle, işittin mi? Duydun mu? Cızırtılar var, bir şey

anlaşılmıyor, aa niye, şarkı türkü veriyorlar ya, susun; dinlesenizeee," diye mırıldanmaktalar. Ben de cızırtılar arasında bir müzik sesi işitir gibi oluyorum; bir insan 'sesi' de var: "Sayın dinleyiciler şimdi sizlere..." diye bir şeyler söylüyor. Yüzü yok. Kendisi yok. Ortalıkta şarkıcılar türkücüler, sazcılar falan da yok, ama onları işitiyorum, sesleri var kendileriymiş gibi: Şaşkınlıklardan şaşkınlıklara düşmekteyim. "Nallıhan Ayhan Sümer Kültür Merkezi"nin tarihi bana göre tam da o gün başlamakta işte. Açılışı 2009 Mart ayının bir gününde yapılan bu kültür merkezinin içinde salon kadar geniş bir bölüm var: İçi boydanboya Türksel armağanı bilgisayarlarla döşenmiş. 1936'larda falan Nallıhan Halkevi'nde ilk defa bir radyo yayını sesiyle tanıştığım zamanki gibiyim: Şaşkınlıklardan şaşkınlıklara düşmekteyim.

Nisan 2009

SEVGİLİ ERDAL ÖZ İÇİN MEKTUP

Sevgili Can Öz,

Seni ve anneni iki nokta üstünde bilgilendirip aydınlatmak için yazıyorum:

I.- Ankara'dan İstanbul'a ve Can Yayınları'nın kuruluşundan yüreğimi acılara boğan büyük kaybına kadar değerli yazar dostum, babacığın Erdal'la 'tarihî' diyebileceğim anılarımın önemi sayısında değil, içeriğinde olduğu için kitap/edebiyat dünyamız adına gerçekten anlam yüklü. Erdal Öz biyografisinin incelenip yazılmasını sevgili Ayşe Sarısayın'dan isteyerek ona emanet etmeniz kendi adıma benim için gerçekten iç rahatlatıcı olmuştur. İlk hikâye kitabı bana ne kadar iyi ve çok umut verici olmuşsa, öyle. Bilindiği gibi benim bu umudumu hiç yalancı çıkarmadı.

Bütün bu güzelliklerden sonra 'Erdal Öz kitabı' bütün anı-duygu-düşünceleri depreştirici *Unutulmaz Bir Atlı* adı altında yayınlandı. Üzülerek, utanarak itiraf edeyim gidip almadım; açıp bakmadım. Çünkü Ayşe'nin hiç yapmadığım biçimde "bu kitap için ben de konuşabilirim" gibisinden bir sarkıntılık yapmışsam, çok güç

şartlar altında çalıştığını bildiğimden bundan böyle onu kendi haline bırakmışsam da, bana kendiliğinden bir yaklaşımda bulunmadı. "Erdal'ı Ankara'daki ilk kitap dükkânından, bir adımlık TRT günlerinden, Deniz Gezmiş'lerin yanısıra içeri atılıp dışarı çıkarıldığı günler evinde kucaklaştığım zamanlardan beri tanırım" 'bilirkişiliğim' havada asılı kaldı. Arkadaş Yayınları'nda neler çektiğini usul usul, zarafetle bana açmıştır. Can'ı kuruşu hayatı boyunca gösterdiği anlam yüklü cesaretlerinin en güzelidir. Yolunu çizdi; hayalini gerçek kıldı; bir başka gün Gazeteciler Cemiyeti'nde oturup yemek yediğimiz gün bana utangaç bir delikanlı gibi, "Adalet yahu, kaç 'kadın yazar' kalkıp bana geldi, öykü kitaplarını yayınladım; bir tek sen bir kitabını yayınlamam için kapımı çalmadın," deme zarafetini de gösterdi. Ben de genç kız utangaçlığı içinde ıkına sıkına, "Erdalcığım 'kadın yazar'ların birkaçının aynı çatı altında bulunmaları iyi değildir; başın çok kötü ağrıyabilir," dedim. Birden sırtımı kucaklayıp "Sahi yahu!.. Teşekkür ederim," demesin mi? Hele o, ilkokul öğrencisi gibi kikirdeyişlerimiz... (İşte bunlara benzer şeyler var Erdal'a ait anılarım arasında. Bilmeniz belki hoşunuza gidebilir.) Ayşe'nin bana başvurmayışı kendisine önden konmuş bir engelden ötürü mü acaba, diye delice bir kuşkuya düşmedim de değil. Bu da en berbat itiraflarımdan biri olsun.

Sevgili Öz'ler. Sizlere açıklamak istediğim ikinci 'edebiyat fıkrası'da şu: Bu da Erdal Öz Ödülü koymanızı takiben bunun İhsan Oktay Anar'a verilmesiyle doğmuş bir heves:

II.- *Milliyet Sanat* dergisinden 11 Nisan 2007 tarihli ve altı "*Milliyet Sanat* adına Miraç Zeynep Özkartal" imzalı ve 532 355 00 35 cep no'lu bir faks 'dilekçesi' almış bulunuyorum (faks kâğıdı zaman içinde okunaksızlaştığından aynen buraya aktarıyorum):

Sayın Adalet Ağaoğlu,

The Guardian Monthly dergisi Nisan 2007 sayısında 5 ünlü ve başarılı isme kendi alanlarında 'izlerini' takip ettiklerini düşündükleri ve destek verdikleri genç isimler sordu. Yönetmen Pedro Almadovar Arjantinli sinemacı Lucrecia Martel'i, dünyanın önde gelen cerrahlarından Magdi Yacoup genç meslektaşı Adrian Chester'ı, Portekizli sanatçı Paula Rego heykeltıraş Cathie Pilkington'u, futbolcu David Beckham golf oyuncusu Henrietta Brockway'i, The Smiths'ten tanıdığımız Morrissey ise şarkıcı söz yazarı Kristeen Young'u seçti. Biz de *Milliyet Sanat* dergisi için böyle bir çalışmayı sanat dünyası özelinde yapmak istiyoruz.

Bu nedenle sizin de içinde bulunduğunuz sanat dünyamızdan değerli isimlerin yeraldığı bir liste hazırladık. Bu çalışma 'Tahtınızı kime devredeceksiniz?' sorusuna yanıt aramaktan çok, destek verdiğiniz, öne çıkmasını istediğiniz isimleri kamuoyuyla paylaşmaya yönelik olacak. Uygun gördüğünüz kişiyle ilgili yarım ile bir word sayfası uzunluğunda bir yazı yazmanızı rica ediyoruz.

Sizinle birlikte dosyada olmasını planladığımız isimler şöyle: Türkân Şoray, Sezen Aksu, Yıldız Kenter, Şe-

rif Gören, Kadir İnanır, Yaşar Kemal, Arif Sağ, Suna Kan, Ömer Uluç, Başar Sabuncu, Meriç Sümen.

İmza

Milliyet Sanat'ın bu isteğine verdiğim cevap ve sonrası'nı ekte gönderiyorum. Özetle: Gördüğünüz gibi yarım sayfalık bir yazıyla isteklerini yerine getirdim. Verdikleri tarih içinde kendilerine 'faks'ladım. İhsan Oktay Anar'ı hayranlıkla okumuş, benimsemişken, bukadar 'yokmuş'a getirilmiş olmasını hazmedemiyordum zaten. Benim gibi meğer o da medyadan kaçanlardanmış. Böyle 'kaçış'lar ille de 'yokmuş'a getirilmenin tek başına nedeni olamaz ki. Nitekim olmuyor.

Kısacası ben onun okuduğum kitaplarını da yeniden gözden geçirerek, kendine özel bir yazar oluşunun altını bir bir çizdikten sonra seçimi yapıp gerekçesiyle dileği yerine getirmişim. Bir ay geçti. *Milliyet Sanat*'ta böyle bir 'dosya' yok. İki ay geçti, yok. Başvurdum 'ödevini yerine getirmiş biri olarak bari benimkini yayınlasalar' falan demek zorunda kaldım, çünkü ancak benim açıklamamdan sonra İhsan Oktay Anar adı 'ortalıkta' geçmeye başladı. *Milliyet Sanat* hem çalışmamın üstüne yatıyor, hem herhalde sağa sola 'kâşif pozu' takınıyor. Gördüğünüz gibi, doğrudan Tuğrul Eryılmaz'a yazdım. Onun, bizzat kendisinin doğrudan beni yanıtlaması gerekirken, Filiz Aygündüz telefonla boşu boşuna vaktimden çalıyor: Yok şöyle olmuş da, böyle olmuş da. İşte seçtikleri 'değerli yazar'larına karşı yaptıkları bu. İhsan Oktay Anar'ın son romanı da son yıllarda seve seve oku-

mayı seçtiğim eserlerden biri. Fakat ben elbette, çook daha öncelerinden 'seçimimi' yapmış bulunduğumun bilinmesini isterdim. İyi yazar, kötü yazar: Sonunda insanoğlu insan değil miyiz? Sadece bu haklarımı savunmak için hukukunuza başvurduğumu bilin, yeter. Sevgilerimle. Başarı dileklerimle.

Adalet Ağaoğlu

(Bilgisayarla dostluğum bukadar. Bir yığın hata yapmış olabilirim. Gözden geçirmeye mecalim olmadığı için böylece gönderiyorum. Hoşgörün.)

Haziran 2009

FİKRET HAKAN KİTABI İÇİN SORULARA YANITLAR*

1./ Kuşkusuz yazarlığınızdan önce başladı Türk sinemasıyla ilişkiniz; bir izleyici olarak, Türkiyeli, orta halli, okumaya, öğrenmeye çalışan bir kişi olarak ilk Türk sineması izlenimleriniz neydi?

2./ Star sistemi sineması ile sanatsal verilere dayanan sosyolojik ve sosyo-psikolojik bağlamaları irdeleyen sinema ayrımına ne zaman kavuştunuz, bu bilinç sizde ne gibi değişimler sağladı?

3./ Bunun için ilk gördüğünüz film hangisiydi? Çocukluktan izlediğiniz bu filmin anlamı nedir? Okumaya, gelişmeye çalışan bir genç olarak, bir edebiyat okuru olarak Türk sinemasına bakış açınız neydi? 2000 yılındaki Türk sineması hakkındaki görüşleriniz nedir?

4./ Sinema teknolojisinin ülkemizde gelişmesi, her türlü alet edevatın kullanılmaya başlaması ve bunun yanısıra sansüründe çağdaş sansüre ulaşması, 2000 yılı sinemasına yenilikler getirdi mi, başarılar sağladı mı?

5./ Bazı görüşlere göre sinema artık sanatsal yapısını eskitmiş, demode bir eğlence, heyecanlanma öğesi mi taşıyor?

6./ Sizce romandan, öyküden ve piyesten yola çıkılarak yapılmış bir filmde ya da salt senaryo verilerine dayanan bir filmdeki uyumlar ve uyumsuzluklar neler olabilir?

7./ Tüm bu sorularımız dışında kendi görüşlerinizi sunmanızı rica ediyorum.

1./ Cumhuriyet devletinin 'Batılılaşma-uygarlaşma' ideolojisi çizgisindeki kültürel adımlarının başlangıcında opera/bale/ tiyatro gibi sanatlara yönelişler var. Edebiyat ve roman türüne eğilimler zaten Meşrutiyet'ten beri başlamış bulunmakta. Bütün bunların yanısıra değil de ardından gelen 'Cumhuriyet sineması' üstüne ilk izlenimlerim, değişik dönemlerime göre şaşkın bir hoşnutluk ile kötü bir küçümseme arasında gidip gelen ikilemlerden ibarettir, diyebilirim.

Cumhuriyet ideolojisinin çarçabuk ve bol keseden aşılandığı bir kuşağın uslunun uslusu bir üyesi olarak gördüğüm ilk filmlerimizin şurası iyi bir sinema sanatı, burası değil; şurası şöyle olmalıydı, burası da böyle diye tartacak halde değildim ki. Hem zaten ilk gösterimi 19. yy sonlarında Paris'te yapılmış Lumière kardeşlerin Sinematograf'larının filmi, kamerası, gerekli şusu busu nerdeee?.. Bilindiği gibi bizdeki sinema sanatının hayatımıza girmesi Batı'nın bütün 'modern' keşiflerinin takliden ithalinden ibarettir. Yine de benim açımdan yanılmıyorsam 1930-40'larda artık sinema diye bir şeyimiz de vardı... Nallıhan esnafı olan babamın İs-

tanbul'dan evimize getirdiği taş plaklardan bol bol şarkılarını dinlediğim, elini yüzünü hayalledığim Münir Nurettin Selçuk'u ak perdede bir 'kahveci güzeli' diye görmüştüm ya; hah işte artık uygarlıkta tamamdık. Batı'nın modern kişilerinden biri olmayacak mıydım; olmuştum işte...

Böyle bir kışkırtı zaman ilerledikçe ve biz başkentli olup çıkınca 'yabancı' filmlere de merakımın, koşup bunlara gitmemin yollarını açtı. Biz Ankaralı olur olmaz; ben henüz ortaokulun ilk sınıfındayken Anafartalar Caddesi ile Şengül Hamamı arasına sıkışmış haldeki ilk başkent sinemalarından Sus'ta *Kahveci Güzeli*'nden (1941) hemen önce *Bir Kavuk Devrildi*'yi de (Musahipzade Celal'in müzikli oyunundan yapılmadır) görmüştüm, ama bu filmi unutmalıydım; öyle Osmanlı kılıkları, örf âdetleri falan, ne kadar 'çirkin' idi. Lise yıllarında Ses, Ulus gibi sinemalardan birinde uygarlıkta birinci sanat büyüğümüz Muhsin Ertuğrul tarafından çekilip de adı sinemamızın başyıldızı olarak dilden dile dolaşan Cahide Sonku ile sakallı makallı bir baş erkek rolünü –ki o bitirim 'fahişeye' tutularak ailesini falan perperişan eylemiş, saygıdeğer bir avukat veya doktor iken elellerinde bir otelin yer siliciliğine kadar düşmüş bir erkeğin rolüdür bu– oynadığı *Şehvet Kurbanı*'nı görünce de sinemamız adına pek parlak umutlarım sönüp gitmiştir. Üstelik o filmi ben –şans bu ya– başkentin ilk localı sinemasındaki bir locadan 'Mısır filmidir' diye *Et-Tarik-i Müstakim* (Doğru Yol) adı altında o zamanların çok ünlü ses sanatçısı Ümmü Gülsüm ile pek şöhretli aktör Ab-

dülvahap tarafından oynanışını görmüşümdür. Artık Mısır 'bile' sinema sanatında bizden ileriyse, ahh ah!..

Bu arada, hem de sık sık lisedeki 'inceleme' derslerini kırarak sinema düşkünü olup çıkmış annemle birlikte Judy Garland, Myrna Roy, Tyrone Power'lara koşmaktayım. Hele o Gene Kelly'nin danslarına ne demeli? Yetmedi, Fransız Michèle Morgan'larına, Alman Marlene Dietrich'lerine tutkum arttıkça artmakta... Daha bunlar hiçbir şey değil; sıra 1940'lara ait Ingrid Bergman'lara, Cary Grant'lara gelecek ve 'pat' diye *Casablanca* derken *Üçüncü Adam*! Fakülteyi bitirmişim; artık senaryosunu bulup bir radyo oyunu dahi yaptığım *Sonsuz Sokaklar*'la (La Strada) Fellini'lerim, *Yaban Çilekleri* ve hattâ *Yedinci Mühür*'üyle Ingmar Bergman'larım, giderek M. Antonioni ve Andrzej Wajda'larım... Hele o *Küller ve Elmas*!..

Bizim 'yerli sinema' gözümden düştükçe düşmekte. Henüz daha Yeşilçam'a gelmemiştik bile!.. Henüz çok şükür *Dertli Pınar* (Nezihe Becerikli ve Talat Artamel'le buluşmam), *Hürriyet Apartmanı* ile *Dudaktan Kalbe*, *Boş Beşik* (Muhterem Nur'a bağlanmam), *Vurun Kahpeye*, *Kanun Namına*'lardayız. (Çok şükür, Lütfi Akad!) Bundan sonrasına "Ayhan Işık sinemamızda; oh ne âlâ" diyebilirim ama *Bir Şoförün Gizli Defteri* de var derken, Yılmaz Güney'i perdede ilk görüşüm olan *Alageyik* dolayısıyla, "Çok şükür Atıf Yılmaz!" diye rahat bir nefes alıp vermem gerekmiş bulunuyor.

Senaryo yazımındaki 'darlıklar' ve önden verili değerler yerini edebiyat eserlerine başvurma yoluyla 'yeni

bakışlara' bırakmaktadır. Öyle ki, Kerime Nadir'ler, Esat Mahmut Karakurt'lardan yapılma uyarlamalar usul usul geriye çekilerek Kemal Bilbaşar'ın öykülerinden olma, içerikleri dolgun *Gelinin Muradı* filmi ile *Beyaz Mendil* adındaki Lütfi Akad filmi bende, nerdeyse iyi bir İtalyan filmi izliyormuşum gibi derinlikli izlenimler bırakmış oluyor. Sanırım bu sonuncu filmin ya hikâyesi ya da senaryosu Yaşar Kemal'e ait.

İlk sorunun yanıtı biraz uzunca kaçtı ama, çok yaşamak demek epeyce de çağrışımların, çeşit be çeşit anıların tuzağına düşmek demeye gelmekte... Yine yanılmıyorsam *Gelinin Muradı*'nda ilk defa gördüğüm Fikret Hakan, *Beyaz Mendil*'de 'sosyolojik bağlar içermeye başlayan' sinemamızın en akıl ve yürek çarptıran aktörlerinden biri olduğuna damgasını vurmuştur ya da ben o günden bugüne öyle vurmuşumdur. O bu filmde yabancı aktrisle oynamıştı ama şimdi onun adını hatırlayamıyorum. Aklımda kalan bu filmler sinemamızın olgunlaşmaya başlamasının ilk işaretleridir diyebilirim. Topluca, bizim sinemamızda 'iyi' ve 'kötü'yü sanatsal açıdan ayırt etmeye yolaçan bir dönüşüme ait izlenimlerim böyle. *Üç Arkadaş* da bende olumlu izlenimler bırakmış filmlerden biridir, diyebilirim. Son yılların birinde Paris'teyken Saint Germain des Près'teki bir 'mahalle sineması'nda bu filmin Fransızcasından gösterildiğine rastlamış, bizim *Üç Arkadaş*'ımızın bendeki gönül borcuyla hemen içeri girip izlemiştim. Aradaki bütün ayrıntı ve ilişki farklılıklarına karşın bizimki yine de 'benimki' idi, onlarınki 'onların'...

2./ Yeri geldi; bu sorunun yanıtına şöyle başlayayım:

1957-59 yılları arasında yurtdışındaydım. Lütfi Akad çıkışlarını takiben Atıf Yılmaz, Halit Refiğ, derken Memduh Ün ve ona, belki de hepsine, cevaben Metin Erksan yönetimlerinde ışımış filmlerin ilklerini göremedim. Ne olursa olsun 'star sistemi' ticaretine boşvererek sorunuzda belirttiğiniz bağlamdaki bir bilinç aşamasını 1960'lar öncesi ve hemen sonrasında yabancı ülkelerin sinema ve sinemateklerinde edinmiş bulunuyordum. En çarpıcı örnek olarak *Potemkin Zırhlısı* ile *Yurttaş Kane* ve *Korkunç İvan*'ları sayabilirim. Sinemaya hem 'sosyolojik' hem de 'sosyopsikolojik' açılardan yaklaşılırken bunları, özellikle Ayzenştayn'ın *Potemkin Zırhlısı*'nın yarattığı bilinç aşamasını düşünmemek mümkün mü? Kendi adıma burada salt 1905 Rus Devrimi'nin sosyopsikolojik sathına derinlemesine dalmakla kalmayıp, sinema sanatının teknolojik imkânlarına da bütün boyutlarıyla nasıl sahip çıkıldığı görgüsünü de kazanmışımdır. Derin devleti sinema yolundan görüp bilmek isteyenler için şu sıralarda sinemalarımızda *Korkunç İvan* bir gösteriliverse diye yanıp tutuşmaktayım. Acaba bende de aynı bilinç uyanışını yaratacak mı, yoksa kendi kendime 'biz bu iktidar oyunlarının daha nelerini gördük' diye aşkın bir bilinç iklimine mi yuvarlanacağım? Çok sevgili sinema tarihi yazarımız Sayın Ali Gevgilili *Çağını Sorgulayan Sinema* kitabında Orson Welles'i "Amerikan sinemasının korkunç çocuğu" diye nitelemektedir. Orson Welles'in 1940'lar filmi *Yurttaş Kane*'i (Citizen Kane) iktidar odakları üstüne ne kadar 'korkunç'

bir sorgulayıştır! Bütün gizli iktidar odaklarının 'faili meçhul'lerini dıştan öteye, içe, psikolojiye de uzanan böyle bir sorgulayıcılığın etkisiyle uyanık bir bilince erişememiş izleyicilere "yuh olsun" demeliyim; başka ne diyeyim?

Benim her anlamda sinema sanatını tartma yollarımı ışıtanlar en başta bunlar olsa da, Elbette hepsi değil! Şato bahçesinde maymunlar, alacakaranlıkta bir avuç içine oturuveren 'yerküre'ler mesela... Bunları anlatmakla olmaz; görmüş olmak gerek. Burda yine sinema tekniklerine saygıyla ödenen borçlar sözkonusu... Daha sessiz, yalnız, kıyıya çekilmiş, ama yine de insan haklarına sahip çıkılma bilincinin aşılayıcısı olanlar da var: Benim için bunların başlıcaları İtalyan sinemasından Zavattini ve De Sica yapımları *Bisiklet Hırsızları* ile *Milano Mucizesi*. Giderek tarihle ve özelde kendi tarihleriyle hesaplaşmak sorumluluğu açısından ise *Üçüncü Adam*'ın yanısıra Zavattini'nin *Kaos*'unun altını çizebilirim; *Hiroşima Mon Amour*'larımı atlamaksızın.

Bu filmler benim tiyatroda oyun yazarlığımı, edebiyatta da roman ve hikâye yazarlığımı derinden sorgulamamı, böylece 'toplumsal gerçekçilik' akımının aklarını/karalarını görmemi sağlamışlardır.

Biliyorum, aslolan bizim sinemamızın izleyicide yarattığı bilinç değişim ve dönüşümleri... Sorunun yanıtı bu açıdan olmalıydı, ancak sinemamızın böyle bir dönüşüme uğramasının nedeni de aynı kaynaklardır, diyebilirim. Ne var ki teknikler için ekonomik yoksunluk, içerik, yani derinlerin dibini günışığına çıkarmak için de

'yaratı özgürlüğü demeye gelen düşünce özgürlüğü'nün sınırlanması gibi temel engeller: O yasak, bu ayıp... Senaryoların 'sansürel' denetimleri... Bütün bu sınırlamaları şöyle böyle aşabilmiş, izleyiciye aydınlık bilinç aşılayabilmiş filmlerimizden ilk gördüklerimden biri Lütfi Akad'ın *Yalnızlar Rıhtımı*'dır demek istesem de, diyemiyorum. Bu film bana estetik yönden değişik gelmişti ama değerli Akad'ın bizzat kendisi, "(...) Kuru gürültü; en olumlu yönüyle Antonioni estetizmine varır ve bana çok pahalıya malolmuştur" deyip çıkmamış mıdır? Böylece, salt benim umut ışığım değil, Akad'ın da sinemaya daha aydınlık katkı hevesi zedelenmiştir, diyebiliyorum. Sevgili Atıf Yılmaz'ın 'sosyalist bilinç aşılama' çabasındaki filmleriyle 'Yeşilçam filmleri' karmaşaya gidip gelip dururken Ruhi Su türküleri ve Duygu Sağıroğlu'nun eşine ender rastlanır dekoratif duyarlıkları sayesinde mi desem, *Karacaoğlan'ın Kara Sevdası*, sosyalist bir içerik taşımasına 'rağmen' fazlaca farklı bir iz bırakmamıştır bende.

Ne dersek diyelim, söz gelip dayanıyor Yılmaz Güney'e... Sinemamızın bu 1960 sonrası cesaretine... Bunun borcunun fazlasıyla ödenmiş bulunmasının kaydıyla. Köy halkı, ağalık/ırgatlık, 'aşk'lardaki sınıfsal farklılık ezberlerine cevaben Güney'in *Arkadaş*'ı işte, deyip susayım. *Sürü* diyemeyeceğim, çünkü kendisinin yarım bırakmak zorunda bırakıldığı *Sürü* filmi burda, genç ve değerli sosyalist sinemacılarımız tarafından tamamlanırken kalan kısma eklenen "Ankara" bölümü çeşitli bağlamlardaki yapaylıklarıyla müthiş dökülmekteydi. *Ar-*

kadaş kim ne derse desin, sanatsal etik açısından dürüst bir filmdir; bizde gerçekleşebileceği kadar yeni bir bilinç aşılayıcısı olabilmiştir.

3./ Sinema yolundan yeni bir görgü edinme açısından ilk gördüğüm film *King Kong* idi. Schoedsack ve Cooper'ın 1933 yapımı. Bunun böyle olduğunu kırk yıl sonra öğreneceğim tabii. *King Kong*'u İstanbul'un Galata Kulesi'ne yakın sinemalarından birinde gördüğüm zaman dört beş yaşlarındaydım. Babamın Galata'da bir apartmanı vardı, bazı yazlar İstanbul'a gelindiğinde orada kalıyorduk. Beni elimden tutarak bir 'loca'ya oturttular. Aşağıda, sahnede kocaman bir beyaz perdenin önünde hokkabazlar oynuyor, 'mızıkalar çalınıyordu'. Ne olmuşsa olmuş, film başlamıştır ve ben ömrümün geri kalan zamanlarında başta Galata Kulesi olmak üzere, Notre-Dame'dan sonra Empire State Building de dahil, nerede öyle yümyüksek bir yapı görsem orada bir goril ve gorilin kıllı, iri iri tırnaklı elinde çırpınıp duran sarışınından minyatür bir kız görürüm. Sinemanın hayal gücüme yaptığı bu kışkırtı benden bir türlü silinip gitmedi. Hele kameranın teknolojik zaferi hakkındaki bu silinmez etkisi üstüne bir deneme bile yazmışımdır. Bizim sinemamızda sürekli olarak büyük bir eksiklik ya da 'yok sayma' durumuyla karşılaşıyordum. 1970'lerde Ankara'nın ilk 'sinematek'inde *Decameron*'u gördükten sonra asıl, dönemsel filmlerde bunun ne olduğunu görüp anladım: Işığı bir tablo yapar gibi 'konuşturma'nın yolları; bu beceri. Göl-

geler, gündoğumları, günbatımları etkileriyle zamanın tayini; dönemlerin hayallendirilmesi... *Decameron* filmi, olayın geçtiği Ortaçağ döneminde ünlü ressamların elinden çıkmış büyük tablolar gibidir. Ha bir müzede geçip Tiziano-Tintoretto, değilse de Rubens tabloları karşısında ışığın kullanımlarına hayranlıkla bakmaktasın, ha bu film. Onca girilip çıkılan, şunun bunun için savaşılan filmler çekilmiştir bizde; hiçbirinin zamanı belli değil. İlle karşınıza bir saat dikilmesi, yetmedi, "Ooo akşam olmuş" denmesi gerekir radyo oyunları oynatılıyormuş gibi...

2000 yılında sinemamız artık çoksatarlık kuyruğuna takılmanın hevesleri içinde, ama burda da ister istemez diyalektik bir kazanım var: Nicelikten çok nitelik arayışı sözkonusu olmakta. Sınırlı kadroyla ve 'starsız' ya da 'cinsel avlayıcılık'tan öteye, hattâ toplumdan da önce 'insanî' sorunlara, bu dramlara yönelen filmler yapma arayışları olumlu sonuçlar vermekte. Yeter ki resmî ya da özel TV yayınları bu aşamanın daha ilerlemesine yardımcı olsun, ama değil. Birkaçı hariç mesela *Aşk-ı Memnu* dizisinin o kadar *Dallas*'laşmasına, bir başkasında ise romandan yapılma film kahramanlarımızın o kadar da 'Ceyar'laştırılmalarına gerek yok canım! Bu sorunuzun geri kalan kısımlarına yukarda değindim sanıyorum.

4./ Keşke ben soruları sırayla okuyup da ona göre davransaymışım. Yukarda değindiklerime ek olarak, 2000 yıllarında sinemamızda teknolojik kullanımlar ye-

terli değilse de epeyce arttı; eski sansür kurulu yasal olarak ortadan kalktığı için birazcık özgürleşmeler oldu, ama neyi nasıl söylemenin kurgusal sorunları aşılmıştır, diyemem. Sağlı sollu muhafazakâr takımın 'yasakçı' zihniyeti silahıyla milahıyla hazırda... Sinemanın elindeki olanaklar bunlara karşı direnişi hattâ ironik yollarla, enayiliklere güldürerek göstermeye yatkındır, değil mi? Yavuz Tuğrul gibi senaryo yazarlarımız da var ki, başarılı filmler de ortaya çıkabiliyor.

5./ Bu görüş bütünüyle kültürel yozlaşmanın ortaya attığı bir görüş. Toplum çoğunluğunun beklentilerine –ki bu beklentileri körükleyen de onlar– farklı beklentilere sahip, 'kendileriyle barışık insanlar'a doğru yürünebilir pekâlâ; ama kolayından 'köşeyi dönmek' hak hukuk tanır mı? Sinemanın modası o kadar geçti de özelinden özeli TV kanalları neden çoğalıp durmakta ve hepsi yerli yabancı ucuzundan filmler kapatmak peşine düşmüş bulunmakta? İnsanların cebinde evinden çıkıp sinemaya gidecek, yol ve sinema biletlerini ödeyecek kadar parası olsa, niye çoluk çocuk, kavga gürültü arasında TV'lerin ne dediği anlaşılmaz, orasından burasından kesmeli etmeli, ayrıca da 'son model arabalar' reklamlarına boğulmuş filmler karşısına kakılıp dursunlar ki? Bu arada iyi ki güzelin güzeli mankenler kısa süreli 'starlar' olma şansına kavuşmuş bulunmaktalar; yoksulları da oynasalar, zenginleri de giyim kuşamları yerli yerinde... En iyisi biz geçelim bu 'şu moda, bu demode' pompalarını...

6./ Sinema eskiden beri edebiyat eserlerine, tiyatro oyunlarına başvurmuştur. Teknolojik olanaklar arttıkça bu yaklaşımlar daha da çoğalmaktadır. Burada aslolan böyle ilişkilerdeki kullanımların neden ve nasıl yapıldığı durumu. Benim yerli yabancı okuduğum romanlardan bildiğim tiyatro oyunlarından yapılmış filmlerin çoğu başarılı değildi. Başarı derken, 'görsellik'ten öteye yaratının aslına sahip yazara ne ölçüde sahip çıkılıp çıkılmadığı meselesinden bahsediyorum. Tiyatronun ayrı bir dili var; romanın ve hikâyenin ayrı dilleri var. Sinema bir romanın senaryosuna dayanacaksa kötü bir tercümanlık yapmasın. Eserin ruhuna, niteliğine zarar vermesin. Bu da yazarların niteliğini iyi bilip bunu doğru yansıtabilmekte yatıyor ki, o yazarın ne olduğu, ne demeye getirmiş bulunduğu da bilinsin. Hikâyenin, olay aktarımının ötesinde bir iştir bu; büyük sorumluluktur. James Ivory'nin filmleri başarılıysa, roman yazarı kafasına uygun bir yazar olduğu için başarılı. Jane Austen eserlerinden olma filmlerdeki dönemlerin iklimi içlere işleyesiye ruhları sarıp sarmalıyorsa, bundan. Bunlar öyle eş dost yakınlıklarıyla, para pul hesapları, tutar tutmaz meseleleriyle hallolacak işler değil. Erken yaşında kaybettiğimiz Erkan Yücel'in *Bereketli Topraklar Üstünde* filmine bakın bir; bir de Orhan Kemal'in o romanına... Erkan o filmi türlü engellere karşı yaptığı için böyle olup çıktı; ırgatların iç dünyalarını parıl parıl parlatarak gözlere sokmak çabasından ötürü ki, bu sefer de gözler köreldi. Yazarın yaratısına saygı, diyorum ya, bu anlamda... Hikâyeden film yapmak, romandan yapmaktan çok

daha başarılı sonuçlar verebiliyor. Senaristin ve yönetmenin hayal gücü bir hikâyenin filmini çekmekte çok daha faydalı olabilir. Şurayı atayım, burayı kısaltayım, diye bir derdin peşinde değil; sadece hikâyenin kendisinde yarattığı hayal ve anlam gücünü kelimeleri anlam bütünlüğü çerçevesinde resimlere tercüme ederek yazarınkine artı bir değer bile katmış olacaktır. Bu bakımdan çok daha sahici, daha başarılıdır hikâyelerden yapılma filmler. Bakın bu durum tiyatro oyunları için de kısmen doğru, geçerli. Ancak sahne oyunları zaten daha ta baştan tiyatro yönetimleri ile sahneye koyucunun, oyuncuların keyiflerine bağlıdır. Bu nedenle oyun yazarları sahnelenmiş eserlerini ekranda görüverince pek sesleri çıkmaz.

7./ Hem edebiyat, tiyatro, hem de sinema sanatının birikimleriyle yüklü değerli sanatçımız Fikret Hakan'ın belki de atmış yılı aşmış deneyimlerini kitaplaştırması beni çok sevindirdi. Ankara'dan başlayan yazarlık ve tiyatro anılarımız hiç kirlenmemiş kalmıştır benim için. Umarım kendisi için de öyledir. AST'nin kuruluş yıllarında Asaf Çiyiltepe ve kardeşim yazar tiyatro adamı Güner Sümer'le elele verişlerimiz anıdan öteye hayat içindeki yerini de bulmuştur. Fikret Hakan, sinemamızdaki öncü ve en önemli dönemlerinde çevirmekte olduğu filmi bırakarak AST'de benim çevirimden sahneye konan *Durand Bulvarı*'nda başrolü oynamaya özellikle gelmiştir. Aslında o, sürüp gitmekte olan bozuk düzenimize karşı duruşunu hiç değiştirmedi; sadece yaşayabilmek

adına bir TV dizisinde tam bir seçmecilik tutumuyla rol almak gibi hayata muzip muzip gözkırpışları olduysa oldu. Siyasal olaylardan daha da fazlasıyla bütün kültürel hareketlerin yaşam tanıklıkları yazılmalı, yayınlanmalı. Resmî raporlar pek işe yaramaz; bir toplumun tarihi en iyi hayat tanıklıklarıyla ortaya çıkar. Fikret Hakan'ın kendine has tanıklığının da tarihimizin gerçeklerinden bir bölümünün daha açığa çıkmasında katkısı bulunacaktır, düşüncesindeyim. Sağolsun. Sakın benden önce gitmesin. Kardeşlerim birer birer benden önce çekip giderek beni utanç içinde bırakıyorlar. İşte bukadar...

Ağustos 2009

* *Sanatçı Fikret Hakan anılarını yazdığı kitabın önsözünü benden rica etmiş, bu amaçla sıraladığı sorularını bizzat kendisi göndermiştir. Sorularına karşı bu yanıtlarım şimdiye kadar başta kitabı, hiçbir yerde yayınlanmamıştır, Temmuz 2011.*

"IRAK ÖZEL KÜRDİSTAN BÖLGESİ AJANSI" SORULARINA YANITLAR

1./ Kürt açılımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

2./ Açılımın, başlangıç olmasına rağmen, gördüğünüz eksiklikleri nelerdir?

3./ Sol çevrelerin yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?

4./ Sizce bu süreçte yazarlar (aydınlar) bir rol oynayabilir mi? Sürece bir katılım sağlayabilirler mi? Sağlayabilirlerse nasıl? Nasıl bir tutum ve yöntemle?

1./ 25 yıldan beri Güneydoğu'da olup bitenlere, ölümlere kıyımlara, eşitsizlikten doğma silahlı çalışmalara nihayet 'Kürt sorunu' denilebildi. Giderek bu sorunu silahla çözmenin işe yaramadığı görüldü. İki taraflı bu ölümler cehennemi son zamanlarda 'Kürt açılımı' ifadesiyle geniş bir tartışmaya yolaçtıysa da ben kendimi ülkemizde geçerliğini hep korumuş otoriter sistemin gelecek adına umut verici bir değişim sürecine başlandığını düşünenlerden yana hissettim. Bu başlangıcın Ergenekon davasıyla aynı zamanlara düşmesi hayli soluk

aldırıcı. Yıllardır demokrasi çağrısı yapanlardanım. TBMM'yi 'sivil darbeye' çağırışım hayalci bir yaklaşımla karşılandıysa da, aldırmadım: Darbe anayasasının yerini seçilmişler tarafından hazırlatılacak ve TC yurttaşlarının insan haklarına eşitlikle kavuşabileceği bir hukuk devletine sahip sivil anayasaya bırakması düşüncesinde oldum ve olmaktayım. Açıkçası verili değerler kısırdöngüsünü ortadan kaldıracak temelden bir değişim: Demokratik sistem. 'Kürt sorunu'nu da içinde barındıran bir 'Türkiye sorunumuz' bulunduğu sanırım anlaşıldı. Duruma önyargısız yaklaşılırsa hakçası şu ki AKP Ergenekon davasının verdiği 'cesaretle' soluk daralması çeken ülkemizde bir değişim esintisi yaratmış bulunmakta. Bakınız görsel ve yazılı medya tartışmalarında artık 'Kürt açılımı' ifadesi yerini sık sık 'demokratik açılım süreci' ifadesine bırakmaya başladı. Hattâ içeriği bu anlam taşıyan konuşmalar gelip gelip başbakanımızın da, Meclis başkanının da ağzına yakışır oldu. 'Demokratik değişim *süreci*' evet. Bu sürecin altını hep böyle çizip durmalıyız. Çünkü demokratik çözüm yolculuğu pat diye bir 'kesin sonuç' sağlayacak değil. Nerdeyse kangrenleşme dönemine girmiş olan verili bakışlara değişik solunumlar sağlamak hemen şimdi olacak bir iş değil. 'Kesin çözüm' önerileri müthiş tehlikeli. Neyse ki Sayın Bekâroğlu gibi, "Türkiye demokratikleşmezse işte o zaman bölünür" vurgusu yapan aydınlarımız, yani âkil adamlarımız da var.

Bu sorunuzu, "12 Ağustos günü medyaya açıklanan 'Kürt sorununun çözümü için atılan adımları sonuna ka-

dar destekliyoruz' diyen bildiriyi imzalayanlardanım ya," diye kısaca yanıtlayabilirdim. Ama bizim bu bildirimizdeki 'Kürt sorununun çözümü' yaklaşımı üstüne aydınlatıcı bir not düşme ihtiyacını duydum. Bildirimiz içinde adil, demokratik çözüm için atılan adımlara destek verildiği ifadesi hemen tartışılmaya başlanmış, 165 veya fazlası imzacıların sesi de 'demokratik açılım süreci' bağlamında dillerde dolaşır olmuştur. Ortalığa 'Tek anne şehit annesidir' ya da 'Askere gidiyorum, diri dönüyorum' sloganlarıyla atılmış provokasyonlara rağmen demokratik değişim sürecinin bu yolculuğu samimiyetle ilerleteceğini düşünüyorum. Birlik, bütünlük kışkırtıcılığına karşı ihtiyat payım ise saklıdır.

2./ Hükümet bütün dikkatine rağmen bir 'havarîlik' havası estirmekte. Başbakan her ne kadar "Bu bir Türkiye sorunudur ve milletin temsilcilerinin katılımını gerektirmektedir" dese de... Demokratik yolculukta somut örnekler verilmeye başlanmalı. Anayasa'nın değiştirilmesi üstünde dirençle, ısrarla, 'ya partimiz kapatılıverirse' falan demeden durulmalı. Eğitim ve sağlık kurumlarında demokratik yapılanmalara gidilmeli.

3./ 'Sol çevreler' derken neyi kastediyorsunuz? CHP'yi mi? CHP'nin tarihimizdeki yeri hiçbir zaman 'sol' olmadı ki. Neyse ki buna da nihayet 'dokunulmakta'... Ülkemizde kim ki demokratik değişimden yana ve biz onlara 'sol' diyorsak 'Türkiye sorunlarının' çözümü yolculuğu onlarsız olamaz, diyebilirim.

4./ Zaten tarihimizdeki bu değişime dönük kırılma noktasına onlar sayesinde gelinmedi mi? 'Demokratik Türkiye' diye diye dillerinde tüy bitmişti. Şimdi varılan bu noktada sorumlulukları daha büyük: 'Demokrasi'yi soyuttan somuta indirip, hayata geçirmek boyunlarına borç. Provokasyonlara has bir dile karşı aynı dili kullanmayarak, acelecilik travmasına kapılmayarak, durumları derinlemesine tartıp biçerek, engellere karşı engel çukurlarını kapatarak... Çünkü şimdiden belli ki önlerine 'Bütünlük, birlik, beraberlik, vatan millet diyerek tek tipe indirgenmiş kapkaranlık bir çukur açma kazısına başlayanlar var. Bağırıp çağırmalarla aynı üslubun tuzağına düşülmemeli.

21 Ağustos 2009

AYŞE ÖNAL / *NİÇİN ÖLDÜRDÜLER* İÇİN ÖNSÖZ*

Ayşe Önal'ın bu kitabı Almanya'daki Türkçe yayınından önce okumam için bana verildiğinde nedense hep bir roman okuyacağım duygusu içindeydim. Belki de şundan: Sevgili Ayşe Önal'ı bir gazeteci yazar olarak tanıyor biliyordum; kızının uğradığı felaket bir kazadan sonra neler yaşadıklarından da haberim vardı. Ancak kendim de benzer bir felaketle uğraşmış; iki yıl kadar ülkemde ve yurtdışındaki hastanelerde yatmış, hayatla olan ilişkilerimde ipin ucunu kaçırmıştım. Ayşe Önal'ın artık nerelerde, ne hallerde bulunduğundan da habersiz kalmıştım. Onun *Niçin Öldürdüler*'i bana ortak ve çok değerli bir dostumuz aracılığıyla ulaştı. Bu da ilk ağızda bu kitabın bende neden bir roman olduğu fikri uyandırdığını elbette açıklamamakta. Yıllarca üstünde çalıştığım oyun yazarlığımı 1968'lerde birden terkedip de o gün bugündür, işte neredeyse kırk yıldır edebiyatın roman ve hikâye türüyle haşır neşir oluşumun bunda bir payı bulunabilir. Yoksa Ayşe Önal on bölümlük ve her bir parçasının 'cinayet öyküsü' titrini taşıdığı bu çalışması üstüne görüşlerime başvurmak ihtiyacını neden duysun ki?

Şundan bundan ya da kimbilir belki de düşünce üretme planındaki toplumları bu toplum yapan insanlık durumlarına eğilişimden; nedense neden, fakat kitabın ilk parçasını okur okumaz ayaklarım yere değdi: Ayşe Önal benim gözümü açmak istiyordu; kendisiyle ortaklaşmamı... Bu çalışmasını tartıp biçerek ne onun, ne de okurunun gözünü açacak ben değilim. Medyanın 'gazeteci yazar'ları röportaj, TV belgeselleri, siyasal ve kültürel hareketlerin aldısı verdisi peşinde koşturup dururlar ama edebiyatın dil ve anlatım, kurgu ve anlam yüklü değerleri gibi olmazsa olmazlarını da pekâlâ yerli yerinde ve estetik boyutlarda kullanabilirler. Bunlar arasında en önemlisi de 'cinayet hikâyeleri'nin anlatımındaki gerilim; bu gerilimin okurda bıraktığı merak unsuru...

Açıkçası *Niçin Öldürdüler* röportaj dizisi bana ulaştırıldığı günlerde bile bile ezberlediğimiz değerlerin Millennium'la birlikte hızla değişime uğraması nedeniyle ortalığa yayılan kaosun insanları aptallaştıran havasına yenilmiş; 'Batı'da ve ülkemdeki hızlı gündem değişimlerinden usanmış; masamda bekleyen roman tasarımlarımı bile görmezden gelmeye, her şeyin bir 'hiç'ten ibaret olduğuna inanmaya başlamıştım. Yeniçağ'ın kendine özel inancı... İtiraf edeyim, okur ve yazarlıktan istifa dilekçemi yazmak beni kendimle barıştıracak, hayatta kalmamı sağlayacak en iyi yolmuş gibi görünüyordu. Üstelik bir süre önce Light Millennium'un Birleşmiş Milletler Türkiye Merkezi davetlisi olarak gittiğim New York'tan dönmüş bulunuyordum. İçimden insanoğlu ve onun dünyası şuradayken artık ışık hızıyla, göz açıp kapamadan orada olacaksa ben hâlâ daha niye New

York'ta İngilizcesi yayınlanmış *Yazsonu* (Summer's End) romanımı 'yabancının' gözüne sokmaya koşmuş bulunuyordum gibisinden bir isyan bayrağı içimde yükseldikçe yükselmekte. Neden sanki bu romanı yazmaya ülkemin tarih ve coğrafyasındaki, kültürel iklimindeki nelerin kışkırttığını anlatmaya sıvanmıştım ki! Önümde duran *Niçin Öldürdüler* kitabının her parçası aslında yüzyıllardır birbirini tekrarlayan neden-sonuç ilişkilerinin, örnekse işte hazmedilmesi çok çok güç korkunçluktaki kadın-kız kıyımlarına yolaçan örf ve âdetlerin, dinsel baskıların, kısacası ataerkil değerleri hâkim kılmış sistemlerde yaşayan insanların 'suç ve ceza' skalasındaki dramlarını teknolojik buluşların desteğiyle de gözler önüne sermekte. İnsanların 'suç ve ceza' skalasındaki dramlarını diyorum, çünkü ben kendi adıma 'kızlara' karşı bütün bunları, bu azgın yokedişleri işleyenlere tek yanlı bir nefretle donanmış olarak bakabilen radikal feministlerden değilim. Hayat, ait bulunduğum cinsin sancılarına kapaklanmaktan ibaret değil ki... Geçmişte insanlık başka dinler hegemonyasında yaşarken de, özellikle 'Katolikler âleminde' kadınlara biçilen 'hiçleme' değerleri (havası suyu farklı görünse de) terazileri aynıydı. Hele hele değerli Ayşe Önal'ın namus cinayetlerini okurken sıklıkla altını çize çize üstünde durduğu "şeref ve haysiyet" terazisindeki 'hileler' açısından yaklaşıldığında...

Bizdeki durumu Güneydoğu'dan yoksul, çarıklı, gencecik, yine çevre ve baba izniyle anne, kız kardeş katillerinden biri olmuş olan Basri'nin bütün ötekiler gibi cezaevinde TV röportajcısına şunları söylemiş olması zi-

hinlerden silinip çıkarılabilir mi: "Bizim toplum kadınlarımızdan ahlak, erkeklerimizden şeref bekler. Eğer kızı vurmasaydım ailemizin kızlar-kadınlar üstündeki otoritesi yok olurdu." Dahası mı? Ahlak namına din! Şeref adına "Allah indinde ben masumum!"lu sığınışlar... Hiç mi bilinç aşaması yok? Var, var. Tam da şöyle: "Toplum çürüyeceğine hapislerde ben çürüyorum!.." Olup olmuşu ise Yusuf musuf adındaki babaların adındaki 'şeref' dolu izniyle: Caniden olma kahramanlar! Şeref ve haysiyet = Suç ve ceza = İnanç özgürlüğü: "Kadını ahlaksız, erkeği şerefsiz toplum dininden çıkmıştır." Yirmi-otuz-kırk yıllık hapislerde çürüyenler ailenin, dolayısıyla kendilerinin 'şerefini' koruyan erkekler. Kızlarını kendilerini örnek göstere göstere kurdun kuşun önüne atan anneler ve: İntihar eden Batmanlı genç kızlar...

Bu arada şuna dikkat edilmesi iyi olacak: Kitabın değerli yazarı bu çalışmasında bizdeki insan haklarını, dolayısıyla, hattâ öncelikle kadın haklarını koruyucularının pek yapmadıkları ya da ezberlenmiş öğretiler merceğinden bakıp durmaları yüzünden yapmak istemedikleri bir şeyi yapıyor: TV röportajları hikâyelerinde namus şeref düşkünü bütün o erkekleri bu erkekler yapan 'şeyleri' hem de ilgiyle, merakla okunacak bir anlatıyla gözler önüne sererek ister istemez bilinçlere işlenmesini sağlıyor.

Kitabın ayrıntı zenginliği, yerli yerinde göndermelerle yazılmış bulunması yanısıra böyle çok yönlü, çok katmanlı bir yaklaşımı var: Belki de bu on bölümlük cinayet röportajlarını roman okuyormuş gibi okuma tadını veren de bunlar...

Niçin Öldürdüler (Namus Cinayetleri) Türkçeden önce başka dillerde yayınlandığında insanlık hakları bakımından utanç verici bu hikâyelerin 'Batılı' oryantalistlerce hemen kullanıma sokulmuş bulunup bulunmadığını bilemiyorum; ancak kullanılabileceğini kuvvetle seziyorum. Hele AB'ye katılmamıza engel olmaya ant içmişler tarafından Türkiye için bukadar yaka silktirici uygun malzeme (!) hazırına 'ret' torbalarında olabilir pekâlâ. Böylelerinin Türkiye Cumhuriyeti insanının iki kültür arasında sıkışıp kalmış, hızlı değişimler karşısında ve TV ekranlarında –ki Nigâr'ın hikâyesindeki suç unsurlarından biri de beyazcama bakmanın hem büyük 'günah' olması hem de 'o günaha doğru kucak açmaya kışkırtılmış' bulunması gün gibi aşikârken– tüketime heveslendire heveslendire bilinç tümörüne uğratılmış kapalı toplum insanlarını vicdanen anlamaya çalışacaklarını umalım. Kapitalist sistem kimi kime yabancılaştırmadı ki? İnsanın kendi kendisini bile... Laikliği savunma adına 'mahalle baskısı' deyip geçmek kolayından ne güzel bir kaçış: İşte, yani Ayşe Önal'ın kitabındaki 'şeref' baskısı ortalıkta durup dururken... Kitabın 8. öyküsünde üstüne mim konulmuş bulunulması gibi 'şeref dolu kahramanlıklar' aileden mahalleye, mahalleden köye, köyden şehre doğru çook zaferler kazanmış bulunmaktadır. Bu röportajın ilk sayfası, oraya kadar olup bitenler namına baştan sona iyice okunmalıdır bence. Burada bu cezaevi röportajlarını yapmayı aklına koymuş bulunan yazarımız şöyle (de) demekte:

"(...) Tek anlamaya çalıştığım şerefin hassasiyet terazisiydi. Dolaştığım bütün cezaevlerinde görüşme yapma-

yı kabul eden mahkûmlar da, reddeden mahkûmlar da gerekçe olarak şereflerini gösteriyorlardı. Şimdi de (Bu sefer de) bir şehrin şerefine toz kondurmamak için olay çıkmıştı. Bir kadını öldürmekten o şehri korumaya kadar her alanda itiraz edilemez bir joker olan şerefin tanımını anlamaya çalışıyordum. Bunu anlamaya çalışmak bile 'şereflerini' her şeyin üstünde tutan insanlara şereflerine hakaret gibi göründü. Fakat yaptığım hata bizi özgür bırakmalarını da sağlamıştı. (...)"

Özgürlük bağışı mı? Laiklik adına 'şerefle' meydanlara dökülenlere şunu da sormak gerekmez mi:

Neredeyse 100 yıllık Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bütçesinin, halkın verip durduğu vergilerin en büyük miktarı neden diyanet 'işleri' ile ordu 'işleri'ni çeviren kurumlara ayrılmıştır da, o bütçeyi sağlamış bulunanların eğitim ve sağlıklarına hepsinden fazla bir hassasiyetle göz kulak olunmasını sağlayacak kurumlara değil?

Laisizmin tuzu kuru bekçilerinin bunu sorgulayan mitingler yaptıklarına hiç tanık olundu mu? Önümüzdeki bu kitap şeref ve namusları adına katil kesilmişlerle birebir yüzleşmenin kitabıdır. O kadar yürek delici ve akıl şaşırtıcı 'hikâyeler'e vicdanlardan kopma isyanın anlamı böyle yepyeni bir soruyu gündeme getirebilir umuduyla; ve elbette İspanyolların Federico García Lorca'sının *Bernarda Alba'nın Evi*, özellikle yine aynı yazarın *Yerma*'sı ile İngilizlerin namus ve şeref yolculuğunda Allahına kurşun sıkılmış olma korkusuna kapılmaksızın Shakespeare'in anne denetimcisi ve Ophelia canisi *Hamlet*'inden başlayıp İrlandalı yazar Oscar Wilde'ın 1893 ürünü *Ehemmiyetsiz Bir Kadın*'ı ve Fransızların

ırktı, Kilise'ydi, namustu şu bu derken içlerinde erkek kardeşi yanısıra sevgilisi Cunégonde olmak üzere üç kişiyi öldürür öldürmez, "Hah işte şimdi ben dünyanın en iyi adamıyım" diyerek bağırmaya başlayan masumun masumu *Candide*'lerinin sepetinden çıkma Camus'nün oyunu, iktidar uğruna şerefler taşıyıcısı *Caligula*'ya kadar bunların *Madame Bovary*'leri ile Rusların *Savaş ve Barış*'larından olma Nataşa'ları unutulmaksızın... Hem sonra, ha 'Namus Cinayetleri' kitabının birinci hikâyesindeki kurban, şehir kıyılarının gecekondu kızı Remziye, ha Rusların bizim İstanbulumuz gibi eski başkentleri elitlerinden çıkma Anna Karenina, ne farkeder ki; ikisi de karınlarına 'erkek'lere sevda yolundan düşmüş bebeklerinden ötürü "Günahkâr ölmek istemiyorum!" diye diye 'vurulan'lardan değil mi?

Ne de olsa küresellik bizlere böyle bakışlar emretmektedir. Haa, sözaçılmışken bu türlü şeylerin değerli tutanakçısı sevgili Ayşe Önal, üstünde durmaya çalıştığım bu kitabında şunu da güzelcene gözlere sokmuş bulunmaktadır: "Cezaevlerindeki katillerin hemen hepsi onu öldürdüm" yerine hep "onu (ya da *onları* vurdum" demektedirler. Aşk olsun Roma imparatoru Caligula'nın Camus dilinden bir 'vuruşuyla' iktidar ve Hıristiyanlık'la hesaplaşmasının ceremesine!

Eylül 2009

** Bu Önsöz de değerli gazeteci yazar Ayşe Önal içerde ve dışarda yayınlanacak kitabı için istenmiştir. Fakat şimdiye kadar böyle birşey olmamıştır.*

"ADALET AĞAOĞLU ARAŞTIRMA ODASI" İÇİN GİRİŞ*

Radyo oyun yazarlığımdan gelen bir alışkanlıkla oyunlarda geçen eşya adlarının benim için ayrı bir önemi vardı. Sahne oyunlarımda ise, gözle görülebildiklerine göre eşyaların ad ve özelliklerini vurgulamak pek gerekmiyordu. Fakat ilk romanım *Ölmeye Yatmak* üstünde çalışırken anlatının bütün türlerine başvurmak yolunu seçmiştim. Bu arada ele aldığım dönemin siyasal ve toplumsal günlük hayatında olduğu kadar bu ortamda yaşayan insanların da eşyalarla ilişkilerine bakmak heyecanına kapıldım. Tek partili dönemin gazetesi olan *Ulus*'un 1936-1946 yılları arasındaki sayılarını Millî Kütüphane'de teker teker taradım. Bu dönemin eşya, losyon, ilaç, çanta, ayakkabı ilanlarını bile bir bir notladım. O zamanlardaki eşya markalarını, hattâ radyo programlarındaki tanıtım farklılıklarını bile kayda aldım. Böylece romanımın kurgusuna anlatının bir türünün daha, 'belge' türünün de desteğini sağlamış oldum.

Gelgelelim bukadarla yetinemedim. Bazı romanlarda ele alınan dönemlere ait eşyaların ad ve özelliklerine, roman kişilerinin bunlarla olan ilişkilerine eğilme me-

rakına kapıldım. Yıl 1973'tür. Elimde Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* romanı var. *Ölmeye Yatmak*'ta aklıma düşen şeyi bu romanda bulmuştum. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir roman zamanı içinde eserdeki eşyaları kendi dönemlerine has ad ve nitelikleriyle bir liste halinde kaydedersem, liste bana icabında yararlı olabilirdi; eşyaların dilini çözebilirdim. Üstelik *Üç İstanbul*'un okumakta bulunduğum baskısı, romanın ilk baskısı idi: 1938. Eşyaların o zamanlardaki dili bile kayda değerdi.

Bir ameliyat sonrası evde uzun bir süre yatıyorken romanın eşyalarını alt alta yazıp listeyi 'dert dökme defterim' dediğim günlük defterimin sayfaları arasına sıkıştırdım. Yıllar sonra Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Mahur Beste*'sinin 1968 yılı basımını okurken de aynı tutkuya yakalandım. Romanın başkahramanı Behçet Bey'in hep birlikte yaşadığı eski eşyaları kime yetmezdi! Hatlar, çalar saatler, eski büfeler, aynalar, ayna çerçeveleri, yeni ordunun sırmalı apoletleri, bir üniforma. Yanıbaşında ise kendisinin üniformalı bir portresi; yaşayarak yaşlanmış bir yığın eşya...

Madame Bovary'yi okurken Emma'nın sınıf atlamak üzere kaçağından ilişkiye geçtiği 'tacir'in ona 'bedava'dan biçtiği kumaşlarının adları ile üstüne atlayarak caka sattığı atları romanın akışını bozacak kerte dikkatimi çekiyordu.

Çok daha sonraları, 1986'larda Paris'te *Travail de Flaubert* (Flaubert'in İşi) diye bir inceleme kitabı bulup alacağım. Gustave Flaubert romanlarının çeşitli açı-

lardan çeşitli inceleme ve deneme yazarları tarafından ele alındığı bildirilerini havi bir kitap. Kitabın ilk incelemesi Claude Duchet'den. Başlığı ne dersiniz? "Roman ve Eşya!" Üstüne eğildiği örnek ise: *Madame Bovary!*

Siz olsanız, *Ölmeye Yatmak*'la başlayıp *Üç İstanbul*'u okurken ilgi alanınıza girerek *Mahur Beste*'yle büsbütün artan eşya ve roman merakınızı alkışlamaz mısınız? Hele Michel Butor'un *Roman Üstüne Denemeler* kitabında, "Koltuğu kanepesi olmayan bir evde yaşayanların farklı bir oturup kalkma biçimleri olur" teşhisi sözkonusu iken...

Aradan uzun zaman geçmiştir. Akıl almaz bir kaza sonucu ölüme gidip gelmişim ve yeniden çalışma masamın başına geçebildiğimde aklıma kırk kadar günlük defterimi yakıp atamadığım için bunları yayına hazırlama fikri düşmüştür. 1969-1996 arası yıllarının günleri...

Bu defterlerden kurtulmaya çalışırken başıma yeni bir iş çıkmıştır: *Üç İstanbul* romanı ile *Mahur Beste*'nin eleğinden dökülen eşyaların listeleri bu sefer de benim önüme dökülüp durmakta... Günlüklerimin sayfaları arasında sıkıştırdığım bu listeleri ne yapmalıyım? Yırtıp atamıyorum. Kıyamıyorum. Anısına karşı duyduğum saygıyla kaldırıp atamadığım eşyalarımdan biri sanki bu listeler.

Damla Damla Günler'imin ikinci cildini yazarken bu listelerdeki eşyaların üflediği nefesle okuru bunların çıktığı romanlarında gezdirmek, onların coğrafyasında dolaştırmak gibi bir deneme yazmak heyecanına kapıldım.

Düşünüyor, düşünüyor ve kendi kendime diyordum ki (yukarda da değindiğim gibi), çeşitli yazarların eserleri üstüne çeşit çeşit denemeler, akla pek gelmeyebilecek izlekler çerçevesinde incelemeler, denemeler yapılmış, tezler ileri sürülmüştür. Ama sen, yerli-yabancı kitaplarda, bilebildiğin kadarıyla, hiç roman-eşya-müze ya da tersinden okumayla müze-eşya-roman bağlamında bir denemeye tanık oldun mu?

Hayır, olmamıştım. O sıralar zaten MÖ ve MS yazdığım deneme ile değinilerimi *Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar* başlıklı kitapta toplamış, yayınevime teslimde garip bir kararsızlık çekmekteyim. Bu değinilerim arasında "Hah işte!" dedirtecek bir şey eksik galiba... Derken derken aklıma geliveriyor: Neden sanki bu kitaba "Üç İstanbul Müzesi" ile "Mahur Beste Galerisi" ve "Behçet Bey Sergisi" başlığı altında çırpıştırıp durduğun iki denemeyi önüne çekerek yeniden elden ve gözden geçirmiyorsun, böylece yırtıp atamadığın roman eşyaları listelerinin de hakkını vermiyorsun ki! Üstelik bunlar bugüne kadar hiç görülüp bilinmemiş örneklerden biri olabilirler pekâlâ. Başlıbaşına 'aynı'lıkların dışında bir buluş değil mi canım böyle bir yaklaşım? Hâlâ daha ne duruyorsun? Buluşumdan hız almış olarak 2001'de yazıp çatmışımdır bunları... İçine yerleştirdiğim *Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar* başlığı altındaki kitabım YKY'de 2002 yılında yayınlanmıştır, ama ortalıkta beni bukadar heyecanlandıran 'buluşumdan' sözaçan tek satır çıkmamıştır.

Adı geçen bu denemelerin "Adalet Ağaoğlu Araştırma Odası"nda roman-eşya-müze ile tam tersinden müze-eşya-roman etiketi altında bulundurulmasının nedeni budur. Yazarı, ne de olsa, eşyaların da zengin bir dili olduğu görüşünü saklı tutmakta ve bu konudaki soyut düşüncesini somuta çeviren değerli meslektaşı Orhan Pamuk'a çok içten bir selam yollamaktadır...

Romanlık eşyalar odasının açılışına onur veren ziyaretçiler tarafından giriş bileti niyetine lütfen kabul edilsin. Hepinize şimdiden teşekkürler.

Ocak 2010

* *Edebiyatımızın bir yazarı olarak adım üstüne yapılan ve yapılacak bütün araştırma ve inceleme girişimlerine Aralık 2010'dan beri açılmış bulunan bu oda Boğaziçi Üniversitesi Rektörlüğünün duyarlı yaklaşımlarıyla Üniversite Kütüphanesinin bir çeşit ekidir. (a.a.)*

NÂZIM YATARDI BURSA KALESİ'NDE 'AÇIK MEKTUP'

Sayın Prof. İlhan Başgöz,

Aşağı yukarı yarım asırdan fazla bir zamandır folklor ve halk edebiyatımızı araştırıp incelemekte dur durak bilmeyen, buluşlarını içerde ve dışardaki öğrencileri yanısıra sözlü-yazılı anlatının bütün türlerine, dilimizin değişik biçimlerde girdisi çıktısına derinlemesine ilgi duymuş ve duymakta olan çeşitli dil-edebiyat uzmanlarıyla da paylaşan değerli yazarımız,

Size bu açık mektubumun böyle çok uzun bir şekilde başlamasından kaçınamazdım; içimden gelen buydu; böyle oldu.

21 Temmuz 2010 Çarşamba günü bu gazetede yayınlanan "Nâzım Şiirinden Aklımda Kalanlar" başlıklı yazınızı okurken heyecanlandım... Yazınızın özellikle şu kısmı *Radikal* tarafından öne çıkarılmıştı: "İki yıl evvel Boston'da Sayın Gündüz Vassaf ile Nâzım'ın bir kitabını okuyorduk. Kitabı, Sayın Asım Bezirci, kendisine yakışan bir dikkatle hazırlamış. Okurken benim aklımda kalan şiirlerle bu kitaptaki şiirler arasında bir hayli fark gördüm."

Bu açıklamanızın öne çıkarılması iyi olmuş. Çünkü yazınızda şiirler arasındaki değişikliklerin nedenleri üstünde dururken Boston'da büyük bir çaba eseri Sayın Gündüz Vassaf'la işaretleyerek ortaya çıkardığınız karşılaştırma listelerine hafızanızda kalan dizelerdeki farklılıkları da eklemiş bulunmanız sözkonusu.

Asım Bezirci'nin hazırladığı bu kitabının adı *Dört Hapishaneden Kuvayı Milliye Destanı*. Felaketin felaketi "2003 Sivas Madımak katliamı"nın kurbanlarından biri olan sevgili Asım Bezirci'nin bu kitabını biliyorum. Kaybından sonra Evrensel Yayınevi tarafından yapılan Bezirci'yi anma gününde Evrensel, 1978'de yayınladıkları bu kitabı bana "Pek bilinmez ama..." diyerek vermişti. Pek çok şeye parmak basan ne kadar anlamlı bir kinaye, öyle değil mi? İnsanlık hali, kitabı bağrıma bastırırken 'toplukıyım kurbanı' bu değerli edebiyat eleştirmenimiz sanki sağsalimmiş de, kucaklaşıyormuşuz gibi geldiydi...

Nâzım Hikmet / Dört Hapishaneden Kuvayı Milliye Destanı. Sözkonusu yazınızdan ötürü kapıldığım heyecanın bir nedeni bu olabilir: Benim bazı başka kaynaklarda görüp bildiğime göre Nâzım Hikmet daha önce İstanbul, Ankara, Çankırı cezaevlerinde yatarken başlayıp ilerlettiği ve yazınızda belirttiğiniz gibi kendisinin "*Yatardı Bursa kalesinde*" dediği dördüncü mapushane Bursa Cezaevi'nde (1928-1951 arası tam 23 yıl) noktası konulmuş bu destanının adını Kuvayı Milliye gibi değil, Kuvâyi Milli'ye diye yazmış. Bunu şurdan çıkarıyorum: TC Kültür Bakanlığı Sanat-Edebiyat yayını olan

100. Doğum Yıldönümünde Nâzım Hikmet'e Armağan büyük cilt bir kitap. Araştırmalara dayalı bu anma kitabında değişik imzalardan kendilerine başvurularak alınmış yazılar yeralmakta. Bu yazılardan bazılarında, örnekse cildin ilk incelemelerinden biri olan Sayın Turgay Fişekçi'nin yazısında gösterdiği kaynakçaların çoğunda destanın adı Kuvâyi Milli'ye diye geçmekte... Siz de yazınızda zaten farklılık nedenlerinin çeşitliliğine, olabilirliğine son kerte açık bir dille değinmektesiniz. Yine de bunları okur okumaz ben, son iki yıldır bir türlü buluşup görüşememenin acısını çıkarmak istercesine hemen sizinle konuşmak istedim; e. mail'siz yazıp çizme suçunu işlediğime göre bunu ancak telefonla yapabilirdim. "Biliyor musunuz değerli Prof.'umuz İlhan Başgöz, gördüğüm bu farklılık hem Nâzım Hikmet'in kendisinin şiirleri üstünde kalemle yaptığı değişiklikler, hem de sevgili Asım Bezirci'nin böyle yazısı TDK'nin son çalışmaları doğrultusunda eskiye göre 'temiz', yani 'öz Türkçe' yazma ilkesinin sevimli militanlığının eseri olarak eskinin yeniye tercüme edilmesinden ileri gelmiştir belki de," diyecektim. Doğrusu bunu böyle düşünmeden edemedim. Şundan da olabilir:

Bildiğiniz gibi Türk Dil Kurumu 1932'de Mustafa Kemal tarafından kuruluyor. Fakat ilginç bir rastlantı. Nâzım Hikmet 1934'ün 12 Kasım'ında *Akşam* gazetesindeki bir yazısında, 'Türkçenin bir dönüm yerinde olduğunu' belirtiyor. "Er geç bu dönümü dönecektir" diyerek devam ediyor: 'Dilimizin temizliğe, güneşli su gibi ışıklığa doğru akışının önüne geçilemez. (...)

Dönüm yerleri köpüklü olur, bulanık olur. Dönüm yerinde su dalgalıdır.' (Bkz. TC Kültür Bakanlığı yayını, *100. Doğum Yıldönümünde Nâzım Hikmet'e Armağan* kitabı: "Türkçenin Müziğini Dünyaya Dinleten Şair Nâzım Hikmet'in Dili" başlıklı Sevgi Özel yazısı, s. 187.)

Evet, birçok güzel fırsatta olduğu gibi sizinle şimdi de bu konu üstünde konuşmak ihtiyacı içindeyim.

Telefon? İyi de. Indiana Üniversitesi'nden 'seçkin' ya da 'üstün emekli' unvanıyla emekli olduğunuz yıldan bu yana memleketimizin çeşitli üniversitelerinde ders vermeye koşup durmaktasınız. Van'ın Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ni de özellikle ihmal etmeksizin... Siz oradayken telefonlarımız belliydi; konuşuyorduk. Van'dan ayrılışınızı takiben İstanbul'da buluşacaktık; sözümüz sözdü, ama nasıl olduysa oldu, sizden ne ses ne seda! Nerdesiniz? Merak içindeyim. İşte sonra bu yazınız. Durulamaz! Siz bu deyimleri su gibi yutmuş, kitaplarını da yazmışsınızdır: *Meramın elinden ne kurtulur?* Oldu işte! Sizi buldum. Hem de Indiana Üniversitesi'nde 'üstün emekli'lik durumunun sağladığı imkânlarla yeni yeni öğrencilerle buluşup dururken... Telefonda size, " 'Nâzım Şiirinden Aklımda Kalanlar' hakkında konuşacaktım," dedimse de, başta siz, herkese açık bu mektubu yazmak hevesimden vazgeçemedim.

Şimdi Boston'da Sayın Gündüz Vassaf'la yaptığınız Nâzım Hikmet şiirlerinde farklı kullanımlar çalışmanıza tanığı bulunduğum bir bilgi kırıntısı eklemek istemekteyim izninizle.

Yazınıza Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1940-48 arasındaki öğrencilik yıllarınıza değinerek başlamışsınız. Benim de 1946-47'de aynı fakülteye girebilmemden önce Ankara Kız Lisesi'nde 'Nâzım Hikmet şiirleriyle el altından/sıra altından' tanışabilmişliğim var. Hani nerdeyse Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne sanki genelgeçerden farklı fikir ve duruşlarınızdan ötürü sizlere duyduğum hayranlık duygusuyla dalmışım... Şiirlerde aklınızda kalanlara doğru ilerlerken şöyle devam etmektesiniz: "Nâzım Hikmet hapiste idi. Kendi deyişiyle 'Yatardı Bursa kalesinde'. Nâzım hapiste idi amma şiirleri Ankara'da bize ulaşırdı. Nasıl ulaşırdı anlatayım. Nâzım hapishane müdürünün kızına Fransızca dersi verirmiş. Bu kızın adı Nazan veya Nalan gibi bir şey olacak. Nazan veya Nalan, Nâzım Hikmet'in yazdığı her şiiri alır, Bursa'da Sıdıka Umut'un ağabeyi Necmi Umut'a veya bir solcu tanıdığa verirmiş. Necmi Umut ziraat mühendisi idi, olgun bir aydındı. Genç yaşta öldü. Bu Sıdıka Umut daha sonra Ruhi Su'nun eşi olan rahmetli Sıdıka Su'dur. Felsefe öğrencisi ve bizim fakültede arkadaşımız idi." (Ah İlhan Bey, bilmez miyim? Behice Boran'lar, Mübeccel Kıray'lar, Sıdıka Su'lar, Pertev Naili Boratav'lar, onlar gibi olabilmeye özendiğim ablalar, abilerim. Siz, sizler... '1946 darbesini' yemişler... Felsefe'de kala kala bir Nusret Hızır kalmış, hatırlarım. *Radikal*'deki bu yazınızda Sıdıka Su'dan bahsederken *Kardeşliğe Bin Selam* adını taşıyan söyleşi kitabınızda açığa vurduğunuz 'giz'e değinmemişsiniz. Herhalde anılarına saygı. Hani fakülte arkadaşlığı ötesinde size de-

likanlılığınızın ilk büyük aşkını yaşatan Sıdıka Umut'u sazlı sözlü Ruhi Su'nun elinizden alıvermiş olması bahsi var ya? Sayın Gönül Pultar ile Serpil Aygün Cengiz'in sizle yaptıkları söyleşi kitabında zaten açıklanmış bu 'macera'ya burada dokunuvermem saygısızlık sayılmaz değil mi?)

Böylece artık dönüp geliyorum Bursa Cezaevi'ndeyken Nâzım Hikmet'in yeni yazdığı her şiirin dışarı çıkarılma, daktiloyla gizlice pelür kâğıtlara yazılarak elaltından, elüstünden sizlere bizlere kadar ulaşabilmesi bahsine...

Efendim, ilk söyleyeceğimi sona bırakmış oldum. Nâzım Hikmet'in Bursa Cezaevi'den çıkarılan şiirleriyle ilgili olarak yakından bildiklerim var: Bu cezaevinin 1940-50 yılları arasındaki müdürünü tanıdım. Saadettin Görer Bey annemin üç kızkardeşinden birinin, Fitnat Teyzemin kocasıdır. Bir çifti ikiz üç kızla iki de oğulları olmuştur. İkizlerin adı: Handan ve Nalan. İkiz kızlara bu adların konmasının nedeni 'kadın yazar'larımızdan Kerime Nadir'in romanı *Hıçkırık*. Nalan için diyeceğim yok da. Handan'ınkinin Halide Edip'in *Handan* romanından mülhem olduğunu bilmekteyim.

Annemin, teyzelerimin anne babalarıyla hayatları apayrı bir roman! 1912'de başlayan Balkan Savaşları sırasında 1914'lerde Bosnalı Müslümanların sürgüne uğratılmış bulunmalarıyla ilgili bir destan. Bursa Cezaevi Müdürü Saadettin Bey'in oğullarının ve ilk kız çocuğunun değil de ikiz kızlarının, hele Handan'ın Nâzım Hikmet'e karşı duyduğu büyük ilgi ve yakınlık...

Bugün artık ölenler ölmüş, gidenler gitmiş, kalanlardan herbirimiz de bir yerlerdeyiz!.. Ama Handan ve Nalan'la çok geniş aralıklarla buluşup konuşuyoruz. Yazımızdan sonra, şaşılası bir rastlantı, Berlin'den yaz tatili için Antalya'ya gelmiş Handan'ı buldum.

Nâzım Hikmet '... Bursa kalesinde yatarken' bu ikizler henüz 12 yaşındalar; avluda güneşe çıkarıldığı saatlerde Nâzım Hikmet'e lojmanın penceresinden el sallayıp, öpücükler gönderip durmaktalar. Özellikle Handan. Büyük şair de onlara iade-i ziyaret eylemekte, aynı sayıda öpücük yollamaktadır. Annemle babam Bursa kaplıcalarına gittikleri zamanlarda beni de yanlarında isterlerdi. Annem müdür lojmanındaki kızkardeşini görmeye gider, cezaevi müdürü de babamın elini öpmeye gelirdi. Bir seferinde usulca bana dedi ki: "Nâzım Hikmet'i görmek ister misin?" Başımı salladım. Heyecandan öleceğim. "Önümüzdeki pazar sabah saat 11 sularında şu kapının önüne gel..." İltimas buna denir işte!..

Oymalı oymalı madenlerden yapılmış geniş bir kapı. Önündeyim. Nâzım Hikmet'i gördüm! Bir duvarın önüne çömelmiş, arkasını duvara yaslamış; sırtında kaputa benzer boz renkli bir şey var. İnanır mısınız efendim, o ândan bu yana ben hep "*Bugün Pazar / Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar...*" şiirini işte o gün, o saatte, orada yazdığını düşünmekteyim. Hani sanki 'ben'im orada kendisini görmeye geldiğimi biliyordu da.....

Buradaki şiirlerini yazarken Handan'ı rica eder, gerçekten de Fransızca dersi verir, yeni şiirlerini elyazısıyla Handan'a yazdırırmış. Handan bunları gün gibi

hatırlıyor; kendi elyazması ve müdür babasının sansüründen geçmiş şiirleri yalnız onlar dışarı çıkarılabilirmiş. Bunlardan bazılarını Bursa'da yakın tanış oldukları birine verdiğini de hatırlıyor; ancak bu kişinin kim olduğunu bilemiyor. Annesinin sık gittiği evlerden birinde bir genç kız da biliyor, ama adını değil. "Sıdıka Su!" deyivermişim ona.

Kuvâyi Milliye Destanı. Bursa Cezaevi'nde yazdığı öteki şiirler... Sansür, elden ele geçmek; kimbilir belki elyazısıyla yazdıklarını şöyle bir gözden geçireyim derken kendi dil ve deyim otosansürüne rastlamış bulunan kelimeler, deyişler de sözkonusu olabilir. Bursa Cezaevi Müdürü Saadettin Bey. Nâzım Hikmet'in okuması için kendisine verdiği şiirleri hep saklamış. Şair kendisine vermiş, çünkü eserlerinin yayınlanması yasak. Yokolup gitmeleri de mümkün. Şiirler resmî evrak olarak müdür dosyasında. Bunun böyle olduğunu biliyorum, ölümünden önce büyük şairin eserlerini ne yapacağını bilemeyip şaşkınlığa düştüğünü de...

Handan açıkladı. Babasının ölümünde hepsi olduğu gibi durmaktaymış. Çocuklarına miras. Açıklama bukadar.

Kuvâyi Milliye Destanı. Elaltından dışarı çıkarılabilenlerden geriye kalan şiirler. İki arada bir derede üstlerinde oynanmış mıdır, resmen gerekli sansürler nerelerde, ne orandadır?..

Efendim, bütün olasılıklara rağmen o günlerden hafızanızda kalanlara ezbere almış bulunmanızdan ötürü dil-müzik harcına da bakarak yaklaşmak belki daha ger-

çeğe yakındır. Baskıcı dönemlerde yayınevlerinin bu eserlere nelerden nasıl çekinip korkarak kılık değiştirme yoluna saptıklarını da bilmeliyiz ki... İncelemenize eklenecek başka çalışmalar?..

Elimde güzel bir örnek var. Ocak 2008 YKY yayını. Sayın M. Melih Güneş tarafından hazırlanmış: *Nâzım Hikmet: Elyazmalarında ve Basılı Kitaplarda "Saman Sarısı"*, YKY *Kitaplık* dergisinin armağanı. "Saman Sarısı." Hani ölene kadar eşi kalmış olan ve "*Saçları saman sarısı kirpikleri mavi*" tekerlemesiyle sürüp giden Vera Tulyakova'ya şiiri! Zaten değindiğim kitaptaki kendi elyazması sayfalarla daktiloya çekilmiş sayfalar arasında üstü kalemle farklı farklı biçimlerde çizilip, eklenip çıkarılmış yerler var. Elyazmalarında Vera'ya ithaf var mı yok mu belli değil, fakat daktiloya çekerken açıkça 'Vera Tulyakova'ya derin saygılarımla' diye yazılmış. Sayın M. Melih Güneş'in büyük emek ürünü bu çalışmasının önsözünden kısa bir iki paragrafı da buraya eklemek istemiştim, ama değerli Prof.'umuz size ve herkese açık bu mektubum fazla uzun kaçtı. Burada böylece bitireyim de iki satırcık daha ekleyerek: 21 Temmuz 2010 günlü *Radikal*, "Nâzım Şiirinden Aklımda Kalanlar" başlıklı yazınızı "İlhan Başgöz: Yazar" diye imzalamışsınız. Besbelli Nâzım şiiri hakkında 'aklınızda kalanlar' için Prof. Dr. unvanını belirtmeyi kendinize çok görmüşsünüz. Bunu size birazcık gözkırparak söylüyorum ve tabii 2004 yılında, İstanbul'da kızınız Aslı Başgöz'ün evinde buluşarak birikmiş bütün hasretleri giderirken Tetragon İletişim Hizmetleri tarafından bir yıl önce,

2003'te yayınlanmış, yukarda da andığım *Kardeşliğe Bin Selâm* söyleşi kitabınızı şöyle imzalayarak bana vermiş bulunduğunuz için: "Sevgili ve vefalı dost Adalet Ağaoğlu'na muhabbeti binihayet." Ele güne karşı bu mektubu size oradan buraya, buradan oraya sıçrayarak yazma cesareti başka nasıl bulunabilirdi ki!..

Temmuz 2010

KÜLTÜREL ÇEŞİTLİLİK

Değerli izleyiciler, bu üniversitenin* Kültür Yönetim Bölümü'nde bir 'Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi'nin –artık hepimizin bildiği gibi kısaca KPY'nin– açılışından duyduğum sevinci belirtmek isterim.

KPY'nin çoğu zaman görüldüğü gibi tek başına üniversitelerin içine kapalı bir yönetme ve araştırma merkezi olmayıp önde gelen uluslararası üniversiteler ağına bağlı hızla gelişmekte bulunan 'laureate' üniversitenin içinde yeralması daha da sevindirici değil mi? Ayrıca müthiş merak çekici.

Çünkü sadece ülkemizin değil, hemen hemen bütün dünyanın içinde bulunduğu bir geçiş dönemi yaşanmakta. Bu benim bizim darbe anayasası toplumumuzun yarattığı demokratik bir anayasa olacak mı, olmayacak mı, bu demokrasi yolculuğu kesintisiz sürecek mi merakımdan daha ileri bir merak.

* Bilgi Üniversitesi.

Hoş zaten üstünde durmaya çalıştığımız bu oturumun başlığı "Kültürel Çeşitlilik" değil mi? Bu çeşitliliğin giderek birbirine dolanmış bulunması, göçler, farklı ideolojiler ve yaşama biçimleri, kültürel yaratıların değişkenliği zamanımızın değerli düşünürlerinden Charles Taylor, bu alandaki yazılarından birine "Çokkültürlü Bir Dünya" yerine ideolojik bir göndermeyle "Çokkültürcülük" başlığını atmayı uygun görmüş. Ne de olsa onun yanısıra çokkültürlü bütün bir dünya hayaliyle dolup taşan başka düşünürler de var ve böyle bir dünyanın varlığı, Cogito Yayınları arasında bizde de Türkçesi çıkmış bu bildirisinden yapacağım kısa bir alıntıdaki bazı soruların cevabını arayıp bulmaya zorlamakta bizleri, ister istemez, bilerek bilmeyerek içinde yuvarlandığımız şu 'geçiş' zamanında: "Liberal demokratik yöntemler, bir toplum içindeki farklı kültürel gelenekleri ve onların değerlerini tanımalı mı? Bu tanınma azınlık kültürlerine ayrıcalıklar getirmeli mi? Yoksa 'iyi olan kazansın' diyen devlet, insan haklarını koruma çizgisine çekilerek kültürlerin yaşama (ayakta kalma) çabaları, savaşımları karşısında tarafsız mı kalmalı?"

İçinde yaşadığımız bu 'geçiş zamanı'nda bu üniversitedeki Kültür Yönetim Bölümü'ne eklenen 'kültür politikalarını ve yönetimlerini araştıracak merkezin' işi gerçekten pek çok. XXI. yy dünyasını görebilmek kadar da çekici. Pekiii. Buna mecbur muyuz? Evet. Çünkü Birleşmiş Milletler tarafından çeşitli kültürel değişimler gibi aralarındaki iletişimlerin sağlanması, bunların korunmasını ve durumlarının izlenmesi amacıyla Paris'te

UNESCO'da taa 3-21 Ekim 2005'teki 33. oturumlarında, ülkeler arasında bu anlamları içeren bir anayasa imzalanmış bulunmakta... Alışık olduğumuz üzre biz hayli ağır aksak gitsek de işte nihayet yeri köyü belli şekilde burada buluşuyor, taahhüdümüzü yerine getirmeye çalışıyoruz. Siyasal, ekonomik, toplumsal gündemimiz nerdeyse saat başı değişmekte, yine de dünyamızın geleceğini görüp anlayabilmek adına bilim adamlarımız, aydınlarımız soluk soluğa koşturmaktadırlar. XXI. yy'da Türkiye Enstitüsü de var. Kültürel alışverişlerin tüketim ve kullanımı üstüne yeni düşünceler üretme girişiminde bulundukları bir zamanda, buyrun bakalım: Gündem pat diye değişmekte; öyle ki bu sefer bu toplantıyı da birdenbire 'hiç'e indiriverecek bir hali mimlemekte...

Almanya cumhurbaşkanı, tam da Ankara'yı ziyaret edeceği günlerde "Avrupa bitti! Çokkültürlülük tam bir başarısızlık oldu. Bu iş bitti!" çığlığı atıvermiştir. Başbakanı Merkel de "İnsanların yanyana mutlu yaşadığı 'multi kulti' kavramı işe yaramadı," diyerek ona hararetle katılmış bulunmakta.*

Bitmiş ha? Kopenhag evrensel insan hakları antlaşması mı bitmiş? Resmî ve sivil hava kirliliğine, savaşa, küresel ısınmaya, atıkların kullanımına çareler aramaya, insan aklının sorumluluğunda olan insan haklarının yıkımına karşı savaşımlar, toplu kıyımlardan bu yana

* Bu konuşmanın ardından Sayın Osman Kavala, böyle bir düşüncenin Alman cumhurbaşkanına ait olmadığını belirtmiş; bunun bir medya dil sürçmesinden kaynaklandığı, söylemin Başbakan Angela Merkel'e ait olduğu anlaşılmıştır.

insanoğlunu insan yapan iç hesaplaşmalar da mı bitti? Siz söyleyin ABD'nin en değerli düşünürlerinden biri olan Mr. Noam Chomsky! Bu ne demek? Daha dün kadar yakın bir zamanda bu aynı üniversitenin çatısı altındaki konferanslarınızda "Küresel ısınmadan hepimiz sorumluyuz" demediniz mi? "ABD'nin karşısındaki en önemli tehlike Çin" uyarısında da bulunmuşsunuz hani? Göç olayının yarattığı işsizlik sorunu nedeniyle Amerikalılar Çinlilere ve Müslümanlara düşman kesilmişler meğer. Eh, biz de bunları BM gölgesindeki Balkanlar'dan âlâsıyla bilmekteyiz. Dünya görgü tanıklıklarıyla dolup taşmakta. Eee?

Bütün bunlar "Hem okudum hemi de yazdım" demelere gelmekte. Aslında niyetim böyle değildi. Çeşitli kültürler arasındaki alışverişlerin bukadar gerilimli sorulara yolaçacağını bilmiyordum. Hele burada, yanıbaşımızda UNESCO Almanya Komisyonu Kültür ve Dünya Mirası Bölümü Başkanı Sayın Christine M. Merkel bulunurken. Buradan önce kendisiyle anlamlı bir buluşmamız oldu. Dünyanın kültürel mirasının evrensel planda korunup kollanmasından yana iyimser bir yaklaşımda görünmüştür bana; susuz kalmış umudumu nerdeyse diriltmiştir. Görüşmemiz ister istemez 'farklılıklar, alışkanlıklar, teknolojik gelişmelerin etkileşimleri, insan ruhu'nun bilinip anlaşılmasına gelip dayandı. Ne de olsa toplumları yapan insanlar, insanları yapan da toplumlar. Değişimlerin etkileri, yarattığı ikilemler... Baştan beri altını çizmeye çalıştığım şimdi büyük bir 'değişim dönemi'nin içine düşmüş bizler.

Değişim zamanı: 2012 yılı ve ötesi. Bizim dünyamız ve bizim tercihlerimize bağlı bir eşikten atlamanın zamanı.

Hani sanki Ortaçağ'dan bu yana yepyeni bir XXI. yy Rönesansı. Plastik çağından nükleer artıklar çağına geçişin yarattığı kaotik zaman.

Kendi tanıklıklarımdan yola çıkarsam, kültürel farklılıkları evrensel plandan önce kendi içinde, kendi başına, kendilerine yabancı kalarak yaşamış bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplumu, eşine kolay rastlanır bir toplum değil. Tartışmaya değebilir belki, ama biz Cumhuriyet kuşakları olarak sahici bir misyonerlik iğnesi yemiş de değiliz. Hele bir bakalım:

Fransız dominyon ülkelerinde yaşamış olanlar bugün Fransız dil ve kültürüyle uyumlular. Alman dominyon ülkelerinden gelen işçiler bizim işçi göçmenlerimize kıyasla Alman hayatıyla uyumda fazla acemilik çekmezler. Çoğunun dedeleri Güney Amerika, Afrika, Hindistan vb'lerin 'komprador'larıdır zaten (!) Assia Djebar ailecek Faslı'dır ama, babası Fransa'da öğretmenlik yapmış olup, kendisi de Fransızca yazmaktadır. 'Hem Müslüman' hem 'kadın yazar' diye benzer kılınmamızdaki 'eşitlik' bunun neresinde?

Din devletinden sözde laik devlete geçişimiz. Doğu kültüründen Batı kültürüne itile kakıla geçişimiz. Daha neler...

Evrensel planda insan haklarına saygı, bu hayatı izleyerek koruma, kollama sorumluluğu asıl bizlere yakışmakta. Almanya cumhurbaşkanı "Bitti bu iş" deyip noktayı koymuş bulunsalar da* bizlerin darbe deneyimle-

* Konuşmalı metin.

riyle katmerlenmiş "Yaa sabır!"larını çekmiş insan ruhu (aynı orandaki öfkesi) işin ucunu bırakacak gibi değil.

(AB üyeliğine kabul edilsek de yurtdışına çıkmalarda vize peşinde koşmaktan kurtulsak gibi bir özlem değeri gibisi var mı?)

Bu büyük değişim zamanında, AB yine de hayattaysa kapısından içeri alındık diyelim; yine de bilinip anlaşılmamız kolay olmayacak. Bizler belki de salt bunun için sanatımıza, edebiyatımıza kültürel alışveriş pazarında tüketim harcamalarına kurban olmadan bir pay biçilsin istiyoruz.

Yurtiçi ve yurtdışı konuşmalarımda, belki de inatla, şunu söyleyip durmuşumdur: Türkiye Cumhuriyeti'nin 80-90 yıllık ömrü içinde yaratılmış şiirleri, romanları, hikâyeleri, topluca edebiyatı bilinmeden bu toplumun insanı anlaşılamaz.

Kültürel çeşitlenmeleri birbiriyle meczeden yapıştırıcı maya: Anlatı dili. Dil. İnsan ruhu.

Zaten globalizasyonun 'çokkültürcülük' projesi bu değil miydi?

Fakat artık bu kaotik ortamda, şu 'geçiş zamanı'mızda biz buna 'vicdan' demekteyiz. Akıl yaratılarının kullanımındaki niyet farklılıklarını açığa çıkaracak olan bilinç, yani vicdan. Buna mistik bir anlam yüklenmemeli. Kültürel çeşitlilikleri birbirine uyumlamada başvurulacak bir ansiklopedi diye bakılmalı. Zaten, 'Kültür Politikaları ve Yönetimi Araştırma Merkezi'nin açılışının önemi işte burada; ve kolaylıklar dileğimle anlatmaya çalıştıklarıma kulak verdiğiniz için teşekkürler... Saygılar.

Ekim 2010

ADALET AĞAOĞLU'NUN DİĞER DENEME KİTAPLARI

– *Geçerken*
1. baskı Remzi Kitabevi, 1986, 4. baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

– *Karşılaşmalar*
1. baskı, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1993; 4. baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

– *Başka Karşılaşmalar*
1. baskı, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 1996; 3. baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

– *Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar*
1. baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

İADESİZDİR

İlk Deneme-Değiniler kitabım *Geçerken* (1986) adını taşır. Bu adı gelip geçerken gördüklerim ve bunlar üstüne aklıma düşenleri değini kıvamında kaleme geçirebildiklerim an amında kullanmıştım.

Açıkçası yaş/baş olarak da gelip geçerken karşılaştıklarımın çeşitleri arttıkça arttı, dilleri çözüldükçe çözüldü. Böylece yeni denemelerime *KarşılaşmaLAR* (1993) adını takmam kaçınılmaz oldu. Neden sonra deneme ve değinimlerimi benimle yapılmış söyleşilerin de tanıklığına bırakarak *Başka Karşılaşmalar* kitabım 1996'da yayınlanmış bulundu. Fakat tam o sıralarda uğradığım bir trafik saldırısı, görüp geçtiğim bütün kar-karşı-karşıla-karşılaş-karşılaşma ve karşılaşmaaaa'ların olup olabileceklerin en kötüsü, en ölümcülü olup çıkmıştır. İki yıl sonra ikinci hayatıma başladım ki, ortalıkta bir koşturmadır gitmekte. Böyle böyle yazarlık hayatımın diğer güzel, duyarlı, anlamlı vefalı anlarla karşılaşmalarıma tutuna tutuna ve tuhaf bu ya, güle oynaya, iki yanağıma şıp şıp şıp vura vura: "İyi ya canım, olacaksa böyle olsun; ölümle dirim arasındaki karşılaşmalarını da *Öyle Kargaşada Böyle Karşılaşmalar* diye vaftiz et geç," deyip çıkmışımdır. Yıl 2002'dir.

Zaman ne kadar çabuk, nasıl da hızlı akıp durmakta. Aradan dokuz yıl geçmiş ve zamanın bu kadar hızlı akışında, bir de bakıyorum hiç sanmazken yepyeni şeylerle karşılaşmışım. Hatta "edebi" yazarlığımı kendime bile unutturup baştan sona yepyeni, pırıl pırıl, sivil topluma, bana, kendime ait bir Demokratik Anayasa'nın peşine düşmüşüm. Öyle ki, bu sonuncu deneme, değini, konferans ve söyleşilerimi kapsayan kitabıma, biraz da şaşarak:

Yeni Karşılaşmala

mührünü basıp çıkmış bulunuyorum.

Adalet Ağaoğlu

9 786053 603795

KDV dahil fiyatı
18 TL